

स्वर्गवासी साधुचरित श्रीमान् डालचन्दजी सिधी

चातृ श्रीमहादुर मिहजी सिधीके पुण्यश्लोक पिता

जन्म-वि स १९०१, माग वदि ६ 卐 स्वर्गवास-वि स १९८८, पोष सुदि ५

दानशील-साहित्यरसिक-संकृतिप्रिय
स्व. श्रीबाबू बहादुरसिंहजी सिंघी

अजीमगंज-कलकत्ता

जन्म ता. २८-६-१८८५]

[मृत्यु ता. ७-७-१९४४

सिंघी जैन ग्रन्थ माहा

*****[ग्रन्थांक २६]*****

निर्ग्रन्थनैमित्तिक - भद्रबाहुवचोऽनुसारिणी

भद्रबाहुसंहिता

SINGHI JAIN SERIES

*****[NUMBER 26]*****

BHADRABAHUSAMHITA

कलकत्ता निवासी

साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी पुण्यस्मृतिनिमित्त
प्रतिष्ठापित एव प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

जैन आगमिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, कथात्मक—इत्यादि विविधविषयगुम्फित,
प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगुर्जर-राजस्थानी आदि नानाभाषानिबद्ध, सार्वजनीन पुरातन
वाङ्मय तथा नूतनसंशोधनात्मक साहित्य प्रकाशनी सर्वश्रेष्ठ जैन ग्रन्थावलि]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्पुत्र

स्व० दानशील - साहित्यरसिक - संस्कृतिप्रिय

श्रीमद् बहादुर सिंह जी सिंघी

प्रधान सम्पादक तथा संचालक

आचार्य—जिन विजय मुनि

(सम्मान्य नियामक—भारतीय विद्या भवन, बंबई)

सर्वप्रकार संरक्षक

श्री राजेन्द्र सिंह जी सिंघी

तथा

श्री नरेन्द्र सिंह जी सिंघी

*

प्रकाशक

सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन

ॐ वं व ई ॐ

निगन्थनौमात्तक-

भद्रबाहुसंहिता

[विस्तृत गुजराती प्रस्तावना, पाठभेद, परिशिष्टादि विविधवस्तुसमन्वित]

*

संपादक

अध्यापक डॉ. अमृतलाल सवचंद गोपाणी

एम. ए., पीएच. डी.

प्राध्यापक - अर्द्धमागधी शिक्षाविभाग

(भारतीयविद्या भवनद्वारा संचालित - मेघजी मथुरादास आर्ट्स कॉलेज, अन्धेरी)

प्रकाशक

सिंधी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन

बंबई

विक्रमाब्द २००५]

प्रथमावृत्ति, पंचशत प्रति

[१९४९ ख्रिस्ताब्द

ग्रन्थांक २६]

[मूल्य रु. ५-१२-०

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

अस्ति यद्गामिधे देत्रे सुप्रमिद्धा मनोरमा । मुनिदावाद इत्याद्या पुरी वैभवशालिनी ॥	१
यहवो निवसन्त्यत्र जैना ऊकेशवराजा । धनाद्या नृपसम्मान्या धर्मकर्मपरायणा ॥	२
श्रीढालचन्द्र इत्यासीत् तेज्येको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सचरित्रो य सिंधीकुलप्रभाकरः ॥	३
यात्य एवागतो यश्च कर्तुं व्यापारवित्कृतिम् । कलिकातामहापुर्यां धृतधर्मार्थनिश्चयः ॥	४
कुशाग्रीयस्ववृद्धैव सहृदया च मुनिष्ठया । उपाज्यं विपुलां लक्ष्मीं कोट्यधिपोऽजनिष्ट सः ॥	५
तस्य मधुवृमारीति सप्तारीकुलमण्डना । अभूत् पतिव्रता पत्नी शीलसौभाग्यभूषणा ॥	६
श्रीयहादुरसिंहाग्यो गुणवोस्तनयस्तयोः । अभवत् सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीनिधिः ॥	७
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकसुन्दरी । यस्या सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥	८
धीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठपुत्र सुशिद्धित । यः सर्वकार्यदक्षत्वात् दक्षिणघाटवत् पितुः ॥	९
नरेन्द्रसिंह इत्याग्यस्तेनस्वी मध्यम सुत । सुनुर्वरिन्द्रसिंहश्च कनिष्ठ सौम्यदर्शनः ॥	१०
सन्ति त्रयोऽपि सख्युग्रा आसक्तपरायणा । विनीता सरला भग्याः पितृमांगांजुगामिनः ॥	११
अन्येऽपि यहवस्तस्माभवन् स्वस्वादियान्धवा । धनेज्जैः समृद्धः सन् स राजेव व्यराजत ॥	१२

अन्यच्च—

सरस्वत्या सदासक्तौ भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदाचारी तद्विभ्रं विदुषां खलु ॥	१३
नाहकारो न दुर्भावो न विलासो न दुर्बन्धयः । एष्ट कदापि तद्गोहे सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥	१४
भक्तो गुरुजनानां स विनीत सज्जनात् प्रति । चन्पुजनेऽनुरक्तोऽभूत् प्रीत पोष्यगणेष्वपि ॥	१५
देश कालस्थितिज्ञोऽसौ विद्या मिज्ञानपूजक । इतिहासादि साहित्य-संस्कृति-संस्कलाप्रिय ॥	१६
समुज्जयै समाजस्य धर्मन्योःकर्षहेतवे । प्रचाराय च शिक्षाया दत्त तेन धन धनम् ॥	१७
गत्वा सभा समित्यादौ भूत्वाऽध्यक्षपदान्वित । दत्त्वा दान यथायोग्य प्रोत्साहिताश्च कर्मठा ॥	१८
एव धनेन देहेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । अकरोत् स यथाशक्ति सत्कर्मणि सदाशयः ॥	१९
अध्याम्यदा प्रसङ्गेन स्वपितु स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं स कार्यं मनस्यचिन्तयत् ॥	२०
पूज्य पिता सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचि स्वयम् । तस्मात् तज्ज्ञानवृद्धयर्थं यतनीर्यं मयाऽप्यरम् ॥	२१
निचार्यैव स्वय चित्ते पुन प्राप्य सुसम्मतिम् । श्रद्धास्पदस्मिन्प्राणा विदुषा चापि तादृशाम् ॥	२२
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्थाने शा न्ति नि के त ने । सिंधीपदाङ्कितं जैन ज्ञान पीठ मतीष्ठिवत् ॥	२३
श्रीजिनविजय प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विश्रुत । स्वीकर्तुं प्रार्थितस्तेन तस्याधिष्ठायक पदम् ॥	२४
तस्य सौजन्य-सौहार्द-स्वयंदायादिसहृणं । वशीभूय मुदा येन स्वीकृतं तपद वरम् ॥	२५
कथीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वीयपावनपाणिना । रसैर्नागाङ्ग-चन्द्राब्दे तत्प्रतिष्ठा व्यधीयत ॥	२६
प्रारब्ध मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठन ज्ञानलिप्सूनां ग्रन्थानां ग्रथन तथा ॥	२७
तस्यैव प्रेरणा प्राप्य श्रीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२८
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दानिना । व्ययित पुष्कलं द्रव्यं तत्तत्कार्यसुसिद्धये ॥	२९
छात्राणां वृत्तिदानेन नैकेषा विदुषां तथा । ज्ञानाभ्यासाय निष्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥	३०
जलवायनादिकानां तु प्रातिकूलपादसौ मुनि । कार्यं त्रिवार्षिकं तत्र समाप्याप्यत्र चास्थितः ॥	३१
तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छता । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥	३२
तन्दे निष्येष्ट चन्द्राब्दे जाता पुन सुयोजना । ग्रन्थावल्या शिखरवाय विस्तराय च नूतना ॥	३३
ततः सुदृश्यरामशांत् सिंधीवदानभक्तता । भा वि द्या भ व ना येय ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
आसीत्तस्य मनोवाग्दत्ताऽपूर्वा ग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं व्ययित तेन लक्षावधि हि रूप्यकम् ॥	३५
दुर्विलासाद् विधेहन्य । दौर्भाग्याच्चात्मवन्धनाम् । स्वल्पेनैवापि काठेन स्वयं स सुकृती ययौ ॥	३६
इन्द्रे खं नून्यं नैत्राब्दे मासे आपाठमण्डके । कलिकातालयपुर्यां स प्राप्तवान् परमा गतिम् ॥	३७
पितृभक्तैश्च तपुत्रैः प्रेषिते पितुरात्मन । तथैव प्रपितु स्मृत्यै प्रकाश्यतेऽपुना पुन ॥	३८
इयं ग्रन्थावलि श्रेष्ठा प्रेषा प्रज्ञावता प्रया । भूयाद् भूत्यै सतां सिंधीकुलकीर्तिप्रकाशिका ॥	३९
विद्वज्जनकृपाद्वादा सधिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दशिव्य लोके धीर्मेघी ग्रन्थपद्धतिः ॥	४०

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमेदपाटाख्यो देशो भारतविश्रुतः । रूपाहेलीति सन्मानी पुरिका तत्र सुस्थिता ॥	१
सदाचार-विचाराभ्यां प्राचीननृपतेः समः । श्रीमच्चतुरसिंहोऽत्र राठोडान्वयभूमिपः ॥	२
तत्र श्रीवृद्धिसिंहोऽभूद् राजपुत्रः प्रसिद्धिभाक् । क्षात्रधर्मधनो यश्च परमारकुलाग्रणीः ॥	३
मुञ्ज-भोजमुखा भूपा जाता यस्मिन् महाकुले । किं वर्ण्यते कुलीनत्वं तत्कुलजातजन्मनः ॥	४
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्य-रूप-लावण्य-सुवाक्-सौजन्यभूषिता ॥	५
क्षत्रियाणीप्रभापूर्णां शौर्योद्दीप्तमुखाकृतिम् । यां दृष्ट्वैव जनो मेने राजन्यकुलजा त्वियम् ॥	६
पुत्रः किसनसिंहाख्यो जातस्तयोरतिप्रियः । रणमल्ल इति चान्यद् यन्नाम जननीकृतम् ॥	७
श्रीदेवीहंसनामाऽत्र राजपूज्यो यतीश्वरः । ज्योतिर्भेषज्यविद्यानां पारगामी जनप्रियः ॥	८
आगतो मरुदेशाद् यो भ्रमन् जनपदान् बहून् । जातः श्रीवृद्धिसिंहस्य प्रीति-श्रद्धास्पदं परम् ॥	९
तेनाथाप्रतिमप्रेम्णा स तस्सुनुः स्वसन्निधौ । रक्षितः, शिक्षितः सम्यक्, कृतो जैनमतानुगः ॥	१०
दौर्भाग्यात् तच्छिशोर्बाल्ये गुरु-तातौ दिवंगतौ । विमूढः स्वगृहात् सोऽथ यदृच्छया विनिर्गतः ॥	११

तथा च—

भ्रान्त्वा नैकेषु देशेषु सेवित्वा च बहून् नरान् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुनिस्ततः ॥	१२
ज्ञातान्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थवृत्तिना तेन तत्त्वातत्त्वगवेषिणा ॥	१३
अधीता विविधा भाषा भारतीया युरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रत्न-नूतनकालिकाः ॥	१४
येन प्रकाशिता नैके ग्रन्था विद्वत्प्रशसिताः । लिखिता बहवो लेखा ऐतिह्यतथ्यगुम्फिताः ॥	१५
स बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलैश्च सत्कृतः । जिनविजयनाम्नाऽसौ ख्यातोऽभवद् मनीषिषु ॥	१६
यस्य तां विश्रुतिं ज्ञात्वा श्रीमद्गान्धीमहात्मना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात् स्वयमन्यदा ॥	१७
पुरे चाहम्मदाबादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठ इति ख्यात्या प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥	१८
आचार्यत्वेन तत्रोच्चैर्नियुक्तः स महात्मना । रस-मुनि-निर्धीन्द्रवन्दे पुरा तत्त्वाख्यमन्दिरे ॥	१९
वर्षाणामष्टकं यावत् सम्भूष्य तत् पदं ततः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे स तत्संस्कृतिमधीतवान् ॥	२०
तत आगत्य सल्लग्नो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारावासोऽपि सन्नासो येन स्वराज्यपर्वणि ॥	२१
क्रमात् ततो विनिर्मुक्तः स्थितः शान्तिनिकेतने । विश्वचन्द्रकवीन्द्रश्रीरवीन्द्रनाथभूषिते ॥	२२
सिंघीपदयुतं जैनज्ञानपीठं तदाश्रितम् । स्थापितं तत्र सिंघीश्रीडालचन्द्रस्य सूनुना ॥	२३
श्रीबहादुरसिंहेन दानवीरेण धीमता । स्मृत्यर्थं निजतातस्य जैनज्ञानप्रसारकम् ॥	२४
प्रतिष्ठितश्च तस्यासौ पदेऽधिष्ठातृसञ्ज्ञके । अध्यापयन् वरान् शिष्यान् ग्रन्थयन् जैनवाङ्मयम् ॥	२५
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे ह्येषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२६
अथैवं विगतं यस्य वर्षाणामष्टकं पुनः । ग्रन्थमालाविकासार्थिप्रवृत्तिषु प्रयस्यतः ॥	२७
बाण-रत्न-नैवेन्द्रवन्दे मुंबाईनगरीस्थितः । मुंशीति विरुदख्यातः कन्हैयालालधीसखः ॥	२८
प्रवृत्तो भारतीयानां विद्यानां पीठनिर्मितौ । कर्मनिष्ठस्य तस्याभूत् प्रयत्नः सफलोऽचिरात् ॥	२९
विदुषां श्रीमतां योगात् संस्था जाता प्रतिष्ठिता । भारतीयपदोपेतविद्याभवनसञ्ज्ञया ॥	३०
आहूतः सहकार्यार्थं स मुनिस्तेन सुहृदा । ततः प्रभृति तत्रापि सहयोगं प्रदत्तवान् ॥	३१
तद्भवनेऽन्यदा तस्य सेवाऽधिका ह्यपेक्षिता । स्वीकृता नम्रभावेन साऽप्याचार्यपदाश्रिता ॥	३२
नन्द-निर्धय-चन्द्रवन्दे वैक्रमे विहिता पुनः । एतद्ग्रन्थावलीस्थैर्यकृत् तेन नव्ययोजना ॥	३३
प्रामर्शात् ततस्तस्य श्रीसिंघीकुलभास्वता । भाविद्याभवनार्थं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
प्रदत्ता दशसाहस्री पुनस्तस्योपदेशतः । स्वपितृस्मृतिमन्दिरकरणाय सुकीर्तिना ॥	३५
दैवादल्पे गते काले सिंघीवर्यो दिवंगतः । यस्तस्य ज्ञानसेवायां साहाय्यमकरोत् महत् ॥	३६
पितृकार्यप्रगत्यर्थं यत्नशीलैस्तदात्मजैः । राजेन्द्रसिंहमुख्यैश्च सत्कृतं तद्वचस्ततः ॥	३७
पुण्यश्लोकपितुर्नाम्ना ग्रन्थागारकृते पुनः । बन्धुज्येष्ठो गुणश्रेष्ठो ह्यर्द्धलक्षं प्रदत्तवान् ॥	३८
ग्रन्थमालाप्रसिद्धयर्थं पितृवत् तस्य कांक्षितम् । श्रीसिंघीबन्धुभिः सर्वं तद्गिराऽनुविधीयते ॥	३९
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके जिनविजयभारती ॥	४०

सिंधी जैन ग्रन्थमाला

अद्यावधि मुद्रितग्रन्थनामावलि

- १ मेरुतुहाचार्यरचित प्रबन्धचिन्तामणि मूल-संस्कृत ग्रन्थ
- २ पुरातनप्रबन्धसंग्रह बहुविध ऐतिहासिक-परिपूर्ण अनेक निबन्ध सचय
- ३ राजशेखरसूरिरचित प्रबन्धकोश
- ४ जिाप्रभसूरिकृत विविधतीर्थकल्प
- ५ मेघविजयोपाध्यायविरचित देवानन्दमहाकाव्य
- ६ यशोविजयोपाध्यायकृत जैनतर्कभाषा
- ७ हेमचन्द्राचार्यकृत प्रमाणमीमांसा
- ८ महाकलहदेवकृत अकलङ्कग्रन्थत्रयी
- ९ प्रबन्धचिन्तामणि-हिन्दी भाषान्तर.
- १० प्रभाचन्द्रसूरिरचित प्रभावकचरित

Life of Hemachandrāchārya By Dr G Bühler

- ११ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित भानुचन्द्रगणि-चा.त.
- १२ यशोविजयोपाध्यायविरचित ज्ञानविन्दुप्रका-रण.
- १३ हरिपेणाचार्यकृत बृहत्कथाकोश.
- १४ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह, प्रथम भाग.
- १५ हरिभद्रसूरिविरचित धूर्ताख्यान
- १६ दुर्गादेवकृत रिष्टसमुच्चय
- १७ मेघनिजयोपाध्यायकृत दिग्विजयमहाकाव्य.
- १८ कवि अन्दुल रहमानकृत सन्देशरासक
- १९ भर्तृहरिकृत शतकत्रयादि सुभाषितसंग्रह
- २० शान्त्याचार्यकृत न्यायावतारवार्तिक वृत्ति.
- २१ कवि धाहिल रचित पडमसिरीचरिउ
- २२ महेश्वरसूरिकृत नाणपचमीकहा
- २३ भद्रवाहुसहिता

संग्रति मुद्रमाणग्रन्थनामावली

- १ खरतरगच्छबृहद्गुर्वावलि
- २ कुमारपालचरित्रसंग्रह
- ३ विविधगच्छीयपट्टावलिसंग्रह
- ४ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह, भाग २
- ५ विज्ञप्तिसंग्रह विज्ञप्तिमहालेख विज्ञप्ति त्रिवेणी आदि अनेक विज्ञप्तिरेख समुच्चय
- ६ उद्योतनसूरिकृत कुचलयमालाकथा
- ७ उदयप्रभसूरिकृत धर्माभ्युदयमहाकाव्य.
- ८ कीर्तिकौमुदी आदि वस्तुपालप्रशस्तिसंग्रह.
- ९ जिनेश्वरसूरिकृत कथाकोपप्रकरण
- १० महासुनि गुणपालविरचित जवूचरित्र (प्राकृत)

- ११ जयपाहुडनाम निमित्तशास्त्र
- १२ कोऊलविरचित लीलावतीकथा (प्राकृत).
- १३ गुणचन्द्रविरचित मन्त्रीकर्मचन्द्रवशाप्रबन्ध
- १४ नयचन्द्रविरचित हम्मीरमहाकाव्य.
- १५ महेन्द्रसूरिकृत नर्मदासुन्दरीकथा.
- १६ जिनदत्ताख्यानद्वय (प्राकृत)
- १७ स्वयभूरविरचित पडमचरिउ (अपभ्रंश)
- १८ सिद्धिचन्द्रकृत काव्यप्रकाशखण्डन.
- १९ जयसिंहसूरिकृत धर्मोपदेशमाला
- २० कौटिल्यकृत अर्थशास्त्र-सटीक.

मुद्रणार्थ निर्धारित एवं सज्जीकृतग्रन्थनामावलि ३३

- १ भानुचन्द्रगणिकृत विवेकविलासटीका
- २ पुरातन रास-भासादिसंग्रह
- ३ प्रदीप वाङ्मय प्रकाश
- ४ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित वासवदत्ताटीका
- ५ देवचन्द्रसूरिकृत मूलशुद्धिपररूपवृत्ति
- ६ रत्नप्रभाचार्यकृत उपदेशमाला टीका
- ७ यशोविजयोपाध्यायकृत अनेकालोक्यवस्था
- ८ जिनेश्वराचार्यकृत प्रमालक्षण
- ९ महानिशीथसूत्र
- १० तरुणप्रभा-चार्यकृत आवदयवफालावबोध
- ११ राठोडवशावलि
- १२ उपदेशगच्छप्रबोध
- १३ वर्द्धमानाचार्यकृत गणरत्नमहोदधि
- १४ प्रतिष्ठासोमकृत सोमगीभाग्यकाव्य
- १५ नेमिचन्द्रकृत पष्ठीशतक (पृथक् पृथक् ३ बालवबोधयुक्त)
- १६ शीलिका चार्य विरचित महापुरुषचरित्र (प्राकृत महाग्रन्थ)
- १७ चन्द्रपहचरियं (प्राकृत)
- १८ नेमिनाहचरित्र (अपभ्रंश-महाग्रन्थ)
- १९ उपदेशपदटीका (वर्द्धमानाचार्यकृत)
- २० निर्वाणलीलावती कथा (स कथा ग्रन्थ)
- २१ सनत्कुमार-चरित्र (संस्कृत काव्यग्रन्थ)
- २२ राजवर्षभ पाठककृत भोजचरित्र
- २३ प्रमोदमाणिक्यकृत वाग्मडालकारवृत्ति
- २४ सोमदेवादिहृत विदग्धमुग्धखण्डनवृत्ति
- २५ समयसुन्दरादिहृत वृत्तरत्नाकरकृति
- २६ पाण्डित्यदर्पण.
- २७ पुरातन प्रबन्धसंग्रह-हिन्दी भाषान्तर
- २८ भुवनभाउचरित्र बालवबोध
- २९ भुवनसुन्दरी चरित्र (प्राकृतकथा) इत्यादि, इत्यादि

अनुक्रमणिका

*

स्व० श्रीमद् वहादुरसिंहजी सिंघी - स्मरणाञ्जलि

भद्रवाहु संहिता - किञ्चित् प्रास्ताविक, प्रधानसंपादक लिखित पृ. १-११

१ प्रस्तावना पृ. १-२१

(1) भद्रवाहु अने भद्रवाहु संहिता पृ. १-२

(2) भद्रवाहु पृ. २-६

(3) भद्रवाहुसंहिता अने वाराहीसंहितानी तुलना पृ. ६-१९

(a) उल्का पृ. ६-७

(b) परिवेप पृ. ७-८

(c) सध्या पृ. ८

(d) वात पृ. ८

(e) प्रवर्षण पृ. ८-९

(f) गंधर्वनगर पृ. ९-१०

(g) गर्भलक्षण पृ. १०

(h) उत्पात पृ. १०-११

(i) शुक्रचार पृ. १२-१४

(j) शनैश्चरचार पृ. १४

(k) बृहस्पतिचार पृ. १४-१५

(l) पुष्यचार पृ. १५-१६

(m) अंगारकचार पृ. १६

(n) राहुचार पृ. १६-१७

(o) केतुचार पृ. १७

(p) सूर्यचार पृ. १७-१८

(q) चंद्रचार पृ. १८

(r) ग्रहयुद्ध पृ. १८-१९

(4) सारांश पृ. १९

(5) छंद अने भाषा पृ. १९

(6) छंदोभंग पृ. १९-२०

(7) च्वाकरणदोष पृ. २०

(8) ग्रंथसंपादनमां उपयोगमां लीथेली प्रतिओनो परिचय पृ. २०-२१

(9) पाठांतर पृ. २१

(10) सूची अने परिशिष्ट पृ. २१

(11) आमार पृ. २१

२ परिशिष्ट

पृ. २२ — ३२

३ भद्रबाहु संहिता (मूल)

पृ. १ — ७०

(1)	प्रथम अध्याय	- ग्रन्थाङ्ग संचय	पृ. १ - २
(2)	द्वितीय	- } उल्का	पृ. २ - ५
(3)	तृतीय	- }	
(4)	चतुर्थ	- परिवेष	पृ. ५ - ७
(5)	पञ्चम	- विद्युत्	पृ. ७ - ८
(6)	षष्ठ	- अभ्र	पृ. ८ - ९
(7)	सप्तम	- सन्ध्या	पृ. — १०
(8)	अष्टम	- मेघ	पृ. ११ - १२
(9)	नवम	- वात	पृ. १२ - १४
(10)	दशम	- वर्षा	पृ. १५ - १७
(11)	एकादश	- गन्धर्वनगर	पृ. १७ - १८
(12)	द्वादश	- गर्भ	पृ. १८ - २०
(13)	त्रयोदश	- यात्राविधि	पृ. २० - २८
(14)	चतुर्दश	- उत्पात	पृ. २८ - ३६
(15)	पञ्चदश	- शुक्रचार	पृ. ३६ - ४६
(16)	षोडश	- शनैश्वरचार	पृ. ४६ - ४८
(17)	सप्तदश	- बृहस्पतिचार	पृ. ४८ - ५०
(18)	अष्टादश	- बुधचार	पृ. ५० - ५२
(19)	एकोनविंश	- अङ्गारकचार	पृ. ५२ - ५४
(20)	विंश	- राहुचार	पृ. ५४ - ५७
(21)	एकविंश	- केतुचार	पृ. ५७ - ५९
(22)	द्वाविंश	- सूर्यचार	पृ. ५९ - ६०
(23)	त्रयोविंश	- चन्द्रचार	पृ. ६० - ६२
(24)	चतुर्विंश	- ग्रहयुद्ध	पृ. ६३ - ६४
(25)	पञ्चविंश	- संग्रहयोगार्ध	पृ. ६४ - ६६
(26)	षड्विंश	- स्वप्न	पृ. ६६ - ७०

४ भद्रबाहुसंहितागतविषयाणां शब्दानां च वर्णानुक्रमेण सूची

पृ. ७१ — ८४

* * *

ख० बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी

अने

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

—[स्मरणञ्जलि]—

मारा अनन्य आदर्शपोषक, कार्यसाहायक, उत्साहप्रेरक अने सहृदय लेहास्पद बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी, मणे मारी विशिष्ट प्रेरणाशी, पोताना स्वर्गवासी साधुचरित पिता श्री डालचंदजी सिंघीना पुण्य स्मरण निमित्त, आसे धी जैन ग्रन्थ माला' नी कीर्तिकारिणी स्थापना करीने, एना निमित्ते दरवर्षे हजारो रूपिया खर्च करवानी आदर्शदारता प्रकट करी हती, अने जेमनी आवी असाधारण ज्ञानभक्ति साथे अनन्य आर्थिक उदारवृत्ति जोईने में पण, मारा जीवनो विशिष्ट शक्तिशाली अने बहु ज मूल्यवान् अवशेष उत्तरकाळ, ए प्रथममाळाना ज विकास अने प्रकाशने माटे सर्वात्मना समर्पित करी घीषो, तथा जेमणे आ प्रथममाळानु विगत १३-१४ वर्षोंमा आयु सुंदर, समृद्ध अने सवाद्रणीय कार्यफळ निष्पन्न एल्लु जोईने भविष्यमा आना कार्यने वधारे प्रगतिमान् अने वधारे विस्तीर्ण रूपमां जोवानी पोताना जीवननी एकमात्र परम भिलाषा सेवी हती, अने तदनुसार, मारी प्रेरणा अने योजनाने अनुसरिने, प्रस्तुत ग्रंथमाळानी कार्यव्यवस्था 'भारतीय वेद्यामचन' ने समर्पित करी, आना भावी अगे निश्चित थया हता, ते पुण्यवान्, साहित्यरसिक, उदारमनस्क, अमृता भेलापी, अभिनन्दीय आत्मा हवे आ सधारमा विद्यमान नथी सन् १९४४ ना जुलाई मासनी ७ नी तारीखे १९ वर्षेनी उमरे ए महान् आत्मा आ लोकमाथी प्रस्थान करी गयो तेमना एवा भव्य, आदरणीय, संवृहणीय अने छाथनीय जीवनने पोतानी किंचित् लेहात्मक 'स्मरणञ्जलि' समर्पित करवा निमित्ते, तेमनो सक्षिप्त जीवन-परिचय अहि आपवामा आवे छे

सिंघीजीना जीवन साथेना मारा खास खास स्मरणोनु विस्तृत आलेखन में हिंदीमां कयुं छे अने ते खास करीने सिंघीजीना ज 'स्मारक ग्रंथ' तरीके प्रगट करवामा आवेला 'भारतीय विद्या' नामक पत्रिकाना त्रीजा भागनी अनुपूर्तिरूपे प्रसिद्ध करवामां आव्यु छे सिंघीजी विषे विशेष जाणवानी इच्छावाळा वाचनेने ए 'स्मारक ग्रंथ' जोवानी भलामण छे

*

बाबू श्री बहादुर सिंहजीनो जन्म बगालना मुर्शिदाबाद जिलामा आवेल्लु अजीमगज नामक स्थानमा, सव्व १९४१ मां थयो हतो तेओ बाबू डालचंदजी सिंघीना एकमात्र पुत्र हता तेमनी माता श्रीमती मनुकुमारी अजीमगजना ज वैद कुटुंबना बाबू जयचंदजीनी पुत्री थती हती श्री मन्नुकुमारीनी एक ब्हेन जगतसेठने' त्या परणावेळी हती अने धीजी ब्हेन सुप्रसिद्ध नाहार कुटुंबमा परणावेळी हती कलकत्ताना ख० सुप्रसिद्ध जैन स्कूलर अने आगेवान् व्यक्ति बाबू पूरणचंदजी नाहार, बाबू बहादुर सिंहजी सिंघीना मालीआई भाई थता हता सिंघीजीनो विवाह, बालचर-जीआगजना सुप्रसिद्ध घनाब्ज जैन गृहस्थ लक्ष्मीपत सिंघीजीनी पौत्री अने छत्रपत सिंघीजीनी पुत्री श्रीमती तिलरसुदरी साथे सव्व १९५४ मा थयो हतो ए रीते श्री बहादुर सिंहजी सिंघीनो कौटुंबिक सन्ध बगालना खास प्रसिद्ध जैन कुटुंबो साथे गाढ रीते संकळाएलो हतो

*

बाबू श्री बहादुर सिंहजीना पिता बाबू डालचंदजी सिंघी बगालना जैन महाजनोमा एक बहु ज प्रसिद्ध अने सचरित पुरुष थई गया तेओ पोताना एकीला जात पुरुषार्थ अने उद्योगशी, एक बहु ज साधारण स्थितिना व्यापारीनी कोटिमाथी म्होटा करोडाधिपतिनी स्थितिवे पढ्ठोच्या हता अने साराय बगालमा एक सुप्रतिष्ठित अने प्रामाणिक व्यापारी तरीके तेमणे विशिष्ट ख्याति प्राप्त करी हती एक वखते तेओ, बगालनो सौधी सुरय व्यापार जे जटनो गणाय छे तेना, सौधी म्होटा व्यापारी थई गया हता तेमना पुरुषार्थशी, तेमनी व्यापारी पेढी जे हरिसिंह निहालचंदना नामे चालती हती ते बगालमा जटनो व्यापार करनारी देशी तथा विदेशी पेढीयोमा सौधी म्होटी पेढी गणाली थई हती

बाबू डालचंदजी सिंघीनो जन्म संवत् १९२१ मां थयो हतो, अने १९३५ मा तेमनु श्री मन्नुकुमारी साथे लग्न थयु १४-१५ वर्षेनी उमरमां डालचंदजीए पोताना पितानी हुकाननो भारभार, जे ते वखते बहु ज साधारण रूपमां चालतो हतो, ते हाथमां लीषो तेओ अजीमगज छोषी कलकते आव्या अने त्या पोतानी होशियारी अने रत वडे ए कारभारने धीमे धीमे खल ज वधायें अने अते तेने एक सौधी म्होटी 'फर्म'ना रूपमां स्थापित कर्मा कलकत्तामा ज्यारे 'जट सेल्स एलिसिएशन'नी स्थापना थई खारे बाबू डालचंदजी सिंघीने तेना सौधी पहेला प्रेसीडेन्ट बनववामा आव्या हता जटना व्यापारमां भाषी रीते सौधी म्होड स्थान मेळवीने पढी तेमणे पोतातु लक्ष्य बीजा बीजा उद्योगो तरफ पण दोरुं एक तर-

फ तेमणे मध्यप्रांतीमां आवेला कोरीया स्टेटमां कोलसानी खाणोना उद्योगनो पायो नांख्यो अने बीजी तरफ दक्षिणना शक्ति अने अकलतरानां राज्योमां आवेली चूनाना पत्थरोनी खाणोना, तेम ज वेळगाम, सावंतवाडी, इचलकरंजी जेवा स्थानोमां आवेली 'बोकसाइट' नी खाणोना विकासनी शोध करवा पाळळ पोतानुं लक्ष्य परोव्युं. कोलसाना उद्योग अर्थे तेमणे 'मैसर्स डालचंद बहादुरसिंह' ए नामथी नवी पेढीनी स्थापना करी जे आजे हिंदुस्थानमां एक अग्रगण्य पेढी गणाय छे. ए उपरांत तेमणे बंगालना चौवीस परगणा, रंगपुर, पूर्णोया अने मालदहा विगेरे जिल्लाओमां, म्होटी जमीनदारी पण खरीद करी अने ए रीते बंगालना नामांकित जमीनदारोमां पण तेमणे पोतानुं खास स्थान प्राप्त क्युं. बाबू डालचंदजीनी आवी सुप्रतिष्ठा केवळ व्यापारिक क्षेत्रमां ज मर्यादित न्होती. तेओ पोतानी उदारता अने धार्मिकता माटे पण एटला ज सुप्रसिद्ध हता - तेमनी परोपकारवृत्ति पण तेटली ज प्रशंसनीय हती. परंतु, परोपकारसुलभ प्रसिद्धिथी तेओ प्रायः दूर रहै-ता हता. घणा भागे तेओ गुप्तरीते ज अर्थिजनोने पोतानी उदारतानो लाभ आपता. तेमणे पोताना जीवनमां लाखोनुं दान क्युं हशे पण तेनी प्रसिद्धि के नोध तेमणे भाग्ये ज करवा इच्छी हशे. तेमना सुपुत्र बाबू श्री बहादुर सिंहजीए प्रसंगोपात्त चर्चा करतां जणाव्युं हतुं, के तेओ जे कांई दान आदि करता, तेनी खबर तेमने पोताने (पुत्रने) पण भाग्ये ज थती. आथी तेमनां जाहेर दानो अंगेनी मात्र नीचेना २-४ प्रसंगोनी ज माहिती मळी शकी हती.

सन १९२६ मां 'चित्तरंजन' सेवा सदन माटे कलकत्तामां फाळो करवामां आव्यो त्यारे एक वार खुद महात्माजी तेमना मकाने गया हता अने ते वखते तेमणे वगर भाग्ये ज महात्माजीने ए कार्य माटे १००००० रूपिया आप्या हता.

१९१७ मां कलकत्तामां 'गवर्नमेंट हाउस'ना मेदानमां, लॉर्ड कार्माइकलना आश्रय नीचे रेडक्रॉस माटे एक मेळावडो थयो हतो तेमां तेमणे २१००० रूपिया आप्या हता. तेम ज प्रथम महायुद्ध वखते तेमणे ३,००,००० रूपियाना 'वॉर बॉण्डस्' खरीद करीने ए प्रसंगे सरकारने फाळामां मदद करी हती. पोतानी छेळी अवस्थांमां तेमणे पोताना निकट कुटुंबीजनो - के जेमनी आर्थिक स्थिति बहु ज साधारण प्रकारनी हती तेमने - रूपिया १२ लाख व्हेंची आपवानी व्यवस्था करी हती जेनो अमल तेमना सुपुत्र बाबू बहादुर सिंहजीये क्यो हतो.

बाबू डालचंदजीनुं गार्हस्थ्य जीवन बहु ज आदर्शरूप हतुं. तेमना धर्मपत्नी श्रीमती मञ्जुकुमारी एक आदर्श अने धर्म-परायण पत्नी हता. पति-पत्नी वने सदाचार, सुविचार अने सुसंस्कारनी मूर्ति जेवा हतां. डालचंदजीनुं जीवन बहु ज सादुं अने साधुत्व भरेळुं हतुं. व्यवहार अने व्यापार वनेमां तेओ अत्यंत प्रामाणिक अने नीतिपूर्वक वर्तनारा हता. स्वभावे तेओ खूब ज शान्त अने निरभिमानी हता. ज्ञानमार्ग उपर तेमनी ऊंडी श्रद्धा हती. तत्त्वज्ञानविषयक पुस्तकोनुं वाचन अने श्रवण तेमने अत्यंत प्रिय हतुं. क्रिष्ण नगर कॉलेजना एक अध्यात्मलक्षी वंगाली प्रोफेसर नामे बाबू ब्रजलाल अधिकारी - जेओ योगविषयक प्रक्रियाना अच्छा अभ्यासी अने तत्त्वचिंतक हता - तेमना सहवासथी बाबू डालचंदजीने पण योगनी प्रक्रिया तरफ खूब रुचि थई गई हती अने तेथी तेमणे तेमनी पासेथी ए विषयनी केटलीक खास प्रक्रियाओनो ऊंडो अभ्यास पण क्यो हतो. शारीरिक स्वास्थ्य अने मानसिक पावित्र्यनो जेनाथी विकास थाय एवी, केटलीक व्यावहारिक जीवनने अत्यंत उपयोगी, यौगिक प्रक्रियाओनो तेमणे पोताना पत्नी तेम ज पुत्र, पुत्री आदिने पण अभ्यास करवानी प्रेरणा करी हती.

जैन धर्मना विशुद्ध तत्त्वोना प्रचार अने सर्वोपयोगी जैन साहित्यना प्रसार माटे पण तेमने खास रुचि रहैती हती अने पंडितप्रवर श्री सुखलालजीना परिचयमां आव्या पळी, ए कार्य माटे कांईक विशेष सक्रिय प्रयत्न करवानी तेमनी सारी उत्कंठा जागी हती. कलकत्तामां २-४ लाखना खर्चे आ कार्य करनारुं कोई साहित्यिक के शैक्षणिक केन्द्र स्थापित करवानी योजना तेओ विचारी रखा हता, ए दरम्यान सन् १९२७ (वि. सं. १९८४) मां कलकत्तामां तेमनो स्वर्गवास थयो.

*

बाबू डालचंदजी सिंधी, पोताना समयना बंगालनिवासी जैन समाजमां एक अत्यंत प्रतिष्ठित व्यापारी, दीर्घदर्शी उद्योगपति, म्होटा जमीनदार, उदारचित्त सद्गृहस्थ अने साधुचरित सत्पुरुष हता. तेओ पोतानी ए सर्व संपत्ति अने गुण-वृत्तानो समग्र वारसो पोताना एक मात्र पुत्र बाबू बहादुर सिंहजीने सोंपता गया, जेमणे पोताना ए पुण्यश्लोक पितानी स्थूल संपत्ति अने सूक्ष्म सत्कीर्ति - वनेने घणी सुंदर रीते वधारीने पिता करतांय सवाई श्रेष्ठता मेळववानी विशिष्ट प्रतिष्ठा प्राप्त करी.

बाबू श्री बहादुर सिंहजीमां पोताना पितानी व्यापारिक कुशलता, व्यावहारिक निपुणता अने सांस्कारिक सन्निष्ठा तो संपूर्ण अंशे वारसागतरूपे उतरैली हती ज, परंतु ते उपरांत तेमनामां बौद्धिक विशदता, कलात्मक रसिकता अने विविध विषयग्राहिणी प्राज्ञल प्रतिभानो पण उच्च प्रकारनो सन्निवेश थयो हतो अने तेथी तेओ एक असाधारण व्यक्तित्व धरावनार महातुभावोनी पंक्तिमां स्थान प्राप्त करवानी योग्यता मेळवी शक्या हता.

तेओ पोताना पिताना एकमात्र पुत्र होवाथी तेमने पिताना विशळ कारभारमां नानपणथी ज लक्ष्य आपवानी फरज पढी हती अने तेथी तेओ हाईस्कूलनो अभ्यास पूरो करवा सिवाय कॉलेजनो विशेष अभ्यास करवानो अवसर मेळवी शक्या न हतां. छतां तेमनी ज्ञानरुचि बहु ज तीव्र होवाथी, तेमणे पोतानी मेळे ज, विविध प्रकारना साहित्यना वाचननो अभ्यास

तेनाथी तहन विमुख रहेता हता. तेमने शाख मात्र सारा वाचननो अने कलामयवस्तुओ जोवा-संग्रहवानो हतो. ज्यारे जुओ ख्यारे, तेओ पोतानी गादी उपर बेठा बेठा साहित्य, इतिहास, स्थापत्य, चित्र, विज्ञान, भूगोल के भूगर्भविद्याने लगता सामयिको के पुस्तको वांचता ज सदा देखाता हता. पोताना एवा विशिष्ट वाचनना शोखने लीधे तेओ इंग्रेजी, बंगाली, हिंदी, गुजराती आदिमां प्रकट थता उच्च कोटिना, उक्त विषयोने लगता विविध प्रकारनां सामयिक पत्रो अने जर्नल्स आदि नियमित मगावता रहेता हता. आर्ट, आर्किऑलॉजी, एपीग्राफी, न्युमिस्मेटिक, ज्योग्राफी, आइकोनोग्राफी, हिस्टरी अने माइनिंग आदि विषयोना पुस्तकोनी तेमणे पोतानी पासे एक सारी सरखी लाइब्रेरी ज बनावी लीधी हती.

तेओ स्वभावे एकान्तप्रिय अने अल्पभाषी हता. नकामी बातो करवा तरफ के गप्पां सप्पां मारवा तरफ तेमने बहु ज अभाव हतो. पोताना व्यावसायिक व्यवहारनी के विशाल कारभारनी बाबतोमां पण तेओ बहु ज मितभाषी हता. परंतु ज्यारे तेमना प्रिय विषयोनी-जेवा के स्थापत्य, इतिहास, चित्र, शिल्प आदिनी-चर्चा जो नीकळी होय तो तेमां तेओ एटला निमम थई जता के कलाको ना कलाको वही जता, तो पण तेओ तेथी थाकता नहीं के कंटालता नहीं.

तेमनी बुद्धि अत्यंत तीक्ष्ण हती. कोई पण वस्तुने समजवामां के तेनो मर्म पकडवामां तेमने कशी वार न लागती. विज्ञान अने तत्त्वज्ञाननी गंभीर बाबतो पण तेओ सारी पेठे समाजी शकता हता अने तेमनुं मनन करी तेमने पचावी शकता हता. तर्क अने दलीलमां तेओ म्होटा म्होटा कायदाशास्त्रीयोने पण आंटी देता. तेम ज गमे तेवो चालाक माणस पण तेमने पोतानी चालकीथी चकित के सुग्ध बनावी शके तेम न हतुं.

पोताना सिद्धान्त के विचारमां तेओ खूब ज मक्कम रहेवानी प्रकृतिना हता. एक वार विचार नकी कर्या पछी अने कोई कार्यनो स्वीकार कर्या पछी तेमांथी चलित थवानुं तेओ बिल्कुल पसंद करता नहीं.

व्यवहारमां तेओ बहुज प्रामाणिक रहेवानी वृत्तिवाळा हता. बीजा बीजा धनवानोनी माफक व्यापारमां दगा फटका के साच-झूठ करीने धन मेळववानी तृष्णा तेमने यत्किंचित् पण थती न हती. तेमनी आवी व्यावहारिक प्रामाणिकताने लक्षीने इंग्लैंडनी मर्केन्टाईल बैंकनी डायरेक्टरोनी बॉर्डे पोतानी कलकत्ता-शाखानी बॉर्डेमां, एक डायरेक्टर थवा माटे तेमने खास विनंति करी हती के जे मान ए पहेलां कोई पण हिंदुस्थानी व्यापारीने मळ्युं न्होतुं.

प्रतिभा अने प्रामाणिकता साथे तेमनामां योजनाशक्ति पण घणी उच्च प्रकारनी हती. तेमणे पोतानी ज स्वतंत्र बुद्धि अने कार्य कुशलता द्वारा एक तरफ पोतानी घणी मोटी जमीनदारीनी अने बीजी तरफ कोलीयारी विगेरे माइनिंगना उद्योगनी जे सुव्यवस्था अने सुघटना करी हती ते जोईने ते ते विषयना ज्ञाताओ चकित थता हता. पोताना घरना नानामां नाना कामथी ते छेक कोलीयारी जेवा म्होटा कारखाना सुधीमां-के ज्यां हजारो माणसो काम करता होय-वहु ज नियमित, व्यवस्थित अने सुयोजित रीते काम चाल्यां करे तेवी तेमनी सदा व्यवस्था रहेती हती. छेक दरवानथी लई पोताना समो-वडीया जेवा समर्थ पुत्रो सुधीमां एक सरखुं उच्च प्रकारनुं शिस्त-पालन अने शिष्ट आचारण तेमने त्यां देखातुं हतुं.

सिंघीजीमां आवी समर्थ योजकशक्ति होवा छतां-अने तेमनी पासे संपूर्ण प्रकारनी साधनसंपन्नता होवा छतां-तेओ धमालवाळा जीवनथी दूर रहेता हता अने पोताना नामनी जाहेरातने माटे के लोकोमां म्होटा माणस गणावानी खातर तेओ तेवी कशी प्रवृत्ति करता न हता. रावबहादुर, राजाबाहादुर के सर-नाईट विगेरेना सरकारी खिताबो धारण करवानी के काउन्सीलोमां जई ऑनरेबल मेंबर बनवानी तेमने क्यारेय इच्छा थई न हती. एवी खाली आडम्बरवाळी प्रवृत्तिमां पैसानो दुर्व्यय करवा करतां तेओ सदा साहित्योपयोगी अने शिक्षणोपयोगी कार्योंमां पोताना धननो सद्व्यय करता हता. भारतवर्षनी प्राचीन कला अने तेने लगती प्राचीन वस्तुओ तरफ तेमनो उत्कट अनुराग हतो अने तेथी ते माटे तेमणे लाखो रूपिया खर्चा हता.

*

सिंघीजी साथेनो मारो प्रत्यक्ष परिचय सन् १९३० मां शरू थयो हतो. तेमनी इच्छा पोताना सद्गत पुण्य-श्लोक पिताना स्मारकमां जैन साहित्यनो प्रसार अने प्रकाश थाय तेवी कोई विशिष्ट संस्था स्थापन करवानो हतो. मारा जीवनना सुदीर्घकालीन सहकारी, सहचारी अने सन्मित्र पंडितप्रवर श्री सुखलालजी, जेओ बाबू श्री डालचंदजीना विशेष श्रद्धाभाजन होई श्री बहादुर सिंहजी पण जेमनी उपर टेटलो ज विशिष्ट सद्भाव धरावता हता, तेमना परामर्श अने प्रस्तावथी, तेमणे मने ए कार्यनी योजना अने व्यवस्था हाथमां छेवानी विनंति करी अने में पण पोताने अभीष्टतम प्रवृत्तिना आदर्शने अनुरूप उत्तम कोटिना साधननी प्राप्ति थती जोई तेनो सहर्ष अने सोळास स्वीकार कर्यो.

सन् १९३१ ना प्रारंभ दिवसे, विश्वबंध कवीन्द्र श्री रवीन्द्रनाथ टागोरना विभूतिविहारसभा विश्वविख्यात शान्तिनिकेतनना विश्व भारती-विद्या भवनमां 'सिंघी जैन ज्ञानपीठ' नी स्थापना करी अने त्यां जैन साहित्यना अध्ययन-अध्यापन अने संशोधन-संपादन आदिनुं कार्य चालू कर्युं. आ विषेनी केटलीक प्राथमिक हकीकत, आ ग्रंथमाळाना साथी प्रथम प्रकट थएला 'प्रबन्धचिन्तामणि' नामना ग्रंथनी प्रस्तावनामां में आपेली छे, तेथी तेनी अहि पुनरुक्ति करवानी जरूर नथी.

सिंधीजीये मारी प्रेरणाधी, 'सिंधी जैन ज्ञानपीठ' नी स्थापना साये, जैन साहित्यना उत्तमोत्तम ग्रन्थरत्नोने आधुनिक शास्त्रीय पद्धतिये सुन्दर रीते सशोधित-संपादित करी करावी प्रकट करवा माटे अने तेम करी जैन साहित्यनी सारं जनिक प्रतिष्ठा स्थापित करवा माटे, आ 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला' प्रकट करवानी विशिष्ट योजनाणे पण स्वीकार कर्चो; अने ए माटे आवश्यक अने अपेक्षित अर्थव्यय करवानी उदार उत्साह प्रदर्शित कर्चो

प्रारंभमा, शान्तिनिकेतनने लक्ष्मीने एक ३ वर्षेनो कार्यक्रम घरी काडवामां आब्यो अने ते प्रमाणे त्या कामनो प्रारंभ करवामा आब्यो परंतु ए ३ वर्षेना अनुभवना अते शान्तिनिकेतन मने मारा पोताना कार्य अने स्वास्थ्यनी दृष्टिये बराबर अनुकूल न लागवाधी, अनिच्छाए मारे ए स्थान छोडवु पळ्युं अने भ्रमदावादमां, गुजरात विद्यापीठना सामिप्यमा, 'अने वान्त विहार' वनावी व्हां आ कार्यनी प्रवृत्ति चालू राखी आ ग्रन्थमालामा प्रकट थएला ग्रन्थोनी उत्तम प्रकाश, प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा थएली जोईने सिंधीजीनो उत्साह खूप बंध्यो अने तेमगे ए अगे जेटलो कर्च घाय तेटलो कर्च करवानी अने जेम बने तेम वघारे संरचामां ग्रन्थो प्रकट थएला जोवानी पोतानी उदार मनोवृत्ति मारी आगळ वारंवार प्रकट करी हु पण तेमना एवा अपूर्व उत्साहधी प्रेरार्इ यथाशक्ति आ कार्यने वघारे ने वघारे वेग आपवा माटे प्रयत्नवान रहते.

*

सन १९३८ ना जुलाईमा, मारा परम सुहृद् भेही धीयुत फर्नह्यालाल माणेकलाल मुशीनो-जेओ ते वसते मुंबईनी कॉमिंस गवर्नमेंटना गृहमंत्रिना उच्च पद पर अधिष्ठित हता-अकस्मात् एक पत्र मने मळ्यो जेमां एमणे सूचव्युं हत के 'सिंह मुगलाल गोएनवाए वे लास रुपियानी एक उदार रकम एमने सुप्रत करी छे जेनो उपशेग भारतीय विद्याओना कोई विकासात्मक कार्य माटे करवानो छे अने ते माटे विचार-विनिमय करवा तेम ज तदुपयोगी योजना घरी काडवा अने मारी जरूर होवाधी मारे तरत मुंबई भावसु विगेरे' तदनुसार हु तरत मुंबई आब्यो अने अमे बचे य साये बेसी ए योजनानी रूपरेखा तैयार करी, अने ते अनुसार, सवत् १९९५ नी कार्तिक सुदि पूर्णिमाना दिवसे श्री मुशीजीना निवासस्थाने 'भारतीय विद्या भवन' नी एक मोटो समारंभ साये स्थापना करवामा भावी

भवनना विकास माटे श्रीमुशीजीनो अध्याग उद्योग, अखंड उत्साह अने उदार आत्मभोग जोई, मने पण एमना कार्यमां यथायोग्य सहकार आपवानी पूर्ण उत्कठा थई अने हुं तेनी आंतरिक व्यवस्थामा प्रमुखपणे भाग लेवा लाग्यो भवननी विविध प्रवृत्तियोमां साहित्य प्रकाशन सचची जे एक विशिष्ट प्रवृत्ति स्वीकारवामां भावी हती ते, मारा आ प्रथमाळाना कार्य साये, एक प्रकारे परस्पर सहायक स्वरूपनी ज प्रवृत्ति होवाधी, मने ए पूर्व-अंगीकृत कार्यमां बाधक न घटां उलटी साधक ज जगाई अने तेथी मं एमां यथाशक्ति पोतानी विशिष्ट सेवा आपवानो निणय कर्चो सिंधीजीने ए बधी वस्तुस्थितिनी जाण करवामा आवता तेओ पण भवनना कार्यमा रस धरावता थया अने एना संस्थापक-सदस्य वनी एना कार्य माटे पोतानी पूर्ण सहायभूति प्रकट करी

जेम मं उपर जणाव्यु छे तेम, प्रथमाळाना विकास माटे सिंधीजीनो उत्साह अत्यंत प्रशंसनीय हतो अने तेथी हुं पण मारा स्वास्थ्य विगेरेनी कणी दरकार राख्या वगर, ए कार्यनी प्रगति माटे सतत प्रयत्न कर्चो करतो हतो परंतु प्रथमाळानी व्यवस्थानो सर्व भार, मारा एरूलाना पद उपर ज आश्रित थईने रहिलो होवाधी, मारु घरीर ज्यारे ए व्यवस्था करतु अटकी जाय, त्यारे एनी शी स्थिति थाय तेनो विचार पण मने वारंवार थया करतो हतो मीजी बाजु सिंधीजीनी पण उत्तरावस्था होई तेओ वारंवार अस्वस्थ थवा लाग्या हता अने तेओ पण जीवननी अस्थिरतानो आभास अनुभववा लाग्या हता एटके ग्रन्थमालाना भावी विषे कोई स्थिर अने सुनिश्चित योजना घरी काडवानी कल्पना हु कर्चो करतो हतो

भवननी स्थापना थया पळी ३-४ वर्षेमा ज एना कार्यनी विद्वानोमां सारी पेठे प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा जामवा लागी हती अने विविध विषयना अध्ययन-अध्यापन अने साहित्यना सशोधन-संपादननु कार्य सारी पेठे आगळ वधवा लाग्यु हतु, ए जोई सुहृद्दर श्रीमुशीजीनी खास आकांक्षा थई के सिंधी जैन ग्रन्थमालानी कार्यव्यवस्थानो संबध पण, जो भवन साये जोधी देवामा थावे तो तेथी परस्पर बनेना कार्यमा सुदर अभिवृद्धि थवा उपरांत ग्रन्थमालाने स्थायी स्थान मळसे अने भवनने विशिष्ट प्रकारनी प्रतिष्ठानी प्राप्ति थसे, अने ए रीते भवनमां जैन शास्त्रोना अध्ययननु अने जैन साहित्यना प्रकाशननु एक अद्वितीय केन्द्र वनी रहसे श्रीमुशीजीनी ए शुभाकांक्षा, ग्रन्थमाला विषेनी मारी भावी चिंतानी योग्य निवारक लागी अने तेथी हुं ते विषेनी योजनानो विचार करवा लाग्यो यथावसर सिंधीजीने मं श्री मुशीजीनी आकांक्षा अने मारी योजना सुचित करी तेओ भा वि म ना स्थापक-सदस्य हता ज अने तदुपरान्त श्रीमुशीजीना खास स्नेहास्पद मित्र पण हता, तेथी तेमने पण ए योजना वधावी लेवा लायक लागी पण्डितप्रवर श्रीसुखलालजी जेओ आ ग्रन्थमालाना आरंभधी ज अंतरग दित-वितक अने सक्रिय सहायक रक्षा छे तेमनी साये पण ए योजना सचधे मं उचितपरामर्श कर्चो अने सवत् २००१ ना वैशाख १ सुदिमा (मे सन १९४३) सिंधीजी कार्यप्रसंगे मुंबई आवेला त्यारे, परस्पर निर्णित विचार-विनिमय करी, आ ग्रन्थमालानी प्रकाशनसचची सर्व व्यवस्था भवनने स्वाधीन करवामा भावी सिंधीनीए, ए उपरांत, ते अवसरे मारी प्रेरणाधी भवनने

बीजा १० हजार रुपियानी उदार रकम पण आपी जेना बडे भवनमां तेमना नामनो एक हॉल बंधाववामां आवे अने तेमां प्राचीन वस्तुओ तेम ज चित्र विगेरेनो संग्रह राखवामां आवे.

भवननी प्रबंधक समिति ए सिंघीजीना आ विशिष्ट अने उदार दानना प्रतिघोष रूपे भवनमां प्रचलित 'जैन शास्त्र-शिक्षण विभाग'ने स्थायी रूपे 'सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ' ना नामे प्रचलित राखवानो सविशेष निर्णय कर्यो.

*

ग्रंथमालाना जनक अने परिपालक सिंघीजीए, प्रारंभथी ज एनी सर्वे प्रकारनी व्यवस्थानो भार मारा उपर मूकीने पोते तो फक्त खास एटली ज आकांक्षा राखता हता के ग्रन्थमालामां केम वधारे ग्रन्थो प्रकट थाय अने केम तेमनो वधारे प्रसार थाय. तेमना जीवननी एक मात्र ए ज परम अभिलाषा हती के आ ग्रन्थमाला द्वारा जेटला बने तेटला सार सारा अने महत्त्वना ग्रन्थो जल्दी जल्दी प्रकाशित थाय अने जैन साहित्यनो खूब प्रसार थाय. ए अंगे जेटलो खर्च थाय तेटलो ते बहु ज उत्साहथी करवा उत्सुक हता. भवनने ग्रंथमाला समर्पण करती वखते तेमणे मने कहुं के— 'अत्यार सुधी तो वर्षमां सरेराज्ञ ३-४ ग्रंथो प्रकट थता आव्या छे परंतु जो आप प्रकाशित करी शको तो, दरमहिने बब्बे ग्रंथो पण प्रकाशित थता जोई हुं धराउं तेम नथी. ज्यां सुधी आपनी अने मारी जीदगी छे त्यां सुधी, जेटलुं साहित्य प्रकट करवा-कराववानी आपनी इच्छा होय ते प्रमाणेनी आप व्यवस्था करो. मारा तरफथी पैसानो संकोच आपने जराय नहीं जणाय'. जैन साहित्यना उद्धार माटे आवी उत्कट आकांक्षा अने आवी उदार चित्तवृत्ति धरावनार दानी अने विनम्र पुरुष, में मारा जीवनमां बीजो कोई नथी जोयो. पोतानी हयाती दरम्यान तेमणे मारा हस्तक ग्रन्थमाला खाते लगभग ७५००० (पोणो लाख) रुपिया खर्च कर्या हशे; परंतु ए १५ वर्षना गाला दरम्यान तेमणे एकवार पण मने एम नथी पूछ्युं के कई रकम, कया ग्रन्थ माटे, कयारे खर्च करवमां आवी छे; के कया ग्रन्थना संपादन माटे, कोने शुं आपवामां आव्युं छे. ज्यारे ज्यारे हुं प्रेस इत्यादिना बीलो तेमनी उपर मोकलतो ल्यारे ल्यारे, तेओ ते मात्र जोईने ज ऑफिसमां ते रकम चुकवनाना बेरा साथे मोकली देता. हुं तेमने कोई बीलनी विगत समजाववा इच्छतो, तो पण तेओ ते विषे उत्साहनहोता वतावता अने एनाथी विरुद्ध ग्रन्थमालानी साइज, टाईप, प्रीटींग, बाइंडींग, हेडींग आदिनी बाबतमां तेओ खूब झीणव-टर्था विचार करता रहेता अने ते अंगे विस्तारथी चर्चा पण करता. तेमनी आवी अपूर्व ज्ञाननिष्ठा अने ज्ञानभक्तिये ज मने तेमना स्नेहपाशमां बद्ध कर्यो अने तेथी हुं यत्किंचित् आ जातनी ज्ञानोपासना करवा समर्थ थयो.

उक्त रीते भवनने ग्रन्थमाला समर्पित कर्या बाद, सिंघीजीनी उपर जणावेली उत्कट आकांक्षाने अनुलक्षीने मने प्रस्तुत कार्य माटे वधारे उत्साह थयो, अने जो के मारी शारीरिक स्थिति, ए कार्यना अविरत श्रमथी प्रतिदिन वधारे ने वधारे झडपथी क्षीण थती रही छे, छतां में एना कार्यने वधारे वेगवान् अने वधारे विस्तृत बनाववानी दृष्टिये केटलीक विशिष्ट योजना करवा मांडी, अने संपादनाना कार्यमां वधारे सहायता मळे ते माटे केटलाक विद्वानोना नियमित सहयोगनी पण व्यवस्था करवा मांडी. अनेक नाना-मोटा ग्रन्थो एक साथे प्रेसमां छापवा आप्या अने बीजा तेवा अनेक नवा नवा ग्रन्थो छपावा माटे तैयार करवा मांड्या. जेटला ग्रन्थो अत्यार सुधीमां कुल प्रकट थया हता तेटला ज बीजा ग्रन्थो एक साथे प्रेसमां छपावा शुरू थया अने तेथी पण बमणी संख्याना ग्रन्थो प्रेस कॉपी आदिना रूपमां तैयार थवा लाग्या.

ए पछी थोडा ज समय दरम्यान, एटले सप्टेंबर १९४३ मां, भवन माटे कलकत्ताना एक निवृत्त दक्षिणी प्रोफेसरनी म्होटी लाइब्रेरी खरीद करवा हुं त्यां गयो. सिंघीजी द्वारा ज ए प्रोफेसर साथे वाटाघाट करवामां आवी हती अने मारी प्रेरणाथी ए आखी लाइब्रेरी, जेनी किंमत रु. ५०००० (पचास हजार) जेटली मागवामां आवी हती, सिंघीजीए पोताना तरफथी ज भवनने भेट करवानी अतिमहनीय मनोवृत्ति दर्शावी हती. परंतु ते प्रोफेसर साथे ए लाइब्रेरी अंगेनो योग्य सोदो न थयो अने तेथी सिंघीजीए, कलकत्ताना सुप्रसिद्ध खर्गवासी जैन सद्गृहस्थ बाबू पूरणचंद्रजी नाहारनी म्होटी लाइब्रेरी लई लेवा विषे पोतानी सलाह आपी अने ते अंगे पोते ज योग्य रीते एनी व्यवस्था करवतुं माथे लीधुं.

कलकत्तामां अने आखाय बंगालमां ए वर्ष दरम्यान अन्न-दुर्भिक्षनो भयंकर कराळ काळ वर्ता रह्यो हतो. सिंघीजीये पोताना वतन अजीमगंज, मुर्शिदाबाद तेम ज बीजां अनेक स्थळे गरीबोने मफत अने मध्यमवित्तोने अल्प मूल्यमां, प्रतिमास हजारो मण धान्य वितीर्ण करवानी म्होटी अने उदार व्यवस्था करी हती, जेना निमित्ते तेमणे ए वर्षमां लगभग त्रण-साडा त्रण लाख रुपिया खर्च खाते मांडी वाळ्या हता. बंगालना वतनीयोमां अने जमीनदारोमां आवो म्होटी उदार आर्थिक भोग ए निमित्ते अन्य कोईये आप्यो होय तेम जाणवामां नथी आव्युं.

अक्टोबर-नवंबर मासमां तेमनी तबियत बगडवा मांडी अने ते धीरे धीरे वधारे ने वधारे शिथिल थती गई. जान्युआरी १९४४ नां प्रारंभमां हुं तेमने मळवा फरी कलकत्ता गयो. ता. ६ ठी जान्युआरीना संध्या समये, तेमनी साथे प्रेसीने ३ कलाक सुधी ग्रन्थमाला, लाइब्रेरी, जैन इतिहासना आलेखन आदि अंगेनी खूब उत्साहपूर्वक वातोन्नीतो करी

પરંતુ તેમને પોતાના જીવનની ક્ષતિપાતો આભાસ જાણે થઈ રહ્યો હોય તેમ, ત્રણ ત્રણ તેઓ તેવા સ્વદ્ગારો પળ વાકતા રહેતા હતા ૫-૭ દિવસ રહીને હુ મુઘઈ આવવા નીકળ્યો છારે છેટી મુલાકાત ત્રણે તેઓ ઘણુ જ ભાવમરેડે હૃદયે મને વિદાય આપીને ઘોલ્યા કે- 'કોણ જાણે હવે આપને ફરી મઠીશું કે નહીં?' હુ તેમના એ દુઃસ્વદ વાક્યને ઘણુ જ દવા-એલા હૃદયે સાંભાલતો અને હૃદયે પામતો, તેમનાથી સદાના માટે છૂટો પડ્યો. તે પછી તેમની સાથે મુલાકાત ઘવાનો પ્રસંગ જ ન આવ્યો ૫-૬ મહિના તેમની તલવિચત સારી-નરસી રહ્યા કરી અને આખરે સન્ ૧૯૪૪ ના જુલાઈની ૭ મી તારીએ તેઓ પોતાના ચિત્તવર દેહને છોટી પરલોકમા ચાલ્યા ગયા. મારી સાહિત્યોપાસનાનો મહાન્ સહાયક, મારી અપ્પસ્વલ્ય સેવાનો મહાન્ પરિપોષક અને મારી કર્નલ્યનિષ્ઠાનો મહાન્ પ્રેરક, સહૃદય યુવુરુપ, આ અસાર સંસારમાં મને શ્રદ્ધ્ય હૃદય તનાવી પોતે મહાશ્વયમા વિલીન થઈ ગયો

સિંઘીજીનુ જો કે આ રીતે નાતવત સ્વૂલ શરીર સંસારમાંથી વિહત થયું છે, પરંતુ તેમણે સ્થાપેલી આ પ્રશ્નમાલા દ્વાર તેમનું ચશ શરીર, સંકડો ઘણું સુધી આ સંસારમા વિચમાન રહી તેમની કીર્તિ અને સ્મૃતિની પ્રશસ્તિનો પ્રમાવક પરિ-ષય માત્રી પ્રજાને સતત આપ્યા કરશે

*

સિંઘી જીના સુપુત્રોનાં સત્કાર્યો

સિંઘીજીના સ્વર્ગવાસથી જૈન સાહિત્ય અને જૈન સંસ્કૃતિના મહાન્ પોષક નરરજની જે મ્હોટી હોટ પછી છે તે તો સહજભાવે પૂરાય તેમ નથી પરંતુ મને એ જોઈને હૃદયમાં ળવી આશા અને આશ્વાસક આસ્વાદ ધાય છે કે તેમના સુપુત્રો-શ્રી રાજેન્દ્ર સિંહજી, શ્રી નરેન્દ્ર સિંહજી અને શ્રી વીરેન્દ્ર સિંહજી પોતાના પિતાના સુચોર્ય સન્તાનો હોઈ પિતાની પ્રતિષ્ઠા અને પ્રતિષ્ઠિના કાર્યમાં અનુરૂપ ભાગ ભજવી રહ્યા છે અને પિતાની ભાવના અને પ્રશ્નમાલે ઉવારભાવે પોષી રહ્યા છે

સિંઘીજીના સ્વર્ગવાસ પછી એ ઘણુઓએ પોતાના પિતાના દાન પુણ્ય નિમિત્ત અર્જીમગજ વિગેરે સ્થાનોમા લગભગ ૫૦-૬૦ હજાર રૂપિયા સર્ચ કર્યા હતા તે પછી ઘોઠા જ સમયમા, સિંઘીજીના વૃદ્ધમાતાનો પળ સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો અને તેથી પોતાના એ પરમ પૂજનીયા દાસીમાના પુણ્યાર્થે પળ એ ઘણુઓએ ૭૦-૭૫ હજાર રૂપિયાનો વ્યય કર્યો 'સિંઘી જૈન પ્રશ્નમાલા' નો સઘલો માર પળ એ સિંઘી ઘણુઓએ, પિતાગીએ નિર્ધારેલ વિચાર પ્રમાણે, પૂર્ણ ઉત્સાહથી ઉપાત્રી લીધો છે, અને તે ઉપરાન્ત કલકત્તાના 'ઈન્ડીયન રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ'ને ઘગાલીમા જૈન સાહિત્ય પ્રકટ કરવા માટે સિંઘીજીના સારકરૂપે ૫૦૦૦ રૂપિયાની પ્રારંભિક મદદ આપી છે

સિંઘીજીના જ્યેષ્ઠ ચિરંજીવ ઘાવુ શ્રી રાજેન્દ્ર સિંહજીયે, મારી ઇચ્છા અને પ્રેરણાના પ્રેમને વશ થઈ, પોતાના પુણ્યલોક પિતાની અજ્ઞાત ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવા માટે, ૫૦ હજાર રૂપિયાની ઉવાર રકમ ભારતીય વિદ્યામંચનને દાન કરી, અને તેના વડે કલકત્તાની ઉચ માહાર લાઈબ્રેરી સ્વીક કરીને મંચનને એક અમૂલ્ય સાહિત્યિક નિધિરૂપે મેટ કરી છે મંચનની એ અવ્ય લાઈબ્રેરી 'ઘાવુ શ્રી ઘહાદુર સિંહજી સિંઘી લાઈબ્રેરી' ના નામે સદા ઓલખાશે અને સિંઘીજીના પુણ્યાર્થે એ એક મ્હોટી જ્ઞાનપરવ ઘનશે ઘાવુ શ્રી નરેન્દ્ર સિંહજીયે, ઘંગાલની ઘરાક જાતિના ઘામાજિક અને ધાર્મિક ઉત્થાન નિમિત્તે પોતાના પિતાએ જે પ્રશ્નિ ચાલુ કરી હતી, તેને અપનાવી લીધી છે અને તેના ઘચાલનનો માર પ્રમુખપણે પોતે ઉપાત્રી લીધો છે સન ૧૯૪૪ નવેમ્બર માસમાં કલકત્તાના ડિઘમ્બર સમાજ તરફથી ઉજવાએલા 'વીરશાસન જયન્તી મહોત્સવ'ના પ્રસંગે તેના ફાલામા એમણે ૫૦૦૦ રૂપિયા આપ્યા હતા તેમ જ કલકત્તામાં જૈન શ્વેતાંધર ઘસુદાય તરફથી ઘાંઘવા ઘારેલા 'જૈન મંચન' માટે ૩૧૦૦૦ રૂપિયા દાન કરી પોતાની ઉવારતાની શુભ શરૂઆત કરી છે મવિષ્યમા 'સિંઘી જૈન પ્રશ્નમાલા' નો સર્વ આર્થિક માર આ ઘણે ઘંપુઓએ ઉત્સાહ પૂર્વક સ્વીકારી છેવાની પોતાની પ્રશંસનીય મનો-આવના પ્રકટ કરીને, પોતાના પિતાના એ પરમ પુત્રીત ઘચોમન્દિરને ઉપરોત્તર ઉચ્ચત સ્વરૂપ આપવાનો શુભ સકલ્ય કર્યો છે. તથાસ્તુ

સિંઘી જૈન શાસ્ત્ર શિષ્યાપીઠ }
મારતીય વિદ્યા મંચન, મુમ્બઈ

-જિનવિજય મુનિ

* *
*

भद्रबाहुसंहिता - किञ्चित् प्रास्ताविक

*

सिंधी जैन ग्रन्थमालाના ૨૬ મા મણિ તરીકે ભદ્રવાહુસંહિતાના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામતા પ્રસ્તુત ગ્રન્થના કર્તૃત્વ - પ્રાચીનત્વ - મૌલિકત્વ આદિ વિષયો પરત્વે જે કેટલીક વાવતો યાસ જાણવાં જેવી છે તેનો ટૂંક સાર અહિં આપવામાં આવે છે.

ભદ્રવાહુ સૂરિ અને તેમની રચેલી સંહિતા વિષેની કિંવદન્તી

શ્રમણભગવાન્ શ્રીમહાવીરના નિર્વાણવાદ, લગભગ દોઢ સો વર્ષ પછી, ભદ્રવાહુ નામના એક પ્રસિદ્ધ આચાર્ય થયા જેમને જૈન સંપ્રદાયના શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર વન્ને પક્ષો સમાનભાવે પ્રમાણભૂત આચાર્ય માને છે. એ ભદ્રવાહુસૂરિના ચરિત્રવિષયમાં વન્ને સંપ્રદાયવાલાઓએ અનેક પ્રકારની કિંવદન્તીસ્વરૂપ કથાઓ લખી છે. જો કે દિગમ્બર સંપ્રદાયના પ્રાચીન સાહિત્યમાં ભદ્રવાહુ વિષેના ઉલ્લેખો નહિં જેવા જ મળે છે, પરંતુ શ્વેતામ્બર સાહિત્યમાં એમના વિષેના અનેક ઉલ્લેખો કેટલાક જૂના ગ્રન્થોમાં પણ મળી આવે છે અને તે વિવિધ રૂપે છે. એમાં સૌથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ તે કલ્પસૂત્રની સ્થવિરાવલિનો કહી શકાય, જેની રચના વિ. સં. ૫૧૦ ના અરસામાં દેવદિગ્ગણિ ક્ષમાશ્રમણ દ્વારા થયેલી મનાય છે. તે પછી, ૭ મા ૮ મા સૈકામાં રચાણા નિર્ચુક્તિ, માણ્યો અને ચૂર્ણિગ્રન્થો જેવા આગમોના પ્રાચીન વ્યાખ્યાગ્રન્થોમાં, એમના સંબંધના કેટલાક સવિશેષ ઉલ્લેખો મળી આવે છે. ત્યારબાદ વિક્રમના ૧૨ મા સૈકામાં થયેલા ભદ્રેશ્વરસૂરિએ 'કહાવલિ' નામના પ્રાકૃત મહાપુરુષચરિતમાં તેમ જ હેમચન્દ્રસૂરિએ પોતાના 'ત્રિપટિશલાકાપુરુષચરિત'ના 'પરિશિષ્ટપર્વ' તરીકે રચેલા 'સ્થવિરાવલિચરિત' માં એમના ચરિત્ર અંગે આપેલી વધારે વિસ્તૃત હકીકત મળી આવે છે. તે પછીના તો અનેક ગ્રન્થકારોએ અનેક ગ્રન્થોમાં આલેખેલી એમના વિષેની વિવિધ કથાઓ ઉપલબ્ધ થાય છે. કાલક્રમની દૃષ્ટિએ એમાંના વે ગ્રન્થોનો અહિં યાસ ઉલ્લેખ કરવો ઉપયોગી જણાય છે, કે જેમાંથી પ્રસ્તુત ગ્રન્થ સાથે સંબંધ ધરાવતી કાંઈક હકીકત પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં એક છે મેરુતુક્લાચાર્યપ્રણીત 'પ્રવન્ધચિન્તામણિ' અને વીજો ગ્રન્થ છે રાજશેખરસૂરિકૃત 'પ્રવન્ધકોષ.' પ્રવન્ધચિન્તામણિના ૫ મા પ્રકાશમાં, એક 'વરાહમિહિર' પ્રવન્ધ આપેલો છે જેમાં 'વારાહીસંહિતા' નામક સુપ્રસિદ્ધ જ્યોતિષશાસ્ત્ર વિષયક ગ્રન્થના કર્તા વરાહમિહિર વિષેની કિંવદન્તી સ્વરૂપની કાંઈક કથા કહેવામાં આવી છે. એમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે એ વરાહમિહિર તે સુપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન જૈનાચાર્ય ભદ્રવાહુનો મ્હોટો ભાઈ થતો હતો. વરાહમિહિર જ્યોતિષશાસ્ત્રનો મ્હોટો વિદ્વાન્ હતો અને લોકોમાં તેની ઘણી મ્હોટી પ્રતિષ્ઠા હતી. પરંતુ ભદ્રવાહુ જૈન મુનિ હોઈ તેમનું જ્ઞાન તેના કરતાં પણ વધુ વિશાળ અને વધુ નિર્મલ હતું અને તેથી વરાહમિહિરને તેમની અદેખાઈ થઈ આવવાથી, તે પોતાના ભાઈ તેમ જ તેમના અનુયાયી જૈન વર્ગ પ્રત્યે પાછળથી રોપભાવ ધારણ કરતો થયો હતો. તેથી મરીને છેવટે તે વ્યંતર યોનિનો દેવ થયો અને જૈન વર્ગને ઉપસર્ગાત્મક ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. તેના નિવારણ માટે ભદ્રવાહુએ એક સ્તોત્રની રચના કરીને પોતાના અનુયાયિયોને આપી અને તેનો સદા પાઠ કરતા રહેવા જણાવ્યું જેથી તેનો ઉપદ્રવ શાન્ત થઈ જાય. એ સ્તોત્ર 'ઉવસગહર' નામથી આજે પણ જૈન સમાજમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. ઇત્યાદિ. *

પ્રવન્ધકોષમાં પણ એની એ જ હકીકત છે પરંતુ તે જરા વધારે સજાવીને લખી છે. એમાં જણાવ્યું છે કે ભદ્રવાહુ અને વરાહમિહિર વન્ને ભાઈઓએ યશોભદ્રસૂરિ પાસે જૈન મુનિવ્રતની દીક્ષા લીધી હતી. ભદ્રવાહુ ચતુર્દશપૂર્વ જ્ઞાનધારક થયા અને તેમણે દશવૈકાલિક આદિ ૧૦ નિર્ચુક્તિ ગ્રન્થોની રચના કરી, તેમ જ 'ભાદ્રવાહવી' નામના સંહિતા ગ્રન્થની રચના કરી. વરાહમિહિર પોતાના ઉદ્ભવ વ્યવહારના કારણે આચાર્યનો અપ્રીતિપાત્ર થયો અને તેથી રોપે મરાઈને તેણે જૈન દીક્ષાનો ત્યાગ કર્યો અને ફરી પાછો બ્રાહ્મણ થઈ ગયો. તે પછી તેણે 'વારાહીસંહિતા' નામનો પોતાનો સ્વતંત્ર ગ્રન્થ બનાવ્યો અને તેની દ્વારા તે લોકોમાં ય્યાતિ મેલવતો થયો. ઇત્યાદિ. †

ડયાં સુધી મ્હારા જાણવામાં આવ્યું છે, ભદ્રવાહુ સૂરિએ 'ભદ્રવાહુસંહિતા' નામના ગ્રન્થની રચના કર્યાનો સૌથી પ્રથમ ઉલ્લેખ પ્રવન્ધકોષકારનો છે અને ભદ્રવાહુ અને વરાહમિહિર વન્ને બન્ધુઓ હતા તેવો સૌથી જૂનો ઉલ્લેખ પ્રવન્ધચિન્તામણિનો છે. એ પછીના ગ્રન્થકારોએ આ હકીકતનો જ વારંવાર ઉલ્લેખ કરેલો છે. એની પહેલાંના કોઈ ગ્રન્થમાં ભદ્રવાહુ અને વરાહમિહિર વન્ને ભાઈ હતા તેમ જ ભદ્રવાહુએ 'ભાદ્રવાહવી સંહિતા' બનાવી હતી, તેનો કશો નિર્દેશ નથી મળતો.

* જુઓ, સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલામાં પ્રકાશિત પ્રવન્ધચિન્તામણિ મૂલ, પૃ. ૧૧૯. તથા, હિન્દી ભાષાન્તર પૃ. ૧૪૬.

† જુઓ, સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલામાં પ્રકાશિત, પ્રવન્ધકોષ, પૃ. ૨-૪

आ उपरवी मात्र णटली वस्तु सिद्ध थाय छे के 'ग्रन्थकोप' ना कर्तांना समयमां, एटले के वि म १४०५ मां, भद्रबाहुना रचेल 'भद्रबाहुसंहिता' नामना ग्रन्थनी प्रसिद्धि थएली हती

प्रस्तुत ग्रन्थनी उपलब्धि अने प्रसिद्धि

वि स १९५९ मा, सुगईना प्रसिद्ध जैन ग्रन्थप्रकाशक द्वा भीमसिंह माणिकने त्यावी 'भद्रबाहुसंहिता' नामना ज्योतिषना ग्रन्थनु, पण्डित श्रावक हीरालाल हसरानु करेल, गुजराती भाषान्तर प्रकट थयु तेनी प्रनार नामा एम लखामा आव्यु हतु के "आ भद्रबाहु संहिता ग्रंथ जैनना ज्योतिष विषयमा आद्य ग्रन्थ छे तेना रचनार श्री भद्रबाहुस्वामी चौदपूर्वधर श्रुतकेवली हता" तेमना घचनो जैनमा आसपचनो गणाय छे " हत्यादि आ भाषान्तर करनार विद्वाने मेळयेल" ते मूळ संस्कृत ग्रन्थ केटलो म्होटो तेम ज केटलो जूनो हतो, ए विगेरेनी कर्त्री माहिती तेमा आपेली नवी ते पछी घणा चर्चा बाद, जामनगरथी ए ज पण्डितना प्रकाशन कार्यालय चातेवी ते ग्रन्थनी मूळ नकल छपावी प्रकट करवामा आयी हती, परतु ते एटली पची अक्षय्यस्त अने अपभ्रष्ट रूपमा हती के जेथी ए ग्रन्थनी सकलना के स्वरूपनी उपलब्धिनी दटिए तनो कसो ज उपयोग थाय तेम गथी

ए दरम्यान, दिगम्बर समाजना एक सुप्रसिद्ध पण्डित गोपालदासजीए 'जैनमित्र' नामना पत्रमा 'भद्रबाहुसंहिता' नामना ग्रन्थमाथी 'दायभाग' नामना एक प्रकरणना केटलाक उद्धरणो प्रकट कर्था ए उद्धरणोमा जैन शैलीथी तदन विलक्षण लागता केटलाक विचारो जोईने, सुप्रसिद्ध ग्रन्थपरीक्षक अने विवेचक दिगम्बर विद्वान् पण्डित श्री जुगल किशोरजी सुत्तारने, ए ग्रन्थने मूळ रूपमा जोवानी अने अवलोकनानी उकट इच्छा थई तेथी तेमणे ए ग्रन्थनी मूळ नकल मेळववा खूब ज प्रयास कर्था केटलीक मुस्किलियो पछी तेमणे ए ग्रन्थनी एक नकल मळी आनी अने तेना आधारे तेमणे ए ग्रन्थनु, पोतानी सूक्ष्म परीक्षक दटिए, सविशेष अवलोकन कर्था परिणामे तेमने जगायु के जे ग्रन्थनी नकल तेमने मळी छे ते आलो ग्रन्थ चनागटी अने विक्रमना सत्तरमा सैकामा यण्ल कोई धर्मभूषण भट्टारक नामना दिगम्बर जैनगुरुना छुल्लक प्रयत्ननी कृतिरूपे छे पण्डित श्री जुगल किशोरजी सुत्तारने, ए उपर विस्तृत परीक्षात्मक २-३ म्होटा निबन्धो ज एटी काव्या हता जे सुगईना सुप्रसिद्ध ग्रन्थप्रकाशक अने इतिहासविज्ञ विद्वान् प श्री नायूरामजी प्रेमीद्वारा संपादित 'जैनहितैषी' पत्रमां क्रमवी प्रकट थया हता अने पछीथी स्वतंत्र पुस्तिकारूपे पण प्रसिद्ध करगामा आव्या हता पण्डित जुगल किशोरजीए, ए ग्रन्थनी जूनी प्रतो आदिना विषयमा म्हने पण पत्र लपनीने पूछायु हतु परतु ते वखते म्हारा जोवामां एनी कोई प्रति आनी न हती अने तेथी में श्वेताम्बर भडारोमां तेनी अनुपलब्धि एखी जणानी हती ए उपरथी प. जुगल किशोरजी एवा निर्णय ऊपर आव्या हता के ए ग्रन्थ जेम दिगम्बर संप्रदायमा चास प्रसिद्ध नथी तेम श्वेताम्बर संप्रदायमा पण अधिक प्रचलित नथी तेमणे ए माटे मारा उक्त पत्रनी केटलीक पक्किओनो उतारो पण पोताना प्रपन्धमा आ प्रमाणे आप्यो छे - "इसी लिये श्रीयुत मुनि जिन-विजयजी अपने पत्रमे लिखते हैं कि - 'पाठनके किसी नये या पुराने भण्डारमे भद्रबाहु-संहिताकी प्रति नहीं है। गुजरातके या मारवाडके अन्य किसी प्रसिद्ध भण्डारमे भी इसकी प्रति नहीं है। श्वेताम्बरके भद्रबाहुचरितोमें उनके संहिता बनानेका उद्देश मिलता है, परतु पुस्तक अभीतक नहीं देखी गई।' (ग्रन्थपरीक्षा, पृ १५) प जुगल किशोरजीने भद्रबाहुसंहितानी जे नकल मळी हती अने जेनी तेमणे विनृत परीक्षात्मक समालोचना करी छे ते ग्रन्थ, प्रस्तुत ग्रन्थनी सरखामणीमा परिमाणमा घणो म्होटो छे ए ग्रन्थ 'पूर्व' 'मध्यम' अने 'उत्तर' एम ३ खडोमा व्हेचाएलो छे अने त्रणे खडोमा मळीने लगभग ७ हजार जेटली एनी श्लोकमएमा छे एना 'पूर्व' अने 'उत्तर' खडमा ज्योतिषना विषय करता केटलाक तदन जुदा ज विषयोनु वर्णन करवामा आवेलु छे अने आखा य ग्रन्थनी सकलना बहु ज अक्षय्यस्त रूपमा थएली छे एना 'मध्य' खडमां अत्र सुदित सप्तम ग्रथनो समावेश करी लेवामा आव्यो छे अने ते उपरात धीजा पण केटलाक बधाराता विषयो एमा आपेला छे एना 'पूर्व' खडमा केटलाक एवा श्लोको मळे छे जे 'वाजिननीलकटी' अने 'सुहृत्तचिन्तामणि' नामना प्रसिद्ध ज्योतिष ग्रन्थोमाथी लीधेला छे ए ग्रन्थोने रचनासमय विक्रमना सत्तरमा सैकानो पूर्वाह्न होवाथी प जुगल किशोरजी ए निर्णय उपर आव्या हता के 'आ संहिता विक्रम संवत् १६४० ना पछी बनेली छे' तेम ज ए ग्रन्थनी मूळ नकल जे 'ज्ञाहरा पाठण' ना दिगम्बर जैन भट्टारमा छे तेना अन्ते एखेला पुष्टिकारूप उद्देश उपरथी तेमणे एनी रचना के सकलनानो निश्चित समय पण सिद्ध कर्था छे अने ते वि स १६५७ थी १६६५ नी वखेनो छे (-जुओ, उक्त परीक्षा ग्रन्थ, पृ ३९)

प० जुगल किशोरजीनी एखेली 'भद्रबाहु संहिता' नी परीक्षा वाची म्हारी पण एवी धारणा बधाइ हती के ए ग्रन्थ पण बनावटी होई वशापण मूल्य वगरणो- निरपयोथी छे, अने तेथी म्हने एना विषयमा कर्त्री विशेष निनासा उपपन्न नथई ई स १९३१ मा हु पयारे 'विषी जैन ग्रन्थमाला' ना कामना अगे पाठण गयो खारे, म्हने वाडीपाश्चात्याना प्रसिद्ध पुरातन

ग्रन्थभंडारमां ए ग्रन्थनी एक खंडित (अपूर्ण) परंतु सुन्दर प्रति म्हारा जोवामां आवी जे निश्चित रूपे पंदरमा सैकामां - एटले के पाटणना ए भंडारना संस्थापक खरतर गच्छीय जिनभद्र सूरिना समयमां-लखाएली म्हने जणाई. ए प्रति जोईने म्हने ए ग्रन्थनी संपूर्ण प्रति मेळववानी उक्कंठा थई. कारण के एक तो ए ग्रन्थनुं स्वरूप, पं. जुगल किशोरजी-ए जेनी परीक्षा करेली ते ग्रन्थ करतां, तदन जूदुं ज जणायुं; अने वीजुं, ए प्रति जुगल किशोरजीने मळेली प्रति करतां ओछामां ओछी लगभग २०० वर्ष जेटली जूनी देखाई. एटले तेथी एनी विशेष प्राचीनतानी पण म्हने कल्पना थई. ए प्रतिनुं विशेष अवलोकन करतां म्हने एम पण जणायुं के ए प्रति तो वळी एथी य कोईक वधारे जूनी ताडपत्रनी प्रतिनी प्रतिलिपि रूपे छे. एटले मूळ ग्रन्थकृतिनी एथी पण विशेष प्राचीन होवानी म्हारी खातरी थई. तेथी म्हं एनी अन्य कोई तेवी संपूर्ण प्रति मेळववानी प्रयत्न आरंभ्यो.

तपास करतां पूनाना राजकीय ग्रन्थसंग्रहमांथी, (जे भंडारकर ओरिएण्टल रिसर्च इन्स्टीट्यूटमां सुरक्षित छे) एनी एवी ज एक वीजी जूनी प्रति मळी आवी जे संपूर्ण हती. पूनावाळी प्रति वि. सं. १५०४ मां लखाएली छे अने ते पण पाटणवाळी प्रतिनी जेम कोईक ताडपत्रनी जूनी प्रतिनी प्रतिलिपिरूपे छे. एटले म्हने एटली खातरी तो तरत थई के ए ग्रन्थनो जेटलो भाग ए वने प्रतिओमां लखेलो मळे छे तेटलो तो जरूर प्राचीन छे. अने 'प्रबन्धकोप'मां जे भद्रबाहुनी रचेली 'भाद्रवाहवीसंहिता' नो उल्लेख करवामां आव्यो छे ते घणुं करीने आ ज कृतिने उद्देशीने होवो जोईए.

ग्रन्थना नाम, विषय, स्वरूप अने तेना कर्ता आदिना उल्लेखो तेम ज श्रुतिपरंपरा आदिने लगता केटलाक चर्चात्मक प्रश्नोने लक्ष्यमां लईने, म्हं आ ग्रन्थने 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला'मां प्रकट करवानो विचार कर्यो अने एनुं संपादन कार्य म्हारा विद्वान् शिष्य अने सहकारी प्राध्यापक डॉ. गोपाणीने सुप्रत कर्युं. भाई श्री गोपाणीनुं ज्योतिष तेम ज वैद्यक शास्त्रोना विषयनुं वाचन, अध्ययन अने मनन बहु ज विशाल अने गंभीर प्रकारनुं होई, एमणे ए ग्रन्थनुं संशोधन अने संपादन करवा माटे खूब ज परिश्रम उठाव्यो छे, अने एमना ए प्रयासना सुफल रूपे ज आजे विद्वानोना कर कमलमां 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला' ना एक नूतनविषयक मणि तरीके आ ग्रन्थ उपस्थित थाय छे. डॉ. गोपाणीए प्रस्तुत ग्रन्थना विषयमां जाणवा लायक घणीक बावतोनी उपयुक्त चर्चा, पोतानी प्रस्तावनामां करी छे; तेम ज ग्रन्थनो सार आपी 'वाराही संहिता' साथेनी तेनी योग्य तुलना पण सरस रीते करी बतावी छे. श्रीयुत गोपाणीए प्रस्तुत कृतिना कर्तृत्व आदि विषे जे विचारो प्रदर्शित कर्यो छे ते उपरथी वाचकोने तेनी पण केटलीक कल्पना थई शकशे.

प्रस्तुत ग्रन्थनी प्राचीनता विषेनी केटलीक विचारणा

अध्यापक गोपाणीए प्रस्तुत कृतिनी रचना विषे एवो जे उल्लेख करेलो छे के 'विक्रमीय पंदरमी सदी पछी कोई साधारण बुद्धिसंपत्ति धरावनार माणसे एने रची काळी-इत्यादि, ते विषे म्हारो अभिप्राय जरा जुदो छे. हुं एने पंदरमी सदीनी पछीनी रचना नथी समजतो. ओछामां ओछी १२ मी सदी जेटली जूनी तो ए कृति छे ज, एवो म्हारो साधार अभिमत थाय छे. म्हारा अनुमाननो आधार ए प्रमाणे छे - पाटणना वाडीपार्श्वनाथ भण्डारमांथी जे प्रति म्हने मळी छे ते जिनभद्रसूरिना समयमां - एटले के वि. सं. १४७५-८५ ना भरसामां - लखाएली छे, एम हुं मानुं छुं. कारण के ए प्रतिना आकार-प्रकार, लखाण, पत्रांक आदि बधा संकेतो जिनभद्रसूरिए लखावेला सेंकडो ग्रंथोने तदन मळता अने ते ज स्वरूपना छे. जेम म्हं 'विज्ञप्ति त्रिवेणि'नी म्हारी प्रस्तावनामां जणाव्युं छे तेम जिनभद्रसूरिए खंभात, पाटण, जेसलमेर आदि स्थानोमां म्होटा ग्रन्थ-भण्डारो स्थापन कर्यो हता अने तेमां, तेमणे नष्ट थतां जूनां एवां सेंकडो ताडपत्रीय पुस्तकोनी प्रतिलिपिओ कागळ उपर उतरावी उतरावीने नूतन पुस्तकोनो संग्रह कर्यो हतो. ए भंडारमांथी मळेली भद्रबाहुसंहितानी उक्त प्रति पण ए ज रीते कोई प्राचीन ताडपत्रनी प्रतिलिपि रूपे उतारेली छे. कारण के ए प्रतिमां ठेकठेकाणे एवी केटलीय पंक्तिओ दृष्टिगोचर थाय छे जेमां लहियाए पोताने मळेली आदर्श प्रतिमां, उपलब्ध थता खंडित के त्रुटित शब्दो अने वाक्यो माटे, पाठळथी कोई तेनी पूर्ति करी शके ते साहं, आ जातनी अक्षरविहीन मात्र शिरोरेखाओ दोरी मुकेली छे. एनो अर्थ ए छे के ए प्रतिना लहियाने जे ताडपत्रीय प्रति मळी हती ते विशेष जीर्ण थएली होवी जोईए अने तेमां ते ते स्थळना लखाणना अक्षरो, ताडपत्रोनी किनारो खरी पडवाथी, जता रहेला के भुंसाई गएला होवा जोईए. ए उपरथी एवुं अनुमान सहेजे करी शकाय के ते जूनी ताडपत्रीय प्रति पण ठीकठीक जीर्ण अवस्थाए पहुँची गएली होवी जोईए. आ रीते जिनभद्रसूरिना समयमां जो ए प्रति ३००-४०० वर्षो जेटली जूनी होय-अने ते होवानो विशेष संभव छे ज-तो सहेजे ते मूळ प्रति विक्रमना ११ मा १२ मा सैका जेटली जूनी होई शके. पाटण अने जेसलमेरना जूना भंडरोमां आवी जातनी जीर्ण-शीर्ण थएली ताडपत्रीय प्रतियो तेम ज तेमना उपरथी उतारवामां आवेली कागळनी सेंकडो प्रतियो म्हारा जोवामां आवी छे. तेवी ज रीते पूनावाळी प्रति पण (जेनी प्रतिलिपि वि. सं. १५०४ मां थएली छे), तेवी ज कोईक अन्य प्राचीन ताडपत्रीय प्रति उपरथी उतारवामां आवेली छे. कारण के तेमां पण ठेकठेकाणे आवी ज जातनी अक्षरविहीन शिरोरेखाओ आलेखेली दृष्टिगोचर थाय छे. ए वने प्रतियोना अवलोकनथी ए वात स्पष्ट जणाय छे के एमनी मूळाधारभूत आदर्श प्रतियो ठीकठीक जूनी

धप्टी हवी घडी ए वझे प्रतियोमां जे उगावबन्द पाठभेदो दृष्टिगोचर थाय छे ते पण ए वस्तु सूचने छे के जना सम यमा ए ग्रन्थना घणा प्रत्यन्तरो थया होवा जोड्ये अने ते प्रत्यन्तरोनी पूर्व परपरा, मूळ ग्रन्थनी रचनाने विदोप प्राचीन ममयमा धप्टी सूचित करनारी होनी जोड्ये. आ उपरथी हुं ए अनुमान उपर आबु हुं के प्रस्तुत ग्रन्थ ११ मा १२ मा संज्ञा करता तो अर्थाचीन नधी ज एनी प्रतियोमां मळता बहुविध पाठभेदो अने अषष्ठए पाठो पण ए ग्रन्थनी सविदोप प्राचीनताना ज घोतरु होईं शके

ग्रन्थनो कर्ता कोण ?

आ ग्रन्थनी रचना कोणे अने क्यारे करी ए विषेनु कशु पण अनुमान करवानु कोईं ज्ञापक प्रमाण दृष्टिगोचर नधी यशु ग्रन्थनी वर्णनशरीटी उपरथी प्टलु स्पष्ट जगाय छे के एनो रचयिता कहे के संमलन कर्ता कहे, कोड गिगमर सप्रदा यानुयायी जैन विद्वान छे भद्रबाहु आचार्यना नामधी ध्रुत के ज्ञात धप्टी कोईं वृतिना आचारि, तेणे प्रस्तुत ग्रन्थनी सयोजना करी छे यडी प्रस्तुत ग्रन्थना उल्लेखीयी ए पण स्पष्ट जगाय छे के एना कर्ता स्वय कोईं भद्रबाहु नधी, परतु भद्रबाहुना उपदिष्ट के निबद्ध एवा कोईं निमित्तशास्त्रना आचारि अन्य कर्ताद्वारा एनी मन्त्रना करवामा जावेटी छे, अने तेथी एनु नाम 'भद्रबाहुक निमित्त ग्रन्थ' आबु राखवामा जायेलु छे

भद्रबाहु नामना एक अन्य आचार्य पूर्व धरुं गएलु छे जे निमित्तशास्त्रना विशिष्ट ज्ञाता होईं 'नैमित्तिक' तरीके प्रसिद्धि पाव्या हुता तेमना विवेना केटलाक उल्लेखो ७ मा ८ मा सैका जेटग प्राचीन जैन ग्रन्थोमा मगी जावे छे विद्वद्वयं मुनि वर श्रीपुण्यत्रिजयीण 'छेदसूत्रकार अने निर्युक्तिकार' ए नामना पोताना मॉडिन अने प्रमाणभूत पिचन्धमां जणासु छे के - क-प-व्यनहार-निशीयादि मूळ सूत्रोना कवा तथा आशयकनिर्युक्ति आदि अन्यान्य निर्युक्तिग्रन्थोना कर्ता वखे भिन्न भिन्न आचार्यो छे - अर्थात् कल्प-व्यनहारादि छेदसूत्रोना कर्ता जे चतुर्दशपूर्वगानधारी भद्रबाहु छे, ते अन्य छे, अने आशयक सूत्रादिनी निर्युक्तियोना रचयिता जे भद्रबाहु छे ते पण अन्य छे आ पाठला भद्रबाहु ज निमित्तपण भद्रबाहु छे अने ते ५ मा ६ दा संज्ञा करता जूना नधी तेमणे ज 'उवसंगहर' श्लोत्र तथा 'भद्रबाहुसंहिता' नी मूळ रचना करेली होथी जोड्ये, तेम ज ते ज वराहमिहिरना पण आवा होवा जोड्ये इत्यादि।

शेड भद्रबाहु नामना जै आचार्य अने सुप्रसिद्ध ब्राह्मण विद्वान वराहमिहिर वखे सहोदरपणानो मन्त्रग्रन्थ हुतो के वेम ते विषे आपणे कतो आधार नहिं आपी शक्ति, अने तेमना मममामयिज्ञ विषे पण निष्ठिष्ट प्रवारात् प्रमाणाभावे, आपणे कशो निर्णय नहिं करी शक्ति, परतु भद्रबाहु नामना एक जैन पूर्वाचार्य निमित्तशास्त्रना विशिष्ट ज्ञाता होजानी विन्याति यावा पूर्व धरुं गया छे, एटली इतिवत् तो एक मुनिवर श्रीपुण्यविजयजीना निमन्ध उपरथी निश्चित रूपे मानी शक्यातेम छे

ए भद्रबाहु आचार्य, जेम आशयकादि निर्युक्ति ग्रन्थोनी रचना करी छे, तेम निमित्तशास्त्रविषयक कोईं ग्रन्थनी पण पद्यरूपे के गद्यरूपे, प्राकृतमा रचना करी होय ए सर्वथा समभव छे । निमित्तशास्त्र साथे सग्रन्थ धरावनारा 'अगनिद्या प्रकीर्ण' आदि पूर्वाचार्योना रचेलु बीजा पण जैन ग्रन्थो उपलब्ध थाय छे निमित्तशास्त्र विषेनु तेनु विदोप ज्ञान मेळवजानी परिपाठी जेनाचार्योमा घणा प्राचीन समयधी वाली जावे छे, अने एवा विशिष्ट निमित्तज्ञानना प्रभावधी जेनाचार्योपो पोताना धर्म अने सप्रदायनो सविदोप प्रभाव बघायो होवाना संकडो उल्लेखो पण जैन ग्रन्थोमा मळी जावे छे एधी निमित्तशास्त्रनु भद्रबाहु आचार्य आनो निमित्तविषयक कोईं ग्रन्थ बनान्यो होय तो ते सर्वथा समभवित छे पाठ्यधी काळटोपने एडने ए ग्रन्थ नष्ट-भ्रष्ट थवायी के पछी बीजी रीते विदोप दुर्बोध्य जेणे जणाचार्यी तेना उद्धाररूपे कोईं विद्वाने प्रस्तुत ग्रन्थनी रचना करेटी होवानी समावनानी मान्यताना योग्य कारणो आपी शक्या प्रस्तुत ग्रन्थमा ज्या त्या जे केटलीक अमन्यस्त स्वरूपनी सकलना तेम ज छन्दोभ्रष्ट आदि वाडी स्वलित रचना दृष्टिगोचर थाय छे तेनु पण एक ए कारण होईं शके के मूळ कृति प्राकृत भाषामा होय अने तेना आधारे आ संस्कृत रूपान्तर करवामा आशु होय एम थवायी न्याकरण अने छन्दोभ्रष्टताना केटलाक दोषो एमां स्वाभाविक रूपे ज उतरी बाव्या होय केम के ग्रन्थ आपो पारिभाषिक दाव्दोधी भरेलो छे एमा एकना बदले बीजा प्रतिशब्दनो उपयोग करवा माटे अजनात् न होय ए तो स्पष्ट ज छे ज्योतिष अने वैद्यक विषयना परिभाषामक ग्रन्थोमा आबु भाषाशास्त्रिय अने शुभ्रनदीशियस यहु ज सामान्य गणाय छे, ए पण विद्वानोने सुविदित ज छे

प्राचीन ग्रन्थोमा मळती आनी पाठभ्रष्टतानु एक विदोप कारण लहियाओनी लिपिविषयक अज्ञानता पण खास होय छे भाषा अने विषयने जरा थ न समजनार लहियो ज्यारे कोईं जूनी प्रतिनो उतारो करवा बेसे छे अने तेने जो आधारभूत प्रतिनी लिपि सहेज पण अपरिचित के असामान्य जगाय छे, स्यारे ते पोतानी नकलमा अक्षरो सघधी अनेक प्रकारनी विचित्र मूळो कर्वा करे छे पुस्तकोनी प्रतिलिपि करनारा लहियाओने आजना अमण कपोजितरो जेवा समजवा जोईं ए जेम

† महावीर जैन विद्यालय, सुन्दे तरफधी प्रकट थाल 'रजतमहोत्सव' नामना पुस्तकमा प्रसिधित

‡ नेपथिजय सप्राध्याये पोताना 'वर्षप्रबोध' अपरनाम 'भेषमहोदय' मां भद्रबाहुना नामधी केटलीक प्राकृत भाषाओ उद्धृत करेटी छे जे उदाचित ए मूळग्रन्थमाधी ज परंपराद्वारा उद्धृत थती जाली आवी होय

अभङ्ग कंपोजिटरने लेखकनी लखेली कॉपीमां जे अक्षर जेवो समजाय ते माटे तेवा ज अक्षरनुं बीवूं ते गोठवे छे. 'सायण' शब्दमां लखेलो 'य' जो तेने 'प' जेवो लागे तो ते 'य' ना बदले 'प' मूकी 'सायण' नुं 'सापण' रूपे कंपोज करशे, ते ज.रीत अभङ्ग लहियाओनी पण समजवी जोईए. उदाहरण तरीके, प्रस्तुत ग्रन्थनी पाटण अने पूना वाळी जे वन्ने प्रतियोनो निर्देश उपर करवामां आव्यो छे, तेना लहियाओना लखाणने ज जो ए दृष्टिए आपणे जोईए तो तेनी दरेक पंक्ति आवी जातनी भूलोथी भरेली देखाशे. लहियाओना अक्षरो एटला वधा सुन्दर लागे छे के प्रथम दृष्टिए आपणने ए उत्कृष्ट स्वरूपनी आदर्श नकलो जेवी जणाय छे, परंतु ज्यारे एने शुद्धाशुद्धतानी दृष्टिए जोवा मांडिए छे तो ते भ्रान्तिनी प्रतिमूर्तियो जेवी ज लागे छे. उदाहरण तरीके, पूनावाळी प्रतिमां प्रथमाध्यायनो समाप्तिसूचक पुष्पिका लेख ज्यारे-

“इति निर्ग्रथे भद्रबाहुके निमित्ते अंगसंचयो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ छ ॥”

आवी रीते शुद्ध भाषामां लखेलो छे, त्यारे ए ज पुष्पिकानी पंक्ति पाटणवाळी वधारे प्राचीन अने वधारे सुवाच्य अक्षरोमां लखेली प्रतिमां, नीचे बताव्या प्रमाणे, अष्टस्वरूपमां लखेली छे -

“इति निर्ग्रथन (?) भद्रबाहुके निमित्तौंग (?) समुयो (?) नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ छ ॥”

आ नानकडी पंक्तिमां लहियाए ३ भूलो करी छे. 'नैर्ग्रथे' ना बदले 'निर्ग्रथन', 'निमित्ते अंग' ना बदले 'निमित्तौंग', 'संचयो' ना बदल 'समुयो'.

आ भूलो लहियाने जूनी लिपिनुं वळण बराबर न समजावाथी थवा पामी छे. आवी रीते अपठित लिपिकारोना हाथे आ ग्रंथमां घणा पाठो अष्ट रूप पामेला छे अने तेथी पण ग्रंथनी संकलनामां घणी ज शिथिलबन्धता आवी गएली दृष्टिगोचर थाय छे.

प्रस्तुत ग्रन्थ अपूर्ण लागे छे.

वली प्रस्तुत ग्रन्थ, एना प्रथम अध्यायमां जणावेल 'अंगसंचय' रूप विषयानुक्रमनी दृष्टिए अपूर्ण लागे छे. ए विषयानुक्रम प्रमाणे तो एमां लगभग ४५ थी ५० जेटला अध्यायो होवा जोईए. त्यारे आ उपलब्ध कृतिमां २६ ज अध्याय मळे छे. ए अध्यायोमांथी २ थी २४ अध्याय सुधीनुं विषयनिरूपण तो अनुक्रममां सूचव्या प्रमाणे ज यथाक्रमे करवामां आवेलुं छे, परंतु २५ मा अध्यायमां ज्यारे अनुक्रम प्रमाणे 'वातिक' योगोनुं वर्णन आववुं जोईए त्यारे एमां तेना बदले 'संग्रहयोगार्थकांड' नामना विषयनुं वर्णन आपेलुं छे. २६ मो अध्याय 'स्वप्न' विचारविषयक छे जे अनुक्रम प्रमाणे यथास्थाने मळतो आवे छे, परंतु ते पछी सुहूर्त, तिथि, करण, निमित्त आदि विषयोनां वर्णनवाला अध्यायो होवा जोईए जे सर्वथा उपलब्ध नथी. तेम ज प्रारंभमां जेम प्रास्ताविकरूपे ग्रन्थारंभ विषयक केटलुंक उपोद्घातात्मक वर्णन करवामां आव्युं छे तेम अन्तमां उपसंहारसूचक पण जे कांईक वर्णन होवुं जोईए, ते पण उपलब्ध अन्तिम अध्यायमां नथी मळतुं. तेथी आ ग्रन्थ प्रस्तुत स्वरूपमां अपूर्ण छे, एम मानवुं प्राप्त थाय छे. एम लागे छे के उपलब्ध भाग, ए ग्रंथनो पूर्वभाग के पूर्वखंड हशे अने ए पछी आवता सुहूर्त आदि विषयोना अध्यायो-उत्तरखंडरूपे हशे, जे प्रस्तुत कृतिना प्रतिलिपि-लेखकोने उपलब्ध थयो नहिं होय, केपछी ते पहेलां ज क्यारे क नष्ट थई गयो होय. पूनावाळी प्रतिना लेखकने जे जूनी ताडपत्रीय आदर्श प्रति मळी हती तेमां ए ग्रन्थना संपूर्ण २६ अध्यायो लखेला हता त्यारे पाटणवाळी प्रतिना लहियाने जे प्रति मळी हती तेमां २२ अध्याय ज पूरा हता अने ते पछीनो अध्याय अपूर्ण हतो. अने ए अध्याय पण पूनावाळी प्रति करतां तहन जुदा ज प्रकारनो अने जुदा ज विषयना वर्णनवालो देखाय छे. पूनावाळी प्रतिमां 'आदित्यचार' विषयवाळा २२ मा अध्याय पछी २३ मो अध्याय 'चन्द्रचार' विषयक मळे छे, त्यारे पाटणनी प्रतिमां ते राहुना 'अन्तश्चार' विषयनो छे. ए विषय बीजी कोई उपलब्ध प्रतियोमां मळतो नथी. तेथी ए पाटणवाळी प्रति कोई जुदी ज परंपरावाळी प्रतिनी प्रतिलिपि होवानी पण सूचक लागे छे. ए प्रतिमां शब्दो, वाक्यो अने श्लोकोना पाठभेदो पण घणा विपुळ प्रमाणमां दृष्टिगोचर थाय छे. अध्यायोनी समाप्तिसूचक पुष्पिकापंक्तियो पण घणा भागे जुदी जातनी मळे छे. पूनावाळी प्रतिमां 'शुक्रचार' विषयक २३ श्लोकनो जे अध्याय छे तेने पाटण^० मां २ अध्यायोमां विभक्त करेलो छे. १ थी १८४ सुधीना श्लोकोनो 'शुक्रचार' नामनो जुदो अध्याय छे अने ते पछीना ४२ श्लोकोनो शुक्रना 'वक्रचार' नामनो जुदो अध्याय करवामां आव्यो छे. तेना श्लोकांको पण जुदा ज लखवामां आव्या छे.† ग्रन्थनी शैली अने संकलनानी दृष्टिए जोतां पाटणनो अध्यायविभाग बराबर पण लागे छे. कारण के १८४ मा श्लोकसाथे 'शुक्रचार'नो विषय समाप्त थाय छे, अने

† पाटणवाळी प्रतिमां आ वन्ने अध्यायोना पृथक्त्वसूचक पुष्पिकालेखो आ प्रमाणे छे-प्रस्तुत पुस्तकना पृ. ४४ उपर जे १८४ मो श्लोक छे ते पछी आ प्रमाणे अध्यायसमाप्तिज्ञापक पंक्ति छे-‘इति नैर्ग्रथे भद्रबाहुके निमित्ते शुक्रचारः समाप्तः ।’ तथा पृ. ४६ उपर जे अध्यायसूचक पुष्पिका मुद्रित छे तेना स्थाने पाटण^० मां आ प्रमाणे पंक्ति छे-‘इति शुक्रचारस्य वक्रचारः ।’

ને પછીના તેના 'ધનચાર' અધ્યાયના પ્રારંભનું સૂચક 'અતઃ ક્ષુદ્ધૈ પ્રવક્ષ્યામિ ચત્ર ચાર નિરોધત' ણાહુ નરીત પ્રતિજ્ઞાકથન કરવામા આવેલુ છે, તેથી એ અધ્યાય તદ્દન ક્ષુદ્ધે જ હોયો જોઈએ એ અર્થાત જ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે

આ ઉપરથી એ વાત પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે પૂતાવાલી પ્રતિ અને પાટળવાલી પ્રતિ વચ્ચે વહુ જુના અને કુદા પ્રહસ્તરો વાલી આદર્શભૂત વોઈ ભિન્ન પ્રતિયોગી પ્રતિલિપિયો છે, અને એ વસ્તુ પણ પ્રસ્તુત ગ્રન્થની નિ સત્ય પ્રાચીન તાની ઘોતક છે

ગ્રન્થગત વિષયની વિચારણા

પ્રસ્તુત ગ્રથમા જે વિષયોનું વર્ણન કરવામા આવ્યું છે, તે ગ્રથા વિષયોનું વર્ણન, પ્રાક્ષણ વિદ્વાન્ વરાહમિહિરની રચેલી ધારાદી સહિતામા પણ કરેલુ મળે છે અને તેથી એ વચ્ચે ગ્રન્થોના વર્ણનોમા પરસ્પર કેટલુ સામ્ય છે અને કેટલુ વૈષમ્ય છે તેની વહુ જ સ્પષ્ટ કરેલી અને વિસ્તાર પૂર્વકની તુલના, અધ્યાયક ગોપાળીય પોતાની પ્રસ્તાવનામા, ઘણી જ સરસ રીતે કરીને ચતાત્રી છે અધ્યાયક ગોપાળીની એ તુલનાના યાચનથી એ વસ્તુ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રસ્તુત ગ્રન્થ કરતા 'ધારાદી સહિતા' ની સમ્પલના, રચના અને વર્ણનશૈલી ઘણારે વ્યવસ્થિત અને ઘણારે પ્રૌઢતાભરેલી છે, ત્યારે આની રચના, સકલના અને શૈલી અવ્યવસ્થિત, ઘ્યાકરણ અને છન્દોભગના દ્વોપોથી વ્યાસ તેમ જ પુનરુક્તિ આદિના પ્રયોગોથી નિષ્કૃષ્ટ પ્રવારની છે એથી સમન વિદ્વાનોનો સરેરે એવો મત યન્નાય કે કોઈ અર્વાચીન અર્થદિગ્વ જેન વિદ્વાને 'ધારાદી સહિતા' ઉપરથી આની સમ્પલના કરીને ભદ્રચાહુના 'ગામથી' અને પ્રમિદ્ધિ આપગાઓ ખુદ્ધક અને હામ્યામ્પદ પ્રયત્ન કરેલો હોયો જોઈએ ઉપર, એ જુગલ વિદ્યોરજીએ કરેલી પ્રસ્તુત કૃતિની પ્રસ્તુત પરીખાનો જે ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે તેમા તેમણે એ જ વિચાર સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદિત કર્યા છે અલ્પત્વ એ જુગલ વિદ્યોરજીએ જે ગ્રન્થકૃતિની પરીખા કરી છે તે કૃતિ, સમપ્રમાથેતો નિ સદાયરીતે અર્થદિગ્વ અને અપ્રમાણિક પદિતમ્મન્યની ક્ષુદ્ધક રચના જ છે પરતુ પ્રસ્તુત ગ્રન્થકૃતિ તે કોટીની રચના નથી એવો મ્હારો અભિમત છે, અને તે ઉપર આલેચેલી વિચારસરળોથી ફલિત થાય છે મ્હારા અભિમત પ્રમાણે-

- ૧ પ્રસ્તુત ગ્રન્થ કૃતિ 'ધારાદી સહિતા' ના આધારે રચવામા આવેલી નથી તેમ જ કોઈ અર્વાચીન અર્થદિગ્વ પદિતમ્મન્યની યનાવેલી નથી આની રચના કરનાર કોઈ પ્રાચીન કાલીન જૈન વિદ્વાન છે જેણે ભદ્રચાહુના કરેલા કે ગ્રન્થેલા નિમિત્તદાસ્ય વિષયક વચનોનો સારસમૂહ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે
- ૨ પ્રાચીન કાલથી જૈન વિદ્વાનોમાં આ ગ્રન્થનું સૂત્ર યાચન અને અધ્યયન થતું રહ્યું છે અને તેથી એમા ઘણા પાટમેદો તેમ જ અપ્રપાટો પ્રવિષ્ટ થઈ ગયા છે
- ૩ પ્રસ્તુત ગ્રન્થમા કયા એ એવો નિદેશ થયેલો નથી મળતો કે જેથી એ સ્વયં ભદ્રચાહુની કૃતિ છે એવો કોઈને અમ ઉત્પન્ન થાય. છતાં કેટલાક જૈન પદિતોએ એને ભદ્રચાહુની કૃતિ તરીકે માનગા - મનાવવાનો આનત પ્રયત્ન કર્યો છે ત્યારે કેટલાકે એ ભદ્રચાહુની કૃતિ નથી એ સિદ્ધ કરવામાટે વહુ જ ઉસાહપૂર્વક અતિરેકી અમ સેવ્યો છે
- ૪ આ ગ્રન્થગત ઉલ્લેખોથી જે કાઈ ફલિત થાય છે તે એટલું જ કે ભદ્રચાહુના વચનોના આધારે આની સમ્પલના કે રચના કરવામા આવી છે, અને એ જ વસ્તુ એનો કર્તા આપણને માનવાનું કહે છે
- ૫ ગ્રન્થકારે પ્રારંભમા, પ્રસ્તાવનારૂપે જે જણાવ્યું છે કે દ્વાદશશતકેતુ ભદ્રચાહુ આચાર્ય મગધદેશના રાનગૃહ નગરના પાહુગિરિ પર્વત ઉપર આગીને રહ્યા તે વચ્ચે શિષ્યોએ તેમને રાજાઓના, મિષ્ટુઓના અને શ્રાવકોના હિતની દષ્ટિએ દિવ્ય જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવાની પ્રાર્થના કરી અને તેથી તેમણે 'તિનમાપિત નિમિત્ત' જ્ઞાનનો પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપ્યો - હૃદ્યાદિ આ જાતનો ગ્રન્થારંભ કરવો તે તો જૈન ગ્રન્થકારોની એક સામાન્ય શૈલી જ છે અનેક પ્રાચીન અર્વાચીન ગ્રન્થોનો પ્રારંભ આ શૈલીએ કરવામા આવ્યો હોય છે પોતાના વર્ણનવિષયને ભગવાન મહાગીરના વચનરૂપે નિરૂપિત કરવાનો ગ્રન્થકારનો જ્યારે ઉદ્દેશ હોય છે ત્યારે તે ઉપદેશને મહાગીરના સુસેથી કહેવડાવાની પદ્ધતિએ પ્રથિત કરે છે, તેમ જ જ્યારે કોઈ વિષયને મગધર કે અન્ય તેમા આચાર્યના ઉપદેશ તરીકે નિર્દિષ્ટ કરવાનો ગ્રન્થકારનો ઉદ્દેશ હોય છે, તો ત્યારે તે ઉપદેશને, તે તે વ્યક્તિના સુસેથી ઉચ્ચારવાની શૈલીએ આલેખિત કરે છે તેથી એવા પ્રારંભિક કે પ્રાસ્તાવિક વચનોમાં કોઈ પેતિદામિત્ત કે વિશેષવસ્તુ સૂચક ઘટનાની કલ્પા કરવી નકામી છે
- ૬ પ્રસ્તુત ગ્રન્થના એ પ્રારંભિક વચનમાથી જે કાઈ વિશિષ્ટ વિવાર તારવી શકાય છે, તે એ છે, કે આ ગ્રન્થની સમ્પલના કરવામા ગ્રન્થકારનો પ્રધાન ઉદ્દેશ સૂપતિઓ, મિષ્ટુઓ અને શ્રાવકોના હિતવિષયે છે એમાં રાજાઓનું હિત એ રીતે સૂચવવામા આવ્યું છે કે આ શાસ્ત્રોક નિમિત્તજ્ઞાનના આધારે રાજાઓ પોતાના જીવનમા તથા પોતાના રાજ્યમા ધનારા શુભાશુભ પજો વિષેનું જ્ઞાન મેલવી સદ્ગુણાર વૃદ્ધિ કરી શકે અને તેથી તેઓ વિજિગિષુ અને સ્થિરમતિ થઈને સુલપૂર્વક પૃથ્વીનું અર્થોત્ પોતાને અધીન મૂમિનુ પાલન કરી શકે મિષ્ટુઓનું હિત એ રીતે જણાવવામા આવ્યું છે કે મિષ્ટુઓ પાસેથી રાનાઓ આ શાસ્ત્રોક રહસ્યનો ઉપદેશ પ્રાપ્ત કરીને પોતાના

अभीष्ट कर्तव्यमां सफलता मेळवे तो तेओ भिक्षुओ तेम ज धर्मचारियो तरफ विशेष आदर सत्कार वाळा थईने रहे अने तेथी तेमना संरक्षण नीचे भिक्षुओ निरुद्धिग्रभावे सर्वत्र विचरी शके. वळी भिक्षुओने ज्यारे आ शास्त्रना ज्ञानथी देशमां उत्पात आदि थवानी आशंका थाय, तो तेओ प्रथमथी ज सावधान थई देशान्तरमां चालया जवानो प्रयत्न करे अने तेवा सुस्थितिसंपन्न देशमां वसीने सुखपूर्वक पोतानी जीवनयापना करी शके. श्रावकोनुं हित ए दृष्टिए वताववामां आव्युं छे के आवा दिव्यज्ञानना प्रभावथी प्रभावित थईने तेओ सर्वज्ञभाषित धर्ममां अनुरक्त थाय अने अन्यधर्मनो आश्रय करवा न इच्छे.

आवी रीते राजा, भिक्षु अने श्रावकोना हितनी सूचना करीने पछी ग्रन्थकार एम पण फरी जणावे छे, के जो के आ दिव्यज्ञान, सामान्य रीते वधा ज जीवोने हितकारी छे तेम छतां भिक्षुओना माटे तो ए विशेषे करीने उपकारक छे. कारण के भिक्षुओनुं जीवन सदा परपिंड उपर अवलंबित होवाथी जो तेमने ए शास्त्रनुं ज्ञान होय, तो तेमनी जीवनयात्रा वधारे सरळता साथे व्यतीत थई शके. ग्रन्थकारे सूचवेलो ए हेतु तदन वास्तविक अने कार्यसाधक छे एमां कशी ज अत्युक्ति नथी. जैन भिक्षुओए ए हेतुनो जे रीते यथेष्ट उपयोग कर्यो छे तेनां निदर्शक ऐतिहासिक तेम ज साहित्यिक प्रमाणो जैन ग्रन्थोमांथी जोईए तेदलां मळी आवे तेम छे.

निमित्तज्ञान विषयनुं अन्य साहित्य

भारतवर्ष कृषिप्रधान देश होवाथी अने कृषिनी निष्पत्तिनो आधार जलवर्षा उपर रहेलो होवाथी आपणा देशना लोकोने टेठ प्राचीन काळथी ज वृष्टिना योगायोगो अने निमित्तोनुं विशिष्ट परिज्ञान मेळववानी परम आवश्यकता जणाती रही छे अने तेथी आपणा पूर्वजोए ए परिज्ञान प्राप्त करवा अर्थे आध्यात्मिक अने भौतिक बंने प्रकारनी शक्तिओ द्वारा मळता अनुभवोनो यथाशक्य उपयोग करवा सतत प्रयत्न कर्यो छे. ए प्रयत्नना फळरूपे वर्षाणा योगायोग विपेनुं ज्ञान करावनारा नाना म्होटा घणा य ग्रन्थो भारतीय साहित्यमां उपलब्ध थाय छे. संस्कृत अने प्राकृत भाषामां रचाएला केटला य ग्रन्थो उपरांत देश्य भाषामां पण आ विषयनी नानी म्होटी केटली य रचनाओ थएली मळी आवे छे. ए रचनाओमां 'भड्डली'नां वाक्यो तरीके प्रसिद्ध प्राचीन राजस्थानी के प्राचीन हिंदीना मनातां दोहात्मक पद्यो सर्वत्र सुज्ञात छे. ग्रामीण कृषिकारो पण ए 'भड्डली'नां थोडां घणां वचनोथी परिचित होय छे अने वर्षाकाळना पहेलाना एक बे मासमां आकाशमां थतां वादळ, गाज-बीज अने हवानां आन्दोलनोनी क्रिया विगेरेनां अवलोकनो उपरथी, आवतुं चोमासुं केवुं नीवडशे तेनी कांईक कल्पना तेओ करता रहे छे. राजपूतानामां ए वचनोनी प्रचार म्होटा प्रमाणमां जोवामां आव्यो छे. वर्तमान युगना नवा वातावरणने लीधे हवे ए वस्तुना जाणकारो बहु विरल थता जाय छे. परंतु जूना जमानामां दरेक गाममां एना एक बे ज्ञाता अवश्य मळी आवता हता. ज्योतिपी ब्राह्मणो अने जैन साधु-यतियो ए बाबतमां वधारे अनुभवी मनाता. चोमासाना दिवसोमां सहेज वर्षाद खंचाय के वधारे ओछो पडे, तो लोको ए ब्राह्मणो अने साधु-यतियोनी पासे जाय अने ते विपेनी उत्सुकतापूर्वक पूछताछ करे. लोकोना म्होटा भागनी एवी श्रद्धा थएली हती के ज्योतिषियो अने यतियो ए विषयनुं जरूर सारं ज्ञान धरावनारा होय छे. जो के लोकोनी श्रद्धा जेटळुं सारं ज्ञान धरावनार तो बहु ज विरल व्यक्ति थती हशे, परंतु केटळुं क सामान्य ज्ञान धरावनार व्यक्तियो जरूर ज्यां त्यां मळी आवती खरी. म्हारा स्वर्गवासी गुरुवर्य यतिप्रवर श्री देवीहंसजी ए विषयना विशिष्ट ज्ञाता हता तेनो म्हने प्रत्यक्ष अनुभव छे. सं. १९५६ नी सालमां मारवाड विगेरेमां जे भयंकर दुष्काळ पड्यो हतो तेनी जे आगाही तेमणे ४-६ महीना पूर्वे ज करी दीधी हती तेनुं म्हने खास स्मरण छे. तेमनी भविष्यसूचनाने लक्ष्यमां लई, म्हारी जन्मभूमिना शासक स्व० ठाकुर श्री चतुरसिंहजीए पोतानी आर्थिक संपत्ति अनुसार, अगाडथी ज पुष्कळ अनाजनो संग्रह करी लीधो हतो, जेना लीधे उग्र अन्नसंकटना समये पोतानी जागिरीना गरीब जनोने तेनुं वितरण करीने तेमनां प्राणो वचाववामां सारी रीते सफल थया हता. वर्षा विपेनी आवी आगाहीना बीजा पण बे-चार प्रसंगोनुं म्हने स्पष्ट स्मरण छे जे गुरुजीना कथनानुसार अविस्वादी रूपे अनुभवमां आव्या हता. आथी, आपणा शास्त्रकारोए आ वर्षाविज्ञान विपेनां जे निमित्तो अने सूचनो ग्रन्थस्थ कर्यो छे तेमां केटळुंक महत्त्वनुं तथ्य अवश्य रहेलुं छे एवी म्हारी सानुभव मान्यता थएली छे.

निमित्तशास्त्र मानव समाजने अत्यन्त उपकारक होवानी मान्यता

खरी रीते आ निमित्तशास्त्रविषयक ज्ञान मनुष्य जातिना ऐहिक जीवन व्यवहार साथे अत्यंत निकटनो संबन्ध धरावे छे, अने तेथी आ शास्त्र मनुष्य समाज माटे अत्यंत उपकारक, मार्गदर्शक अने संरक्षणसूचक छे. प्रस्तुत ग्रन्थकारे आ शास्त्रनुं माहात्म्य समजावता जे विचारो नीचेना श्लोकोमां प्रकट कर्यो छे ते तदन वास्तविक स्वरूपना ज ज्ञापक छे एम कहेवामां जरा य अतिशयोक्ति नथी लागती. ग्रन्थकार कहे छे के-

न वेदानापि चाङ्गानि न विद्याश्च पृथक् पृथक् । प्रसाधयन्ति तानर्थान् निमित्तं यत् सुभाषितम् ॥ १३, ३८
अतीतं वर्तमानं च भविष्यद् यच्च किञ्चन । सर्वं विज्ञायते येन तज्ज्ञानं नेतरं मतम् ॥ १३, ३९

अर्थात्—जे कार्यो सम्यग् रीते कयेला आ निमित्तशास्त्र वडे साधी शक्याय छे ते कार्यो नयी वेदना जानयी के नयी अगोना ज्ञानयी, तेम ज नयी धीजी धीजी विद्याओना ज्ञानयी साधी शक्याय तेम छे अतीत, वर्तमान अने भविष्यनु सरे काई जेनायी जाणो शक्याय छे ते आ ज. ज्ञान छे, धीजुं कोई ज्ञान आउ मनातुं नयी

धा निमित्त शास्त्र कइ रीते मनुष्य समानने उपकारक थाय छे, अने कइ रीते कार्य साधक बने छे तेनो सुलासो प्रस्तुत ग्रन्थकारना वक्तव्यमाथी आ प्रमाणे मळे छे—मनुष्य जीवनना सुख अने सरक्षणनो मुख्य आधार प्रकृतिनी सुस्थिति अने सानुकूल अवस्था उपर रहेल्यो छे प्रकृतिना तत्परोमा जो विकृत अवस्था अने प्रतिकूल भाव उत्पन्न थाय तो तेथी मनुष्य जीवनना नित्य—नैमित्तिक व्यवहारमा अने कार्यमा बाधा उत्पन्न थाय अने तेथी मनुष्यना सुख अने, सरक्षणमा भयजनक अने हानिकर परिस्थिति उभी थाय नीचे आपेला श्लोक उपरयी ग्रन्थकारे प्रदर्शित करेलो आ भाव स्पष्टपणे समजाय तेनो छे

प्रकृतेर्योऽन्यथाभावो विकार सर्व उच्यते । एवं विकारे त्रिजैयं भयं तत् प्रकृतेः सदा ॥ २ ३

अर्थात्—प्रकृतिमा जे अन्यथामात्र (फेरफार) उत्पन्न थाय छे ते सर्व विकार कहैनाय छे अने ए रीते अता प्रकृतिना विकारयी मनुष्य माटे सदा भय (भयजनक परिस्थिति) उपस्थित थाय छे

अहिं प्रकृति एटले जे पृथ्वी उपर मनुष्यनो निवास छे तेनी साथे मनुष्य धरापता जल् अने वायु आदि पार्थिव तत्परोनी गति—स्थिति तेम ज आकाशमा दृष्टिगोचर अता चन्द्र, सूर्यादि ग्रह—नक्षत्र—तारा आदि आन्तरिक्ष पदार्थोनी गति—स्थिति ममजानी छे पृथ्वी अने आकाशगत ए पदार्थोनी गति—स्थिति सदा एक सरसी नयी होती—नयी रहेवी एमा अनेक जात अने अनात कारणोधी, समये समये अने स्थले स्थले, साधारण अने असाधारण परिमाणमा, अनेक प्रकारना परिवर्तनो अया करे छे, मनुष्यने, पोताना जीवनना घटक एवा आहार—विहारादि व्यवहारना सबे आवश्यक अने उपकारक साधनो, प्रकृतिनी सामान्य सुस्थितिवाली एटले के साम्य अवस्थामाथी मळता होय छे प्रकृतिनी ए साम्य अवस्थामा ज्यारे कोई कारणधी असामान्य अर्थात् विपम एवी परिस्थिति उत्पन्न थाय छे त्यारे मनुष्योपयोगी ए साधनो पण विकृत स्वरूप प्राप्त करी मनुष्य जीवनने विपम परिस्थितिमा भूकी दे छे अने मनुष्यने अमीष्ट मानसिक सुख, शारीरिक स्वास्थ्य अने प्राणरक्षण आदि जीवनतत्त्वने बाधक के घातक रूपे निगडे छे प्रकृतिमा उक्त तत्परोनी साम्य मनानी गति—स्थितिमा, जे निमित्त अथवा कारणधी तेनी अयाम्य लागती काईक गति—स्थिति ज्यारे उत्पन्न थवानी होय छे त्यारे ते निमित्तना ज्ञापक अने सूचक एवा केटराक दृष्ट—अदृष्ट पूर्वचिह्नो पण उद्भूत थाय छे जेनाथी एवां चिह्नोनु स्वरूपपरिज्ञान बापणने प्राप्त थाय तेनु ज नाम निमित्त ज्ञान के निमित्त शास्त्र प्राकृतिक तत्परोमाथता परिवर्तनोना निमित्तो अने तेना पूर्वचिह्नोना ज्ञानधी, मनुष्य पोताना जीवन साथे मनुष्य धरापता शुभ—अशुभ अर्थात् इष्ट—अनिष्ट कार्यनी आगाही मेळयी शक्ये छे अने तेना आधार पोताना जीवितना सुख अने सरक्षण विषे योग्य विचार के उपाय करी शक्ये छे अने ए रीते आ निमित्त शास्त्र मनुष्य जीवनने नितान्त उपकारक थाय छे आ विचाररहस्यने प्रकट पणे पुष्ट बनार, प्रस्तुत ग्रन्थमा सूचित एक उल्लेख द्वारा आ वस्तु वधारे स्पष्ट रीते कही शक्याय तेम छे ९ मा 'वातलक्षण' नामना अध्यायमा वायुनी गति—स्थिति आदिना लक्षणो द्वारा सूचवाता निमित्तोनु=कारणोनु वर्णन करती वरते वायुलक्षणज्ञान केयी रीते मनुष्यने उपकारक थाय छे तेनो सन्ध सूचवतो नीचे प्रमाणेनो एक श्लोक आप्यो छे—

आहारस्थितय, सर्वे जङ्गमा स्थाचरास्तस्था । जलसभय च सर्वे तस्यापि जननोऽनिल ॥ ९, ३७

अर्थात्—जगम अने स्थार सरे जीवोनी स्थितिओ आधार आहार उपर रहेल्यो छे आहारनी उत्पत्ति जलने रहैने थाय छे अने जलनो उत्पादक वायु होय छे एटले के वायुना लक्षणोना ज्ञानधी मनुष्य पोताना जीवितना मुख्य आधारभूत आहार पदार्थनी प्राप्ति आदि माटे योग्य उपाय अने योजना करी शक्ये छे

ग्रन्थकारनु आ कथन सर्वथा वास्तविक अने सनाम्य जेनु छे आपणा आ विशाळ भारतवर्षमा प्रतिवर्ष अनावृष्टि के अतिवृष्टिने लीधे, कोक ने कोक प्रदेशमा दुर्भिक्ष जेवी स्थिति उत्पन्न थया ज करे छे, अने तेना लीधे ते ते प्रदेशना अनेक मनुष्योना सुखनो नाश थई केटराएना प्राणोनी पण घणोवार नाश थया करे छे परतु आ निमित्तशास्त्रमा जणाण्या प्रमाणे, मनुष्योने वायु-आदिना लक्षणोना ज्ञानद्वारा, अनार अतिवृष्टि के अनावृष्टिनु जो आगळधी ज सूचन थई जाय तो, तेनाथी घटा अनिष्टोधी बचवा तेनो योग्य उपाय योजी शक्ये वर्तमान वपमा ज गुजरात, कच्छ, सौराष्ट्र आदि प्रदेशोमा जे भीषण दुर्भिक्षनी परिस्थिति उभी थई छे, तेनु जो आपणने प्रस्तुत निमित्तशास्त्रमा जणाण्या प्रमाणे, वर्षा-फाळना प्रारम्भमा थवा वातलक्षणना आधार, भावे अनावृष्टिनु सूचन थयु होव तो, अत्यारे जे घाम—चाराना अभावे हगरो पशुओना प्राण नष्ट थई रह्या छे, तेना रवणने कोई उपाय, प्रथमयी ज योजी काडवा माटे राज्ये अने प्रजावर्ग भयक कर्यो होत आ जावना शाश्वत न्यायिज्ञानना अभावे, वर्षाविहीन जेवो आग्यो व वर्षाकाल न्यतीत थवा सुधीमा

पण, आपणने प्रकृतिनी गति - स्थिति विपेनी कशी साची अस्वस्था जाणी शकाई नहिं अने तेथी समयसर लेवा लायक योग्य उपायो लई शकाया नहिं. परिणामे देशना पशुधननो थतो भयंकर नाश अने ते द्वारा तेना पालक खेडुतवर्गने थती म्होटी अर्थहानि जोवानो समय आपणा आगळ आवीने उभो रह्यो.

आवी ज रीते आ निमित्तशास्त्रमां अतिवृष्टि, महामारी, धरतीकंप, विद्युत्पात, अग्निप्रकोप, वातोपद्रव आदि जे उत्पातो, पृथ्वीना भिन्न भिन्न प्रदेशमां अवार नवार थयां करे छे; अने जेना लीधे मनुष्योना आयुष्य, आरोग्य, संपत्ति अने जीवित आदिनी अकल्पित हानि थयां करे छे, तेवा बधा ज प्राकृतिक उत्पातो अने उपद्रवोनां निमित्तो अने तेनां पूर्वचिह्नोनुं वर्णन करवामां आव्युं छे.

आधुनिक विज्ञानना प्रस्तुत विषय माटेना प्रयत्नो

आधुनिक विज्ञानना विशेषज्ञो पण आ विषयोनां कारणोनुं अने लक्षणोनुं विशिष्ट ज्ञान मेळववा माटे सतत प्रयत्न करी रह्या छे अने एमांती केटली य बावतोनुं, विविध प्रकारनुं नूतन ज्ञान, प्राप्त पण करवामां आव्युं छे. तेम छतां हजी आ विज्ञान प्राथमिक दशामां ज छे एम आपणे जाणिए छिए. वातावरणमां थता वायवीय परिवर्तनोनां विशेष स्वरूपोने जाणवानी, आजना युगनी एक प्रथम कोटिनी आवश्यकतावाळी वस्तु थई पडी छे. समुद्रोमां फरतां नौवाहनो अने आकाशमां उडतां वायुयानोनी समगति अने सुस्थितिनो घणो खरो आधार, वातावरणमां व्यापक बनेल वायुनी सानुकूल अवस्था उपर रहेलो छे. जो ए वायु विकृतरूप धारण करीने प्रतिकूल अवस्थानो सर्जक थई जाय तो तेथी समुद्रगामी नौकाओ अने आकाशगामी विमानोनी क्षणभरमां विनाश ज थई जाय छे अने तेमां प्रवास करता मनुष्योना जीवित निमेषमात्रमां विनष्ट थई जाय छे. तेथी आजे प्रत्येक नौका-वाहक अने विमान-चालक यानाधिनायक माटे वातावरणगत वायुसंस्थानना परिज्ञाननी परम आवश्यकता होय छे. युरोप अने अमेरिकामां आ परिज्ञाननो अभ्यास करवा-कराववा माटे म्होटां म्होटां विद्यालयोनी स्थापना थएली छे तेम ज ए विषयना नूतन परिज्ञाननी वधारे शोधो करवा अने तेना परिणामो जाणवा माटे अनेक शोध प्रतिष्ठानो निर्मित थएलां छे. वळी राज्यो तरफथी तदुपयुक्त स्थानोमां, ए विषयना स्वतंत्र कार्याधिष्ठानो स्थापन करवामां आव्यां छे अने ते उपर ए विषयना निष्णात अधिकारियोनी नियुक्तियो करवामां आवी छे. ए अधिकारियो वायुशास्त्रियो कहेवाय छे अने एमनुं कार्य, प्रतिदिवस वातावरणमां थतां वायु-परिवर्तनोनी सूचनाओ आपवानुं होय छे. आपणा देशमां पण राज्य तरफथी मुंबई, पूना विगेरे स्थलोमां आवा वायुशास्त्रियोनां कार्यालयोनी स्थापना थएली छे जेमना तरफथी देशना भिन्न भिन्न भागोमां प्रवर्ततां वातप्रवर्तनो अने जलवर्षणो विपेनी खबरो प्रतिदिवस प्रकट करवामां आवे छे.

आ वातप्रवर्तन साथे संबन्ध धरावता अनेक विचारो प्रस्तुत निमित्तशास्त्रमां जणाववामां आव्या छे. वातप्रवर्तन अने जलवर्षण ए बन्नेनो परस्पर गाढ संबन्ध रहेलो छे. वायुनी गति अने स्थितिमां थतां परिवर्तनोने लीधे ज जलवृष्टिनो आविर्भाव थाय छे, तेना लीधे ज वर्षांनुं न्यूनाधिक भावे पतन थाय छे अने तेना ज लीधे तेनो तिरोभाव पण थाय छे. एटले के वायु ए जलवर्षणनो सर्वथा नियामक छे. आ विचार प्रस्तुत शास्त्रकारे पण नीचेना श्लोकमां बहु स्पष्ट रीते व्यक्त कर्यो छे अने तेथी शास्त्रकारनुं आ विषयनुं तात्त्विक दर्शन अचश्य मननीय लागे तेवुं छे.

आदानाच्चावपाताच्च पचनाच्च विसर्जनात् । मारुतः सर्वगर्भाणां बलवान् नायकः स्मृतः ॥ ९, ३
अर्थात् - वायु ए सर्व प्रकारना मेघना गर्भोनी बलवान् नायक छे. कारण के ए ज मेघगर्भनो लावनार छे, ए ज तेनो पाडनार छे, ए ज तेनो पकवनार छे, अने ए ज तेनुं विसर्जन करनार छे.

आ रीते वायुने जलवृष्टिनो मुख्य नायक (नियामक) बतावी, आ शास्त्रकारे प्रकारान्तरथी ते ज कारणने लईने तेने जगत्ना जीवोना भय अने क्षेमनो कर्ता तथा राजकीय जय-पराजयनो विधाता पण वताव्यो छे. यथा—

वर्षे भयं तथा क्षेमं राज्ञो जय-पराजयम् । मारुतः कुरुते लोके जन्तूनां पुण्यपापजम् ॥ ९, २

वळी ए ज अध्यायमां वीजे स्थले वायुने जलनो जनक पण कहेवामां आव्यो छे, जेनो उल्लेख उपर करवामां आव्यो छे.

आ उल्लेखो परथी स्पष्टरीते व्यक्त थाय छे के प्रस्तुत शास्त्रकारनी दृष्टिए, वायु आ सृष्टिमां एक महान् बलवान् तत्त्व छे अने ते मनुष्योना आयुष्य, आरोग्य, सौख्य आदिना संरक्षण अने विनाश कार्यमां घणो महत्त्वनो भाग भजवे छे. वायु क्षणभरमां केवा भयंकर उपद्रवो सर्जी शके छे तेना अनुभवो पृथ्वीना सर्वे भागोमां वसता प्राणियोने अवार-नवार थयां-ज करे छे. गत (सन् १९४८) नवेंबर मासनी १४ मी तारीखना सवारना समये, ५ थी १० वाग्या सुधीना ५ कलाकोमां, मुंबई अने तेनी आसपासना प्रदेशमां वायुदेवताए जे विकराल रूप धारण करीने, केवुं भयंकर प्रकांड तांडव नृत्य कर्नु हतुं अने तेना लीधे केवी प्रलयकाल जेवी परिस्थितिनो सर्वेने अनुभव थयो हतो, तेनुं सरण थतां, आ शास्त्रकारे वायुदेवने, जगत्ना जीवोना क्षेम अने भयना एक बलवान् विधायक तरीके जे व्यक्त कर्यो छे, तेमां कशी अतिशयोक्ति करी होय एम जरा थ लागतुं नथी.

ए दृष्टि आ शास्त्रनो विचार करता आपणने जणाशे के मनुष्यजीवन साथे जानो केटलो निकटनो अने हितभरेलो सन्ध रहेलो छे

आ शास्त्रनी आधुनिक दृष्टि संशोधन थवानी आनश्यकता

आ निमित्तशास्त्रना जानना प्रदेशमा कया कया विषयोनो अन्तर्भाव थाय छे तेनी सूचि प्रस्तुत ग्रन्थना 'अगसचय' नामना प्रथम अध्यायना श्लोक १५-१६ मा आपेली छे अने तेनु ज निस्तृत वर्णन ते पछीना अध्यायोमा फ्रमसरथी आपणामा आब्यु छे आ थयु ज वर्णन तथ्यभरेलु छे अने एमा कहेली यधी हकीकतो सर्वथा साची ज छे, एम तो कोई न ज मानी धाके कारण के आमानी केटली य हकीकतो स्पष्टरूपे एवी जणाशे के जे केवल कटपनाप्रसूत होई आपणने कोई पण रीते बुद्धिगम्य प्रतीत नहिं थाय, परतु ते साथे बीजी अनेक हकीकतो एवी पण जणाशे के जे अविस्वादी फल वतावनारी अने कथित परिणामनी अनुसूति करावनारी छे

पूर्व कालना जे ऋषि-मुनिओए आ ज्ञाननो उपदेश कर्यो छे अने जे विद्वानोए आ विषयना शास्त्रोनी सम्वलना के रचना करी छे, ते काई मात्र तेमना पोताना ज अनुभवना फळना परिणामरूपे छे एम नथी सैंकडो-हजारो वर्षो जेटलाव्यतीत थएला सुदीर्घ कालमा, तेम ज हजारो योजनो जेटला व्यापेला निस्तीण भूप्रदेशमा, उत्पन्न थएल असप्य विचारशील अने अवलोकनप्रिय व्यक्तियोना त्रिभिध अनुभवो अने ते उपरथी थएला अन्वय व्यतिरेकात्मक अनुमानोना परिणामरूपे आ शास्त्रनो प्रादुर्भाव अने विकास थयो छे अटवत्त, आपणा शास्त्रकारोनी मान्यता तो एवी रही छे के आ शास्त्रोना मूळ उपदेष्टा ऋषि-मुनियो अलौकिक अने इन्द्रियातीत एवा दिव्यज्ञानना धारक हुता अने तेमणे पोताना ए दिव्यज्ञानना प्रभावे ज प्रकृतिना यथा रहस्यो सपूर्ण पणे जाणी लीघां हुता परतु आधुनिक विज्ञाने साधेली विद्याना सर्वप्रदेशोनी अद्भुत सिद्धिओ उपरथी आपणे जाणी शक्ति जिए के आपणा प्राचीन शास्त्रकारोनी ए मान्यता, प्राय पूर्वपुरोनु माहात्म्य वताववा पुरती ज हकीकत सूचवनारी छे एधी विशेष कोई महत्व, ए मान्यताने आपवा माटे आपणने कशु य विशिष्ट प्रमाण प्राप्त थतु नथी परतु ते साथे एटलु आपणे जरूर मानी शक्ति के ए ऋषि-मुनियोमा एवी पण केटलीक विशिष्ट आध्यात्मिक शक्तियो खिलेली हसो जेना प्रभावे प्रकृतिनी केटलीक निगूढ रचनाओ अने तेना कार्य-कारणभावोनु रहस्यज्ञान तेमने वधारे स्पष्टताथी आकलित थतु हसो

आ निमित्तशास्त्रगत विषयो अने विचारोनु संशोधन दृष्टि ज्यारे आपणे अध्ययन अने मनन करिण लिए त्यारे आपणने जणाय छे के-एमाना केटलाक सिद्धान्तो अने मन्तव्यो अनुभवज्ञानना आधारे प्रतिपादित थएला छे, केटलाक अनुमानज्ञानना आधारे आलेखित थएला छे अने केटलाक कल्पना अने भ्रमणाना आधारे पण प्रसूत थएला छे पूर्वकालमा आ यथा सिद्धान्तो अने मन्तव्योनु तथ्यातथ्यपणु जाणवा के तेमनु पृथक्करण करवा माटेना तेना कथा विशिष्ट प्रकारना अन्य साधनो उपलब्ध न हुता परतु आजे विज्ञाने यत्रविद्यानी जे अद्भुत रचना निर्मित करी छे, ते द्वारा प्रकृतिना असप्य अज्ञेय अने अनुमेय रहस्योना आखलन, उद्घाटन, प्रस्फोटन आदि कार्यो पूर सरल अने सुगम वन्या छे अने प्रतिदिन तेमा अकल्पित एवी वृद्धि धती ज जाय छे तेथी आपणा आ प्रकारना प्राचीन शास्त्रोना विषयो अने विचारोनु अध्ययन अने संशोधन पण, नूतन विज्ञानना मन्तव्यो, संशोधनो अने उपकरणोनी सहायता साथे आरंभाव जोईण, अने एमाथी केटलु ज्ञान तथ्य-भूत छे तेनु पृथक्करण थतु जोईण समथ छे के एम करता, एमाथी आपणने केटलाक एवा तथ्यो पण मळी आवे के जे हजी सुधी तत्तद्विषयक विज्ञानविस्तारदोनी कटपनामा पण नहिं आन्या होय

प्रस्तुत ग्रन्थने 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला'मा प्रकट करवानो म्हारो मुख्य हेतु पण ए ज रहेलो छे के आ विषयमा रस धरावनारा विद्वानो, आ जातना साहित्यनु विशेष अध्ययन, अवलोकन, मनन अने संशोधन आदि कथा प्रेराय अने आपणा पूर्व पुरो जे काई ज्ञानसंपत्ति सचित अने सकलित करीने आपणा माटे मूकता गया छे, तेनो योग्य उपयोग थाय

जो के आ ग्रन्थनु पाठसंशोधन करवामां अध्यापक गोपाणीए एव ज भ्रम उठाव्यो छे अने एनो शुद्ध पाठोदार करवा एमणे यथादाक्य अथक प्रयत्न कर्यो छे, छता आ वाचना मात्र मार्गदर्शक पूरती ज उपयोगी समजवानी छे एम विद्वान् वाचकोने म्हार वितन्न सूचन छे कारण के एना संपादनकार्य माटे जे १-४ प्रतियो प्राप्त करवामां भारी छे अने जेमने परिषय संपादके पोतानी प्रस्तावनामा आथ्यो छे, ते यधी प्रतियोनी प्रत्येक पक्ष पन्ही यधी भ्रष्ट अने समग्र वाचना परस्पर पट्टी यधी विस्वादी छे के तेना आधारे ए ग्रन्थनो विशुद्ध

पाठोद्धार करवो सर्वथा शक्य नथी. तेम ज, आ ग्रन्थनी जे वे जूनी प्रतियो (पाठणवाळी अने पूनावाळी जेमने A अने C संज्ञा आपवामां आवी छे) मळी छे ते वन्नेनी पाठ परंपरा घणी जग्याए तदन जुदा प्रकारनी जणाय छे. ए बेमां जे केटलाक महस्वना अने मौलिक पाठभेदो दृष्टिगोचर थाय छे, ते परथी एवी पण एक कल्पना थाय छे के आ पाठभेदो पाछळथी प्रतिलिपि करनारा लेखको के अभ्यास करनारा पाठको द्वारा उसन्न थएला न होई, मूळ ग्रन्थकार द्वारा ज तेनी सृष्टि थएली होवी जोईए. ते आ रीते के ग्रन्थकारे प्रथम एक आदर्श तैयार कर्यो हशे अने तेनी केटलीक प्रतिलिपियो थई गई हशे. ते पछी तेना पाठोमां केटलाक सुधारा-वधारा करीने पाछळथी वळी तेमगे एक अन्य नूतन संशोधित-परिवर्तित आदर्श तैयार कर्यो हशे. अने ते पछी तेनी पण प्रतिलिपियो थती रही हशे. अने ए रीते वन्ने आदर्शोनी प्रतिलिपियोनी परंपरा भविष्यमां चालू रही हशे. आ रीते स्वयं ग्रन्थकार द्वारा ज थएला मौलिक पाठभेदोवाळी वन्ने भिन्न भिन्न आदर्श-परंपरानी ए वन्ने प्रतियो होवी जोईए—एम ए वन्नेनी भिन्न प्रकारनी वाचना जोतां स्पष्ट जणाय छे. ए सिवाय, एटला वधा मौलिक पाठभेदो होवानुं अन्य कारण जणातुं नथी. स्वयं ग्रन्थकार द्वारा ज आवी रीते सर्जाएला पाठभेदोवाळा अनेक ग्रन्थो म्हने दृष्टिगोचर थया छे. एथी प्रस्तुत ग्रन्थनां ज्यां सुधी अन्य वधारे शुद्ध प्रत्यन्तरो उपलब्ध न थाय त्यां सुधी आनो सर्वथा शुद्ध पाठोद्धार थवो शक्य नथी. योग्य विद्वानो आ दिशामां विशेष प्रयत्न करे. तेम ज प्रस्तुत संस्करणनो मात्र ते दृष्टिए ज अवलोकन अने अध्ययन करी एनुं मूल्यांकन करे. तथास्तु.

पौषी पूर्णिमा, संवत् २००५
(ता. १४-१-१९४९)
भारतीय विद्या भवन, मुंबई }

जि न वि ज य

शुद्धिपत्रक

*

१२ मा अध्यायमा, पृ २०-२१ उपर, १३ मा श्लोकणी १८ मा श्लोक सुधीना जे श्लोको छपाया छे तेमा प्रतियोना विलक्षण पाठमेदोने छीथे पूर्वादि-उत्तरार्द्धनी सयोजना करवामा प्रम थई जवाधी, भूलभरेली रीते तेनी पक्रियो छपाई गई छे तेथी ते नीचे प्रमाणे सुधारीने वाचवानी भलागण छे—सपादक

श्लोक १३—नैमित्तः स्वपतिर्वैद्य पुरोधाश्च ततो विदु । चतुर्विधोऽय विष्कम्भस्तस्य विम्बा प्रकीर्तिता ॥ १३

श्लोक १४—स्निग्धो जीमूतसकाश सुस्वन द्वास्त्रविच्छुभः । नैमित्त साशुसपन्नो राज्ञ कार्यहिताय स ॥ १४

श्लोक १५—संधावा पाथिवो युक्त सुमनस्काव्यकोविद । स्फुन्ध्यावारनिवेशेषु कुदाल स्वपति. स्मृत ॥ १५

श्लोक १६—काय-शल्य शलाकासु विपोन्मादज्वरेषु च । चिकित्सोनिपुण कार्य राज्ञा वैद्यस्तु यात्रिक ॥ १६

श्लोक १७—ज्ञानवानल्पवाग्मी च क्षान्तो मुक्त दामप्रिय । मानोन्मानप्रभायुक्तो पुरोधा गुणवाचित ॥ १७

श्लोक १८—एवमेतान् ययोद्दिष्टान् स्वकर्मसु नियोजयेत् । पूजयेच्च सदा नित्य ततो यात्रा समृच्चति ॥ १८

पृ ५ उपर, ३ जा अध्यायनो ६८ मो श्लोक नीचे प्रमाणे सुधारीने वाचवो जोईए ।

निमित्तादनुपूर्वाच्च स्वरूपात् कालतो बलात् । प्रभावाच्च गतेश्चैव उल्कानां फलमादिशेत् ॥ ६८

एणाश्री सर्वसाध्यामागवेसु पुरख्यातेमाचारगण्डह उरामाना जनपदादीर्घानामा उणविष्टविते ॥ रत्तत्रासियेनजिजाकुक्ताराज्य
 णोः सुतोनात्सिन्धुलो सुविरथानोनामागण्डगिरिः सुत ॥ रानागादहरसमाकीर्णो नानाविदयासवितः ॥ वउप्रदि, मारासिद्यसाधुतिद्यो
 यत्सावितः ॥ वसत्रासीनंरहा जात सागरविज्ञानसागरंरतपो सु कक्रियात्रकपा स र द्वाज निरा श्रयो ॥ ४ ॥ द्वा द्वागं गल्पविस्तरं निर्यंष्टसमदा सुनिः ॥
 दृढविषयेषु इथिष्टिनि प्रणो न द्वावदिचो ॥ पनमस्य शिसमावतुसुखे शिष्या तवस्यत ॥ साखि सु श्रुतिगतसो दिव्यज्ञानं उ उ उ उ ॥ ६ ॥ द्वा द्वा वाना ॥
 सिनाषयथि इरणकुस्वफाम्यायाश्रावकांनो हिनावाय दिव्यज्ञाने उ वी दिन ॥ गण्डना उ न सुखत्यानेकवा राजानि मिहते ॥ विजिगड्डि रमकि
 सुखयथिमही भदा ॥ ८ ॥ यजासि प्रमिताः साविसिद्धावाधमं चोरिणः ॥ विदंरंति न सहिमा सिनरा ज्ञानि ह जिनो ॥ ए पापछयातिके दृष्टां ह्यु
 विज्ञातरावास्वीनी जलपदी छेव संश्राय उरालदिना ॥
 सश्राविने ॥ १ ॥ सवैयामव सबाती दिव्यज्ञान सुखा वरे
 अत्यमशराना विनाला हि प्रयो सा ते यो व हित सुखा ता रवे
 दिन ॥ ४ ॥ उक्ता समा साता व्यासात्परिवाधे उ च च नी विद्यु ॥ ता श्राणि संध्या सु गधा वारानं प्रयपणे ॥ ५ ॥ यं धर्वनगर गतो यात्रा सुत्या हिक त
 व्याहृ चारशुद्धं ररु उ हं च उ म्रतः ॥ १ ॥ द्वा तिको वाव ह म्र म्र
 लंका ल सा ह वैद्य साधवच ॥ लंका लो ज नै विरु ल म म्र गं त वि य व या ॥ १ ॥ य लो व ल च सा वि धे वि र रा थ त पर ज्ञ ये ॥ त सर्व म उ स वर्ण न इ र श हि
 म द्वा त पर ॥ १ ॥ ए म बी न मा न य या दि द्य त स ग व उ ह म र्द सि ॥ प्र म्र सु प्र वः स वि द य स ग्य व सा ध व ॥ १ ॥ इ ति नि र्यं ष न स र पा ज क नि मि लो ग स
 उ ल्या न म प्र वा मा ॥ ४ ॥ य या ला ॥ त उ ज वा व स ग वा श दि मा सा श्र व णे त्त स य पा द द्वा त्र दि ल्या सै त्त द र्श णा वि यार द ॥ १ ॥ न व ह्नि य द ह्ने इ टो नि मि ह
 भिन आ धि ते मा मा स व्था स व ॥ सा व ति ता ध र य या वि धि ॥ २ ॥ इ ते ल्पा र्थ य ता वा वि कार उ स र च्च या त ॥ प व् बि कार वि ल यो व श ते र ग य या ग ॥ २

प्रस्तावना

“भद्रबाहु संहिता” (भ. सं.) नामना आ ग्रंथनी साधारण जनतामां अने अधिकारी विद्वान वर्गमां घणी सारी एवी प्रतिष्ठा छे. संस्कृतमां तेम ज गुजराती अनुवाद रूपे आ ग्रन्थ ब्रह्म पढी गयेल हतो छतां आ० श्रीजिनविजयजीनी प्रेरणाथी में एनुं संपादन हाथ धर्युं एना खास कारणो छे. एक तो ए के वने तेटली प्रतिओ मेळवी एनुं संपादन कोइए कर्नु नो’तुं अने वीजुं ए के भद्रबाहु कोण, “भद्रबाहु संहिता” केटली अने क्यारे रचाणी, “भद्रबाहु संहिता”नी प्रख्यात वाराही (बृहत्) संहिता (वा. सं.) साथे तुलना, ग्रंथना अंतरंगनुं निरूपण, तथा छंद, भाषा, अने व्याकरणनी दृष्टि ए एनुं मूल्यांकन इत्यादि इत्यादि आवश्यकीय प्रश्नो छणती प्रस्तावनानो तेम ज इन्डेक्सदिनो अभाव-आ वधी त्रुटिओने दूर करवा अने शास्त्रीय रीते आ ग्रन्थनुं सुंदर संपादन थाय ए दृष्टिथी में आ काम हाथमां लीधुं हतुं. एमां हुं केटले अंशे सफल थयो छुं तेनी आंकणी करवानुं काम तो वाचकोनुं छे.

भद्रबाहु अने “भद्रबाहु संहिता”

भ. सं. नामना आ ग्रंथना लखनार भद्रबाहु हता एम आ ग्रंथना नाम उपरथी ज स्पष्ट छे एटले ए भद्रबाहु कया अने ए ग्रंथ भद्रबाहुए क्यारे, कई भाषामां, अने कयां लख्यो वगेरे वगेरे वावतोनी विचार अत्यारे प्रस्तुत छे.

आ ग्रंथना प्रथम अध्यायना आरंभना श्लोकनो सारांश आ विगतनो विचार करवामां मददरूप थई पडे तेम छे तेथी नीचे आप्यो छे:-

मगधमां पूर्वे अनकेविध जनपदोथी युक्त एनुं प्रख्यात राजगृह नामनुं नगर हतुं. तेनो राजा, विविध शुभगुणोथी अलंकृत सेनजित् नामनो हतो. ते नगरमां नाना प्रकारना वृक्षोथी, अनेकविध पशु-पक्षीयोथी, सरोवरोथी अने साधु पुरुषोथी व्याप्त एवो विख्यात पांडुगिरि नामनो-पर्वत हतो. एना उपर महात्मा, ज्ञान-विज्ञानना सागररूप, तपोयुक्त, निरामय, श्रेयस्साधक, द्वादशांगना पारगामी, महाद्युतिवंत, तत्त्वज्ञ, अने शिष्य-प्रशिष्यना मोटा समुदाय वडे परिवृत्त एवा निर्ग्रथ भद्रबाहु नामना आचार्य बैठा हता. तेमने प्रीतिवंत, दिव्य ज्ञानने प्राप्त करवानी इच्छावाळा शिष्योए नमस्कार करी, राजा-ओना हित माटे, प्रजाना कल्याण माटे, भिक्षुओना भला माटे अने श्रावकोना लाभ खातर दिव्य ज्ञाननो उपदेश आपवा विनंति करी. कारण के विजिगीषा धरावनार स्थिर मति राजा, शुभाशुभने वतावनारुं दिव्य ज्ञान पामी राज्यनुं रक्षण सम्यक् रीते करी शके छे; तेम ज राजसन्मानने पामेल, धर्ममां तत्पर एवा भिक्षुओ तेथी करी उद्वेग रहित राज्यमां विहरी शके छे; औत्पातिक बनावोने अगाउथी जाणी भिक्षुओ धनधान्ययुक्त निरुपद्रव देशोमां जई, आवी शके छे; वळी श्रावको पण ए ज्ञानने वळे स्थिर संकल्प बनी सर्वज्ञभाषित तीर्थने न छोडे अने वीजा तीर्थनो आशरो न ले. आ जगतना दरेक मनुष्य माटे दिव्य ज्ञान सुखावह छे- परपिड उपर जीवनार भिक्षु वर्ग माटे खास करीने. द्वादशांग विस्तीर्ण छे; भिक्षुओनो मतिहास धीमे धीमे कालानुसार उत्तरोत्तर थतो रह्यो छे; माटे ‘हे प्रभो ! सर्वज्ञभाषित तथ्य निमित्तने शिष्योपकार माटे संक्षिप्त पणे अने सुखेथी ग्रही शकाय तेवी रीते कहो’. (१; १-१४).

आ प्रमाणे उपक्रम करी शिष्योए भद्रबाहुस्वामीने विज्ञप्ति करी तेथी भगवान, श्रमणोत्तम, अने द्वादशांगविशारद दिग्वासा भद्रबाहु आचार्ये जिनभाषित निमित्तनो संक्षिप्तपणे तेम ज विस्तारपूर्वक एम वझे रीते शिष्यो समक्ष स्फोट कर्यो (२; १-२). आवी मतलबना प्रस्ताव वडे आ भ. सं. नामना ग्रंथनो आरंभ थयो छे.

आ ग्रंथमां ‘द्वादशांग’ शब्द (१; ५, १३; २; १), ‘निर्ग्रथ’ शब्द (१; ५), ‘सर्वज्ञभाषित’ शब्द (१; ११, १४), ‘जिनभाषित’ शब्द (२; २), ‘दिग्वासा’ शब्द (२; १), ‘निर्ग्रथ शासन’ शब्द (४; २८), अने ‘भद्रबाहुवचो’ शब्दो (३; ३१, ६४; ६; १७; ७; १९; ९; २६; १०; १६, ४४, ५२; ११; २६, ३०; १२; ३७; १३; ७४, १००, १७८; १४; ५४, १३६; १५; ३६, ७२, १२७) तेम ज लगभग वधा अध्यायोना अंते “इति निर्ग्रथे भद्रबाहुके निमित्ते” अथवा “भद्रबाहुसंहितायाम्” (त्रीजा अध्यायना अंते) शब्दो मळी आवे छे, ए उपरथी तेम ज आरंभना चौद श्लोकना उपर्युक्त सारांश उपरथी निम्न लिखित मुद्दाओ उभा थाय छे:-

(१) आं ग्रंथनी उत्पत्ति पूर्वे मगधमां आवेल सेनजित् राजाना राजगृह नामना नगर आसपास आवेल पांडुगिरि पर्वत उपर थई हती.

(२) जिनभाषित, सर्वज्ञ कथित द्वादशांगमांथी उद्धृत करी निर्ग्रथ भगवान भद्रबाहुए दिव्यज्ञान आपवा वाळो आ “निमित्त संहिता” नामनो ग्रंथ रच्यो हतो.

(३) राजा, भिक्षु, अने भावमोना हित माटे ए प्रथनी रचना करवामा आती हती.

(४) आ प्रथना रचनार भगवान भद्रबाहु णिगर हता

हवे आपणे ए दरेक मुद्दा विशिष्ट रूपे तपासीए - (१) पुराता काळमा मगध देशमा जैन धर्मेनी अगर संतन व्यापेली हती तेगी राजधानी राजगृह-राजगृहीमा हती परंतु तेनी राजा सेनजित् वसिने कोई थई गयो हतो एग खास जणायु नथी जैन साहित्यमा 'सेणिय'ना साधारण नामधी प्रसिद्ध एवो जैनधर्मानुयायी महान राजा त्रेणिक मगधमा थई गयो हतो ए वात इतिहाससिद्ध छे आ त्रेणिक राजाना पितानु नाम 'प्रथेजित्' हतु कदाच ए ज 'प्रसेनजित्' राजाने लक्ष्मीने आ भ स मा उल्लेख करवामा आवेलो होय अथवा प्राह्ता 'सेणिय' शब्दमाधी सेनजित् शब्द उपजावीने तेनी उल्लेख करवामा आव्यो होय भ स मा जणावेल पांडुगिरि कदाच राजगृहनी आसपासमा आवेल पर्वतोनी पांडुगुफाने अनुलक्षी जोजायो होय जो के ऐतिहासिक श्रुति अनुसार तो, ढादशागवेत्ता भद्रबाहुना समयमा मगधनी राजा चंद्रगुप्त मौर्य हतो अने तेगी राजधानी पाटलीपुत्र हतु

(२) ढादशागने भगवान महावीरे अरु रूपे प्रहस्या अने गणभरोए तेने सून हने प्रथित कथा जे पारमा अग दृष्टि-वाद-सिवाय ब्रह्मीवाचनानुसार अखारे भोजुद छे ए वार अगो जैनशासनना सांघी प्राचीन प्रथो छे यारमा अगमा चौदपूर्वने समावेश थाय छे आ अग वरजत जता उन थयु तेमा दर्शनविषयक चर्चा, अनेक विषयो उपर रहस्यमय विचारणा अने चमत्कारी विद्याओना बणतो हता ते चारसु अग पाच विभागमा विभक्त थयु हतु तेमाना श्रीजा पूर्व नामना विभागमा चौद पेठा विभागो हवा जेमानु एरु विद्याप्रवाद नामनु दससु पूर्व हतु तेमा अनेक अतिशयोक्ती विद्या, साध ननी अनुकूलनाथी सिद्धिप्रदप बडे जणावी छे आ पूर्वमा अष्टांगनिमित्तनु ज्ञान समाप्ति होवा पूरो सम्व छे एटले निमित्त ज्ञानने जिनभाषिन के सर्वज्ञभाषित कहेवामा परंपराए कशो बोधो नथी आचार्य भद्रबाहु चौद पूर्वधारी हता एटले आ दसमा विद्यानुप्रवाद नामना पूर्वनु ज्ञान एमने हतु ए सुनिश्चित छे

(३) आचार्य भद्रबाहुए ए ज्ञानने दुसामा कही सभ्लाववागी शिष्य-प्रशिष्योनी निमित्तने स्वीकारी होय तो ते राजा, भिक्षुओ, अने भावमोना हितनी एकमान दृष्टिधीन स्वीकारी होवानी सभावना छे

(४) आचार्य भद्रबाहु, जेओ चौद पूर्वधारी हता तेओ संतज्ञभाषित, जिनभाषित निमित्तानुसार कोइपण निमित्त-प्रथ राजा, भिक्षु के श्रानकना हित माटे परोपकारी दृष्टिधी रची शके ए वात मानी शक्य तेवी छे परंतु एमणे एवो कोइ प्रथ वास्तविकमा लहयो हतो के कैम ए आपणे हवे उपलब्ध ऐतिहासिक सामग्री द्वारा नकी करचातु रहे छे अने ए प्रमाणा धारे निश्चित न थई शके तो पाठकथी कोइए एनी रचना करी होय अने एमना प्रभावान्वित नाम उपर चढावी बीधी होय तो ते क्यारे अने कोणे रची तवा केना सयोगोमा रची क्यारे मानतो उपर विचारवातु प्राप्त थाय छे

भद्रबाहु

दशवैकलिकना रचनार श्रायभवन शिष्य यशोभदने सभूतिविजय अने भद्रबाहु नामना जे प्राणण शिष्य हता तेमाना आर्य भद्रबाहु चौदपूर्वधारी हता विद्वानोनी एरु वर्ग एम माने छे के आ भद्रबाहुए पूर्वने खास आधार लहने "आव-इयक", "दशवैकलिक", "उत्तराध्ययन", "आचारान", "सूनहतांग", "दशाश्रुतस्कंध", "कल्प", "व्यवहार" "सूर्यप्रज्ञप्ति" अने "नृपिभाषितो" उपर एम दस निर्मुक्तिओ रची आमाना "व्यवहार", "दशाश्रुतस्कंध", तथा "कल्प" पोते ज रचेल छे अने निर्मुक्तिओ पण एना उपर पोते ज बनावी छे आ उपरात, "पिंडनिर्मुक्ति", "ओघनिर्मुक्ति", "सस-कनिर्मुक्ति", "उवसगहर", देवचंद्रसूरिविरचित "शातिनायचरिय" ना मगलाचरणामा उल्लेखल प्राकृतमा "वसुदेवचरि-ता"दि प्रथो रच्या हता स्थूलभदने चौद पूर्वनी वाचना आपनार आ भद्रबाहु हता तेओ वीरात् १७० मा खर्गवासी यमा दिगंबर कथानुसार, वीरात् १५५ मा खर्गवाम पानेले चंद्रगुप्त राजाए तेमना शिष्य थई साधुसीक्षा लीपी हती मग धर्मा वारकपी महासीपण दुकाळ पत्तो हतो ते बखते सपनो निर्वाह मुस्किल थता कठम्य श्रुतज्ञाननो छेप थवानो सम्व उत्पन्न जयो मगधमा पाटलीपुत्रमा सच भेगो थयो अने जे काई गद हतु ते बधु एरुत्रित करी नाखनानो विचार कयो अगीभार अगो तो एरुत्रित थई शक्या परंतु वारसु दृष्टिवाद नष्टप्राय थई गयु हतु केवळ आर्य भद्रबाहु ज ते जाणता हता तेओ ते वरते नेपाळ देशमा महाप्राण नामनु प्यान धरी रखा हता तेगी स्थूलभदने तेमनी पासे मोकली तेनु ज्ञान हत्यागत कयु भद्रबाहुनी अनुयायी वर्ग मगध पाछो पयो आ वरते भद्रबाहु साथे दक्षिणमा निवृत्ती गयेल साधु वर्ग अने मगधमा ज पाछळ रहेल साधुवर्ग ए कजे कजे सूत्री अने आचार पुरतो तफावत उत्पन्न थई गयो हतो मगधमा रही गयेलामा दुकाळनी कठोरताने कारणे सैथिल्य प्रवेशता संकेद यत्रो पहेरवानी प्रथा चाल यई गई हती परंतु बहार विहार करी जनाराए महावीरनी कडकमा बडक आज्ञा मुजब हड रही ताम रहेवानु ज अपनाब्यु आम, जैन सघना दिगंबर अने श्वेतावर एम जे तउ पण्या दिगंबरोए तेमनी अनुपस्थितिमा पाठळ गुथेल आगमोने न स्वीकार्या.

“जैन साहित्यना संक्षिप्त इतिहास” (“जै. सा. सं. इ”) ना ३३ मा टिप्पणमां तेना रचनार स्व. श्री. मो. द. देसाई लखे छे के भ. सं. नामनो निमित्त ग्रंथ उपर्युक्त भद्रबाहुनो वनावेलो नथी. वराहमिहिरे वाराही (बृहत्) संहिता (वा. सं.) रची अने भद्रबाहुए भ. सं. रची ए मात्र किंवदंती छे. राजशेखरकृत “प्रबंध कोश” (चतुर्विंशति प्रबंध) नो पहेलो ज भद्रबाहु-वराहमिहिर प्रबंध आ कथननी पुष्टि करे छे (जुओ “जै. सा. सं. इ. पेरा. ६४२). आ भद्रबाहुए भ. सं. रची एवो विश्वस्त अने प्रमाणोपेत उल्लेख उपलब्ध ऐतिहासिक ग्रंथोमां मळतो नथी.

ज्यारे मुनि आत्मारामजी कृत “तत्त्वदर्श” नामना ग्रंथना अंतिम परिच्छेदमां आ भ. सं. ने श्रुतकेवली भद्रबाहुए वनावी हती एम जणाव्युं छे तेम ज सं. १९५९ मां भीमसी माणेक प्रकाशित भ. सं. नामना ज्योतिष शास्त्रना गुजराती अनुवादमां उक्त प्रकाशके आ “भ. सं. ग्रंथ जैनना ज्योतिष विषयमां आद्य ग्रंथ छे. तेमना रचनार श्री भद्रबाहुस्वामी चौदपूर्वधर श्रुतकेवली हता” एम स्पष्ट लख्युं छे. तथा सं. १९७९ मां मेसर्स मेघजी हीरजी प्रकाशित “श्री भद्रबाहु-संहिता” नी प्रस्तावना (पृ. ६) मां प्रकाशक लखे छे “आ ग्रंथ जैन ज्योतिष शास्त्रनो मुख्य अने मूल ग्रंथ छे. तेना रचनार त्रिकाळदर्शी श्री भद्रबाहु स्वामी जैन धर्मना इतिहासमां एक सूर्य रूपे प्रकाशी रह्या छे”. तेओ विशेषमां ते ज प्रस्तावनाना ते ज पृष्ठमां लखे छे “श्री भद्रबाहु स्वामीना भाई श्री वराहमिहिर तेमना संप्रदायमां सारी रीते माननीय अने आदरणीय लेखाय छे. तेम ज तेमनुं ज्योतिष संबंधी साहित्य पण योग्य रूपमां उपलब्ध थई शके छे. राजसभामां वराह-मिहिरने परास्त करनार श्री भद्रबाहु स्वामी ज्योतिष संबंधी आटलुं थोडुं लखी विरमे ए कोई रीते मानवामां आवे तेवी वात नथी” वगैरे वगैरे. उक्त प्रकाशक ए ज प्रस्तावनाना पृष्ठ. ७ उपर लखे छे “आ ग्रंथ विषे केटलाक भाईओनुं एम पण कहेचुं थाय छे के त्रिकाळदर्शी भद्रबाहुस्वामी अने आ ग्रंथना लेखक भद्रबाहु ए वने जुदी जुदी व्यक्ति होवी जोइए”. आ ग्रंथो उपरांत एक भ. सं. जामनगर निवासी पंडित श्रावक हिरालाल हंसराजे प्रसिद्ध करी वहार पाडी छे. ते संस्कृतमां छे. परंतु एक ज प्रति उपरथी पाठांतरो नोंध्या विना छपावी वहार पाडी छे. तेम ज तेमां प्रस्तावना के एवंुं काई नथी ते उपरथी संपादकनुं आ ग्रंथना कर्तृत्व विषे शुं मानवुं हतुं ते समजवुं अशक्य छे—जो के एमणे ए ग्रंथना प्रारंभमां मथाळे (कर्ता भद्रबाहु) एम लख्युं छे ते उपरथी भद्रबाहु कृत ए भ. सं. छे एम तो तेओ मानता हता एम जणाय छे.

भद्रबाहु नामधारी आचार्य एक करतां वधारे थया होय एम मानवामां आपत्ति नथी. प्रथम भद्रबाहु जेओ चौदपूर्व-धर हता तेमणे तो आ ग्रंथ रच्यो नथी ए वात आगळ स्पष्ट थई गई छे कारण के तेमणे रचेला ग्रंथो पैकीमां भ. सं. नुं नाम उल्लेखेल होय एवंुं उपलब्ध अने विश्वसनीय जैन ऐतिहासिक साहित्यमां कयांय वांचवामां आव्युं नथी. हवे मानीए के भद्रबाहु नामधारी वीजा आचार्य वराहमिहिरना वखतमां थई गया—जो के आ पण एक पूरेपूरी ऐतिहासिक घटना नथी—अने तेमणे आ ग्रंथ रच्यो होय ए पण संभवतुं नथी; कारण के आ ग्रंथना रचयिता भद्रबाहु पोते पोताने माटे ‘प्रोवाच’ (२; १) जेवा परोक्ष भूतनी क्रियानो प्रयोग न करे. कारण के एथी तो उलटुं एम सिद्ध थाय के प्रश्नोत्तरीनो आखो वनाव कर्तानी उपस्थितिमां वन्यो नो’तो. मानो के कोई निकटना शिष्ये एमने पूछ्युं अने एमणे जे कहुं ते ए शिष्ये आ ग्रंथ रूपे गुंथ्युं; एम पण न वनी शके, कारण के परोक्ष भूतनो प्रयोग तो घणा पुरातन काळ माटे ज संभवे. मतलव के भद्रबाहु नामना आचार्य—चौदपूर्वधारी आर्य भद्रबाहु करतां वीजाए—जेओ प्रबंधान्तर्गत आख्यायिका प्रमाणे वराहमिहिरना सहोदर हता तेमणे आ ग्रंथ अर्थ रूपे कोईने कह्यो होय अने पाछळथी ए निमित्तविषयक आशयोने ग्रंथवद्ध करी कोई विद्वाने एने भ. सं. नुं नाम आप्युं होय. वीजी संभावना ए छे के कोई विद्वाने पोते ज पोतानी सेळे ग्रंथ गमे तेम लखी काढी एने भ. सं. नुं नाम आप्युं होय. कारण के भद्रबाहुनुं नाम एक प्रख्यात ज्योतिर्विद् अने नैमित्तिक तरीके जैन परं परामां जाणीतुं छे. शिष्योए भद्रबाहुने विनति करी अने तेथी तेमणे दिव्य ज्ञान प्रकट कर्युं जे आ भ. सं. मां छे—ए प्रतिज्ञावाक्यनो लाक्षणिक अर्थ तो ‘प्रोवाच’ शब्दना प्रयोग उपरथी ए ज काढवो उचित लागे छे के भद्रबाहुए पोताना शिष्योने दिव्यज्ञान (निमित्त ज्ञान) आप्युं जे परंपराए जैन साधुओ पासे उत्तरोत्तर आवतुं गथुं. काळक्रमे कोई जैन साधु विद्वाने ए ज्ञान के जे अर्धदग्ध स्थितिमां आवी गथुं हतुं तेने ग्रंथस्थ करवानों विचार आव्यो अने तेणे ते अधकचरा ज्ञानने, ते जेम मळ्युं हतुं तेमनुं तेम ज, कोई पण जातिना भाषाना, छंदना, अने व्याकरणना संस्कार आप्या विना ग्रंथा-रूढ कर्युं अने ए ज्ञानना मूल दायक भद्रबाहु तरफतुं पोतानुं ए ज्ञान माटेनुं ऋण अदा करवा एने भ. सं. एवंुं नाम आप्युं होय; कारण के एम मान्या विना “भद्रबाहुवचो यथा” ए शब्दोने प्रयोग समजावी शकतो नथी. आ भ. सं. नामना ग्रंथना लेखक “भद्रबाहुवचो यथा” एवा शब्दोने उपयोग पोते न करे. ए अभिमानोपणुं बतावे छे अने एवंुं अभिमान प्रदर्शन जैनविद्वत्परंपराने अनुकूल नथी.

भद्रबाहु केटला थई गया, वयारे थई गया, अने कये समये थई गया ते वावतनी उपर प्रमाणे चर्चा करी रह्या पछी उपसंहार रूपे हुं अत्रे ए ज वावतनी एक नूतन, सचोट, प्रामाणिक, अने एथी करी तद्द न खीकार्य एवी विचारसरणी नीचे रखु कहं छुं जे आ प्रमाणे छे. एना विस्तृत रदीया माटे मुनि पुण्यविजयजीनो “छेदसूत्रकार अने निर्धुक्तिकार”

નામનો હેરા જે મહાશ્વીર જન વિદ્યાલય રજત મહોત્સવ અંક (૨, ૪ ૨૦, ૧૨, ૪૧ માં પ્રગણિત) મા પ્રસિદ્ધ થયો તે તેના સામ કરીને વૃ ૧૯૭ થી ૨૦૧ જુઓ

મદ્રવાહુ પટ્ટી થઈ ગયેલ ૫-ગુરુદિતાદિ અર્નાચીન આચાર્યોનો તથા ઈવી ધીજી અર્વાચીન ગાગતી યાવતોનો નિર્ચુકિ-ઓમા ઉદ્દેશ અને નિર્દેશ આગતો હોનાર્થી તેમ જ વીની વલીને યોજી એન નિઃસંદેહ પુરવાર થઈ શકે તેમ છે કે ડેડસૂત્રનાર અને નિર્ચુકિનાર અને જુદા ડે અર્ચાંગ દેદ (“દ્વજા”, “વ્યવહાર”, “વલ્ચ” અને “નિદ્ધીવ”) સૂત્રનાર મદ્રવાહુ, જ ચૌદપૂર્વધારી સ્થવિર હતા, નિર્ચુકિઓ નથી રચી ત્વરે એ નિર્ચુકિઓ રચી ધોળે અને ક્યારે ?

દેદસૂત્રનાર મદ્રવાહુ એ જ નિર્ચુકિનાર મદ્રવાહુ ઈવા પરંપરાડુ ઈવા માન્યતાડુ મૂલ સામાન ગામમાં જ હોય તો એ જ અનુમાન સ્થિત છે કે ડેદસૂત્રનાર મદ્રવાહુ વરતા કોઈ ધીજા જ મદ્રવાહુ થઈ ગયા હોવા જોઈએ જેમણે નિર્ચુકિઓ રચી હોય

ચાર ડેદસૂત્રો, આવર્યકાદિ દશ નિર્ચુકિઓ, “અવસગહર સ્તોત્ર” અને “મદ્રવાહુ સહિતા” ઈ સોઢ પ્રશ્નો મદ્રવાહુ કર્તા છે ઈવી માન્યતા શ્વેતાવર જન પરંપરામા પ્રચલિત છે. ચાર દેદ સૂત્રો જ ચૌદપૂર્વધારી મદ્રવાહુ ગા છે તો દશ નિર્ચુકિઓ, “અવસગહર સ્તોત્ર,” અને “મદ્રવાહુ સહિતા”—શા ચારેય પ્રયો ધીજા ઈજા જ મદ્રવાહુના હોવા જોઈએ અને તે ધીજા મદ્રવાહુ કોઈ નહિ પરંતુ જે યા સ ના રચયિતા ડ્યોતિપાચાર્ય વરાહમિહિરના પૂર્વાશ્રમા માટે તરીકે અને મહાન નૈમિત્તિક તરીકે જા સપ્રદાયમાં જાળીતા છે તે જ હોવા જોઈએ સરખાનો—

પાનચળી ધમ્મચ્છે વાઈ ણેમિત્તિઓ તવસ્સી ય । વિજ્ઞાસિદ્ધો ય ફરે અટ્ટેવ પમાવગા મળિયા ॥ ૧ ॥

અજ્જવસ્સ નદિસેળો વિરિગુત ધિળેય મદ્રવાહુ ય । સવગજ્જગ્ગુલુ સમિયા દિવાયરો વા દ્વાદારણા ॥ ૨ ॥

નિર્ચુકિનાર મદ્રવાહુ અને “અવસગહર” તથા “મદ્રવાહુ સહિતા”દિના કર્તા મદ્રવાહુ—મજ્ઞે એક જ અને તે પળ નૈમિત્તિક મદ્રવાહુ એ વિચારને “આવર્યક નિર્ચુકિ” ગાથા ૧૨૫૨ થી ૧૨૭૦ માં લખાયેલ મધ્યવે નાગદાસુ વધાનન, જેમાં સર્વપુ શ્વેર અતારવા માટે ણિયા, પ્રક્રિયા, વતાવવામાં આવી છે, તેના તરફથી પુષ્ટિ મળે છે સાત કરીને જુઓ “આવર્યક નિર્ચુકિ” ધી ૧૨૬૧મી નિમ્નોક્ત ગાથા —

વિદે નમસિજ્જમ, સસારતયા ય જે મહાવિજ્ઞા । ધોચ્છામિ દ્વઝરિરિય સમ્પવિસનિવારણિ વિપ્પ ॥ ૧૨૬૧ ॥

અષ્ટાંગનિમિત્ત અને મત્ર વિધામા વિદ્યારદ્ હોય એવા મદ્રવાહુ વરાહમિહિરના માટે સિચાય ધીજા કોઈ જૈન સાહિત્યના ઈવિ દ્વાસમા જાળીતા નથી

નિર્ચુકિનાર મદ્રવાહુ મહાન નૈમિત્તિક હતા તેની સમર્થના તેમણે રચેલ “સૂર્ય પ્રજ્ઞતિ” અપરની નિર્ચુકિ પળ કરે છે તે વતાવે તે કે તેમનો ડ્યોનિષ અને વ્યગોલ અપર સારો ધાડુ હતો એ અપરાત, અન્ય પ્રમાણ “આચારંગ” અપરની એમની નિર્ચુકિમાથી પળ મઢી આવે છે તેમા “દિક્” પદનુ વ્યારજ્ઞાન કરવાના પ્રસગમાં તેઓ કહે છે —

જય ય જો પળવઓ, વસ્સ ણિ સાહદ્દ દિસાસુ ય ણિમિત્ત । જત્તોમુહો ય ઠાહ સા પુચ્છઝો અવરા ॥ ૫૧ ॥

ચરણનારણાડુયોગની તારિવન ચર્ચા ડે પ્રથમા ગમીર પળે કરવામા આવી રહી હોય તેવે વસતે અર્ચુક નિમિત્ત જ્ઞાનની પરિચાયિકા ગાથા લખવી તે તેના પ્રણેતાના તે વાવતના સવિશેષ શ્વેરને નથી વતાવતી ?

કોઈ વિદ્વાનો એમ લીલ નરે કે દેદસૂત્રનાર, “અવસગહરસ્તોત્ર”, નિર્ચુકિ અને “મદ્રવાહુ સહિતા”ના રચનાર એક જ મદ્રવાહુ થયા અને તે વરાહમિહિરના માટે હતા તો તે લીલ હવે ટકી શકે તેમ નથી કારણ કે વરાહમિહિર તો તેમની જ રચેલી “પચવિદ્વાનિદ્દા”—શ્લો ૮ ને આધારે વિ સ ૫૬૨મા થયા એ નિશ્ચિત જ છે ઈટલે દેદસૂત્રનાર મદ્રવાહુ અને નિર્ચુકિનાર મદ્રવાહુ એ વજ્ઞે જુદા જ આગલ આપણે જોડુ કે દેદસૂત્રનાર મદ્રવાહુએ નિર્ચુકિઓ તથા “અવસગહર” રચેલા એમ પરંપરા માને છે પરંતુ દ્વા આગલ તેમણે “મદ્રવાહુસહિતા” રચેલી એ વાવત નથી જ લલ્લવામા આવી અર્થાત્ પરંપરા પળ મળે દેદસૂત્રનાર અને નિર્ચુકિનાર મદ્રવાહુને એક ગળે તો પળ એને “મદ્રવાહુસહિતા”નાર તરીકે તો નથી જ શ્વેરારથી અલ્લડ પરંપરા “મદ્રવાહુસહિતા”નાર મદ્રવાહુને વરાહમિહિરના સહોદર તરીકે જાળે છે એ નિશ્ચિત છે તો પટ્ટી દેદસૂત્રનાર મદ્રવાહુ અને નિર્ચુકિનાર મદ્રવાહુ વજ્ઞે જુદા એ જો આપણે સિદ્ધ કરી શકીએ—જેડુ કે હમણા જ આપણે વિદ્ધ કર્યું—તો નિર્ચુકિનાર મદ્રવાહુએ “મદ્રવાહુસહિતા” રચેલી અને તે વરાહમિહિરના સહોદર હતા એમ કરી પળ આપતિ વિના સ્વીકારી શકાય

જેનો સર્વપ્રથમ નિદશ ચાંદની શતાબ્દિથી પ્રાચીન નથી તેવી “અવસગહરસ્તોત્ર”ના કર્તા મદ્રવાહુ અને વરાહમિહિરના સંબધે આલ્ચાયિકામા જો વાઈ પળ તત્પ હોય તો તે ઈટલુ કે “અવસગહરસ્તોત્ર”નાર મદ્રવાહુને ચૌદપૂર્વધારી મદ્રવાહુ તરીકે ઓલ્લવાવવામા એવિદ્વાનિદ્દા દષ્ટિ જોલ્લમાટે ઈવી જ રીતે “મદ્રવાહુસહિતા”નાર મદ્રવાહુને ચૌદપૂર્વધારી કહેવામા જોલ્લમ અને અજ્ઞાન રહેલા છે “મદ્રવાહુસહિતા” અને “ધારાહી (ગ્રહત્) સહિતા”—મજ્ઞે પ્રયો સમાનનામક છે અને એ પારસ્પરિક

विशिष्ट स्पर्धाना द्योतक छे. तेथी वराहमिहिरनुं अने भद्रबाहुनुं समसामयिकपणुं विशेष विश्वसनीय बने छे. आ रीते वे भद्रबाहु थयानो निचोड निकले छे:- एक चौद पूर्वधारी छेदसूत्रकार स्थविर आर्य भद्रबाहु अने वीजा जैनपरंपरामान्य महान नैमित्तिक तरीके प्रख्यात थयेल भद्रबाहु जेमणे निर्युक्तिओ, “भद्रबाहुसंहिता”, अने “उवसग्गहरस्तोत्र” रच्यां.

“तित्थोगालिप्रकीर्णक”, “आवश्यकचूर्णि”, “आवश्यक” उपरनी “हारिभद्रीया” वृत्ति, “परिशिष्टपर्वा”दि प्रामाणिक ग्रंथोमां ज्यां ज्यां चौदपूर्वधारी भद्रबाहुनुं चरित्रालेखन करवामां आव्युं छे लां ल्यां साथो साथ, वारवर्षां दुकाळ, नेपाल-प्रयाण, महाप्राण ध्याननुं आराधन, स्थूलभद्रने आपेल वाचना, छेदसूत्रनी रचना वगेरेनो पण सविस्तार निर्देश छे; परंतु तेओ वराहमिहिरना पूर्वाश्रमी भाई हता तेम ज तेमणे निर्युक्तिओ, “उवसग्गहरस्तोत्र”, अने “भद्रबाहुसंहिता” आदिनी रचना करी होवानो तेम ज तेओ महान नैमित्तिक हता एवो मत दर्शाव्यानो कशोय ईशारो नथी. आवी हवे ए असंदिग्धपणे स्पष्ट थाय छे के छेदसूत्रकार भद्रबाहु अने निर्युक्त्यादिना रचयिता भद्रबाहु वने जुदा जुदा प्रभावक पुरयो हता.

छेदसूत्रकार अने निर्युक्तिकार वने स्थविरो जुदा होवाना तेम ज भद्रबाहु एक करतां वधारे थयाना सुस्पष्ट अने सचोट निर्देशो के वर्णनो जैन ऐतिहासिक साहित्यमां भले न मळता होय, ते छतां आजे आपणी पासे जे प्रमाणो, पुरावाओ, अने सामग्री तथा साधनो मौजुद छे ते उपरथी आपणे एवा निश्चित अनुमान उपर जहर आवी शकीए के छेदसूत्रकार अने निर्युक्त्यादिकार स्थविरो एक नथी परंतु विभिन्न छे. आटळुं निर्णय होवा छतां छेदसूत्रकार अने निर्युक्त्यादिकार ए वनेना एककर्तृत्वनी भ्रमणा समाननाममूलक होय-एटले आजे अनेक विद्वानो छेदसूत्रकार भद्रबाहु अने निर्युक्तिकार भद्रबाहु वने एक ज एवा अनुमान तरफ स्वाभाविक रीते ज दोरवाय छे. छेदसूत्रकार भद्रबाहु ते चौदपूर्वधारी स्थविर आर्य भद्रबाहु अने निर्युक्त्यादिकार भद्रबाहु ते नैमित्तिक अने वराहमिहिरना सहोदर भद्रबाहु ए एक ज अनुमान प्रमाण-सिद्ध, इतिहाससिद्ध अने परंपरासिद्ध छे.

वराहमिहिरना पूर्वाश्रमी सहोदर आचार्य भद्रबाहुए भ. सं. जेवी असाधारण प्रतिभानी परिचायिका ज्योतिष उपर एक संहिता रची हती ए अबाधित अनुमान उपर स्थिर थयां पछी हवे ए विचारवानुं प्राप्त थाय छे के जे भ. सं. तेमणे रची हती ते ज भ. सं. आ छे के कोई वीजी? आ प्रश्नना उत्तरमां पहेले ज तवके ए स्पष्ट रीते अने असंदिग्धपणे कही देवुं जोईए के एमणे रचेली भ. सं. ते प्रस्तुत भ. सं. नथी. आपणे आगळ जोई गया के वराहमिहिरने अने भ. सं. कार भद्रबाहुने स्पर्धा जागी हती. सामा पक्ष करतां प्रतिस्पर्धा घणी ज उतरती कोटिनो होय ए वात जीवनमां, कयांय जोवामां, देखवामां आवती नथी. वनतां सुधी हरिफो तो एक वीजाथी च्हेडे एवा होय छे. एमांय, भद्रबाहुए उत्कृष्ट ज्ञान, पारदर्शी अनुभव, सफल प्रतिपादन, अने सर्वतोमुखी मेधाना चमकाराथी जाज्वल्यमान एवी निर्युक्तिओ अने “उवसग्गहरस्तोत्र” रच्या हता. तेओ तुलनामां वराहमिहिर कृत वा. सं. थी दरेक रीते अनेक गणी उतरती प्रस्तुत भ. सं. न ज रचे. कारण के एमणे जे भ. सं. रची हती ते वराहमिहिर कृत वा. सं. ने पडकार रूपे लखी हती. वा. सं. मां जे विशाल ज्ञान, विशद निरूपण, उदात्त कवित्व शक्ति, सूक्ष्मातिसूक्ष्म अवलोकन अने प्रकांड विद्वत्ता वराहमिहिरे ठालवी छे तेना करतां च्हेडी जाय एवी भ. सं. भद्रबाहुए लखी होवी जोईए एम ज आपणे मानवुं जोईए. उपलब्ध साहित्य कहे छे के वराहमिहिर ज्योतिर्विदोमां अग्रणी हता. तो पछी जैन साहित्यमां मळी आवतां सीधा के आडकतरा उल्लेखो, निर्देशो, प्रमाणो, वर्णनो, जे वधानी टूकी नोंध आपणे-आगळ जोई गया ते उपरथी आपणे एम ज मानवुं पडे के एमनी लखेल भ. सं. कोई अपूर्व ग्रंथ ज होवो जोईए. प्रस्तुत भ. सं. एमनो ग्रंथ न होई शके. आपणे एम मानीए तो आपणे एमने पूरो अन्याय कर्यो कहेवाय.

तो पछी प्रस्तुत भ. सं. जुं छे? कोणे लखी? क्यारे लखी? इत्यादि इत्यादि प्रश्नो स्वाभाविक ज उत्पन्न थाय. आ वधानो संक्षिप्त जवाब आ प्रमाणे छे:-

सेनजित् राजा अने पांडुगिरि, ‘प्रोवाच’ अने “भद्रबाहुवचो यथा” वगेरे वाबतोनो आपणे आगळ विचार करी गया. ए उपरथी स्पष्ट छे के प्रस्तुत भ. सं. भद्रबाहुए लखेल भ. सं. नथी.

छंदोभंग, व्याकरणोना अविचलित नियमोपनियमोनुं खून, पूर्वापर विरोध, वस्तुगुंथणीनुं शैथिल्य, क्रमवद्धतानो अभाव, निस्तेज निरूपण इत्यादि इत्यादि अक्षम्य दोषोथी दूषित आ भ. सं. भद्रबाहु कृत भ. सं. नथी ज. तो पछी प्रस्तुत भ. सं. जुं छे?

मारुं एम मानवुं छे के जेम भद्रबाहुकृत “सूर्यप्रज्ञप्तिनिर्युक्ति” लुप्त थई गई छे तेम तेमणे रचेली भ. सं. पण लुप्त थई गई होय. वने ग्रंथो विलक्षण चमत्कृतिओथी परिष्कृत होवा जोईए. एमां वर्णवेली वाबतोनो, एमां ठालवेल ज्ञाननो शुभ अने निस्पृह आशयथी उपयोग करवामां न आवे तो शासननी प्रभाववाने वदले शासननी कुसेधा करवानो डर दिवसे दिवसे वृद्धिगत थतो जतो होवो जोईए. आ डर पडता कालना हिसावे प्रवळतर वनतो गयो अने मानवीनी शुद्ध बुद्धि आ

गोपनीय वाचतोनों, रहस्योनों उचित पचाव नहिं करी अके एवी आशवाधी मुद्रए उत्तरोत्तर पोताना उत्तराधिकारीने ए ज्ञान अविशालित पणे न आप्यु होय अने एवी सुर्य परंपरा अउडितपणे हन्मगत थवाने वदळे समयानुसार लुप्तप्राय यती गई आवा दाखलाओ जैन साहित्यना इतिहासमा घणा मळी आवे छे वळी वैरधी, ईर्ष्यावी, राज्यना-गधी के राज्य-पलटाधी, अनेक दिव्य उत्पातोधी ए भ स नर थई गई होय एम बनसु तहन स्वाभाविक छे भद्रवाहुए भ स रची हती ए वाचतना ज्ञानवाळाए कोइए पोते जेम आवे तेम, छुटी छवाइ नोंध रूपे, एकाद प्रय लखी काढी एने भ म, तु नाम थापी धीउ होय एम मने तो लागे छे' प्रस्तुत भ म मा गूळ भ म नो केटले अश जळवायो छे एउ प्रामाणिक विश्लेषण करवु अज्ञान्य छे छता ज्या ज्या एनी विलक्षणताओ, या स नी तुलना करती कराते, मने जणाणी छे त्या खां मे एनो बराबर निदक्ष कर्यो छे. अमुक वाचतोमा मने परंपरापार्यन्तमूलक अपूर्वताओ अने विशिष्टताओ नजरे पडी छे जे वा. म मा मने न मळी तेसु पण मे यथाप्रसंग घयाा क्युं छे तेम ज ए कोणे अने ब्यारे रची ए पण कहेवु लगलग असममित अने अनुपयुक्त छे पूना वाली प्रतिमा तद्दा अते जे लरयु छे तेना उपरधी केवळ एन्ळ वही क्षान्य के प्रथमां (भ स मा) १५६४ श्लोने (जे बराबर रानु छे) छे अने स १५०४ मां चैत्र सुदि पाचमने मगळवारि आवा नामना कोइए ए लखेली अने साह वाछाए लखावेली हती आ उपरधी भ म विन्मयीय गौळमी क्षतादि पटीनी तो न ज वही क्षान्य

आ प्रथ प्रसिद्ध ऋषामा ते निम्नोक्त हेतुओ सुर्य छे ए वातु फरी उच्चारण करी जणावु छु के प्रस्तुत भ. स नु उपलब्ध वधी प्रतिओ भेगी करी सपादन करवु जेधी कोई पण अभ्यासवने एनो विध्वस्त अने सागोपांग अभ्यास करी अनुमान बाधवानी अने ऐतिहासिक सत्य तथा तथ्य जे वाई सापडे ते मेळवी आविष्कार करवाी तर मळे अत्यारसुधीमा, मात्र एज ज प्रति उपरधी जामनगर वाळा भाई श्री हिरालाले भ स ने प्रसिद्ध करेल त्वाखाद एना ज ये अनुवादो गुजरा तीमा यथा उपलब्ध प्रतिओ भेगी करी तेने सुयोग्य रीते सपादित करी, तज्ज विद्वानो समक्ष सुकामा मारा आ प्रयत्ननु औचित्य देखाशे ए उपरात, वा स साथे प्रस्तुत भ स नी सपूर्ण तुलना करी प्रस्तावनामा ते तुलना वताधी वने प्रथोनु आ दृष्टि ए मूल्यात्म करवु ए बीजो हेतु छे ए हेतु सिद्ध करवा जता आनुपमिक रीते भद्रवाहु विषे पण सपूर्ण विचार बरायो छे पाठनी सुगमता अने सबड माटे ग्रथने अते लावी शब्दसूची पण मूकेल छे आ रीते मारा आ विशिष्ट प्रय तनी योग्यता तेम ज आवदयन्ता अभ्यासीने समजाशे एवी आशा राखु तो ते बधारे पढवु नधी प्रस्तुत भ स ना रचनार वे प्रख्यात भद्रवाहु नामधारी आचार्यो पैकीना कोई नधी ए प्रस्तावनामा शास्त्रीय रीते स्थिर करेलो निर्णय आ प्रथ सपादनना परिश्रमना औचित्यने सिद्ध करे छे प्रथमा कोई स्थले छद्मभगने निवारवा के व्याकरणी अशुद्धि ओने सुधारवा, सशोधका मे जाणी जोईने ज प्रयत्न कर्यो नधी कारण के एम करवा जता सपादननी दृष्टि ए अध्यवहार्य अने समग्र ग्रथना शाब्दिक कलेवरनी पुनर्रचना करवानी अनुपयुक्त छूटनो विकट प्रश्न उभो घतो हतो तेधी तेम करवानु जाणी वृद्धीने ज जतु करवु पवु छे अलवत्त, छद्मभग वाळा अने व्याकरणना नियमोना भग वाळा तमाम श्लोकनो मे आ प्रस्तावनामा अन्यत्र बराबर निर्देश करेल छे जेधी ए श्लोकोमाना दोपो मारा ध्यान बहार रही गया हता एम कोई न समझे कोई कोई स्थले मारी क्षान्यओ जणाववा में फांस सुनी प्रक्षविह पण मूकेल छे वळी ज्योतिष्, मत्र, तत्र, औपध, अने मेपजना प्रथोमा छद अने व्याकरणनी छूट ओछे वत्ते अशे क्षतव्य छे ए रट्टिमा, म एने छदनी अने व्याकरणनी दृष्टि ए सुधारी-संस्कारी नधी ए आरोपनु समाधान अभ्यासी वर्ग जुए एवी अभ्यर्थना छे

भद्रवाहु संहिता अने चाराही संहितानी तुलना

उल्ला

भ स मा उल्लावु वर्णन बीजा तथा बीजा अध्यायमा अने वा म २ मां तेनीसमा अध्यायमा करवामा आवेल छे भौतिक शरीरो स्वर्गमाथी न्यवर्ती बखते अतरिक्षमा उत्पन्न थाय स्यारे तेमना शरीरो जे आकार होय तेने उल्ला वहे छे-ए कथन पूरु भ स (२, ५) अने वा स (३३, १) वचे साम्य छे तारा, धिष्य, विद्युत्, अग्नि, अने उल्ला ए पांच उरवाना मेदोना नाम भ स (२, ६) अने वा स (३३, २) मा एक सरखा छे तारा चोया भागनु, धिष्य अर्धा भागनु (भ स २, ९), अने वाकीना त्रण पूरा भागनु फळ थापे छे (३, १२) ए भ स नी उक्ति साथे वा स (३३, ३) नी उक्तिने मेळ छे अग्निनो आकार चक्रसमा छे ए वाचत वचेमा एकरखी छे (भ स २, ८ तथा वा स ३३, ४) ऊक्वानो आकार पुरुष जेवो (भ स २, ८ तथा वा स ३३, ८), अने विद्युत्नो विद्याळ

१ ना माटे जुओ वै सा सं ३ तु ३३ सु दिव्यण म जे ति नो रजत महोत्सव स्मारक अक व १९७ उपरनी बीधी पादनधि कथा जुगलकिशोर मुन्गाटी वि सं १९७८ मां प्रकाशित भ सं ग्रंथ ती समालोचना

२ वैश्वेश्वर स्टीम प्रेम प्रकाशिन, मुबई, वि सं १९९७

અને કુટિલ છે (મ. સં. ૨; ૭ તથા વા. સં. ૩૩; ૫) એ કથનો પૂરતું વજ્રે ગ્રંથો વજ્રે સામ્ય છે. પ્રેત, શસ્ત્ર, ધર, કરમ, મગર, વાંદરો, દાઢ વાળા જીવ, મૃગ, ઘો, સર્પના આકાર વાળી તથા બે માથા વાળી ઉલ્કા પાપ ફલ દેવા વાળી છે (મ. સં. ૩; ૭ થી ૧૧ અને વા. સં. ૩૩; ૯). ધ્વજ, મત્સ્ય, હાથી, પર્વત, કમલ, ચંદ્ર, અશ્વ, હંસ, શ્રીવત્સ, વજ્ર, શંખ, અને સ્વસ્તિકની આકૃતિ વાળી ઉલ્કા શુભફલદાયિની છે (મ. સં. ૩; ૩૧ થી ૩૩ અને વા. સં. ૩૩; ૧૦). ચંદ્ર અને સૂર્યને સ્પર્શ કરી ઉલ્કા જો એમાંથી પડે તો પરરાજનો અધિકાર થાય અને નૃપવધ, દુર્ભિક્ષ, અવૃષ્ટિ, અને ભય ઉપજાવે છે (મ. સં. ૩; ૨૮-૨૯ અને વા. સં. ૩૩; ૧૨). શુક્લ, રક્ત, પીત, અને કાળા રંગની ઉલ્કા અનુક્રમે બ્રાહ્મણાદિવર્ગનો નાશ કરે છે (મ. સં. ૩; ૧૮ તથા વા. સં. ૩૩; ૧૪). ઉત્તર, પૂર્વ, દક્ષિણ, અને પશ્ચિમાદિ દિશામાં ઉલ્કા પડે તો બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈદ્ય, અને શૂદ્ર માટે અપાયકારક છે (મ. સં. ૩; ૧૯ તથા વા. સં. ૩૩; ૧૫). શ્યામ, અને લોહિત વર્ણ વાળી ઉલ્કા શત્રુનું આગમનનો ભય ઉત્પન્ન કરે છે (મ. સં. ૩; ૧૬ તથા વા. સં. ૩૩; ૧૬). અને પુષ્ય, સ્વાતિ અને શ્રવણ નક્ષત્રનું ઉલ્કા હનન કરે તો બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિયોને પીડાકારી છે (મ. સં. ૩; ૩૯ તથા વા. સં. ૩૩; ૧૮). આ વધી વાવતોમાં વજ્રે ગ્રંથો વજ્રે પૂરેપૂરું સાહચર્ય છે.

રોહિણી, ત્રણે ય ઉત્તરા, મૃગશિર, ચિત્રા, અનુરાધાને ઉલ્કા હણે તો રાજાઓને ભયકારી છે એમ વા. સં (૩૩; ૧૯) માં જણાવ્યું છે જ્યારે મ. સં. (૩; ૩૮) માં એમ નિર્દેશ કર્યો છે કે રાજાને ભયકારી નથી નિવડતી પરંતુ રાજા તરફથી ભય થાય. ઉદય અથવા અસ્ત વખતે સૂર્ય અથવા ચંદ્રને ઉલ્કા હણે તો વનવાસીઓ (પૌરેતર) નો વધ કરે છે એમ વા. સં. (૩૩; ૧૭) માં જણાવ્યું છે જ્યારે મ. સં. (૩; ૪૨-૪૩) માં એ સ્થાવરોને ભય જનક છે તેમ જ આગંતુક સેનાનું વંધન થાય છે તેમ જણાવ્યું છે.

વા. સં. માં વીજી વાવતો જણાવી છે અને મ. સં. માં પણ અન્ય વાવતો અન્ય સ્વરૂપે અન્ય ફલ સાથે વર્ણવી છે તે તે જિજ્ઞાસુઓએ તે તે ગ્રંથોમાંથી જોઈ લેવી જોઈએ. અહિંઆ તો જે વાવતો સમાન છે તેનું જ ટૂંકું આલેખન કર્યું છે. સારાંશ રૂપે કહીએ તો એમ કહી શકાય કે વજ્રે ગ્રંથો મુખ્ય મુખ્ય વાવતોમાં અને તેના ફલનિર્દેશના સંબંધમાં એકમત છે. એક ગ્રંથકારે અમુક વાવતમાં ટૂંકાણમાં પતાવ્યું છે તો વીજા ગ્રંથકારે એ જ વાવતોને વિસ્તૃતરૂપે વર્ણવી છે. એકે અમુક વીજી ઘટનાઓને ધ્યાનમાં લઈ વર્ણન કર્યું છે તો વીજાએ વીજીને ધ્યાનમાં લઈને. આ ઉપરથી અનુમાન એમ થાય છે કે અમુક વાવતોનું પ્રભવસ્થાન વજ્રે પરિપાટીને સાધારણ હતું જ્યારે અમુક વાવતોમાં વજ્રે ગ્રંથકારો જુદા પડી પરિપાટી અને સાંપ્રદાયિક વારસાનું ભિન્નત્વ દર્શાવે છે. વધી વાવતોનું અવલોકન અમુક એક સંપ્રદાયની શક્તિ વહાર હોય એમ પણ સંભવે. એટલે વજ્રે ગ્રંથકારોએ રજૂ કરેલી જૂદી જૂદી ઘટનાઓનું મૂલ એક જ હોય એમ માનવા મન લલચાય. પરંતુ તે તો ત્યારે જ વને કે જો ફલસામ્ય હોય તો; પરંતુ એક જ ઘટનાના ફલની વાવતમાં વજ્રે ગ્રંથકારો જુદા પડતા હોય તો તો આપણે પરિપાટી, તથા સાંપ્રદાયિક માન્યતાના મૂલ જુદા જુદા જ માનવા પડે.

પરિવેષ

પરિવેષનું વર્ણન મ. સં. ના ચોથા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના ચોત્રીશમા અધ્યાયમાં કરવામાં આવ્યું છે.

રુક્ષ અને ખંડિત પરિવેષ અનિષ્ટકારી છે (મ. સં. ૪; ૩ તથા ૧૬. વા. સં. ૩૪; ૫). જે પરિવેષ ચાંદી અને તેલનાં રંગ જેવા રંગ વાળો હોય તે સુભિક્ષ અને મંગલનો કરનારો છે (મ. સં. ૪; ૬-૭. વા. સં. ૩૪; ૪) એમ જણાવ્યું છે જો કે મ. સં. માં એ પરિવેષ મહામેઘને કરનારો છે એમ વિશેષમાં જણાવ્યું છે. ઇન્દ્રધનુષના જેવો જો પરિવેષ હોય તો યુદ્ધ થાય છે (મ. સં. ૪; ૮. વા. સં. ૩૪; ૬). આજો દિવસ સૂર્યનો પરિવેષ રક્ત વર્ણનો હોય તો રાજાનો વધ થાય છે (મ. સં. ૪; ૧૪. વા. સં. ૩૪; ૯). એમ નિર્દેશ કર્યો છે; મ. સં. માં અહિંઆ 'રક્તવર્ણ' શબ્દો નથી લખ્યા અને ફલાદેશમાં મૂખમરો, રોગચાળો અને શસ્ત્રકોપ થાય એ વધારાનું જણાવ્યું છે. આજી રાત્રી ચંદ્રનો રક્તવર્ણો પરિવેષ રહે તો રાજાનો વધ થાય (મ. સં. ૪; ૧૪. વા. સં. ૩૪; ૯); પરંતુ મ. સં. માં આ સ્થળે 'રક્તવર્ણ' શબ્દો નથી લખ્યા અને ફલાદેશમાં જનકથય થાય એમ સવિશેષ જણાવ્યું છે. અનેક વર્ણ વાળો પરિવેષ નૃપવધ સૂચવે છે (મ. સં. ૪; ૨૦. વા. સં. ૩૪; ૬) જો કે મ. સં. માં સૂર્યનો અનેક રંગ વાળો પરિવેષ એમ જણાવ્યું છે. મ. સં (૪; ૨૮-૨૯) માં જણાવ્યું છે કે ત્રણ મંડલ વાળો પરિવેષ ત્રણ ભાગનું નિકંદન શસ્ત્રથી થશે એમ વતાવે છે અને ચાર મંડલ વાળો પરિવેષ શુધા અને વ્યાધિથી ચાર ભાગનું નિકંદન થશે એમ જણાવે છે જ્યારે વા. સં. (૩૪; ૧૦) માં ત્રણ મંડલ વાળો કે એથી વિશેષ મંડલ વાળો પરિવેષ શસ્ત્રકોપ, યુવરાજભય, અને નગરરોધ દર્શાવે છે. કોઈ ગ્રહ, ચંદ્ર, અને નક્ષત્ર — ત્રણે ય એક જ પરિવેષમાં હોય તો ત્રણ દિવસમાં વરસાદ અથવા એક માસમાં ભય થશે એમ મ. સં. (૪; ૩૮) માં વિધાન કરેલું છે જ્યારે વા. સં. (૩૪; ૧૧) માં ભયને વધારે યુદ્ધ થવાનો સંભવ જણાવ્યો છે. વા. સં. (૩૪; ૧૨, ૧૩, ૧૪, અને ૧૫) માં જેમ મૌમાદિ ગ્રહોનો પરિવેષ હોય તો જુદા, જુદા ધરાવ ફલો મળે એમ જણાવ્યું છે તેમ મ. સં. માં નથી જણાવ્યું પરંતુ તેમાં એક જ શ્લોકમાં (૪; ૩૭) પતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે એવા પરિવેષથી દેશનો

અભાવ-નાશ થાય છે અથવાં મ સ ના ઉપર્યુક શ્લોનો અથ એવો પગ કાઢી શકાય કે પાચેય પ્રહો અને નક્ત્રો પરિ ઘેવમા હોય તો જગતમા પ્રલય યાય આ અર્થુ સમર્ધન વા સ. (૩૭, ૧૭) ના મઝી રહે છે

દરેક પ્રહનો પરિવેષ હોય તો તે જુદુ જુદુ ફલ આપે છે એ વાવતનો વિસ્તાર વા સ. મા છે જ્યારે મ સ ના નથી અમુક તિથિમા પરિવેષ યાય તો તેનુ ફલ પળ પૃથક્ પૃથક્ વા સ મા છે જ્યારે મ સ ના તેમ નથી મ સ ના અમુક અમુક રંગનો પરિવેષ હોય તો તેનુ જુદુ જુદુ ફલ તેમાં જગાવેલ છે જ્યારે વા સ માં તેમ નથી આમ અમુક વાવતોનો વિસ્તાર મ સ મા છે જ્યારે અન્ય અમુક વાવતોનો વિસ્તાર વા સ મા છે આ વજ્રે પ્રયોનો ફલારેશ મેગો કરવાથી ફલારેશનુ એક આરુ ચિત્ર ડગુ કરી શકાય છે મારણ કે એકી પૂર્તિ ધીજાથી અને ધીજાની શુદ્ધિ પહેલાથી દૂર કરી પૂળતા રચી શકાય છે મુખ્ય મુખ્ય વાવતોમા વજ્રે પ્રયોની એમતિ સ્વત સિદ્ધ છે

સંધ્યા

મ સ ના સત્તામા અધ્યાયમા તથા વા સ ના ત્રીસમા અધ્યાયમાં સધ્યાનુ નિસ્તૃત વળન કરવામાં આવેલ છે

શ્રિગ્ધ સધ્યા વરચાદ લાવનારી છે (મ સ ૭, ૧૩ વા સ ૩૦, ૮) મ સ (૭, ૧૦, ૧૧, ૧૨) મા હાસ ધાવત વિસ્તારથી ઘર્ણવત્તને વદલે સક્ષિત રીતે એમ કહી વતાવગામા આવ્યુ છે કે સધ્યા વરતે વાદલાનુ રૂપ જો સામ્ય હોય તો શુભ અને નિષ્ટ હોય તો અશુભ ફલ આપે જ્યારે એજ વાવત વા સ (૩૦, ૨૭, ૨૮, ૨૯) મા વિશિષ્ટ પો નિર્દે- શીને વધમ કરવામાં આવ્યુ છે કે સધ્યા વરતે ધ્વજ, ડગ, પવેત, હસ્તી, કે ઘોડાનુ રૂપ જો વાદલા ધારણ કરે તો તે જય સૂચનમા છે અને વાદલા રાતા દેગાય તો તે યુદ્ધ ઘણે એનુ વતાવે છે ઉપરાત, એજ શ્લોકોમા વધારામા જણાવ્યુ છે કે સંધ્યા વરતનો પલ્લના યુમાદા જેવો શ્રિગ્ધ આદાર વાલો મેઘ, રાજાના વઠની શુદ્ધિ દર્શાવનારો છે અને સધ્યા વરતનો નગરની આકૃતિ વાલો મેઘ શુભકારી છે આમ એકદરે વજ્રે પ્રયોમાં આ ઘટના પૂરતુ સાદસ છે આગલ જતા મ સ (૭, ૨૩) માં કહેવામા આવ્યુ છે કે તૂર દ્વિપદો, ચતુષ્પદો અને મધ્યર પગુઓ સધ્યા વરતે જોવામા આવે તો તે સધ્યા મયને દર્શાવનારી છે, એજ કથનનુ સાદસ વા સ (૩૦, ૩૦) સાધે છે જેમા એની એજ વાવત અન્ય સ્વરુપે એકી રીતે કહેવામા આવી છે કે સૂર્યની ગન્મુલ ઘડને, સધ્યા વગતે, પક્ષી, ગીધ, અને મૃગ શબ્દ કરે તો દેવ, રાજા, અને મુમિક્ષના નાશને શ્રવા વાલો છે એમ વતાવ્યુ છે

વાત

મ સ ના નવમા અધ્યાયમા અને વા. સ ના સત્તાવીસમા અધ્યાયમા વાત વિષેની ઘટનાઓનુ વર્ણન છે મ સ મા વાત વિષે પાસઠ અને વા સ મા કેવલ આઠ જ શ્લોનો છે. મ સ મા એ વિષય વાદક વિસ્તારથી વર્ચવામા આવ્યો છે

આપાઠી પૂર્ણિમા એ વાતનુ લક્ષણ જોયુ એ કથન વજ્રે પ્રયોમાં સ્પષ્ટપણે છે તે દિવસે ચારે ય દિશામા અને ચારે ય શુભામા કેવો પવન યાય તો કેસુ ફલ આવે એ લવાણથી મ સ માં વતાવ્યુ છે ફલારેશમા મુમિક્ષ, હુમિક્ષ, ઉત્તમ-મધ્યમ-વનિષ્ટ વર્ષા, અનાશુષ્ટિ કે અનિશુષ્ટિ, ધાન્યની મોષવારી, વ્યાધિ, ચોરનો ઉપદ્રવ, દશ મશક-તીલ દેલકાનો ઉપદ્રવ, ક્ષેમ, આરોગ્ય, પરચક મય, વગેરે વગેરે મ સ મા નિ.સદેહપણે જણાવેલ છે જ્યારે વા સ મા એવુ કાંઈ નથી આલો દિવમ, અર્થો દિવસ, આલ્હી રાત્રી, અને સધ્યાકાલિ જો પવન વાય તેમ જ મધ્યાહને અને મધ્યરાત્રિ એ પવન વાય તો શુ ફલ આપે તે ચોક્કસ પળે જણાવવામા આવ્યુ છે અનુલોમ વાયુ, પ્રતિલોમ વાયુ, પક્ષીઓના મયકર અવાજ સાથે વરેતો વાયુ કેસુ ફલ આપે છે વગેરે ઘણી ઘણી વાવતો મ સ મા વર્ણવી છે કેવલ આ એક જ અધ્યાય ઉપરથી આપણે જો અનુમાન કરવાનુ હોય તો અતિશયોકિ વિના એમ કહી શકાય કે ભદ્રચાહુસહિતાકાર પાસે વરાહમિહિર કરતાં જ્ઞાનની વિપુલતા, અનુભવની વિલીર્ણતા, અને પરંપરાની સચોટતા વધારે પ્રમાણમાં હતી

પ્રવર્ષણ

મ સ ના દસમા અધ્યાયમાં અને વા સ ના તેવીસમા અધ્યાયમાં પ્રવર્ષણ નુ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યુ છે

મ સ મા કણુ છે કે ઉપદ્રવ હીન ચંદ્ર (આ શબ્દો અધ્યાહત છે એમ સમજી ની લીધા છે) પૂર્વાષાઠામા દેશાય તો ચોસઠ આઠક વર્ષા (૧૦, ૩-૪), ધનિષ્ઠામા દેશાય તો ચાર આઠક વર્ષા (૧૭, ૧૦), રેવતીમા દેશાય તો ચોસઠ (૧૦, ૧૭), શુક્રિવામાં દેશાય તો એકાવન (૧૦, ૨૩), મૃગશિરમા દેશાય તો એકાશુ (૧૦, ૨૭), હસ્તામાં દેશાય તો પચાલી (૧૦, ૬૦), ચિત્રામા દેશાય તો વાલીમ (૧૦, ૪૩), મ્યતીમા દેશાય તો વગીસ (૧૦, ૪૫), અને જ્યેષ્ઠામા દેશાય તો ચોસઠ આઠક વર્ષા યાય (૧૦, ૫૦) એમ કહેવામા આવ્યુ છે જ્યારે વા સ મા કહેવામા આવ્યુ છે કે ઉપદ્રવ હીન ચંદ્ર હસ્તા, પૂર્વાષાઠામા, મૃગશિરમા, ચિત્રામા, રેવતીમા અને ધનિષ્ઠામા દેશાય તો મોઠ ડ્રોળ બો લ્યેષ્ઠા, સ્વાતી તથા શુક્રિવામા ઉપદ્રવ હીન ચંદ્ર દેશાય તો ચાર ડ્રોળ વર્ષા યાય (૨૩, ૬) મ સ મા વલી એમ

પણ જળાવવામાં આવ્યું છે કે ઉપદ્રવ હીન ચંદ્ર જો શ્રવણમાં, મઘામાં, અને અનુરાધામાં દેખાય તો એક ચારી (૧૦; ૮, ૩૫, ૪૮), મરણીમાં દેખાય તો ઓગણીસ આઠક (૧૦; ૨૧), મૂઠમાં અને પૂર્વાફાલ્ગુનીમાં એક ચારી (૧૦; ૫૧, ૩૬) અને પુનર્વસુમાં એકાણુ આઠક વર્ષા થાય (૧૦; ૩૧). આ જ વાવત વા. સં. માં એ રીતે જળાવવામાં આવી છે કે જો ઉપદ્રવ હીન ચંદ્ર શ્રવણ, મઘા, અનુરાધા, મરણી, મૂઠ, પૂર્વાફાલ્ગુની અને પુનર્વસુમાં દેખાય તો અનુક્રમે ચૌદ, ચૌદ, ચૌદ, ચૌદ, પચીસ અને વીસ દ્રોણ વર્ષા થાય (૨૩; ૭). મ. સં. માં જળાવ્યું છે કે ઉપદ્રવ હીન ચંદ્ર જો વિશાખામાં દેખાય તો એક ચારી (૧૦; ૪૬), ઉત્તરાષાઢામાં વાર દ્રોણ (૧૦; ૬), ઉત્તરાભાદ્રપદમાં હોય તો નેતુ આઠક (૧૦; ૧૫); ઉત્તરાફાલ્ગુનીમાં હોય તો સડસઠ આઠક (૧૦; ૩૮), અને રોહિણીમાં હોય તો એકાણુ આઠક વર્ષા થાય (૧૦; ૨૫) જ્યારે વા. સં. (૨૩; ૮) માં તે જ વાવતના સંબંધમાં એમ જળાવ્યું છે કે અનુક્રમે વીસ, વીસ, પચીસ, પચીસ, અને પચીસ દ્રોણ વર્ષા થાય. મ. સં. માં કહેવામાં આવ્યું છે કે ઉપદ્રવ હીન ચંદ્ર જો પૂર્વાભાદ્રપદમાં દેખાય તો ચોસઠ આઠક (૧૦; ૧૩), પુષ્યમાં વેંતાલીસ આઠક (૧૦; ૩૨), અશ્વિનીમાં ઓગણપચાસ (૧૦; ૧૯), અને આર્દ્રામાં વત્રીસ આઠક (૧૦; ૨૯) વર્ષા થાય જ્યારે વા. સં. (૨૩; ૯) માં તે જ નક્ષત્રોમાં અનુક્રમે વાર, વાર, વાર, અને અઢાર દ્રોણ વર્ષા થાય એમ જળાવ્યું છે.

“ઉપદ્રવ હીન” ચંદ્ર અમુક નક્ષત્રોમાં દેખાય તો અમુક દ્રોણ, કે આઠક પ્રમાણ વરસાદ પડે એમ વા. સં. માં જળાવ્યું છે જ્યારે “ઉપદ્રવ હીન” શબ્દો મ. સં. માં વપરાયા નથી પરંતુ મેં અધ્યાહત મુક્યા છે. વર્ષા પ્રમાણ વતાવવા માટે વા. સં. માં ‘દ્રોણ’ શબ્દ સર્વત્ર યોજવામાં આવેલ છે જ્યારે મ. સં. માં ‘દ્રોણ’ શબ્દ એક નક્ષત્રના સંબંધમાં, ‘આઠક’ શબ્દ અઢાર નક્ષત્રોના સંબંધમાં, અને ‘ચારી’ શબ્દ છ નક્ષત્રોના સંબંધમાં વાપરવામાં આવ્યો છે. એક દ્રોણ એટલે ચાર આઠક એવું વહુ-માન્ય પરિમાણ કોષ્ટક સ્વીકારીએ તો મ. સં. અને વા. સં. ના ફલાદેશ વચ્ચે, નિરુપદ્રવ ચંદ્ર પૂર્વાષાઢા અને રેવતીમાં દેખાય તો સોઠ દ્રોણ વરસાદ વરસે એ સિવાય અન્યત્ર કયાંય સામ્ય નથી. આશ્લેષા અને શતતારાના સંબંધમાં મ. સં. માં ફલાદેશ જ કરવામાં આવ્યો નથી. મ. સં. માં શુભ ફલ તરીકે અમુક પરિમાણ વરસાદ ઉપરાંત, સુમિષ્ઠ, ક્ષેમ, આરોગ્ય, અને સસ્યનિષ્પત્તિ જેવા સૂચક શબ્દો વાપરવામાં આવ્યા છે અને અશુભ ફલ તરીકે અમુક પરિમાણ વરસાદ પડશે એવા તાત્પર્યના કથન ઉપરાંત તીડ, હંદર, પોપટ, સર્પ, અને અજગરાદિનો ઉપદ્રવ થશે કે વધશે એવું વધારાનું કથન તેમ જ વ્યાધિ અને અનીતિનું જોર જામશે એવું પણ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે જ્યારે વા. સં. માં અમુક દ્રોણ વરસાદ પડશે એ સિવાય શુભાશુભ ફલ તરીકે કાંઈ જ વિશેષ કહેવામાં આવ્યું નથી. વઢી, મ. સં. માં ‘અપગ્રહ’ પૂરતું ધ્યાન વૈશિષ્ટ્ય છે. ‘અપગ્રહ’ ની વાવતનો જરા જેટલો પણ નિર્દેશ વા. સં. માં નથી. આમ પ્રવર્ષણ નામના દસમા અધ્યાય પૂરતી મ. સં. ની લાક્ષણિકતા ધ્યાન રાખીને લેવી છે. આ અસાધારણતા પરંપરાનું પાર્થક્ય વતાવે છે.

ગંધર્વનગર

મ. સં. ના અભિચારમા અધ્યયાયમાં તેમ જ વા. સં. ના છત્રીસમા અધ્યાયમાં ગંધર્વનગરનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. રક્ત, પીત, કૃષ્ણ અને સફેદ રંગનું ગંધર્વનગર અનુક્રમે ક્ષત્રીય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, અને બ્રાહ્મણોનો નાશ કરે છે (મ. સં. ૧૧; ૨૭. વા. સં. ૩૬; ૧). પ્રાકાર અને તોરણ યુક્ત સ્ત્રિગંધ ગંધર્વનગર શાંત દિશામાં દેખાય તો તે રાજાને માટે વિજય-કર છે (મ. સં. ૧૧; ૧૦); ધ્વજ યુક્ત, અને પતાકા યુક્ત સ્ત્રિગંધ અને સુપ્રતિષ્ઠિત ગંધર્વનગર જો શાંત દિશામાં નજરે પડે તો રાજ્ય વૃદ્ધિને વતાવનારું છે (મ. સં. ૧૧; ૨૦); ત્રિદિશામાં દેખવામાં આવતું ગંધર્વનગર સઘઠા વર્ણો માટે દારુણ નાશ વતાવનારું છે (મ. સં. ૧૧; ૨૩). આવી જ મતલબનું વર્ણન વા. સં. (૩૬; ૨) માં પણ છે. સઘઠી દિશાઓમાં ગંધર્વનગર દેખાય તો તે સર્વ દિશાઓમાં સર્વ વર્ણ વચ્ચે વિરોધ ઉભો થશે એ વાવતનું સૂચક છે (મ. સં. ૧૧; ૮). ઇન્દ્રા-યુધ, ધૂમ, અને અગ્નિના જેવું ગંધર્વનગર માણસોમાં અગ્નિનો ભય ઉત્પન્ન થશે એ ઘટનાનું દર્શક છે (મ. સં. ૧૧; ૧૨). વા. સં. (૩૬; ૩) માં એમ જળાવ્યું છે કે ગંધર્વનગર વધી દિશાઓમાં દેખાય તો અથવા હંમેશાં દેખાય તો તે રાજા અને રાજ્ય વચ્ચે માટે ભય દેનારું છે એમ વતાવે છે. ધૂમ, અગ્નિ, અને ઇન્દ્રધ્વજ જેવું ગંધર્વનગર દેખાય તો તે ચોર અને વનવાસીઓના ઘાતનો નિર્દેશ કરે છે. અહીંયાં જો કે વચ્ચે ગ્રંથોમાં અનિષ્ટ ઘટનાઓની વાવતમાં ફલાદેશ જૂદો છે છતાં અનિષ્ટોત્પાદક છે એ વસ્તુ તો વચ્ચેમાં સરખી જ છે. વામ દિશાનું ગંધર્વનગર પરચકનો ભય; દક્ષિણ દિશાનું સ્વપક્ષાગમન, જય, અને વૃદ્ધિનું સૂચક છે અને પાણી પડશે એમ વતાવનારું છે (મ. સં. ૧૧; ૧૫-૧૬). રાજા ઘણા રાજ્યો ઉપર જય મેઠવશે એમ દક્ષિણ દિશાનું ગંધર્વનગર સૂચવે છે (મ. સં. ૧૧; ૧૯). દક્ષિણ દિશામાં જળાનું ધ્વજ યુક્ત અને પતાકા યુક્ત ગંધર્વનગર રાજમૃત્યુ સૂચક છે (મ. સં. ૧૧; ૨૨). વા. સં. (૩૬; ૪) માં આ જ વાવતના અનુસંધાનમાં થોડાક ફેરફાર સાથે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે દક્ષિણ દિશામાં ગંધર્વનગર દેખાય તો રાજમૃત્યુને દર્શાવનારું છે. અને વામ દિશામાં દેખાય તો શત્રુભય અને દક્ષિણ દિશામાં દેખાય તો જય સૂચવનારું છે. મ. સં. (૧૧; ૨૫) પ્રમાણે અનેક વર્ણ અને મદ્ર૦ પ્રસ્તા૦ ૨

अनेक आजार वाळू गधर्वनगर देखाय तो राष्ट्र, घाहेरो अने गामटाओमां क्षोभ धरो ए घटनानु सूचक छे ज्यारे वा सं. (३६, ५) प्रमाणे अनेक रगनी पतावा, ध्वज, अने तोरण युक्त गधर्वनगर रणमा हाथी, घोडा, अने मनुष्यना वैशुमार सहारनु सूचक छे

गधर्वनगरना आ प्रररण पूरतु वधे अंधोमा मोटा भागनु साम्य छे-कोई विद्रिष्ट फळ घतावना पूरतु वैधम्य मछे ए वधे वधे होय भ. स मां विस्तार घणो छे जुदी, जुदी दिशामा अने जुदा, जुदा रुणामां, जुदा, जुदा आकार अने रंगनु गधर्वनगर देखाय तो शु फळ मछे ए वायतो विगतथी चर्चां छे अने एटछे ज एमा एन्थ्रीश खोको छे ज्यारे वा. स मां मान पाच ज खोको छे वधा अध्यायोमा एक वायत भ स मा सळग रीते तरी आवे छे अने ते निस्तृत वर्णननी वा स मां सक्षिप्तता छे परंतु सचोदता छे अने सपुणैता छे भ स मां विस्तार छे परंतु पुनरुक्ति अने शैथिल्य पण छे आ वस्तु वधे परपराना पार्थक्यनी निदर्शक गणवी के वेम ए सवाल छे

गर्भलक्षण

गर्भलक्षणनी चर्चां भ स. ना वारमा अध्यायमां अने वा स ना वावीसमा अध्यायमा आवे छे

सातमे सातमे मासे तथा सातमे सातमे दिवसे मेघना गर्भेनो पाक थाय छे (भ स १२, ४), जे नक्षत्र अने मुहूर्तमा मेघनो गर्भ वधायो होय तेनाथी छट्टे मासे वरसाद वरसे छे (भ. स १२, ६) वा स (२२, ७) मां आवायतमां एम जणाव्यु छे के मेघनो गर्भ थाय ते पछी एक सो पचाण दिवसमां मेघनो प्रसव थाय छे भ स (१२, ३ अने ५) प्रमाणे दिवसना भागमां उत्पन्न थयेल मेघगर्भ रात्रे अने रात्रिनो दिवसे तथा पूर्व सध्यातो पश्चिम सध्यामा अने पश्चिम सध्यानो पूर्व सध्यामा मेघगर्भ प्रगवने पागे छे ज्यारे वा स (२२, ८) प्रमाणे दिवसनो गर्भ रात्रि काळमां, रात्रिनो गर्भ दिवसमा अने सध्यानो गर्भ निपरीत सध्यामा प्रसव पागे छे पूर्व, उत्तर, अने ईशान कोणने आश्रीने जे मेघगर्भ वधाय छे ते पूजित गणवामा आव्या छे (भ स १२, १९) ज्यारे वा स (२२, १४, १६) अनुसार उत्तर, ईशान कोण, अने पूर्व दिशाना वायुमा आकाश विमल, आनदकर, ओ मृदु होय छे चंद्र अने सूर्य क्षिप्र, सफेद, अने घणा घेरदार होय छे इद्रधनुष अने गमीर गर्जनयुक्त सूर्याग्निमुख, वीजळीनो प्रकाश करवावाळो उत्तर, ईशान, अने पूर्व दिशामा आवेल मेघ पक्षी अने मृगकुलना शांत रहेवाथी सध्या काळ रमण ठीक लागे छे अर्ही (वा स) हमणा जणाव्यु ते वर्णन जुदुं छे छता एनो ध्वनि भ स नी हकीनतना ध्वनि जेवो छे भ स प्रमाणे जे नक्षत्र, तिथि, मुहूर्त, करण, अने दिशामा जो क्षिप्र (चीकणा) मेघ उत्पन्न थाय तो ते पूजित छे (१२, २६) ज्यारे वा स मा वल्लु छे के स्थूल अने घणा ज चीकणा मेघो वाळु आकाश शुभ छे (२२, १५) ठंडो वायु, वीजळी, गर्जना, अने परिवेप युक्त तमाम गर्भ प्रशस्त छे एम भ स (१२, ८) मा जणाव्यु छे ज्यारे वा स मा वल्लु छे के चैत्रमा वधो गर्भ पवन, मेघ, शृष्टि, अने परिवेप युक्त होय तो ते शुभ छे वैशाखमा वायु युक्त होय तो ते गर्भ शुभ छे (२२, २२) जळचर प्राणिओना आजार वाळो मेघ प्रशस्त छे (भ स १२, २४), सारीआकृति अने सारा रंग वाळो मेघ पूजित छे (भ स १२, २७) वा स मां आ वायतमां एम निर्देश करवामां आव्यो छे के मोती, चांदी, तमाल, नील कमळ, अजननी चुतिना जेवो अथवा जळचर प्राणिओना जेवा आजार वाळो मेघ धनो वरसाद वरसावे (२२, २३) उरका, वज्र, दिग्दाह, गधर्वनगर, केतु, अद्रुयुद्ध, निर्घात, परिघ, इद्रधनुष, राहुदर्शन वगैरे उरपातोथी गर्भेनो नाश थई जाय छे-आ कथन वधे संहिता-प्रयोमां लगभग समान छे (भ स १२, १० थी १३. वा स २२, २५-२६) भ स (१२, १६) मा वधेवामां आव्यु छे के आश्री अने आच्छेपामां उत्पन्न थयेल गर्भ उत्तम पाणी वरसावे छे ज्यारे वा स (२२, २९) मा ए गर्भ शुभदायी छे एम जणाव्यु छे. आ गर्भलक्षणनी वधे प्रयोमां करवामां आवेली चर्चा उपरधी सेजे समजी शकरो के मूळ वायतो पूरतु वधेमा धणु ज साहस्य छे

उत्पात

उत्पातनु वर्णन भ स ना चौदमा अध्यायमां अने वा स ना छैंताळीसमा अध्यायमां करवामां आव्यु छे

वधे प्रयोमां उत्पात सवधी जे विचारो, अनुमानो, अने अवरोकनो रज्जु करवामां आव्या छे तेनी तुलना बीजा वधा विपयो करता रविक अने महस्वनी छे तेनु एक मुख्य कारण ए पण छे के वा स मा आ विपयनी रज्जुआत अने चर्चा अन्य विपयोनो मुकावले वाईक सविस्तर करवामां आवी छे एथी वधे प्रयोनी आ विपयनी छणावट शक्य वने छे

आ वायत सर्वे प्रथम स्पष्ट करवी जोइए के वा स मा उत्पातनु वर्गीकरण अने वर्णन काईक दृष्टि छता सुस्पष्टपणे करवामां आव्यु छे ज्यारे भ स मा वधा खोको काई दग-धडा विना जेम आवे तेम लखी वाढवामां आव्या छे एटछे लामा विवेचननी दृष्टिए भ स मूयवान छे छतां व्यवस्थित निरूपणना सुझा पूरती वा स करता पणी ज उत्तरती छे

आगळ जेम में प्रसंगोपात जणाव्युं छे तेम अहिं पण जणाववानुं रह्युं के फळादेशनी बावतमां वा. सं. संक्षिप्त छे जो के-सचोट पण छे ज्यारे भ. सं ए बावतमां पुनरुक्तिना दोषे विस्तृत बने छे. मतलब के वा. सं. ज्यां उत्पात अशुभ छे, अनिष्टकारी छे, भयकारी छे, राजभयोत्पादक छे, नगरभयोत्पादक छे, सुभिक्ष करवावाळो छे वगेरे वगेरे कही अटकी जाय छे त्यां भ. सं. फळादेशने विगतथी चर्चां एम प्रतिपादे छे के ए उत्पात सोंघवारी-मोंघवारी करनारो छे, चोरवर्गनो भय उत्पन्न करनारो छे, अनावृष्टि के अतिवृष्टिनो भय उभो करनारो छे, परचक्रभय, मरकी आदिनो भय, ब्राह्मण-क्षत्रिय-वैश्य के शत्रुने भयकारक, सिंधु-सौवीर-सौराष्ट्रादि देशोने बाधाकारक छे, वनिता तथा लेख्यजीवीओने अशांति कारक छे, तापस-साधु-निर्ग्रन्थोने आधिकारक छे, तथा पुररोध, प्रधानवध, मुख्यवध वगेरे वगेरे उत्पन्न करे छे एम विशिष्ट फळादेश करे छे. भ. सं. नी उत्पातना वर्णन पूरती आ लाक्षणिकता खास नोंधने पात्र छे. फळादेशनुं आ विशदीकरण अने स्पष्टीकरण भद्रवाहुसंहिताकारनी आ उत्पात विषयक अनुभव ज्ञाननी, अवलोकन शक्तिनी, अने कोइ एक खास परंपराना चारसापणानी द्योतक छे.

वा. सं. मां लिंगवैकृत, अग्निवैकृत, वृक्षवैकृत, सस्यवैकृत, वृष्टिवैकृत, जलवैकृत, प्रसववैकृत, चतुष्पाद वैकृत, वायव्यवैकृत, भृगपक्षीविकार, शक्रध्वजेन्द्रकीलवैकृतादि विभागमां वधा उत्पातोने विभक्त करवामां आव्या छे. आ विभागोनी अर्थ सरल छे एटले एना विषे हुं कशुं अहीं लखतो नथी. भ. सं. मां में हमणां ज कहुं तेम विभागोनी आवी व्यवस्था नथी. तेथी अत्रे ए श्लोकोनुं निम्नोक्त विभागीकरण आपुं छुं:—

लिंगवैकृतमां ५८, ६१, ८६, ८७ थी १०२, १७७ थी १८० श्लोको.

अग्निवैकृतमां ३, १५, १६, ११३ श्लोको.

वृक्षवैकृतमां १७ थी २०, २१ थी ३८, ४५, ४९, १२९ श्लोको.

सस्यवैकृतमां एके य श्लोक नथी.

वृष्टिवैकृतमां ४, १३, १४, १०९, ११२ श्लोको.

जलवैकृतमां ३९ थी ४३ श्लोको.

प्रसववैकृतमां १०, ११ श्लोको.

चतुष्पादवैकृतमां ५, १५२ थी १७२ श्लोको.

वायव्यवैकृतमां ५०, १७२ श्लोको.

भृगपक्षीविकारमां ६, ४८, ११०, ११५, १४५, १५२ थी १७२ श्लोको.

शक्रध्वजेन्द्रकीलवैकृतमां एके य श्लोक नथी.

भ. सं. ना ८७ थी १०२, ११७ थी १२०, १७३ थी १७६ श्लोकोनो समावेश दिव्य उत्पातमां पण थई शके; कारण के वा. सं. मां उत्पातोनुं एक वीजुं पण विभागीकरण छे अने ते छे दिव्य, आंतरीक्ष, अने भौम. आ दृष्टिए वधा उत्पातोने ए त्रण मोटा विभागोमां पण वहेंची शकाय. भ. सं. ना ८७ थी १०२ श्लोकोने लिंगवैकृतमां गणाव्या छे छतां तेने दिव्य उत्पात तरीके पण गणावी शकाय तेम छे कारण के ए बन्नेमां समाविष्ट थता उत्पातो वा. सं. मां सरखा ज छे. भ. सं. मां अन्य उत्पातो जेवां के निर्जीवनुं भाषण, विपरीत छाया दर्शन, तुलामाननुं हसन, पापखप्र, जुदी-जुदी मूर्त्तिओना उत्पातो, जुदा-जुदा पशु-पक्षीओना उत्पातो, जुदा-जुदा ग्रहो अने नक्षत्रोना उत्पातो वगेरे पण चर्च्या छे. ते एक या अन्य रीते वा. सं. गत उपर्युक्त अगियार विभागोमां अथवा दिव्यादि त्रण मोटा विभागोमां शक्यतानुसार विभक्त करी शकाय तेम छे. भ. सं. मां सस्यवैकृतमां अने शक्रध्वजेन्द्रकीलवैकृत नामना विभागमां समाविष्ट थई शके एवा कोई उत्पातो वर्णव्या नथी तेथी ते विभागो खाली छे. भ. सं. मां ए विभागो पूरती खामी छे. एम पण नथी कारण के एक विभागमां समाविष्ट थता उत्पातो बीजा विभागमां पण अंतर्गत थई शके तेम छे:—दाखला तरीके चतुष्पाद वैकृतमां आवता उत्पातो भृगपक्षी विकारमां खतवी शकाय तेम छे.

भ. सं. मां ग्रहोना उत्पातो, मूर्त्तिओना उत्पातो अने गज, तथा हयना उत्पातो अतिशय लंबाणथी चर्च्या छे ए पण एनी अन्य विशिष्टता खास नोंधने पात्र छे.

उत्पातनी सामान्य व्याख्या “प्रकृतेरन्यत्वमुत्पातः” (वा. सं. ४६; १) अने “प्रकृतेर्यो विपर्यासः स उत्पातः प्रकीर्तितः” (भ. सं. १४; २) वच्चे साम्य छे. राजानुं पोतानुं शरीर, पुत्र, खजानो, वाहन, पुर, स्त्री, पुरोहित, अने प्रजामां उत्पातनुं फळ-शुभ अने अशुभ-देखा दे छे. वा. सं. (४६; ७) अने भ. सं. (१४; १७७) मां-वच्चेमां-एवी मतलबना कथनो आवे छे. दिव्य, आंतरीक्ष, अने भौम ए त्रण मोटा विभागमां उत्पातोनुं. जे वर्गीकरण करवामां आव्युं छे ते वच्चे संहिता ग्रंथोमां समान छे (भ. सं. १४; २. वा. सं. ४६; २).

उत्पातो आवो प्रवळ अनर्थ उत्पन्न करे छे. तो पछी एमांथी वचवानो कांई उपाय खरो ? वा. सं. अमुक आचार्यो वहे छे एम कही दिव्य उत्पातनी शांति शक्य नथी परंतु बीजा उत्पातनी शांति शक्य छे एम कहे छे (४६; ५) ज्यारे पराहमिहिर “प्रभूतकनकान्नगोमहीदानैः” ए दिव्य उत्पातनी शांति पण हांसल करी शकाय छे एम कहे छे (वा. सं. ४६; ६). भ. सं. (१४; १८०) ए त्रणयनी शांति, जो देव, प्रव्रजित, अने विप्रनी पूजा राजा करे तो, पुनः स्थापी शकाय

छे एम सचोटेपणे वहे छे आ बाबतमां भ सं. ना कर्तातु औदार्य खास ध्यानमा लेवा जेतुं छे कारण के तेको 'विप्र' ने पण (१४, १८०) पूज्यनी कोटिमा मुके छे ज्यारे वा स मां तो केवळ नाहण परंपरा ज अभिमत राखवामा आवी छे, कारण के तेमा कहेसामा आव्यु छे के जो उत्पात अत्रिजनित होय तो अग्निनी, जलजनित होय तो वरुणनी, पूजा करवानु वहु छे अने गो-महिष-अन्न वगैरेनु दान देवानु लख्यु छे (वा स ४६, २४ अने ५०) परंतु ह्यां 'प्रमजित'ने पूजवानु भ सं. नी जेम नवी कहेवामा आव्यु कारणके 'प्रमजित' मां जैन सायुजो पण आवी जाय वा स. ना रचनारनी आ सकुचित मनोदशा खास साले तेवी छे शिशिरमा खन टबी, भीष्ममा खन गरमी, वर्षामा खन वरमाद थाय एटले के खण्डतुप्रभन उत्पात होय तो ते खास उत्पात न गणाय एनी मतलबना विशिष्ट विधानो वा स. (४६, ८२) मा मले छे ज्यारे भ सं. मा तेम नथी

शुक्रचार

भ सं ना पदरमा अध्यायमां तेम ज वा स ना नवमा अध्यायमा शुक्रचारनुं विस्तृत वर्णन करवामां आव्यु छे प्रहोना चारमा शुक्रचार सौधी अगलनो छे

उल्का, सध्या, वात, गधर्वनगर, परिवेप अने उत्पातो हमेशां बनता होता नथी ए क्वचित बनता होय छे तेवी एनी असर केवल आकस्मिक होय छे ए विपर्यासो ज्यारे थाय ल्यारे ज एनो प्रभाव अनुभवतो होय छे प्रहचारनी घटना तो हरहमेशनी होय छे एटले एनी असर सचराचर विश्व उपर दिन, रात पढती होय छे आ जगतनी दरेक नानी, मोटी वस्तु प्रहोना नियंत्रणने निरंतर अधीन होय छे ए अभ्युपक्रम उपर ज्योतिष अने खगोल विषयक संहिता ग्रंथो प्रतिष्ठापित होय छे ए ग्रंथोना रचयिताणे मते ए अभ्युपक्रम अनुभव सिद्ध छे आपणे पण एम मानीने ज आ विभागमां चर्चवामां आवेली प्रहचार विषयक बाबतने लक्ष्यमां लेवानी छे राष्ट्रविद्व, राजभय, नागरभय, पशु-पक्षी गणनो भय, सप्तम, मारी, विष्णु, अनाशुटि, सुभिक्ष-दुभिक्ष, सांधवारी-मोंधवारी, कर्मकरवर्गनो भय, मणि-मुका-प्रवाल-कपास-तेल-षी-अक्षादिनु न्यूनाधिक्य) बग, अग, गालिहक, कासी, बरोजादिक अनेबानेक देशो उपर आगतुक आपत्ति वगैरे वगैरे तमाम हकीकतो प्रहोना चारना आडकतरा अकुश नीचे ज छे वास्तवमा, सूर्य, चंद्रना उदयास्तना प्रभावनो अने सूर्य, चंद्रना प्रहणनी असरोनो आपणे साक्षात्कार करता होइए ज छीए

आ रीते विचारतां प्रहचारनी तुलना अति आवश्यकीय छे तेमां वळो शुक्रचार अन्य प्रहोना चारनी अपेक्षाए विशेष उपयोगी छे तेवी तेने अहीमां सन प्रथम चर्चयो छे

प्रहनी गतिने अनुलक्षीने तेना पय विशेषने खास नाम आपवामां आव्या होय छे आने संहिता ग्रंथोमां वीथि कहे छे आ वीथिओ नव छे, अने सत्तावीस नक्षत्रोमां विभक्त छे तेना नामो-नाग, गज, ऐरावत, वृषभ, गो, जरद्व, मृग, अने दहन छे (वा स ९, १) नामो पूरुत वा स अने भ सं वच्चे साम्य छे भ सं मां ऐरावतने बदले ऐरावण (१५, २१२) अने दहनने बदले वैश्वानर (भ सं १५, २१५) शब्द प्रयोग करेल छे, तेम ज नामना क्रममा फेर छे एटले के वा स मा सातमी वीथि मृग छे ज्यारे भ सं. (१५, ४७) मां सातमी वीथि अज छे, भ सं (१५, ४७) मां आठमी मृग छे ज्यारे वा स मा आठमी अज छे नक्षत्रोनी वहेचणीमां पण आटला पूरतो तफावत आवशे ज भ सं (१५, ४४ थी ४८) प्रमाणे ते वीथिओनो क्रम आ प्रमाणे छे -नाग, गज, ऐरावण, वृषभ, गो, जरद्वग, अज, मृग, अने वैश्वानर भ सं (१५, ४४ थी ४८) प्रमाणे नक्षत्रोने अधिनीथी गणी नवेय वीथिओमां वहेचवानी छे. वा. स (९, २) मा जे मत टांक्या छे -एक भ सं ने मळतो अने वीजो तेनाथी खुदी जातनो

भरणीथी लईने चार नक्षत्र सुधी पहेल मडळ एम अनुक्रमे छ मडळो छे (भ सं १५, ७ वा सं ९; १०) आ बाबतमा भ सं मा सोडो घोटालो छे, कारण के तेमां तो एम ज कही देवामा आव्यु छे के भरणीथी माई चार नक्षत्र पहला मडळना अने तेवी रीते छ मडळो गणी वालवा परंतु शमा अर्हीथा ए थाय छे के नक्षत्रो छे सत्तावीस अने मडळ छे छ तो पछी चार, चार, नक्षत्र एक मडळमां गणीए तो पण नक्षत्रो वधे तेंनु शुभ आ बाबतनो कोई उकेल भ सं मां नथी (१५, ७ थी ४३) ज्यारे वा स मा नक्षत्रोनी वहेचणी बरानर छे एटले के कोई मडळमां चार तो कोई मा चारथी ओछां तो कोईमां चारथी वधारे एम वहेचणी करी सत्तावीस नक्षत्रोनी अने छ मडळोनी मेळ बराबर मेळवी आप्यो छे (९; १० थी २१) परंतु भ सं मा एक बीजी ज विशिष्टता छे अने ते मडळोना नाम पूरती तेमां मडळोना नाम अनुक्रमे आप्या छे जेवां के -सर्वभूतहित, रक्षा, परप, रोचन, चड, तीक्ष्ण (१५, ८) तेम ज ते मडळोना फळो पण टूंकामां आपी वीधा छे जेवा के शुक्रतु प्रथम अने बीजुं मडळ मध्यम, त्रीजुं तथा पांचसुं निर्दिष्ट, अने चौधुं तथा छहुं प्रवर (१५, ९ थी ११) आवी कोई योजना वा स मा नथी बीजी विशिष्टता ए छे के मडळोनु फळ सामान्यपणे भ सं मां उपर कहुं तेम कही वीधा पछी विस्तार पूर्वक पण कहेवामा आव्यु छे भ सं प्रमाणे प्रथम मड-

लना फल अने वा. सं. ना प्रथम मंडलना फल वच्चे काईक साम्य छे (भ. सं. १५; १३, १७, वा. सं. ९; १०), फेर वच्चे वच्चे एटलो छे के भ. सं. मां विस्तार छे ज्यारे वा. सं. मां मात्र सुमिक्ष थाय छे एटलुं कही पतावी देवामां आव्युं छे. ए उपरांत, भ. सं. प्रमाणे प्रथम मंडलनुं फल मध्यम गणवामां आव्युं छे ज्यारे वा. सं. मां निश्चयात्मक रीते उत्तम कहेवामां आव्युं होय एम देखाय छे. आ तफावत काई ओछो न कहेवाय. द्वितीय मंडलनुं फल भ. सं. प्रमाणे मध्यम छे एम सामान्यपणे (१५; ९) कहुं छे ज्यारे ते मंडलना फलनुं विस्तार पूर्वक वर्णन करती-वखते (१५; १९ थी २३) मध्यम फल करतां निंदित फल होय एम स्पष्ट मालुमपडे छे. आ रीते एकना एक ज ग्रंथमां विरोध छे. वा. सं. मां (९; १२) द्वितीय मंडलना फलादेशमां अने भ. सं. ना फलादेशमां आसमान जमीननो फरक छे. भ. सं. मां एने अनिष्टफलदायी तरीके ज गणाववामां आव्युं छे ज्यारे वा. सं. मां तेशी विपरीत छे. तेमां चोक्खुं कथन छे के जल बहु वरसे छे. भ. सं. प्रमाणे तृतीय मंडल निंदित फलने आपनाहूँ छे (१५; ९, २३-२६) ज्यारे वा. सं. मां पण तेम ज, एक या अन्य रीते, कहेवामां आव्युं छे (९; १४). चौरभय तथा छुधाभय ए वच्चे पद पण वच्चे संहितामां सामान्य छे. चौथां मंडलना फलनी वावतमां वच्चे संहिताओमां सादश्य छे. चोथुं मंडल भ. सं. मां प्रवर गणवामां आव्युं छे (१५; ११, २७-३१); वा. सं. मां पण प्रवर ज गणवामां आव्युं होय एम देखाय छे (९; १६). शुक्राचार्या अन्य ग्रहोथी आं मंडलमां आक्रान्त थाय तो ऐक्षवाकुं राजानुं मृत्यु थाय छे ए उक्ति पण वच्चे संहिताओमां समान छे (भ. सं. १५; ३१. वा. सं. ९; १७). पांचमा मंडलनुं फल वच्चे संहिताओमां सदृश छे. भ. सं. मां पांचमा मंडलने निंदित गण्युं छे (१५; ९) अने ते प्रमाणे विस्तार पूर्वक वर्णन करती वखते तेने निंदित तरीके ज तेमां ओलखाववामां आवेल छे (१५; ३२-३८). वा. सं. मां पण वीजा शब्दोमां ए ज वस्तुने समर्थित करवामां आवी छे (९; १८). छुधा अने रोगनी वाधां थाय छे. ए कथन अक्षरशः वच्चेमां छे. सौराष्ट्र, सिंधु, सौवीर, अने अंवष्टादि देशो के जेना उपर भय आवी पडे छे ते देशना नामो पण वच्चेमां समान छे. छट्ठा मंडलना फलादेश संबंधे भ. सं. मां छट्ठुं मंडल प्रवर छे एम कहेवामां आव्युं छे (१५; ११) ज्यारे तेनुं विस्तार पूर्वक वर्णन करती वखते (१५; ३९ थी ४३) तेशी उलटुं ज तेना ते ज ग्रंथमां कहेवामां आव्युं छे. आवा एक ज ग्रंथमां अने एक ज अध्यायमां आवता पारस्परिक विरोधो ग्रंथनुं मूल्य खूब घटाडे छे ए तो निःसंदेह कही देवुं जोइए. वा. सं. मां तो ते मंडलने एटले के छट्ठा मंडलने स्पष्टपणे प्रवर ज (९; २०) गणाववामां आव्युं छे; जो के कोई कोई स्थले सभय पण वने छे एम उमेरवामां आव्युं छे. भयथी आक्रान्त थनार देशोनां नाम तेमां जणाववामां आव्या छे. ए नामो पैकीना गांधार, विदर्भ अने अवंती, ए नामो वच्चे संहिता ग्रंथोमां समान छे.

मंडलोना-फलादेश संबंधेनी आ वातो पंछी बीजी वावतोमां ते वच्चे संहितामां क्यां क्यां सादश्य छे अने क्यां क्यां विरोध छे ते हवे जोइए.

प्रत्येक नक्षत्रमां शुक्रचार थाय ल्यारे शुं फल आवे ? तेनुं वर्णन वच्चे संहिताओमां केवा प्रकारनुं छे ते जोइए.

फलोना शुभ अने अशुभ एवा वे मोटा वर्गो पाडी वच्चेमां क्यां संगति छे अने क्यां विसंगति छे ते ज तपासवुं उचित छे, कारण के भ. सं. मां सामान्यपणे विस्तार होय छे ज्यारे वा. सं. मां संक्षेप होय छे. फलोना विस्तार एकमां भले वधारे होय अने बीजांमां भले ओछो होय. एथी वच्चे संहिताओ वच्चे विरोध छे एम न कही शक्याय. परंतु फल पूरतुं एकमां शुभ कहुं होय-सिधी के आडकतरी रीते-अने ए ज फलने बीजामां अशुभ कहेवामां आव्युं होय तो ए भेद मौलिक थयो अने एटले खास नोधने पात्र थयो एम कहेवुं जोइए.

भ. सं. मां कहेवामां आव्युं छे के शुक्र रोहिणीने भेदे तो ते अशुभ फलदायी छे (१५; ९७). वा. सं. मां पण एम ज अन्य रीते कहेवामां आव्युं छे (९; २५). तेवी ज रीते मृगशिराना शुक्रभेदने वच्चेमां अशुभ (भ. सं. १५; १०२, वा. सं. ९; २६), आर्द्रांमां अशुभ फलदायी कहुं छे परंतु वृष्टि थाय तेम पण कहुं छे (भ. सं. १५; १०३, १०५ वा. सं. ९; २६), पुनर्वसुंमां अशुभ फलदायी (भ. सं. १५; १०६. वा. सं. ९; २७) गण्युं छे जो के भ. सं. मां एटलुं विशेषपणे कहेवामां आव्युं छे के ए जो जमणी वाजु गमन करे तो द्रोण मेंघ थाय अने डावी वाजु गमन करे तो सर्व कर्मजीवीओने पीडा करे (भ. सं. १५; १०८); आ स्थले एटली नोध लेवी घटे के शुक्रचारने जमणी वाजु अने डावी वाजु एम वे रीते गणावी ते वच्चेना फलने पण जुदा, जुदा जणाववामां आव्या छे ए एक भ. सं. नीं खास विलक्षणता छे; पुष्यना फलमां वच्चे संहिता ग्रंथोमां विरोध छे; अर्थात् भ. सं. अशुभ गणावे छे (१५; १०९) ज्यारे वा. सं. ए भेदने वृष्टिदायक तरीके गणावे छे (९; २७), आश्लेषा (आ नामने वदले भ. सं. मां भूलथी आर्द्रा शब्द वापरल छे) मां अशुभ फल (भ. सं. १५; ११०. वा. सं. ९; २८), पूर्वाफाल्गुनीमां अशुभ फलदायी (भ. सं. १५; ११६. वा. सं. ९; २९) गणाव्यो छे जो के वा. सं. मां एने धनो वरसाद देनार पण कह्यो छे, उत्तराफाल्गुनीमां भ. सं. अशुभ फल बतावे छे (१५; ११७) ज्यारे वा. सं. एने शुभ गणावे छे अर्थात् वृष्टिद जणावे छे (९; २४), भ. सं. हस्त तथा रेवतीमांना शुक्रचारने, जमणी वाजुनो होय तो चोरोनो घात करनार अने डावी वाजुनो होय तो चोरोनो जय करनार कहे छे (१५;

૧૧૮) જ્યારે વા સં. એને અગ્રમ પઠ્ઠદાયી' જણાવે છે (૧, ૩૦), વિગ્રામા અગ્રમ પઠ્ઠદાયી (મ. સ ૧૫, ૧૧૮-૧૨૧ વા સ ૧, ૩૦) છે જો કે વા સ મા એને વરસાદ પૂરતો સારો ગણાવ્યો છે, સ્વાતીમા અગ્રમ (મ સ ૧૫, ૧૨૨ વા મ ૧, ૩૧) જો કે વા સ. મા વરસાદ પૂરતો તેને સારો ગણવામા આવ્યો છે, વિશાસ્વામા મ સ માં અગ્રમ ગણાવ્યો છે (૧૫, ૧૨૩) જ્યારે વા સ મા એને શુદ્ધિ દાયક ગણાવ્યો છે (૧, ૩૧), અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂઠ્ઠ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂર્વાશાઢપદ, ઉત્તરાશાઢપદ, અશ્વિની અને મરણીના શુક્રચારતુ પઠ્ઠ વખે સહિતાઓમા લગભગ સમાન છે (મ સ ૧૫, ૧૨૬, ૧૨૮, ૧૩૦, ૧૩૨, ૧૩૪, ૧૩૬, ૧૪૦, ૧૪૪, ૧૪૬, ૧૫૦, ૧૫૨ વા સ ૧, ૩૦, ૩૨, ૩૦, ૩૩, ૩૩, ૩૩, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૫, ૩૫). શુક્રના ઉદય અને અસ્ત વચ્ચે એની ધાગઠ્ઠ જો વુપ હોય તો તે સુમિષ્ઠ અને ક્ષેમ કરનાર છે એમ મ. સ. મા (૧૫, ૧૭૦) કહેવામા આવ્યું છે જ્યારે વા. સ (૧, ૪૩) મા તેને વર્ષા તેમ જ રોગ વધેનો કરનાર કહ્યો છે આ એક તપાવત ઘણે વાઠ્ઠા રંગનો શુક્ર દેખાય તો વલ્કલોમ, મ સ ૧૫, ૧૭૨) પ્રમાણે ચાય, જ્યારે વા સ (૧, ૪૪) પ્રમાણે ધરસાદ ન ચાય એમ વહુ છે પીઠ્ઠા રંગનો દેખાય તો વ્યાધિનુ સામાન્ય પઠ્ઠ વધેમા કહેવામા આવ્યું છે (મ સ ૧૫, ૧૭૩ વા. સ. ૧, ૪૪), માંજિષ્ઠ વર્ણનો દેખાય તો, મ સ (૧૫, ૧૭૩) પ્રમાણે, વાતાશિરોગ અને વા સ (૧, ૪૪) પ્રમાણે શક્તોપ કરનાર વતાવધામાં આવેલ છે ધાનો નાનો મોટો મેદ વને વધે છે ઉત્તર, મધ્ય, અને દક્ષિણ એવા ત્રણ વિભાગો દરેક વીધિના છે અને તેના પઠ્ઠ ઉત્તમ, મધ્યમ, અને વનિષ્ઠ છે એમ વધે સહિતા પ્રથોમા કહેવામાં આવ્યું છે (મ સ ૧૫, ૭૨ વા સ. ૧, ૮)

ઉપર વતાવી તે વાનતો વધે સહિતા પ્રથોમાં ચર્ચવામાં આવેલ છે-વંતની લાક્ષણિક હને કોઈ કોઈ વાવતોમા ફેર છે તો કોઈ કોઈ વધે મામ્ય છે તે વહુ ધાપણે ઉપર જોયુ મ સ મા શુક્રના પાંચ વરુચાર, ઠતિચાર, શુક્રનો પૂર્વ પ્રવાસ અને પૃષ્ઠ પ્રવાસ એ વાવતો તથા પ્રલેક વીધિના નિસ્તૃત પઠ્ઠો વિશેષપણે વળવધામાં ધાવ્યા છે અને તેનું પઠ્ઠ પળ કહેવામા આવેલ છે ધા વાવતોનુ વર્ણન વા સ માં મુદ્દલ નથી

શનૈશ્વરચાર

શનૈશ્વરચારતુ વળન મ સ ના સોઠ્ઠમા તથા વા સં ના દસમા અધ્યાયમા પૂરેપૂરુ કરવામાં આવ્યું છે મ. સ અને વા સ માં ધાવતા શનૈશ્વરચારના વર્ણનો તદ્દન નિરાઠ્ઠા છે પ્રલેક નક્ષત્રમા શનૈશ્વર વિચરણ કરે તો શુ પઠ્ઠ ધાવે એનુ વળન વા સ મા સંપૂર્ણ રીતે કરવામા આવ્યું છે જ્યારે મ સ માં એનુ વર્ણન નિલુલુલ નથી વલ્કે એમાં તો શનૈશ્વર એક વર્ષમાં એક નક્ષત્ર મોગવે, વે મોગવે, ત્રણ મોગવે, તો શુ પઠ્ઠ ધાવે, કયા દેશો ઉપર ધાપત્તિ હતરે અને કયા દેશો સમૃદ્ધ વને એનું વળન કરવામા આવ્યું છે એટલે ધા વધે સહિતા પ્રથોમાં ધાવતા શનૈશ્વરચારના વર્ણનની તુલના કરવી શક્ય નથી શુદ્ધિવામા શનૈશ્વર અને વિશાયામા શુરુ હોય તો ચારે તરફ દારુણતા વ્યાપે અને વરસાદ વુવ વરસે ધામ મ સ (૧૬, ૨૪) મા કહેવામાં આવ્યું છે જ્યારે વા સ માં (૧૦, ૧૯) એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રજાઓમા અનીતિ અલ્યત વધી પહે અને વધે મદ્દો એક જ નક્ષત્રમા હોય તો ઘણા નગરોનો મેદ ધાય છે એમ પળ વહુ છે. પઠ્ઠાદેશના ધા મેદને મેદ જ કહેવો જોદ્દા વીચી વાવતનો મોટો મેદ વધે સહિતા પ્રથોમા જે છે તે શનૈશ્વરના વર્ણના પઠ્ઠ સવધેનો છે મ સ (૧૬, ૨૬) મા કહેવામા આવ્યું છે કે શનૈશ્વર સપેદ રંગનો દેખાય તો સુમિષ્ઠ, શ્વેત-રુક (મિથિત) દેખાય તો મય, પીઠ્ઠા દેખાય તો વ્યાધિ અને દારુણ શક્તોપ, વાઠ્ઠો દેખાય તો અનાશુદ્ધિ, અને રુક્ષ દેખાય તો પ્રજાનુ શોષણ ઉદ્દાન કરે છે, વા સ (૧૦, ૨૧) મા જુદુ જ કહેવામા આવ્યું છે અને તે એ કે શનૈશ્વર સપેદ, લાલ, પીઠ્ઠો, વાઠ્ઠો અને વિવિધ રંગનો દેખાય તો તે વ્રાક્ષણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, વ્રાહ્મ, અને વર્ણસંકર જાતિને માટે નાશકારક છે ધા તપાવત નોંધવા શોમ્ય છે

વૃહસ્પતિચાર

વાર્તિક નામક વર્ષ, સૌમ્ય નામક વર્ષ, પૌષ નામક વર્ષ કોને કહેવુ તે વા સ (૮, ૧ થી ૨) મા કહેવામા આવ્યું છે જ્યારે મ સ માં તે વિષે મદ્દ કહેવામા નથી આવ્યું પરંતુ વાર્તિકાદિ નામક વર્ષ હોય તો શુ પઠ્ઠ ધાવે તે દક્ષિણ વધે સહિતા પ્રથોમા છે મ સ મા વાર્તિક નામક, સૌમ્ય નામક, પૌષ નામક વર્ષના પઠ્ઠનો વધો ય નિર્દેશ નથી જ્યારે મયાદિ વર્ષના પઠ્ઠનો ઉદ્દેશ છે માષ નામક વર્ષમા મ સ (૧૭, ૨૯) મા અલ્પોદક ધાય એમ વહુ છે જ્યારે વા સ (૮, ૬) મા સુશુદ્ધિ ધાય એમ વહુ છે, પાશુપત નામક વર્ષનુ પઠ્ઠ વનેમાં વરાવર સરસુ છે (મ સ ૧૭, ૨૯ વા સ ૮, ૭), ચંત્ર નામક વર્ષનુ પઠ્ઠ, શુભાશુભતાની દષ્ટિએ વધેમાં લગભગ સરસુ છે (મ સ ૧૭, ૨૯ વા સ ૮, ૮), જ્યારે વૈશાખ નામક વર્ષની વાવતમા તપાવત છે—મ સ (૧૭, ૩૦) મા અગ્રમ જેવુ પઠ્ઠ વહુ છે ધો વા સ (૮, ૯) માં સંપૂર્ણ શુમ પઠ્ઠ વહુ છે, જ્યેષ્ઠા નામક વર્ષમાં પ્રથમ જઠ્ઠ ધાય અને પાઠ્ઠથી મિત્રમેદ ધાય એમ મ સં (૧૭, ૩૦) માં વહુ છે જ્યારે વા સ (૮, ૧૦) માં વગની અથવા શમી ધિવાયતુ વહુ ધાન્ય

પીડિત થાય છે એમ કહ્યું છે; આષાઢ નામક વર્ષમાં મ. સં. (૧૭; ૩૧) માં તૈયસંકીર્ણતા જણાવી છે જ્યારે વા. સં. (૮; ૧૧) માં કોઈ કોઈ સ્થલે અનાવૃષ્ટિ થાય એમ જણાવ્યું છે; શ્રાવણ નામક વર્ષમાં મ. સં. (૧૭; ૩૧) માં કેવલ અશુભ ફલ જ કહ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૮; ૧૨) માં ધાન્ય આનંદથી પાકે છે એમ કહ્યું છે; ભાદ્રપદ નામક વર્ષમાં મ. સં. (૧૭; ૩૨) માં સંપૂર્ણ અશુભ ફલ કહ્યું છે અને વા. સં. (૮; ૧૩) માં મિશ્ર ફલ કહ્યું છે એટલે કે ક્યાંક સુભિક્ષ અને ક્યાંક મય થાય છે એમ વિધાન કર્યું છે; આશ્વિન નામક વર્ષમાં મ. સં. (૧૭; ૩૨) માં સંપૂર્ણ અશુભ ફલ જ્યારે વા. સં. (૮; ૧૪) માં સંપૂર્ણ શુભ ફલ કહ્યું છે. આ રીતે તપાસતાં એમ ફલિત થાય છે કે માઘાદિ વર્ષનાં ફલમાં વજ્રે ગ્રંથો વજ્રે ક્યાંક સામ્ય; ક્યાંક વૈષમ્ય, તો ક્યાંક વૈમિશ્ર્ય નજરે પડે છે.

બૃહસ્પતિ એક વર્ષમાં બે નક્ષત્રોમાં વિચરણ કરે તો તે શુભકારક છે એમ વજ્રે સંહિતા ગ્રંથોમાં સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે (મ. સં. ૧૭; ૧૮. વા. સં. ૮; ૧૬). બૃહસ્પતિનો મેચક, કપિલ, શ્યામ, પીત, પાંડુ, નીલ, રક્ત અને ધૂમ્ર, રંગ હોય તો તે અપ્રશસ્ત છે એમ મ. સં. (૧૭; ૨) માં સામાન્ય રીતે કહીને વિશેષપણે (૧૭; ૩) પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે મેચક રંગ મૃત્યુ, પાંડુ ધનનાશ, પીત વ્યાધિ, અને ધૂમ્રાભ જલ ઉત્પન્ન કરે છે જ્યારે વા. સં. (૮; ૧૭-૧૮) માં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે કે બૃહસ્પતિનો અગ્નિ સમાન રંગ અગ્નિ, પીત વ્યાધિ, શ્યામ યુદ્ધ, લીલો ચૌરપીડા, લાલ શસ્ત્રમય, અને ધૂમ્ર રંગ અનાવૃષ્ટિ સૂચક છે. આ રીતે આ બાબતમાં સાદૃશ્યાસાદૃશ્ય વજ્રે ગ્રંથોમાં છે.

મ. સં. (૧૭; ૨૨ થી ૨૬) માં કૃત્તિકા અને રોહિણી વર્ષની દેહ છે, આશ્લેષા હૃદય છે, પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા નાભિ છે, અને મઘા વર્ષનું કુસુમ છે એમ કહ્યું છે અને વા. સં. (૮; ૧૯) માં પણ એમ જ કહ્યું છે. દેહ નક્ષત્ર પીડિત થાય તો વ્યાધિ, હૃદય નક્ષત્ર પીડિત થવાથી હૃદયોગ અને પુષ્ય નક્ષત્ર પીડિત થવાથી પુષ્પાદિનો નાશ થાય એમ મ. સં. (૧૭; ૨૫-૨૬) માં કહ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૮; ૧૯) માં દેહ નક્ષત્રના ઘાતથી અગ્નિ, નાભિ નક્ષત્રના ઘાતથી ક્ષુધા મય, પુષ્ય ઘાતથી ફલાદિનો ક્ષય અને હૃદય નક્ષત્રના ઘાતથી ધાન્ય નાશ ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહ્યું છે. આ વજ્રે ફલાદેશોમાં તાત્ત્વિક ફેર નથી એમ કહી શકાય.

સ્નિગ્ધ, પ્રસન્ન, વિમલ, મહા પ્રમાણ, દ્યુતિમાન, પીઠો અને ઉત્તર માર્ગ ચારી ગુરુ પ્રતિપક્ષ હનતા છે એમ મ. સં. (૧૭; ૪૫) માં કહ્યું છે અને વા. સં. (૮; ૫૩) માં નિર્મલ કિરણ વાઠો, સ્થૂલ મૂર્તિ, કુમુદ સમાન કાંતિ વાઠો, અને શ્રેષ્ઠ માર્ગચારી ગુરુ મનુષ્યો માટે હિતકારી છે એમ કહ્યું છે. આ વજ્રે ફલાદેશોમાં મૌલિક ફેર વિલકુલ નથી તેથી વજ્રે ગ્રંથો વજ્રેના સામ્યનું એ નિર્દર્શન છે.

મ. સં. (૧૭; ૪૦) માં કહેવામાં આવ્યું છે કે જો નક્ષત્રની ઢાવી વાજુ બૃહસ્પતિ વિચરણ કરે તો ઘનું જ ધન મેલવે પરંતુ તેનો મોગવટો ન કરી શકે અને જો જમણી વાજુ વિચરણ કરે તો (૧૭; ૪૧) ચાચીનો વિજય અને નાગરોનો પરાજય કરે છે; વા. સં. (૮; ૧૫) માં આથી તદ્દન ઉલટું જ કહેવામાં આવ્યું છે અર્થાત્ એમાં એમ કહ્યું છે કે નક્ષત્રની ઢાવી વાજુનો બૃહસ્પતિચાર, આરોગ્ય, સુવૃષ્ટિ, અને મંગલ કરનાર છે અને જમણી વાજુનો બૃહસ્પતિચાર, આથી વિપરીત ફલ આપનારો એટલે કે અશુભ ફલ આપનારો કહ્યો છે. વજ્રે સંહિતા ગ્રંથો વજ્રેનો આ ભેદ ઘણો જ મોટો ગણાય.

મ. સં. (૧૭; ૩૫-૩૯) માં જણાવ્યું છે કે જો બૃહસ્પતિ કૃત્તિકાદિ નક્ષત્રમાં આરોહણ અને પ્રમર્દન કરે તો અમુક ફલ ઉત્પન્ન થાય જ્યારે વા. સં. માં એવું કશું વર્ણન નથી. એ રીતે આ વર્ણન મ. સં. નું એક વૈચ્છિષ્ઠ્ય ગણાય.

બુધચાર

મ. સં. ના અઢારમા તથા વા. સં. ના સાતમા અધ્યાયમાં બુધચારનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે.

બુધની ગતિના સૌમ્યાદિ નામોમાં તેમ જ તેની ગતિની સૂંખ્યામાં થોડુંક સામ્ય છે અને થોડુંક વૈષમ્ય પણ છે તે માટે જુઓ મ. સં. (૧૮; ૨) અને વા. સં. (૭; ૮). મ. સં. માં બુધની છ ગતિઓ વર્ણવી છે, જ્યારે વા. સં. માં સાત વર્ણવી છે. વજ્રેમાં વિમિશ્ર, સંક્ષિપ્ત અને ધોર એ નામો સરખાં છે જ્યારે વીજી ગતિઓના નામોમાં વિસંવાદ છે. ગતિઓના ફલમાં સામ્ય વિશેષ છે અને વૈસદૃશ્ય ઓછું છે (મ. સં. ૧૮; ૫. વા. સં. ૭; ૧૪). વિમિશ્રા અને સંક્ષિપ્તાને મ. સં. માં હિતા ગણવામાં આવી છે જ્યારે વા. સં. માં તે વજ્રેને મિશ્ર ફલ આપનારી ગણી છે. વીજી ગતિઓના ફલ પૂરતું વજ્રે સંહિતાઓમાં એક્ય છે. એક, એક ગતિમાં બુધ કેટલા દિવસ રહે છે તે સંબંધમાં મ. સં. (૧૮; ૭) માં એમ જણાવ્યું છે કે બુધ પાંચ નક્ષત્રોમાં ચાર કરે, છઠ્ઠામાં અસ્ત પામે, અને સાતમામાં પુનઃ દેખાય ત્યારે તેની સૌમ્યા ગતિ જ્યારે વા. સં. (૭; ૯ થી ૧૨) માં તો એમ જણાવ્યું છે કે બુધ જો અમુક નક્ષત્ર (જેના સ્પષ્ટ નામો આપ્યા છે) માં વિચરણ કરે તો તેને અમુક ગતિ કહેવી વગેરે વગેરે. તે ઉપરાંત, મ. સં. માં અમુક ગતિમાં બુધ કેટલા દિવસ રહે વગેરે બાબતો જે જણાવી છે તેમાં અને વા. સં. માં જણાવી છે તેમાં તફાવત છે (મ. સં. ૧૮; ૩-૪. વા. સં. ૭; ૧૩). આ સિવાય વા. સં.

(૭; ૧૫) માં ઋગ્વી, અતિવ્રતા, વ્રતા, અને વિકલા એ જે ચાર નામો બુધની ગતિઓના વધારાના જણાવ્યા છે તે મં સં માં વિલકુલ જણાવ્યા નથી કયા કયા નક્ષત્રોમાં બુધ વિચરણ કરે તો કઈ ગતિ થાય તે કાવતમા વચ્ચે પ્રથોમા તપાવત છે તે આગલ વહેવાઈ ગયું છે છતાં અહીં પુનઃસ્થાપણ કર્યું છે તે એટલા માટે કે એ વસ્તુ ત્યાસ નોંધવા ટાપક છે (મ. સ ૧૮; ૬ થી ૧૦ થા સ ૭, ૯ થી ૧૨) આ વધી વાવતોમા સામ્ય અને વૈષમ્ય વચ્ચે પ્રથોમાં છે પરંતુ નિત્રોક્ત એક વાવતમાં વચ્ચે પ્રથોમા સામ્ય વિશેષ છે અને વૈષમ્ય ઓછું છે તે કાવત નીચે જણાવેલ નક્ષત્રોમાં બુધ વિચરણ કરે તો શું ફલ આવે તે સવધેની છે મ સ (૧૮, ૨૮, ૨૯, ૩૨, ૩૧, ૩૧, ૩૦, અને ૩૬) મા વિશારા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, ધ્રુવે ય પૂર્વા, ધ્રુવે ય ઉત્તરા, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠામાં બુધ વિચરણ કરે તો જે ફલ ઉત્પન્ન થાય તે ફલ અને વા સ (૭, ૪, ૪, ૪, ૭, ૨, ૨, ૨) માં જણાવ્યું છે તે ફલ વચ્ચે ઘણું જ સામ્ય છે-શુભતા અને અશુભતાની દૃષ્ટિએ વિગતમાં અને વિસ્તારમા થોડો તપાવત જે આવે છે તે સ્પેક્ષણીય જેવો છે બુધ કેવા રંગનો હોય તો પ્રશસ્ત તે સવધેના ક્યન પૂરતો પણ વચ્ચેમા સવાદ છે (મ સ. ૧૮; ૩૭ થા સ ૭, ૨૦),

અંગારકચાર

મ. સ ના ઓગળીસમા અને ઘા સ ના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં આ અંગારકચાર વર્ણવ્યો છે

મગલના પાંચ વ્રુ વહેવામાં આવ્યા છે એ કાવત વચ્ચે સહિતા પ્રથોમાં સામાન્ય છે પરંતુ એ પાંચે ય વ્રુનોના નામ પૂરતો વચ્ચેમાં તપાવત છે મ સ (૧૯, ૧૧) પ્રમાણે એ વ્રુનોના નામ સ્વળ, શોપસુપ, વ્યાલ, લોહિત, અને લોહસુદ્ર એવા ઓપવામાં આવ્યા છે અને ઘા સ (૬; ૧-૫) માં તેમને અનુત્રમે સ્વળ, અશ્રુમુલ, વ્યાલ, સ્થિરાનન, અને અસિમુશલ વહ્યા છે એ સ્વરમી જોઈ શકાશે કે પહેલો અને ત્રીજો વ્રુ વચ્ચેમાં સમાન છે જ્યારે બીજા, ચોથા, અને પાંચમા વ્રુના નામોમાં ફેર છે એ સ્વરમી, ઘા સ પ્રમાણે બીજો ફેર એ છે કે ત્રીજા, ચોથા, અને પાંચમા વ્રુને, મંગલ જે નક્ષત્રમાં સ્થલ થયો હોય તે નક્ષત્રમી ગણવાનું છે, નહીં કે પહેલા વે વ્રુમાં મગલના ઉદયથી જેમ ગણવાનું વહેવામાં આવ્યું છે એ વ્રુનોના ફલો પૂરતો પણ તપાવત વચ્ચે સહિતા પ્રથોમાં છે (ઘા સ ૬, ૧૧ થી ૨૩) પહેલા અને ત્રીજા વ્રુનું ફલ વચ્ચેમા એક સરવૂ છે મેદ એ કે વા સ (૬, ૩) પ્રમાણે ત્રીજા અને ચોથા વ્રુના ફલ તરીકે સુભિક્ષને પણ ગણાવવામાં આવ્યો છે ત્રીજો તપાવત વચ્ચે સહિતા પ્રથોમા એ છે કે મંગલ રોહિણીનો પરિક્રમા કરી દક્ષિણમાં જાય તો સર્વ માટે અભય કરનારો છે એમ મ સ (૧૯, ૭) મા કહ્યું છે જ્યારે ઘા સ (૬, ૯) મા એથી તદ્દન ઉલ્ટુ જ એટલે કે મરકી થાય એમ કહ્યું છે. વઠ્ઠી મ સ (૧૯, ૯) મા એમ પણ કહ્યું છે કે એથી શોક અને મય ઉત્પન્ન થાય આવી વિરોધ એકના એક પ્રથમાં અને એક જ અધ્યાયમા દેશાય એ પ્રથમા મૂલ્યાવનમાં ઘણો ઘટાડો કરે છે મ સ માં કૃતિકાદિ સાત નક્ષત્રોમા (૧૯, ૨૫), મઘાદિ સાતમાં (૧૯; ૨૭), અનુરાધાદિ સાતમાં (૧૯, ૩૦), અને ધનિષ્ઠાદિ સાતમા (૧૯; ૩૨) મંગલ વ્રુની થાય તો તેનું શુ ફલ આવે તે જણાવ્યું છે પરંતુ વા સ (૬; ૧૧-૧૨) મા મગલ વિચરણ કરે તો શુ ફલ આવે તે જણાવ્યું છે તેથી વચ્ચેની સુલના કરવી અનુચિત છે છેવટે એ વહેવાનું રહે છે કે મંગલ અમુક આકૃતિ અને વર્ણનો હોય તો શું ફલ આવે એ કાવતના ક્યનમાં વચ્ચે સહિતા પ્રથો (મ સ. ૧૯, ૩૯ થા સ ૬; ૧૩) માં સગતિ છે

રાહુચાર

મ. સ. ના ત્રીસમા અધ્યાયમાં અને ઘા સ ના પાંચમા અધ્યાયમાં રાહુચાર વર્ણવવામા આવ્યો છે

પ્રહળ ધવાના કારણેનું વર્ણન કરવામાં મ સ ના આ અધ્યાયનો મોટો ભાગ રોકવામા આવ્યો છે વા સ મા આ કારણેને (૫, ૬૩) સક્ષિપ્ત રીતે જણાવી દેવામા આવ્યા છે મ સ (૨૦, ૧૦-૧૧) મા કહ્યું છે કે પશુ, વ્યાલ, અને પિશાચના જેવી આકૃતિ વાઙ્કા વાદલાઓ, ઘાત, ઉત્કા, પાંદરરંગી સૂર્ય, મૂમિકવન (૨૦, ૩૬) અપ્રસ્તનિત, કરા, ધીજલી, પક્ષીઓના રોવાનો અવાજ, વગેરે વગેરે જણાય અને જાય તો રાહુનું આગમન થયું એમ સમજવું તેમા એમ પણ જણાવ્યું છે કે (૨૦; ૫૬) ઉત્પાતો, નિમિત્તો, શકુન, અને રક્ષણો પર્વ કાઠે થાય તો પણ રાહુનું આગમન થયું છે તેમ સમજવું વા સ (૫; ૬૩) મા ટુકામા એમ જણાવ્યું છે કે વાયુ, ઉલ્કાપાત, ધૂરિ, મૂમિક્રમ, અધકાર, ધનપાત વગેરે થાય તો રાહુનું આગમન થાય છે આ રીતે આ કાવત પૂરતો વચ્ચેમાં સવાદ છે

મ સ (૨૦; ૨, ૫૭) માં રાહુ કેવા રંગનો હોય તો તેનું ફલ આવે એ વિષે જણાવતા સક ગાયમાં કહ્યું છે કે રાહુ, ધોડો, રાતો, પીડો, વિવળ, અને કાઠો હોય તો અનુક્રમે દ્રાઘળ, ક્ષાંત્રય, વૈદ્ય, વિજાતિ અને શૂદ્રોનો નાશ કરનાર માનવો વા સ (૫, ૫૨-૫૯) મા આ ઘટનાનું મિસ્તૃત વળન કરવામાં આવ્યું છે એના વિસ્તારમા ન ઉત્તરા ત્રાતુર્વર્ણ્ય પૂરતો અમુક રંગ વાઙ્કો રાહુ કેવું ફલ આવે છે એ જોડુદ એમાં કહ્યું છે કે ક્ષેત્રવર્ણ વાઙ્કો રાહુ દ્રાઘળોનો (વા સ ૫, ૫૯), પીઙ્કા રંગ વાઙ્કો ધેરુનો (વા સ ૫; ૫૭), અને વાઙ્કા રંગ વાઙ્કો શૂદ્રોનો (વા સ ૫, ૫૬) નાશ કરે છે આ સ્વરમી સમજાશે કે આ કાવત પૂરી વચ્ચેમાં સંપૂર્ણ સગતિ છે

એક માસમાં સૂર્ય, ચંદ્ર-વજ્રેતુ-ગ્રહણ થાય તો પૃથ્વી ઉપર સંગ્રામાદિ અશુભ થાય છે એમ મ. સં. (૨૦; ૫૦) માં જણાવ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૫; ૨૬) માં કહ્યું છે કે એ ઘટનાથી શસ્ત્રકોપ અને રાજાની સેનાનો નાશ થાય છે. આ રીતે પળ વજ્રે સંહિતા ગ્રંથોમાં આ વિલક્ષણ ઘટના વિષેનું ફલ પળ લગભગ સરખું જ છે.

ગ્રહણ, મોક્ષની ઘટના સંબંધમાં મ. સં. (૨૦; ૫૨-૫૪) માં કહેવામાં આવ્યું છે કે ગ્રહણ પછી પૂર્વમાં મોક્ષ થાય તો પૂર્વનો રાજા નાશ પામે (મ. સં. ૨૦; ૫૨), દક્ષિણમાં મોક્ષ પામે તો દક્ષિણાલ્યોનો નાશ થાય (મ. સં. ૨૦; ૫૩), પશ્ચિમ દિશામાં મોક્ષ થાય તો નાવિકોનો (મ. સં. એજન), અને નિશ્ચલ, સુપ્રમ, કાન્ત, ચંદ્ર મોક્ષ પછી નિકળે તો તે રાજાના વિજય માટે તથા ક્ષેમ અને શિવ માટે હોય છે (મ. સં. ૨૦; ૫૪). વા. સં. માં કહ્યું છે કે દક્ષિણમાં મોક્ષ થાય તો (૫; ૮૪) દક્ષિણના શત્રુઓમાં ઝગઢા અને પૂર્વમાં મોક્ષ થાય તો ક્ષુધા, અને શસ્ત્રભય (૫; ૮૮) ઉત્પન્ન થાય છે. આમ આ ઘટના પૂરતું વજ્રે ગ્રંથોમાં સાદૃશ્ય છે.

ઉપર જણાવેલી બાબતો વજ્રેમાં વર્ણવવામાં આવી છે તેથી તેની તુલના કરવામાં આવી છે. એ ઉપરાંત, વજ્રે સંહિતા-ઓમાં ઘણી બાબતો ભિન્ન, ભિન્ન પળ છે. જેવી રીતે, મ. સં. માં કેટલે મહિને ગ્રહણ થાય તો શું અશુભ ફલ મળે? કઈ તિથિમાં ગ્રહણ થાય તો શું સ્વરાવ ફલ મળે? કયા માસમાં અને કઈ રાશિમાં ગ્રહણ થાય તો શું ફલ મળે? ગ્રહ ગ્રહ મંડલ ઉપર બુધાદિની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો શું ફલ મળે? આકાશના અમુક ભાગમાં ગ્રહણ થાય તો તેનું ફલ શું? ગ્રહણની ઉત્પત્તિમાં રુઢિગત માન્યતાઓ શું છે? इत्यादि, इत्यादि બાબતોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

કેતુચાર

મ. સં. ના એકવીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના અગિયારમા અધ્યાયમાં આ કેતુચાર વર્ણવવામાં આવેલ છે.

વજ્રે સંહિતાઓમાં આ કેતુચારનું વર્ણન જુદી, જુદી ભૂમિકા ઉપર કરવામાં આવ્યું છે. છતાં મુખ્ય, મુખ્ય બાબતોમાં વજ્રે વજ્રે સંગતિ છે. વા. સં. માં કેતુના દિશ્ય, આંતરીક્ષ, અને મૌમાદિ ત્રણ મોટા મેદો પાડવામાં આવ્યા છે તથા કેતુની સંખ્યા સંબંધેના અનેક નાના, મોટા મહર્ષિઓના મત ટાંકવામાં આવ્યા છે. તેમાં સૂર્યાદિ ગ્રહોથી ઉત્પન્ન થતા કેતુઓના નામ અને ફલ સહિત વિશદ વર્ણનો કરવામાં આવ્યા છે. આ બાબતો મ. સં. માં નથી.

મ. સં. (૨૧; ૬) માં કૃત્તિકાથી યમ સુધીના નક્ષત્રો કેતુથી આધૂમિત થાય તો તેનું અશુભ ફલ આવે છે એમ એક જ શ્લોકમાં સંક્ષિપ્ત પળે કહી દેવામાં આવ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૧૧; ૫૪-૫૮) માં તે તે નક્ષત્રોને પ્રત્યેક પળે જણાવી કયા કયા દેશો ઉપર આફતના ઓઠા ઉતરે તે વહુ જ સરસ રીતે જણાવ્યું છે.

મ. સં. (૨૧; ૭-૧૮) માં અંગારકાદિ કેતુઓના નામો ફલ સાથે વતાવવામાં આવ્યા છે તેમાંથી વા. સં. માં કબંધ (૧૧; ૨૭), કનક (૧૧; ૧૮), અને શુભકેતુ (૧૧; ૨૬)-એ ત્રણના વર્ણનોમાં શુભાશુભતા પૂરતું સામ્ય છે—વિગત અને વિસ્તારમાં ન્યૂનાધિક્ય અને વૈશિષ્ટ્ય બાદ કરીએ તો પળ.

શ્વેતકેતુ સુભિક્ષદ છે એવું મ. સં. (૨૧; ૧૯) નું કથન વા. સં. (૧૧; ૮) ના કથન સાથે સાદૃશ્ય ધરાવે છે.

અંગારકાદિ કેતુઓનું ફલ ધૂમકેતુ જેવું હોય છે એ સિદ્ધાંત મ. સં. (૨૧; ૨૧) અને વા. સં. (૧૧; ૩૮) વજ્રે સમાન છે. જલ કેતુ જલ આપે છે એ વાબત પળ વજ્રેમાં સમાન છે (મ. સં. ૨૧; ૪૯. વા. સં. ૧૧; ૪૬).

આ સિવાય વજ્રે ગ્રંથોમાં કેતુ સંબંધેના વર્ણનો અને ફલાદેશો પોત પોતાની અનોખી ઢબે ચર્ચ્યા છે છતાં વજ્રેમાં કોઈ જાતિનો વિરોધ નથી.

સૂર્યચાર

મ. સં. ના બાવીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના ત્રીજા અધ્યાયમાં સૂર્યચાર વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

મ. સં. (૨૨; ૨) માં કહ્યું છે કે ઉદય વચ્ચે સૂર્ય સુરશ્મી, સ્ફટિકની કાંતિવાળો, મહાન દ્યુતિવાળો હોય તો તે સુભિક્ષ કરનારો અને રાજાના હિતને કરનારો છે; વા. સં. (૩; ૪૦) માં કથન છે કે સૂર્ય નિર્મલ દેહવાળો, વિકારરહિત રંગવાળો દેખાય તો તે જગતનું મંગલ કરનાર થાય છે. મ. સં. (૨૨; ૩-૪) માં એમ પળ કહ્યું છે કે જો સૂર્ય રાતો દેખાય તો તે શસ્ત્રકોપ, ભય, અને મોંઘવારી ઉત્પન્ન કરે છે અને રાજા તથા સ્થવિરોના અહિતને કરનાર થાય છે. પીઠારંગનો દેખાય તો તથા રાતા કિરણ વાળો દેખાય તો તે વ્યાધિ અને મરણને ઉભા કરે છે. વિરશિમ અને ધૂમ જેવો કાઠો દેખાય તો તે ક્ષુધા, આર્તિ, અને રોગને દેનારો છે જ્યારે વા. સં. (૩; ૨૫) માં કહ્યું છે કે સૂર્ય રુક્ષ, અને શ્વેતવર્ણ હોય તો બ્રાહ્મણોનો નાશ, રક્તવર્ણ હોય તો ક્ષત્રિયનો નાશ, પીતવર્ણ હોય તો વૈશ્યનો નાશ અને કાઠા વર્ણનો હોય તો તે શૂદ્રોનો નાશ કરે છે. તેમ જ તે જ ગ્રંથ (૩; ૨૯) માં એ ઉપરાંત એમ પળ કહ્યું છે કે સૂર્યવિંવ કાઠારંગનું દેખાય તો તે ક્રીટભય અને રાક્ષસ જેવું રંગવાળું હોય તો પરરાષ્ટ્રથી ભય ઉભા કરે છે. વહી તે જ ગ્રંથ (૩; ૩૦) માં વિશેષ પ્રકારે કહ્યું છે કે સસલાના રંગ જેવો સૂર્ય દેખાય તો યુદ્ધ થાય છે અને ચંદ્રના રંગ જેવો દેખાય તો તે દેશના રાજાનો નાશ કરે છે. મ. સં. (૨૨; ૧૬-૧૭) માં કહ્યું છે કે સૂર્ય સોનાના રંગ જેવો દેખાય તો વર્ષા, લોહી વર્ણો દેખાય તો

શત્રુ, અમિ જેવો દેશાય તો ગરની, શૃંગી દેશાય તો વિજયદાયક, અને ચિત્ર વિચિત્ર દેશાય તો સસ્યનાશ કરનારો થાય છે આ રીતે વક્ષે પ્રથોમા આ ઘાત પૂરુ લગભગ સાદર્ય છે

જેના જન્મનક્ષત્રને વિવર્ણ એવો ભાસ્કર સેવે તો તેને તે પીઠાકારી ઘાય છે (મ સ ૨૨, ૧૪) જ્યારે વા સ (૩, ૨૯) મા ક્યુ છે કે રાજાના જન્મનક્ષત્રના વિરાજમાન સૂર્ય છિદ્રવાલો દેશાય તો તે રાજાનો નાશ કરનાર થાય છે આમ એકદરે આ ઘાતમાં પણ વક્ષે સહિતાઓમા સામ્ય છે

કનકથી આશ્રત સૂર્ય જો પૂર્વદિશામાં દેશાય તો તે વગ, અગાદિ દેશોનો હનનારો થાય છે એમ મ સ (૨૨; ૫) મા ક્યુ છે જ્યારે વા સ (૩; ૧૭) માં એમ ક્યુ છે કે સૂર્યમટલમા ક્યથ દેશાય તો તે વ્યાધિમયને વરપત્ત કરે છે આ રીતે આ ઘટના પૂરુ પણ વક્ષે સહિતા પ્રથોમાં લગભગ એક્ય છે

વક્ષે પ્રથોમા અન્ય ઘાતો ચર્ચા છે. પરંતુ એ જુદી જુદી છે એટલે તુલના નથી કરી

ચંદ્રચાર

મ સ ના તેવીસમા અધ્યાયમા અને વા સ ના ચોથા અધ્યાયમા ચંદ્રચાર વર્ણવવામા આવેલ છે

મ સ (૨૩, ૧૬) મા ક્યુ છે કે કાર્ક ઉત્તર શૃંગવાલો, સ્નિગ્ધ, શ્વેત, વિશાલ અને પવિત્ર ચંદ્ર પ્રશસ્ત છે, તે ઉપરાંત (૨૩, ૩-૪) મા ક્યુ છે કે ઉત્તરશૃંગવાલો અરમકાદિ દેશો અને દક્ષિણોક્ષત ક્ષત્રિય, વ્રાહ્મણ વગેરેનો નાશ કરે છે જ્યારે વા સ (૪; ૧૬) મા ક્યુ છે કે જો ચંદ્ર ઉત્તર દિશામાં કાર્ક ઉત્તર હોય તો ધાન્યશુદ્ધિ, અને વર્ષાદિ કરે છે અને દક્ષિણ તરફ કાર્ક ઉત્તર હોય તો દુર્ભિક્ષ કરે છે આ ઉપરથી જણાશે કે વક્ષે વક્ષે આ ઘાત પૂરતો મેદ છે અને સામ્ય પણ છે

મ સ (૨૩; ૧૫-૧૬) મા ક્યુ છે કે હસ્ત, રુક્ષ, અને શ્યામ ચંદ્ર મયાવહ છે જ્યારે સ્નિગ્ધ, શુક્લ, મહાધીમાન ચંદ્ર પ્રશસ્ત છે તેમ જ શ્વેત, પીત, રક્ષ, અને શ્યામ ચાતુર્વર્ણ્ય માટે અનુક્રમે સુલદ છે અને વિપરીત હોય તો તે મયાવહ છે, જ્યારે (વા સ. ૪, ૨૯) ક્યુ છે કે જો ચંદ્ર મહાસુલ્ય, રુક્ષ, અરુણવર્ણ, કિરણહીન, અને શ્યામવર્ણ હોય તો તે ક્ષુધા, સંપ્રામ, રોગ અથવા ચોરના મયને સર્જે છે ઘટી (૪, ૩૦) માં ક્યુ છે કે ચંદ્ર હિમક્રમ, ક્રુદ્ધુપ્પ, અને ક્રુદ્ધુ સુક્રમ જેવા શુભવર્ણવાલો હોય તો તે શુભદાયી છે આ રીતે, વક્ષે પ્રથોમાં આ ઘટનાનું સામ્ય છે

મ સ (૨૩, ૨૫-૩૫) મા ચંદ્ર ગોવીપ્યાદિ વીધિમાં પ્રવેશ કરે તો અસુક શુભાશુભ ફલ આપે તેમ ક્યુ છે જ્યારે વા સ (૪, ૪-૭) મા ચંદ્ર અસુક નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરે તો અસુક શુભાશુભ ફલ આપે એમ ક્યુ છે એટલે એકમાં વીધિ અને બીજામાં નક્ષત્ર છે તેથી તેની તુલના થઈ શકે નહિ

શુક્લપક્ષમા ચંદ્રનો મૌમાદિથી ઘાત થાય તો શુ શુભાશુભ ફલ આવે અને કૃષ્ણપક્ષમાં ઘાત થાય તો શુ શુભાશુભ ફલ આવે એ વાતનો મિત્ર, મિત્ર રીતે વા સ (૪, ૨૧, ૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૭) મા જણાવી છે જ્યારે મ સ મા આવી મેદ શુક્લ, કૃષ્ણ પક્ષનો-નથી પાઠવામા આવ્યો અને ફલ વચન કરવામા આવ્યું છે (૨૩, ૪૧, ૪૩, ૪૭, ૪૯, ૫૧) વક્ષે પ્રથોમાંનું ફલ, શુભાશુભતાની દૃષ્ટિએ લગભગ સમાન છે મ સ મા એક વૈશિષ્ઠ્ય છે અને તે એ કે સૂર્યથી ચંદ્રઘાતનું ફલ પણ આપ્યું છે (૨૩, ૪૯)

ગ્રહયુદ્ધ

ગ્રહયુદ્ધની ચર્ચા મ સ ના તેવીસમા અધ્યાયમાં અને વા સ ના સત્તરમા અધ્યાયમાં કરવામાં આવી છે

આ અધ્યાયની ચર્ચા જેટલી સ્પષ્ટ પળે, વિશદ રીતે, વિસ્તારપૂર્વક અને સચોટતાથી વા સ મા કરવામાં આવી છે તેટલી મ સ માં નથી કરવામાં આવી એ વાતને વક્ષે પ્રથોમાં વર્ણવેલા આ અધ્યાયના વાચનથી આપાત જણાઈ આવે છે ગ્રહયુદ્ધના મેદ, સ્ત્રેષ, અશુભર્દન, અને અપસવ્યાદિ પ્રકાર વા સ (૧૭; ૩) મા જેવા પ્રતિપાઠા છે તેવા મ સ મા નથી આકર, પૌર, અને ચાચીના વા સ (૧૭, ૬-૭) મા જે પ્રમેદ છે તે પણ મ સ મા નથી ગુરુ મગલને જીતે, ગુરુ શુક્રને હણે, શ્યાદિ શ્યાદિ એક ગ્રહ બીજાને જીતે અગર હણે તે વસ્તુ પ્રહના નામ આપીને વા સ (૧૭, ૧૩-૨૬) મા જેમ સચોટ રીતે દર્શાવાઈ છે તેમ દર્શાવવાને વદલે મ સ (૨૪, ૧૧, ૧૩, ૧૫, ૧૭) મા માત્ર એમ જ કહી દેવામા આવ્યું છે કે મીમઘાત, સોમઘાત, રાહુઘાત, અને શુક્રઘાત થાય તો શુ ફલ આવે-જો કે ગ્રહઘાતનું અશુભતાસૂચક આ ફલ વક્ષે સહિતા મથોમા સામાન્ય રીતે લગભગ સરલુ છે મ સ (૨૪; ૧૩) માં વળવેલુ સોમઘાતનું ફલ વા સ માં વિલકુલ નથી ધોલો ધોલોને, લોહિત લોહિતને, પીલો પીલોને, અને વાલો વાલોને હણે તો શુ ફલ આવે એ મ. સ (૨૪; ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧) મા જેમ જણાવવામા આવ્યું છે તેમ વા સ મા નથી તેથી આ વાતને મ સ માં વિલક્ષણતા સૂચક છે એમ જલ્દ વહેલુ જોઈએ એક અથવા એકથી વધારે ગ્રહો રોહિણીને હણે તો અપ્રમદ થાય અને એનું ફલ મય છે એ કથન મ સ (૨૪, ૩૨) માં જેમ મલો આવે છે તેમ વા સ મા ક્યાય મલતુ નથી તેથી અપ્રમદ વાલો આ વાતને પણ મ સ માં વૈશિષ્ઠ્ય દર્શક છે એમ કહેલુ જોઈએ

जलनो प्रभु शुक्र छे अने सखनो गुरु छे एम कही ए अधिष्ठायक ग्रहो हणाय तो ते ते जळ-सस्यादिक वस्तुनो नाश थाय एम जेम भ. सं. (२४; ३५-३७) मां कहुं छे तेम, तथा वात अने कफनो खामी गुरु, चंद्र, अने शुक्र छे तथा पित्तनो भौम छे तेथी ए ग्रहोनो घात थाय तो एटले के हणाय तो ते ते धातुओनो प्रकोप थाय ए जेवी रीते भ. सं. (२४; ३९) मां कहुं छे तेवी रीते अने शुक्र तथा चंद्र स्त्री ग्रहो छे इत्यादि कहीने ते ग्रहो ग्रहयुद्धमां हणाय तो स्त्री-पुरुषादिकने नुकसान करनार निवडे एम जेम भ. सं. (२४; ४२) मां कहुं छे तेम वा. सं ना आ अध्यायमां किंचिन्मात्र निर्देश नथी करायो. तेथी आ वावतोना निरूपणने आपणे भ. सं. नी विलक्षणतानी सूचक गणवी जोईए अने एनी ए विशिष्टताने लई एनुं मूल्य ए रीते अने एटला पूरतुं वा. सं. करतां चडे छे.

गुरु, शनि, अने बुध ए त्रण नागर ग्रहो अने केतु, भौम, चंद्र, राहु, अने शुक्र यायी ग्रहो छे ते भ. सं. (२४; २) मांनुं कथन अने वा. सं. (१७; ६-७) मांना कथन वच्चे सादश्य छे. नागर ग्रहना घातथी नागरने भय, अने यायी ग्रहना घातथी यायीओने भय ए भ. सं. (२४; ७) ना सिद्धांत अने वा. सं. (१७; ८) ना सिद्धांत वच्चे तात्त्विक साम्य छे. ग्रहयुद्धमां दक्षिण दिशानो, हस्र, विवर्ण, रूक्ष, इयाम, अने विरश्मि ग्रह हणायेलो समजवो अने स्थूल, क्षिप्र, सुवर्ण अने सुरश्मि ग्रह ग्रहयुद्धमां जीतायेलो समजवो एवा भ. सं (२४; ८-९) ना कथन साथे वा. सं (१७; ९-१०) ना कथननी सुसंगति छे. आ रीते, ग्रहयुद्ध पूरता वच्चे संहिता ग्रंथोमां समान तत्त्वो पण छे.

सारांश

भ. सं नी अने वा. सं. नी आ तुलना पछी भ. सं करतां वा. सं. आभ्यंतर अने बाह्य-वच्चे-दृष्टिए चडियाती छे एवी चोक्स छाप मारा मन उपर पडी छे ए तो मारे कहेवुं ज जोईए. वस्तुनुं संपूर्ण छतां संक्षिप्त, सचोट, विशद, अने असंदिग्ध वर्णन तथा प्रतिपादन शैली, भाषाशुद्धि, अने छंदवैविध्यनी दृष्टिए भ. सं. वा. सं. साथे टकर झीली शके तेम नथी. भ. सं. मां एकनी एक वातनुं पुनरुच्चारण, अस्पष्टता, कोई स्थळे विशेष विस्तार तो कोई स्थळे संदिग्ध बनीने पण करेलो संक्षेप, वस्तुनी वेंचणीमां शैथिल्य, अध्यायोनी अव्यवस्था, भाषादोष, छंदोभंग अने निस्तेज निरूपण—आ दोषो भ. सं. ने वा. सं. आगळ झांखी वनावे छे.

छंद अने भाषा

भ. सं. ना जे जे दूषणो हता ते ते में आगळ प्रसंगोपात जणाव्या छे. ए वधा दूषणो करतां तेनुं छंद विषयक अने भाषा विषयक दूषण प्रमाणमां मोटुं छे. परंपरा पार्थक्यना दृष्टिविंदुथी तेना बीजा दूषणो कांईक अंशे समजावी शकाय तेवा छे अने तेथी ते क्षंतव्य पण छे. परंतु छंद अने भाषा विषयक दूषण नयुं दूषण ज छे अने तेथी ते अक्षंतव्य छे. में आगळ जणाव्युं छे तेम ज्योतिष, मंत्र, तंत्र, भेषजादि उपरना ग्रंथोमां भाषाशैथिल्य अने छंदोभंग जोवामां आवे छे कारण के ते ग्रंथो मुख्यत्वे ग्रंथनी वस्तुने ज ध्यानमां राखनारा होय छे एटले ए ग्रंथोनी रचना वखते छंद अने व्याकरण नियमो स्वयं सचवाई जता होय तो एना जेवुं कांई इष्ट नथी परंतु न सचवाता होय तो एने वस्तुना भोगे साचववानो कोई विशिष्ट प्रयत्न सेववामां आवतो नथी. आ सत्य घटना छे अने ए रीते भ. सं. ना छंदोदोष तथा भाषादोषोने दोषोनी कोटिमां नहि खपाववानो आपणने अधिकार छे. परंतु ए तो त्यारे ज उचित गणाय ज्यारे ए दोषो मोटी संख्यामां न होय. परंतु अहींयां तो भ. सं. ना उपर्युक्त वच्चे दोषो प्रमाणमां घणा ज छे तेथी ए दोषो ज छे अने ए रीते ए अक्षंतव्य छे एम मारुं मानवुं छे. ए दोषोने संस्कारवा सहेला हता परंतु एम करवा जतां मारे आखा ग्रंथना कलेवरने बदलवुं पडत जे संपादकीय दृष्टिए वधारे पडतुं कहेवाय. एटले में ए दोषो एमना एम रहेवा दीधा छे. परंतु अभ्यासीने एम लागे के ए दोषो मारी दृष्टिमां आव्या ज नथी तेथी ए वधा दोषो अध्याय वार अने श्लोक वार में नीचे प्रमाणे बताव्या छे जेथी ए दोषो मारी नजरमां नथी आव्या एवो आक्षेप करवानुं अभ्यासीने न प्राप्त थाय. अलवत्त, जे दोषो मने बहु ज मोटा लाग्या तेने में () आवा कौसमां पाठ सूचवी सुधारवा, संस्कारवा यत्न कर्यो छे.

छंदोभंग

१; ८, १३. २; १, ७. ३; १२, १९, २८, ४९, ५५, ५७, ५९; ६०, ६५, ६६. ४; २, १७, २१, २६. ५; ६, ८, १९. ६; ८, १३, १४, १६, १८. ७; २, ३, ४, ५, ६, १४, २०, २३, २४. ८; ५, ७, १०, ११, १२, १५, १९. ९; ४, ११, २३, २७, २९, ४२. १०; ४, ५, ६, ९, १३, २५, २७, २९, ३१, ३२, ३५, ३९, ५२, ५३. ११; ४, ५, ६, ७, ९, १४, १५, १७, १९, २७, २९, ३०, ३१. १२; २, ९, १६, १७, १९, २१. १३; २८, ४५, ५१, ५२, ८३, ८९, १२३, १४२, १४६, १४९, १७७. १४; ८, १४, २५, ३२, ४६, ४८, ५१, ५८, ६१, ६४, ८५, ११४, ११५, १६१, १६९. १५; १२, २९, ६२, ६८, ७९, ८७, ८८, ८९, ९९, ११६, १२७, १२९, १३२, १४२, १५०, १५७, १६५, १८३, १८४, १९३, २०६. १६; १५, २७, २९. २०; ३२. २१; ४, २५. २३; २, ३६, ४१. २४; १३. २५; ८, १८, २४. २६; ९, १४, ३०, ४५, ५९, ६०.

ઉપર જોવાથી માહાત્મ પદ્મને કે છદોભંગનો દોષ લગભગ દરેક અધ્યાયમા છે. ૧૫૬૪ શ્લોકોમાં ૧૪૭ શ્લોકો છંદની દૃષ્ટિએ સામી ઘાઠા હોય એ વાંદે નાની સુની યાત્રત ન કહેવાય

વ્યાકરણદોષ

નીચે જણાવેલ શ્લોકોમા વ્યાકરણદોષ છે

૩, ૧૧, ૨૭, ૫૨, ૬૫ ૭, ૧૫ ૧૦, ૨૦ ૧૨, ૭ ૧૩; ૧૫૮ ૧૪, ૧૩૩ ૧૫, ૧૧, ૧૧૦, ૧૩૦, ૧૩૫.

૨૩, ૫ ૨૪; ૩૭ ૨૫, ૧૧, ૨૨, ૩૧, ૪૧ ૨૬, ૨૫, ૫૦.

૧૫૬૪ શ્લોકોમાં એકવીસ શ્લોકો વ્યાકરણદોષથી દૂષિત છે

આ વક્ત્રે દોષો મ સ વા સ કરતા અનેક ગુણી ઉત્તરતી છે અને એ ભદ્રવાહુએ લખેલી નથી એવા પ્રકારના મારા નિર્ણયને વિશેષ પ્રુષ્ટ કરે છે ચતુર્દશપૂર્વધારી ભદ્રવાહુએ સસ્કૃતમા વાંદે લખ્યુ હોવાનો હેતુ મઠ્ઠતો નથી તેમ જ નિર્યુક્તિ-કાર ભદ્રવાહુએ પળ સસ્કૃતમા વાંદે લખ્યુ હોવાનું સ્વિદ્યાસમા નોંધાયું નથી આ યાત્રત પળ, પ્રસ્તુત મ. સ સસ્કૃતમાં લખાયેલી છે એ કારણે, એ ભદ્રવાહુસ્વર્ક ન હોવી જોઈએ એવા મારા નિર્ણયને સુસમર્થિત કરે છે વિક્રમીય પંદરમી સઘી પછી કોઈ સાધારણ સુદ્ધિપત્તિ ધરાવનાર માણસે એને રત્ની કાઢી ભદ્રવાહુને નામે ચઢાવી સાહિત્યિક અને ઐતિહાસિક અનેક ઘોટાઠામાં એકનો ઉમેરો કર્યો છે આ ઉપરથી એમ સમજાવવાનો મારો પ્રયાસ જરાય નથી કે જૈનોમાં જ્યોતિષ અને સ્વપ્નોઠ વિષયક જ્ઞાન તેમજ પ્રથો નો'તા આગઠ મેં વધુ છે તેમ તાત્પર્ય એ છે કે મ સ નિર્યુક્તિકાર ભદ્રવાહુએ જરૂર લખેલી હોવી જોઈએ પરંતુ એ મ સ તે પ્રસ્તુત મ સ નહિ પરંતુ કોઈ અનેરી અને અર્પ્ય હોવી જોઈએ જે કમનસીબે હાલ અનુપલબ્ધ છે

ગ્રંથ સંપાદનમાં ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિઓનો પરિચય

A — આ પ્રતિ પુનાના માલારકર ઓરીએન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટમાં સપ્રદાણ પ્રતિભોના સપ્રદામાંથી મેઠ્ઠવવામાં આવી હતી તેનો નંબર ૮૨૪૧૯૯૫—૧૧૦૨ છે. ડિપિવદ્ધ ધયાનો સવત્ તેને છેડે ૧૫૦૪ નોંધ્યો છે તેની પ્રુષ્ટ સંખ્યા ૪૫ ની છે પ્રથમ પ્રુષ્ટ સિવાયના વધા પ્રુષ્ટો વક્ત્રે વાજુએ લખેલા છે દરેક વાજુમાં લગભગ પદર પક્તિઓ છે અને દરેક પક્તિમા લગભગ આઠત્રીસ થી વેંતાલીસ અક્ષરો સમાવવામા આવ્યા છે પ્રુષ્ટની દરેક વાજુએ, ઉપર, નીચે તથા જમણા અને ડાબા હાથના ભાગ ઉપર એમ ચારેય ભાગમાં લગભગ ૧ ઇંચનો હાસિયો રાખવામાં આવ્યો છે પ્રતિની લઘાઈ, પહોળાઈ ૧ ૮×૪ ૨ ઇંચ છે પ્રુષ્ટની દરેક વાજુના મધ્ય ભાગમા અષ્ટકોણનુ નાનુ ચિહ્ન રાખવામાં આવ્યું છે પ્રતિની શરૂઆત “ૐ નમઃ સર્વજ્ઞાય” અને તેનો અંત “ઇતિ નિર્મથે ભદ્રવાહુકે નિમિત્તે સહિતે સ્વપ્નાધ્યાય પદ્ધિતોઽધ્યાય સમાપ્ત ॥” આ પ્રમાણે ધાય છે આ પ્રતિને જે રાતા વક્ત્રમાં લખેટવામા આવી છે અને તેના ઉપર જે નોંધ કરવામા આવી છે તે નોંધ ઉપરથી પ્રતિલેખન સવત્ ૧૫૬૪ જણાય છે પરંતુ તે નોંધ મૂલ વાઠી છે કારણ કે પ્રતિને અંતે પ્રયાગ ૧૫૬૪ નોંધેલ છે અને લેખન સવત્ તો ચોકત્રો ૧૫૦૪ લરત્યો છે આ વે આકાઠામા નોંધ કરનારે ઉતાવઠથી મૂલ કરી નાઠી છે ચૈત્ર સુદિ પાચમ અને મૌમવારે પ્રતિલેખન પૂરૂ કરવામા આવ્યું હતુ આવા નામના માણસે પ્રતિ લખી અને સાહ વાંચાણ પ્રતિ લખાવી એવો ચોકત્રો ડલ્લેખ આ પ્રતિની પ્રાતે ઠે પ્રતિલેખન સુદર થયુ છે અક્ષરો સુવાચ્ય છે ઘણે સ્થલે યયા અક્ષરો છૂટી ગયા છે ત્યાં આવી રીતે તે યાત્રત દર્શાવવામા આવી છે પ્રતિની હાલત સારી છે ક્ષતિવ્દ ક્ષતિવ્દ પ્રતિમા ગમે ત્યાં રાતી સાહીથી પળ લખવામા આવ્યું છે કોઈ કોઈ પ્રુષ્ટમા એક પક્તિ વાઠી સાહીથી અને ત્યાર પછીની થીજી રાતી સાહીથી અને વઠી પાછી થીજી વાઠી સાહીથી આ પ્રમાણે પક્તિઓ લખવામાં આવી છે પ્રતિ શુદ્ધ હોઈ પ્રથ સંપાદનમાં મુલ્ય આધાર આ પ્રતિનો લેવામાં આવ્યો છે

B — આ પ્રતિ મુકાવાઈ જ્ઞાનમદિર — જમોઈમાથી મેઠ્ઠવવામા આવી હતી તેમાં વક્ત્રે વાજુએ લખેલ — પહેલા તથા છેટા સિવાયના — ૭૬ પ્રુષ્ટ છે પ્રુષ્ટની દરેક વાજુ ઉપર લગભગ ચાર જેટલી પક્તિઓ છે અને દરેક પક્તિમા લગભગ ઓગળત્રીસ કે ત્રીસ જેટલા અક્ષરો સમાવેલ છે પ્રતિની લઘાઈ પહોળાઈ ૧૧ ૨×૫ ૮ ઇંચ છે અને ઉપર, નીચે તથા જમણા અને ડાબા હાથના ભાગ ઉપર અનુક્રમે ૧ ઇંચનો તથા ૧ ૧ ઇંચનો હાસિયો રાખવામા આવેલ છે

પ્રતિની શરૂઆત “ૐ નમ સિદ્ધેશ્ય ॥ શ્રી ભદ્રવાહુકે નમ ॥” અને તેનો અંત “ઇતિ નિર્મથે ભદ્રવાહુકે નિમિત્તે સ્વપ્ના-ધ્યાય પદ્ધિશતિતમોધ્યાય સમાપ્ત ॥” આ પ્રમાણે છે પ્રતિલેખન સવત્ ૧૭૧૧ વર્ષે પોપ વદિ વીજ અને શુક્રવારે અવાવતી-ગઢ દૂર્ગ મહારાજાધિરાજ શ્રી ઝંસંજ વિજે રાજ્યે પૂરૂ કરવામા આવ્યું હતુ છેવટે લખિત મથે નવૌ રામ ॥ છ ॥ આવા શબ્દો છે પ્રતિલેખન સાધારણ ગણાય અક્ષરો વાંચવામાં મુશ્કેલી નહે તેમ નથી કોઈ કોઈ સ્થલે યયા અક્ષરો છૂટી ગયા છે ત્યાં આવી રીતે તે દક્ષીકત દર્શાવવામાં આવી છે પળ એમ જૂજ સ્થલે જ વગવા પામ્યું છે પ્રતિની હાલત ઠીક છે કોઈ પ્રુષ્ટ પાચુ — દચ્યું નથી આ પ્રતિનુ આપા ધૌધિલ્ય ઘણ છે ‘સમુદીર’ શબ્દ બતાવવો હોય તો ‘સમુદીરણ’ થી અને ‘સુદિ’

शब्द 'सुद्धि' थी बताववामां आव्यो छे. आवुं दरेक शब्दना संबंधमां समजी लेवुं. प्रतिना हांसियामां छूटी गयेल अक्षरो के शब्दो मूकवामां आव्या छे; कोई कोई स्थळे शब्दार्थ पण लखवामां आव्यो छे. आ अक्षरोमां अने प्रतिना अक्षरोमां साम्य जणातुं होई एम मानवा मन ललचाय छे के प्रति लखनारे पाछळथी प्रति मेळवी होवी जोईए अने जे जे अक्षरो के शब्दो खूटता लाग्या ते बधा तेणे हांसियामां नोंध्या होवा जोईए, प्रामाण्य अने शुद्धिनी दृष्टिए A प्रति पछी आ प्रति आवे.

C:—आ अपूर्ण प्रति श्री हेमचंद्राचार्य जैन ज्ञानमंदिर (वाडी पार्श्वनाथनो जैन ज्ञानभंडार), पाटणथी मेळववामां आवी हती. तेनो नंबर ६८१४ छे. बन्ने बाजुए लखेल एवा सत्तावीस पृष्ठ छे. तेनी लंबाई, पहोळाई ११.६×४.३ इंच छे. पृष्ठनी जमणी तथा डावी बाजु उपर .९ इंचनो अने उपर तथा नीचेना भाग उपर .५ इंचनो हांसियो राखवामां आवेल छे. पृष्ठनी दरेक बाजु उपर आशरे पंदर पंक्तिओ अने दरेक पंक्तिमां शुमारै बावन, त्रेपन अक्षरो समाववामां आव्या छे. प्रतिनी हालत घणी सारी छे. अक्षरो मरोडदार अने सुवाच्य छे. अक्षरो ज्यां छूटी गयेल छे त्यां.....आवी रीते ए हकीकत दर्शाववामां आवी छे. A प्रतिमां मने ज्यां ज्यां संदिग्धता जणायेली त्यां त्यां आ प्रति घणी ज उपकारक थई पडेली छे. जमणी तथा डावी बाजुना हांसियामां तथा पृष्ठना मध्य भागमां मोटा चांदला जेवुं चिह्न मूकवामां आवेल छे. प्रतिनी शरुआत "श्री सर्वज्ञाय" अने तेनो अंत "किंकिंधराश्चैव कर्णाटा" शब्दथी करवामां आवेल छे. प्रति अपूर्ण छे ए आगळ जणाववामां आव्युं छे. आदित्यचार सुधीनुं वर्णन आ प्रतिमां मळी आवे छे. छेळा पृष्ठना डावी बाजुना हांसियामां मुकेल चांदलाना चिह्नमां १६४० नो आंक मुकवामां आव्यो छे ते उपरथी अनुमान करी शकाय के आ प्रतिनुं लेखन संवत् १६४० मां करवामां आव्युं होय; कारण के ए आंक 'ग्रंथाग्रम्' जणावतो नथी ए स्पष्ट छे.

D:—आ प्रति पाटणमांथी मेळववामां आवी हती. तेनी पृष्ठ संख्या ८८ छे. आ प्रतिना त्रीजा भागना पृष्ठो उपर बीजी बाजुए लखवामांज नथी आव्युं. पृष्ठमां एकंदरे बार पंक्तिओ अने दरेक पंक्तिमां अंदाज छत्रीस अक्षरो लखवामां आवेल छे. प्रति संपूर्ण छे. प्रतिनी लंबाई, पहोळाई ११×५.२ इंच छे अने उपर, नीचे .८ इंचनो तथा जमणी, डावी बाजु उपर १.३ इंचनो हांसियो राखेल छे. प्रतिनी शरुआत "श्री जिनाय नमः ॥" अने तेनो अंत "संवत् १९४५ना श्रावण सुद ११ बुधवारें ॥" आ प्रमाणे छे. आ छेळा शब्दोथी ए स्पष्ट थाय छे के प्रतिलेखन संवत् १९४५ ना श्रावण सुद ११ ने बुधवारें पूरू करवामां आव्युं हतुं. प्रतिलेखन सारी रीते करवामां आवेल छे परंतु भाषा अने छंदनी दृष्टिए घणुंज शैथिल्य छे. ए रीते आ प्रति B प्रतिने अनुसरनारी गणी शकाय. क्वचित ज अक्षरो छूटी गया छे; त्यां.....आवी रीते ए बाबत दर्शाववामां आवी छे. प्रति थोडा समय पहेला ज लखायेली छे एटले प्रतिना कागळोनी हालत सारी होय एमां नवाई नथी. अक्षरो मरोडदार अने सुवाच्य छे. प्रतिमां क्यांय भूषा चिह्नो के हांसियामां कोई बाबत लखेली नथी. कागळो जाडा वापरवामां आव्या छे. उतावळमां पोतानी नोंध खातर ज जाणे के नकल न करवामां आवी होय तेम नकल करी नाखी छे. भाषानो कांई ज विचार करवामां आवेल नथी. शब्दे शब्दे व्याकरण दोषो जणाया छे. छतां शंकास्पद स्थळोए एणे पण प्रकाश पाथर्यो छे एटला पूरती ते उपयोगी अने उपकारक गणाय.

पाठांतर

छंद अने व्याकरण शुद्धि जे पाठथी सचवाती हती तेने सर्व प्रथम पसंदगी आपी छे. अन्य पाठने पादनोंधमां जणाव्यो छे. पाठ परत्वेनी प्रतिओनी बहुमति पण पाठनी पसंदगीमां बीजे नंबर घ्यानमां राखी छे. कोई स्थळे में () कौसमां पाठांतरो सूचव्या छे परंतु ते बधा कामचलाउ संमजवा. [] कौसमां मुकेल शब्द के अक्षर खास करीने छंदोभंग दोष के व्याकरण दोष निवारवा मुकेल छे एम बतावे छे. अध्यायने अंते "भद्रबाहुसंहितायाम्", "नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते", अने "नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते संहितायाम्" एवा समाप्ति सूचक पदो प्रतिओनी बहुमति अनुसार मुक्या छे.

सूची अने परिशिष्ट

विषय तथा शब्दानुसार सूची ग्रंथनी उपयोगितामां वधारो करशे एम धारीने तैयार करी मुकेल छे. अभ्यासीनी सुगमता अने सवड खातर; भ. सं. ना जे श्लोकोनी वा. सं. ना जे श्लोको साथे में तुलना करी छे ते वा. सं. ना श्लोको अध्याय प्रमाणे में परिशिष्टमां मुकेल छे.

आभार

आ ग्रंथना संपादनमां आवश्यकीय तमाम प्रतिओ मेळवी आपी तेम ज मारा उत्साहने वारंवार उत्तेजित करी मने जे अवार नवार प्रेरणा आपी छे ते खातर हुं आ स्थळे मारा विद्यागुरु आचार्य जिनविजयजी, ऑन० डिरेक्टर-भारतीय विद्या भवन, ना अत्यंत उपकारनी नोंध लई कृतज्ञ थाउं छुं.

भारतीय विद्या भवन
चोपाटी रोड, मुंबई. ७
मार्गशीर्ष पूर्णिमा, सं. २००५

अमृतलाल सवचंद गोपाणी.

परिशिष्ट

*

(For convenience of easy reference and study, I have put, in this Appendix, those stanzas of *Vārāhīśaḥsṛī* which I have compared with those of *Bhadrabāhūśaḥsṛī* in the Introduction)

अध्याय ३

वण्डे नरेन्द्रसृत्युर्व्याधिभयं स्यात् कचन्धसंस्थाने । ध्वाह्ने च तस्करभयं दुर्मिक्षं कीलकेऽर्कस्थे ॥ १७ ॥

+ + +

रूक्षं श्वेतो विप्रान् रक्ताभः क्षत्रियान् विनाशयति ।

पीतो वैश्यान् कृष्णस्ततोऽपरान् शुभकरः क्षिप्रः ॥ २५ ॥

+ + +

श्यामेऽर्के कीटमयं भस्मनिभे भयमुशान्ति परचक्रात् । यस्यर्धे सच्छिद्रस्तस्य विनाशः क्षितीशस्य ॥ २९ ॥

शशरुधिरनिभे भानौ नभस्तलस्थे भवन्ति संग्रामाः ।

शशिसदृशे नृपतिवधः क्षिप्रं चान्यो नृपो भवति ॥ ३० ॥

+ + +

अमलचपुरवक्रमण्डलः स्फुटविपुलामलदीर्घदीधिति ।

अविहृततनुवर्णचिह्नभृजगति करोति शिवं दिवाकरः ॥ ४० ॥

अध्याय ४

प्रतिदिवसमेवमर्कात् स्थानविशेषेण शौस्त्र्यपरिवृद्धिः । भवति शशिनोऽपराह्णे पश्चाद्भागो घटस्येव ॥ ४१ ॥

पेन्द्रस्य शीतकिरणो मूलापाढाद्वयस्य वा यातः । याम्येन वीजजलचरकाननहा वह्निभयदश्च ॥ ५ ॥

दक्षिणपार्श्वेन गतः शशी विशाखानुराधयोः पापः । मध्येन तु प्रशस्तः पित्र्यस्य विशाखयोश्चापि ॥ ६ ॥

पडनागतानि पौष्णाद् द्वादश रौद्राद्य मध्ययोगीनि । ज्येष्ठाद्यानि नवक्षीण्युद्धुपतिनातीत्य युज्यन्ते ॥ ७ ॥

+ + +

युगमेव याम्यकोट्यां किञ्चिद्युगं स पार्श्वशायीति ।

विनिहन्ति सार्थवाहान् वृष्टेश्च विनिग्रहं कुर्यात् ॥ १३ ॥

+ + +

प्रोक्तस्थानाभाषादुदगुच्चः सस्यवृद्धिवृष्टिकरः । दक्षिणतुंगश्चन्द्रो दुर्मिक्षभयाय निर्दिष्टः ॥ १६ ॥

+ + +

प्रत्यन्तान् कुनृपाश्च हन्त्युद्धुपतेः शूने कुजेनाहते

शशरुध्नयरुचमेन शशिजेनावृष्टिदुर्मिक्षकृत् ।

श्रेष्ठान् हन्ति नृपान् महेन्द्रगुरुणा शुक्रेण चाल्पाभृपान्

शुक्रे याप्यमिदं फलं ग्रहकृतं कृष्णे यथोक्तागमम् ॥ २१ ॥

+ + +

गान्धारसौवीरकसिन्धुकीरान् धान्यानि शैलान्द्रविडाधिपांश्च ।

द्विजाश्च मासान् दश शीतरश्मि सन्तापयेद्वाक्पतिना विभिन्नः ॥ २३ ॥

+ + +

यौघेयान् सच्चिवान् सकौरवान् प्रागीशानथ चार्जुनायनान् ।

हन्यादर्कजभिन्नमण्डल शीताशुर्वशमासपीडया ॥ २५ ॥

मगधान्मथुरा च पीडयेद् वेणायाम्च तट शशाङ्कज ।

अपरत्रकृत युगं वदेद् यदि भित्त्वा शशिनं विनिर्गतः ॥ २६ ॥

क्षेमारीग्यसुभिक्षविनाशी शीताशु शिखिना यदि भिन्नः ।

कुर्यादायुधजीविविनाश चौराणामधिकेन च पीडाम् ॥ २७ ॥

+ + +

भस्मनिभः पुरुषोऽरुणमूर्तिः शीतकरः किरणैः परिहीनः ।
 श्यावतनुः स्फुटितः स्फुरणो वा क्षुत्समरामयचौरभयाय ॥ २९ ॥
 प्रालेयकुन्दकुमुदस्फटिकावदातो यत्नादिवादिसुतया परिमृज्य चन्द्रः ।
 उच्चैः कृतो निशि भविष्यति मे शिवाय यो दृश्यते स भविता जगतः शिवाय ॥ ३० ॥

अध्याय ५

यद्येकस्मिन् मासे ग्रहणं रविसोमयोस्तदा क्षितिपाः ।
 खबलक्षोभैः संक्षयमायान्त्यतिशखकोपश्च ॥ २६ ॥

+ + +

श्वेते क्षेमसुभिक्षं ब्राह्मणपीडां च निर्दिशेद्राहौ । अग्निभयमनलवर्णे पीडा च हुताशवृत्तीनाम् ॥ ५३ ॥
 हरिते रोगोल्बणता सस्यानामीतिभिश्च विध्वंसः । कपिले शीघ्रगमसत्त्वम्लेच्छध्वंसोऽथ दुर्भिक्षम् ॥ ५४ ॥
 अरुणकिरणानुरूपे दुर्भिक्षावृष्टयो विहगपीडा । आधूत्रे क्षेमसुभिक्षमादिशेन्मन्दवृष्टिं च ॥ ५५ ॥
 कापोतारुणकपिलश्यावामे क्षुद्भयं विनिर्देश्यम् । कापोतः शूद्राणां व्याधिकरः कृष्णवर्णश्च ॥ ५६ ॥
 विमलकमणिपीताभो वैश्यध्वंसो भवेत् सुभिक्षाय । सार्चिष्मत्यग्निभयं गैरिकरूपे तु युद्धानि ॥ ५७ ॥
 दूर्वाकाण्डश्यामे हारिद्रे वापि निर्दिशेन्मरकम् । अशनिभयसम्प्रदायी पाटलिकुसुमोपमो राहुः ॥ ५८ ॥
 पांशुविलोदितरूपः क्षत्रध्वंसाय भवति वृष्टेश्च । बालरविकमलसुरचापरूपभृच्छखकोपाय ॥ ५९ ॥

+ + +

ग्रस्ते क्रमाग्निमित्तैः पुनर्ग्रहो मासषट्कपरिवृद्ध्या ।
 पवनोल्कापातरजः क्षितिकम्पतमोऽशनिपातैः ॥ ६३ ॥

+ + +

दक्षिणकुक्षिविमेदो दक्षिणपार्श्वेन यदि भवेन्मोक्षः ।
 पीडा नृपपुत्राणामभियोज्या दक्षिणा रिपवः ॥ ८४ ॥

+ + +

प्राक्प्रग्रहणं यस्मिन् पश्चादपसर्पणं तु तज्जरणम् ।
 क्षुच्छस्त्रभयोद्विशाः क शरणमुपयान्ति तत्र जनाः ॥ ८८ ॥

अध्याय ६

यद्युदयर्क्षाद्वक्रं करोति नवमाष्टसप्तमर्क्षेषु । तद्वक्रमुष्णमुदये पीडाकरमग्निवार्त्तानाम् ॥ १ ॥
 द्वादशदशमैकादशानक्षत्राद्वक्रिते कुजेऽश्रुमुखम् । दूषयति रसानुदये करोति रोगानवृष्टिञ्च ॥ २ ॥
 व्यालं त्रयोदशर्क्षाच्चतुर्दशाद्वा विपच्यतेऽस्तमये । दंष्ट्रिव्यालमृगेभ्यः करोति पीडां सुभिक्षं च ॥ ३ ॥
 रुधिराननमिति वक्रं पञ्चदशात् षोडशाच्च विनिवृत्ते । तत्कालं मुखरोगं सभयं च सुभिक्षमायहति ॥ ४ ॥

असिसुशलं सप्तदशादष्टादशतोऽपि वा तदनुवक्रे ।
 दस्युगणेभ्यः पीडां करोत्यवृष्टिं सशस्त्रभयम् ॥ ५ ॥

+ + +

भित्त्वा मघां विशाखां भिन्दन् भौमः करोति दुर्भिक्षम् ।
 मरकंकरोति घोरं यदि भित्त्वा रोहिणीं याति ॥ ९ ॥

+ + +

प्राजापत्ये श्रवणे मूले तिस्रपूत्तरासु शाक्रे च ।
 विचरन् घननिवहानामुपघातकरः क्षमातनयः ॥ ११ ॥
 चारोदयाः प्रशस्ताः श्रवणमघादित्यमूलहस्तेषु ।
 एकपदाश्विशाखाप्राजापत्येषु च कुजस्य ॥ १२ ॥

विपुलविमलमूर्त्तिः किंशुकाशोकवर्णः स्फुटरुचिरमयूखस्ततताम्रप्रभाभिः ।
 विचरति यदि मार्गं चोत्तरं मेदिनीजः शुभकृद्वनिपानां हार्दिदश्च प्रजानाम् ॥ १३ ॥

अध्याय ७

विचरञ्छ्रवणधनिष्ठाप्राजापत्येन्दुविश्वदैवानि ।

मृदुनन् हिमकरतनयः करोत्यवृष्टिं सरोगभयाम् ॥ २ ॥

+ + -

हस्तादीनि विचरन् पट्टक्ष्ण्युपपीडयन् गवामशुभः ।

खेहरसार्धविवृद्धिं करोति चोर्वीं प्रभूतानाम् ॥ ४ ॥

+ + +

पूर्वाष्टक्षत्रितयादेकमपीन्दोः सुतोऽभिमृदनीयात् ।

क्षुच्छ्रतस्करामयभयप्रदायी चरन् जगतः ॥ ७ ॥

प्राकृतविमिश्रसंक्षिततीक्ष्णयोगान्तघोरपापाख्याः ।

सप्त पराशरतन्त्रे नक्षत्रैः कीर्तिता गतयः ॥ ८ ॥

प्राकृतसंज्ञा चायव्ययाम्यपैतामहानि बहुलाश्च ।

मिश्रा गति प्रतिष्ठां शशिशिवपितृभुजगदैवानि ॥ ९ ॥

संक्षिप्तार्यां पुण्यः पुनर्वसु फल्गुनीद्वयं चेति ।

तीक्ष्णार्यां भाद्रपदाद्वयं सशक्राश्वयुक् पौष्णम् ॥ १० ॥

योगान्तिकेति मूलं द्वे चापाटे गतिः सुतस्येन्दोः ।

घोरा श्रवणस्त्वाष्टं वसुदेवं चारुणं चैव ॥ ११ ॥

पापाख्यं सावित्रं मैत्रं शक्राग्निदैवतं चेति ।

उदयप्रवासदिवसैः स एव गतिलक्षणं प्राह ॥ १२ ॥

चत्वारिंशद्विंशद् द्विसमेता विंशतिर्द्विनचकं च ।

नव मासार्द्धं दश चैकसयुताः प्राकृताद्यानाम् ॥ १३ ॥

प्राकृतगत्यामारोग्यवृष्टिसस्यप्रवृद्धय क्षेमम् ।

संक्षिप्तमिश्रयोर्मिश्रमेतदन्यासु विपरीतम् ॥ १४ ॥

ऋज्व्यतिचक्रा चक्रा विकला च मतेन देवलस्यैताः ।

पञ्चचतुर्द्व्यैकाहा ऋज्व्यादीना पडभ्यस्ताः ॥ १५ ॥

+ + +

हेमकान्तिरथवा शुक्रवर्णः सस्यकेन मणिना सहशो वा ।

स्निग्धमूर्तिरलघुश्च हिताय व्यत्यये न शुभकृच्छशिपुत्रः ॥ २० ॥

अध्याय ८

नक्षत्रेण सहोदयमुपगच्छति येन देवपतिमन्त्री ।

तत्संज्ञं वक्रव्यं वर्षं मासक्रमेणैव ॥ १ ॥

वर्षाणि कार्तिकादीन्याग्नेयाद्भयानुयोगीनि ।

क्रमशस्त्रिभं तु पञ्चममुपान्त्यमन्त्य च यद्वर्षम् ॥ २ ॥

+ + +

पितृपूजापरिवृद्धिर्मघे हार्दिंश्च सर्वभूतानाम् ।

आरोग्यवृष्टिधान्यार्धसम्पदो मित्रलाभश्च ॥ ६ ॥

फाल्गुनवर्षे विद्यात् क्वचित् क्वचित् क्षेमवृद्धिसस्यानि ।

दौर्भाग्यं प्रमदाना प्रवलाश्चौरा नृपाश्चोग्राः ॥ ७ ॥

चैत्रे मन्दा वृष्टिः प्रियमन्नं क्षेममवनिपा मृदव ।

वृद्धिस्तु कोशधान्यस्य भवति पीडा च रूपवताम् ॥ ८ ॥

धैरास्ये धर्मपरा विगतमया प्रमुदिता प्रजा सनृपा ।

यत्प्रक्रियाप्रवृत्तिर्निष्पत्तिः सर्वसस्यानाम् ॥ ९ ॥

ज्येष्ठे जातिकुलाधनश्रेणीश्रेष्ठा नृपाः सधर्मज्ञाः ।
 पीड्यन्ते धान्यानि च हित्वा कंगुं शमीजातिम् ॥ १० ॥
 आषाढे जायन्ते सस्यानि क्वचिद्वृष्टिरन्यत्र ।
 योगक्षेमं मध्यं व्यग्राश्च भवन्ति भूपालाः ॥ ११ ॥
 श्रावणवर्षे क्षेमं सम्यक् सस्यानि पाकमुपयान्ति ।
 क्षुद्रा ये पाषण्डाःपीड्यन्ते ये च तद्भक्ताः ॥ १२ ॥
 भाद्रपदे वल्लीजं निष्पत्तिं याति पूर्वसस्यं च ।
 न भवत्यपरं सस्यं क्वचित् सुभिक्षं क्वचिच्च भयम् ॥ १३ ॥
 अश्वयुजेऽब्देऽजस्रं पतति जलं प्रमुदिताः प्रजाः क्षेमम् ।
 प्राणचयः प्राणभृतां सर्वेषामन्नबाहुल्यम् ॥ १४ ॥
 उदगारोग्यसुभिक्षक्षेमकरो वाक्पतिश्चरन् भानाम् ।
 याम्ये तद्विपरीतो मध्येन तु मध्यफलदायी ॥ १५ ॥
 विचरन् भद्रयमिष्टस्तत्सार्धं वत्सरेण मध्यफलः ।
 सस्यानां विध्वंसी विचरेदधिकं यदि कदाचित् ॥ १६ ॥
 अनलभयमनलवर्णे व्याधिः पीते रणागमः श्यामे ।
 हरिते च तस्करेभ्यः पीडा रक्ते तु शस्त्रभयम् ॥ १७ ॥
 धूमाभेऽनावृष्टिस्त्रिदशगुरौ नृपवधो दिवा दृष्टे ।
 विपुलेऽमले सुतारे रात्रौ दृष्टे प्रजाः स्वस्थाः ॥ १८ ॥
 रोहिण्योऽनलभं च वत्सरतनुर्नाभिस्त्वषाढाद्वयम्
 सार्पं हृत्पितृदैवतं च कुसुमं शुद्धैः शुभं तैः फलम् ।
 देहे क्रूरनिपीडितेऽग्न्यनिलजं नाभ्यां भयं क्षुत्कृतम्
 पुष्ये मूलफलक्षयोऽथ हृदये सस्यस्य नाशो ध्रुवम् ॥ १९ ॥

+ + +

अकलुषांशुजटिलः पृथुमूर्तिः कुमुदकुन्दकुसुमस्फटिकाभः ।
 ग्रहहतो न यदि सत्पथवर्ती हितकरोऽमरगुरुर्मनुजानाम् ॥ ५३ ॥

अध्याय ९

नागगजैरावतवृषगोजरद्ववमृगाजदहनाख्याः ।
 अश्विन्याद्याः कैश्चित् त्रिभाः क्रमाद्वीथयः कथिताः ॥ १ ॥
 नागा तु पवनयाम्यानलानि पैतामहात्रिभात्तिस्रः ।
 गोवीथ्यामश्विन्यः पौष्णं द्वे चापि भद्रपदे ॥ २ ॥

+ + +

उत्तरवीथिषु शुक्रः सुभिक्षशिवकृद्गतोऽस्तमुदयं वा ।
 मध्यासु मध्यफलदः कष्टफलो दक्षिणस्थासु ॥ ८ ॥

+ + +

भरणीपूर्वं मण्डलमृक्षचतुष्कं सुभिक्षकरमाद्यम् । वङ्गाङ्गमहिषवाल्हिककलिङ्गदेशेषु भयजननम् ॥ १० ॥
 अत्रोदितमारोहेद् ग्रहोऽपरो यदि सितं ततो हन्यात् । भद्राश्वशूरसेनकयौधेयककोटिवर्षनृपान् ॥ ११ ॥
 भवतुष्टयमाद्राद्यं द्वितीयममिताम्बुसस्यसम्पत्त्यै । विप्राणामशुभकरं विशेषतः क्रूरचेष्टानाम् ॥ १२ ॥
 अन्येनात्राक्रान्ते म्लेच्छाटविकाश्वजीविगोमन्तान् । गोनर्दनीचशूद्रान् वैदेहांश्रानयः स्पृशति ॥ १३ ॥
 विचरन् मघादिपञ्चकमुदितः सस्यप्रणाशकृच्छुकः । क्षुत्तस्करभयजननो नीचोन्नतिसंकरकरश्च ॥ १४ ॥
 पित्राघेऽवष्टब्धो हन्त्यन्ये नाविकाञ्छवरशूद्रान् । पुण्ड्रापरान्त्यशूलिकवनवासिद्रविडसामुद्रान् ॥ १५ ॥
 स्वात्याद्यं भवितयं मण्डलमेतच्चतुर्थमभयकरम् । ब्रह्मक्षत्रसुभिक्षाभिवृद्धये मित्रमेदाय ॥ १६ ॥
 मन्त्राक्रान्ते मृत्युः किरातभर्तुः पितृषु चैश्वाकून् । प्रस्यन्तावन्तिपुलिन्दतङ्गणाञ्छूरसेनांश्च ॥ १७ ॥

ज्येष्ठाद्य पञ्चर्क्षं क्षुत्तस्कररोगद प्रवाधयते । काश्मीराश्मकमत्स्यान् सचाखदेवीमचर्न्तीश्च ॥ १८ ॥
 आरोहेऽत्राभीरान् इविडाभ्वष्टत्रिगर्तसौराष्ट्रान् । नाशयति सिन्धुसौवीरकाश्च काशीश्वरस्य घघः ॥ १९ ॥
 पष्टं पणक्षत्रं शुभमेतन्मण्डलं धनिष्ठाद्यम् । भूरिधनगोकुलाकुलमनल्पधान्य कचित् सभयम् ॥ २० ॥
 भत्रारोहे शूलिकगान्धारावन्यः प्रपीड्यन्ते । वैवेहवधः प्रत्यन्तयवनशकदासपरिवृद्धिः ॥ २१ ॥

+ + +

प्रजापत्ये शकटे भिक्षे कृत्वेव पातकं घसुधा । केशास्थिशकलचला कापालमिव व्रतं धत्ते ॥ २५ ॥
 सौम्योपगतो रससस्यसङ्ख्यायोशना समुद्दिष्टः । आर्द्रागतस्तु फोशलकलिङ्गहा सलिलनिकरकरः ॥ २६ ॥
 अश्मकवैदर्भाणा पुनर्घसुख्ये सिते महाननयः । पुष्ये पुष्टा वृष्टिर्विद्याधरगणविमर्दश्च ॥ २७ ॥
 आश्लेषासु भुजङ्गमदारुणपीडावहश्चरञ्जुनः । भिन्दन् मघा महामात्रदोषरुद्भ्रिष्टुष्टिकर ॥ २८ ॥
 भाग्ये शररपुलिन्दप्रध्वंसकरोऽम्बुनिचहमोक्षाय । आर्यम्णे कुरुजाङ्गलपाञ्चालघ्नः सलिलदायी ॥ २९ ॥
 कौरवचित्रकराणा हस्ते पीडाजलस्य च निरोधः । कूपरुदण्डजपीडा चित्रास्ये शोभना वृष्टिः ॥ ३० ॥
 स्वातौ प्रभूतवृष्टिर्द्वृतवणिग्नाविकान् स्पृशत्यनयः । ऐन्द्राग्नेऽपि सुवृष्टिर्वणिजा च भयं विजानीयात् ॥ ३१ ॥
 मैत्रे क्षत्रविरोधो ज्येष्ठाया क्षत्रमुत्पसन्तापः । मौलिकभिपजा मूले त्रिष्वपि चैतेष्वनावृष्टिः ॥ ३२ ॥
 आप्ये सलिलजपीडा विश्वेशे व्याधयः प्रकुप्यन्ति । श्रवणे श्रवणव्याधिः पापण्डिभयं धनिष्ठासु ॥ ३३ ॥

शतभिपजि शौण्डिकानामजैकपे द्यूतजीविना पीडा ।

कुरुपाञ्चालानामपि करोति चास्मिन् सित सलिलम् ॥ ३४ ॥

अहिर्बुध्न्ये फलमूलतापरुद्यायिना च रेवत्याम् ।

अश्विन्यां ह्यपानां याम्ये तु किरातयवनानाम् ॥ ३५ ॥

+ + +

सौम्योऽस्तोदययोः पुरो भृगुसुतस्यावस्थितस्तोयकृद्
 रोगान् पित्तजकामला च कुरुते पुष्पाति च प्रैम्पिकम् ।

ह्न्यात् प्रवजिताशिदोत्रिकभिपग्रहोपजीव्यान् हयान्

वैश्यान् गाः सह वाहनैर्नरपतीन् पीतानि पश्चाद्दिशम् ॥ ४३ ॥

शिखिभयमनलामे शस्त्रकोपश्च रके कनकनिकपगौरै व्याधयो देत्यपूज्ये ।

हरितकपिलरूपे श्वासकासप्रकोप पतति न सलिल स्याद्भ्रूसरूक्षासितामे ॥ ४४ ॥

अध्याय १०

यदा विशार्यासु महेन्द्रमन्त्री सुतश्च भानोर्दहनर्क्षयातः ।

तदा प्रजानामनयोऽतिघोरः पुरप्रभेदो गतयोर्भमेकम् ॥ १९ ॥

+ + +

वैदूर्यकान्तिरमलः शुभदः प्रजाना वाणातसीकुसुमवर्णनिभश्च शस्त ।

पञ्चापि वर्णमुपगच्छति तत्सवर्णान् सूर्यात्मज क्षपयतीति मुनिप्रवादः ॥ २१ ॥

अध्याय ११

ह्रस्वस्तनु प्रसन्न क्षिग्धस्त्वृजुवचिरसंस्थित शुक्ल ।

उदितो वाप्यभिदष्ट सुभिक्षसौख्यावह केतु ॥ ८ ॥

+ + +

क्षिग्धा प्रभासमेता द्विशिखाः पष्टिः शनैश्चराङ्गहृदा । अतिकष्टफला दृश्याः सर्वत्रैते कनकसङ्घाः ॥ १८ ॥

+ + +

फका नाम धरुणजा द्वात्रिंशद्दशगुल्मसस्थाना । शशिवत् प्रभासमेतास्तीव्रफला केतव प्रोक्ता ॥ २६ ॥

पणवति कालसुता कवन्धसंज्ञा कवन्धसंस्थाना ।

चण्डा भयप्रदा स्यू रूपताराश्च ते शिखिनः ॥ २७ ॥

+ + +

स्निग्धौ सुभिक्षशिवदावथाधिकं दृश्यते कनामा यः । दश वर्षाण्युपतापं जनयति शस्त्रप्रकोपकृतम् ॥ ३८ ॥

+ + +
जलकेतुरपि च पश्चात् स्निग्धः शिखयाऽपरेण चोन्नतया ।
नव मासान् स सुभिक्षं करोति शान्तिं च लोकस्य ॥ ४६ ॥

+ + +
अश्विन्यामश्मकपं भरणीषु किरातपार्थिवं हन्यात् ।
बहुलासु कलिङ्गेशं रोहिण्यां शूरसेनपतिम् ॥ ५४ ॥
औशीनरमपि सौम्ये जलजाजीवाधिपं तथाऽऽर्द्रासु ।
आदित्येऽश्मकनाथं पुष्ये मगधाधिपं हन्ति ॥ ५५ ॥
असिकेशं भौजङ्गे पित्र्येऽङ्गं पाण्ड्यनाथमपि भाग्ये ।
औज्जयनिकसार्यम्णे सावित्रे दण्डकाधिपतिम् ॥ ५६ ॥
चित्रासु कुरुक्षेत्राधिपस्य मरणं समादिशेत्तज्ज्ञः ।
काश्मीरककाम्बोजौ नृपती प्राभञ्जने न स्तः ॥ ५७ ॥
इक्ष्वाकुरत्नकनाथौ हन्येते यदि भवेद्विशखासु ।
मैत्रे पुण्ड्राधिपतिर्ज्यैष्ठास्यथ सार्वभौमवधः ॥ ५८ ॥

अध्याय १७

आसन्नक्रमयोगाद्भेदोल्लेखांशुमर्दनापसव्यैः ।
युद्धं चतुष्प्रकारं पराशराद्यैर्मुनिभिरुक्तम् ॥ ३ ॥

+ + +
रविराक्रन्दो मध्ये पौरः पूर्वेऽपरे स्थितो यायी ।
पौरा बुधगुरुरविजा नित्यं शीतांशुराक्रन्दाः ॥ ६ ॥
केतुकुजराहुशुक्रा यायिन एते हता ग्रहा हन्युः ।
आक्रन्दयायिपौरान् जयिनो जयदाः स्वर्गस्य ॥ ७ ॥
पौरे पौरेण हते पौराः पौरान् नृपान् विनिघ्नन्ति ।
एवं याय्याक्रन्दौ नागरयायिग्रहाश्चैव ॥ ८ ॥
दक्षिणदिक्स्थः परुषो वेपथुरप्राप्य सन्निवृत्तोऽणुः ।
अधिगूढो विकृतो निष्प्रभो विवर्णश्चयः स जितः ॥ ९ ॥
उक्तविपरीतलक्षणसम्पन्नो जयगतो विनिर्दिष्टः ।
विपुलः स्निग्धो द्युतिमान् दक्षिणदिक्स्थोऽपि जययुक्तः ॥ १० ॥

+ + +
गुरुणा जितेऽवनिसुते वाल्मीका यायिनोऽग्निवार्ताश्च ।
शशिजेन शूरसेनाः कलिङ्गसात्वाश्च पीड्यन्ते ॥ १३ ॥
सौरेणारे विजिते जयन्ति पौराः प्रजाश्च सीदन्ति ।
कोष्ठागारम्लेच्छक्षत्रियतापाश्च शुक्रजिते ॥ १४ ॥
भौमेन हते शशिजे वृक्षसरित्तापसाश्मकनरेंद्राः ।
उत्तरदिक्स्थाः क्रतुदीक्षिताश्च सन्तापमायान्ति ॥ १५ ॥
गुरुणा बुधे जिते म्लेच्छशूद्रचौरार्थयुक्तपौरजनाः ।
त्रैगर्तपार्वतीयाः पीड्यन्ते कम्पते च मही ॥ १६ ॥
रविजेन बुधे ध्वस्ते नाविकयोधाञ्जसधनगर्भिण्यः ।
भृगुणा जितेऽग्निकोपः सस्याम्बुदयायिविध्वंसः ॥ १७ ॥
जीवे शुक्राभिहते कुलूतगान्धारकैकया मद्राः ।
शात्वा वत्सा वङ्गा गावः सस्यानि नश्यन्ति ॥ १८ ॥

भौमेन हते जीवे मध्यो देशो नरेश्वरा गावः ।
 सौरेण चार्जुनायनवसातियौघेयशिविविप्राः ॥ १९ ॥
 शशितनयेनापि जिते बृहस्पतौ म्लेच्छसत्यशस्त्रभृतः ।
 उपयान्ति मध्यदेशश्च संक्षय यच्च भक्तिफलम् ॥ २० ॥
 शुक्रे बृहस्पतिहते यायी श्रेष्ठो विनाशमुपयाति ।
 ब्रह्मक्षत्रविरोधः सलिलं च न वासवस्यजति ॥ २१ ॥
 कोशलकलिङ्गवङ्गा वत्सा मत्स्याश्च मध्यदेशयुताः ।
 महतीं व्रजन्ति पीडां नपुंसकाः शरसेनाश्च ॥ २२ ॥
 कुजविजिते भृगुतनये बलमुत्पद्यधो नरेन्द्रसंभ्रामाः ।
 सौम्येन पार्वतीयाः क्षीरविनाशोऽत्पवृष्टिश्च ॥ २३ ॥
 रविजेन सिते विजिते गणमुत्प्याः शस्त्रजीविनः क्षत्रम् ।
 जलजाश्च निपीड्यन्ते सामान्यं भक्तिफलमन्यत् ॥ २४ ॥
 असिते सितेन निहतेऽर्धवृद्धिरहिविहगमानिनां पीडा ।
 क्षितिजेन टंरुणान्ध्रौडूकाशिवाल्हीकदेशानाम् ॥ २५ ॥

सौम्येन पराभूते मन्देक्षवणिग्विहङ्गपशुनागाः । सन्ताप्यन्ते गुरुणा स्त्रीबहुला महिषकशकाश्च ॥ २६ ॥

अध्याय २१

यन्नक्षत्रमुपगते गर्भश्चन्द्रे भवेत् स चन्द्रवशात् । पञ्चनवते दिनशते तत्रैव प्रसवमायाति ॥ ७ ॥
 सितपक्षमवाः कृष्णे शुक्ले कृष्णा शुसम्भवा रात्रौ । नक्त प्रभवाश्चाहनि सन्ध्याजाताश्च सन्ध्यायाम् ॥ ८ ॥

+ + +

ह्लादि मृदूदक्लिषवशक्रदिग्भवो मारुतो वियद्विमलम् ।

स्निग्धसितबहुलपरिवेपपरिवृत्तौ हिममयूखाकौ ॥ १४ ॥

पृथुबहुलस्निग्धघन घनसूचीक्षुरकलोहिताभ्रयुतम् । काकाण्डमेचकार्भं वियद्विशुद्धेन्दुनक्षत्रम् ॥ १५ ॥

सुरत्वापमन्द्रगर्जितविद्युत्प्रतिसूर्यका शुभा सन्ध्या ।

शशिशिवशक्राशास्याः शान्तरवाः पक्षिमृगसंघाः ॥ १६ ॥

+ + +

पवनघनवृष्टियुक्ताश्चैत्रे गर्भा शुभाः सपरिवेपा । घनपवनसलिलविद्युत्स्तनितैश्च हिताय वैशाखे ॥ २२ ॥

मुकारजतनिकाशास्तामालनीलोत्पलाञ्जनाभासः । जलचरसत्त्वाकारा गर्भेषु घनाः प्रभूतजलाः ॥ २३ ॥

+ + +

गर्भोपघातलिङ्गान्युत्काशनिपासुपातदिग्दाहाः । श्रितिकम्पस्वपुरकीलककेतुप्रहयुद्धनिर्घाताः ॥ २५ ॥

रुधिरादिवृष्टिवैकृतपरिवेन्द्रघनूपि दर्शने राहो । इत्युत्पातैरेभिस्त्रिविधैश्चान्यैर्हतो गर्भः ॥ २६ ॥

+ + +

शतमिपगाश्लेषार्द्रास्वातिमघासंयुतः शुभो गर्भः ।

पुष्पाति बह्विन्दवसान् हन्युत्पातैर्हतस्त्रिविधे ॥ २९ ॥

अध्याय २३

हस्ताप्यसौम्यचिप्रापोष्णघनिष्ठासु षोडश द्रोणा । शतमिपगैन्द्रस्वातिषु चत्वारः कृत्तिकासु दश ॥ ६ ॥

ध्रुवणे मघानुराघामरणीमूलेषु दश चतुर्युक्ताः । फल्गुन्या पञ्चकृत्तिः पुनर्वसो विंशतिद्रोणाः ॥ ७ ॥

पेन्द्राम्राप्ये धंभे विंशतिः सार्षभे च दशत्रयधिका । आर्द्रिषुऽन्यार्यम्गम्राजापत्येषु पञ्चकृत्तिः ॥ ८ ॥

पञ्चदशाजे पुष्ये कीर्तिता च याजिभे दश द्वौ च । राद्रेऽष्टादश कथिता द्रोणा निष्पद्रवेषु ॥ ९ ॥

अध्याय ३०

सन्ध्याकाले स्निग्धा दण्डतडिन्मत्स्यपरिधिपरिवेषाः ।
सुरपतिचापैरावतरविकिरणाश्चाशु वृष्टिकराः ॥ ८ ॥

+ + +

ध्वजातपत्रपर्वतद्विपाश्वरूपधारिणः । जयाय सन्ध्ययोर्घना रणाय रक्तसन्निभाः ॥ २७ ॥
पलालधूमसञ्चयस्थितोपमा बलाहकाः । बलान्यरूक्षमूर्तयो विवर्धयन्ति भूभृताम् ॥ २८ ॥
विलम्बिनो द्रुमोपमाः खरारुणप्रकाशिनः । घनाः शिवाय सन्ध्ययोः पुरोपमाः शुभावहाः ॥ २९ ॥
दीप्तविहङ्गशिवामृगघुष्टा दण्डरजःपरिघादियुता च ।
प्रत्यहमर्कविकारयुता वा देशनरेशसुभिक्षवधाय ॥ ३० ॥

अध्याय ३३

दिवि भुक्तशुभफलानां पततां रूपाणि यानि तान्युल्काः ।
धिष्ण्योल्काशनिविद्युत्तारा इति पञ्चधा मित्राः ॥ १ ॥
उल्का पक्षेण फलं तद्वद्विष्ण्याशनिस्त्रिभिः पक्षैः ।
विद्युद्दहोभिः षड्भिस्तद्वत्तारा विपाचयति ॥ २ ॥
तारा फलपादकरी फलार्धदात्री प्रकीर्तिता धिष्ण्या ।
तिस्रः सम्पूर्णफला विद्युदथोल्काशनिश्चेति ॥ ३ ॥
अशनिः स्वनेन महता नृगजाश्वमृगाश्मवेश्मतरुपशुषु ।
निपतति विदारयन्ती घरातलं चक्रसंस्थाना ॥ ४ ॥
विद्युत्सत्त्वत्रासं जनयन्ती तटतटस्वना सहसा ।
कुटिलविशाला निपतति जीवेन्धनराशिषु ज्वलिता ॥ ५ ॥

+ + +

उल्का शिरसि विशाला निपतन्ती वर्द्धते प्रतनुपुच्छा । दीर्घा भवति च पुरुषं भेदा बहयो भवन्त्यस्याः ॥ ८ ॥
प्रेतप्रहरणखरकरभनक्रकपिदंष्ट्रिलाङ्गलमृगाभाः । गोधाहिधूमरूपाः पापा या चोभयशिरस्का ॥ ९ ॥
ध्वजझषकरिगिरिकमलेन्दुतुरगसंततरजतहंसाभाः । श्रीवत्सवज्रशंखस्वस्तिकरूपाः शिवसुभिक्षाः ॥ १० ॥

+ + +

संसृशतौ चन्द्राकौ तद्विसृता वा सभूप्रकम्पा च । परचक्रागमनृपवधदुर्भिक्षावृष्टिमयजननी ॥ १२ ॥

+ + +

शुक्ला रक्ता पीता कृष्णा चोल्का द्विजादिवर्णघ्नी ।
क्रमशश्चैतान् हन्युर्मूर्धोरःपार्श्वपुच्छस्थाः ॥ १४ ॥
उत्तरदिगादिपतिता विप्रादीनामनिष्टदा रूक्षा ।
ऋषी स्निग्धा खण्डा नीचोपगता च तद्दृश्यै ॥ १५ ॥
श्यामा वारुणनीलासृग्दहनालितमस्मनिभा रूक्षा ।
सन्ध्या दिनजा वक्रा दलिता च परागमभयाय ॥ १६ ॥
नक्षत्रग्रहघाते तद्भक्तीनां क्षयाय निर्दिष्टा ।
उदये घृती रवीन्दू पौरैतरमृत्यवेऽस्ते वा ॥ १७ ॥
भाग्यादित्यधनिष्ठामूलेषूल्काहतेषु युवतीनाम् ।
विप्रक्षत्रियपीडा पुष्यानिलविष्णुदेवेषु ॥ १८ ॥
ध्रुवसौम्येषु नृपाणामुग्रेषु सदारुणेषु चौराणाम् ।
क्षिप्रेषु कलाविदुषां पीडा साधारणे च हते ॥ १९ ॥

अध्याय ३४

चापशिखिरजततैलक्षीरजलामः स्वकालसम्भूतः ।
 अषिकलवृत्त, छिन्धः परिवेषः शिवसुभिक्षकर ॥ ४ ॥
 सकलगगनानुचारी नैकाभ, क्षतजसन्निभो रूक्षः ।
 असकलशकटशरासनशृंगाटकवत् स्थित, पाप, ॥ ५ ॥
 शिखिगलसमेऽतिवर्षे बहुचर्णे नृपवधो भयं धूम्रे ।
 हरिचापनिभे युडान्पशोरुकुसुमभ्रमे चापि ॥ ६ ॥

+ + +

प्रतिदिनमर्कहिमाश्वोरहर्निशं रफतयोर्नरेन्द्रवधः ।
 परिविष्टयोरमीक्ष्ण लज्जास्तनभःस्थयोस्तद्वत् ॥ ९ ॥
 सेनापतेर्भयकरो द्विमण्डलो नातिशस्त्रकोपकर, ।
 त्रिप्रभृति शस्त्रकोपं युवराजभयं नगररोधम् ॥ १० ॥
 वृष्टिल्यहेण मासेन त्रिग्रहो वा ग्रहेन्दुभनिरोधे ।
 होराजन्माधिपयोर्जन्मक्षे वाशुभो राज ॥ ११ ॥
 परिवेषमण्डलगतो रवितनयः क्षुद्रधान्यनाशकर, ।
 जनयति च वातवृष्टिं स्यावरकृपिकृच्छिहन्ता च ॥ १२ ॥
 भौमे कुमारवलपतिसैन्यानां विद्रवोऽग्निशस्त्रभयम् ।
 जीवे परिवेषगते पुरोहितामात्यनृपपीडा ॥ १३ ॥
 मन्त्रिस्यावरलेपकपरिवृद्धिश्चन्द्रजे सुवृष्टिश्च ।
 शुके यायिक्षत्रियरात्रां पीडाश्रिय चाक्षम् ॥ १४ ॥
 क्षुद्रनलमृत्युनराधिपशस्त्रेभ्यो जायते भयं केतौ ।
 परिविष्टे गर्भभयं राहो व्याविर्नृपभयं च ॥ १५ ॥

+ + +

याति चतुर्षु नरेन्द्र, सामात्यपुरोहितो वशं मृत्योः ।
 प्रलयमिव निष्ठि जगत, पञ्चादिषु मण्डलस्थेषु ॥ १७ ॥

अध्याय ३६

उदगादिपुरोहितनृपवलपतियुवराजदोषद स्पुणरम् ।
 सितरक्तपीतकृष्ण त्रिभादीनामभावाय ॥ १ ॥
 नागरनृपतिजयावहमुद्गिदिकस्थं विवर्णनाशाय ।
 शान्ताशया दृष्ट सतोरण नृपतिविजयाय ॥ २ ॥
 सर्षदिगुर्यं सततोत्थितं च भयदं नरेन्द्रराष्ट्राणाम् ।
 चोपाटविकान् हन्याद् भूमानलशकचापाभम् ॥ ३ ॥
 गन्धर्वनगरस्मुत्थितमापाण्डुरमशनिपातवातकरम् ।
 दीप्ते नरेन्द्रमृत्युर्वामेऽरिभयं जय सन्धे ॥ ४ ॥
 अनेकवर्णाकृति से प्रकाशते पुरं पताकाध्वजतोरणान्वितम् ।
 यदा तदा नागमनुष्यवाजिना पिवत्यसृग्भूरि रणे वसुन्धरा ॥ ५ ॥

अध्याय ४६

यानश्रेस्तातान् गर्ग भोवाच तानहं वक्ष्ये । तेषा संक्षेपोऽयं प्रकृतेरन्यत्वमुत्पात ॥ १ ॥
 अपचारेण नराणामुपसर्गं पापसञ्ज्ञयाद्भवति । ससूचयन्ति दिव्यान्तरिक्षभौमास्तदुत्पाता ॥ २ ॥
 मनुजानामपचारादपरक्ता देयता, सृजन्येनान् । तत्प्रतिघाताय नृप, शान्तिं राट्रे प्रयुजीत ॥ ३ ॥

दिव्यं ग्रहर्क्षवैकृतमुल्कानिर्घातपवनपरिवेषाः । गन्धर्वपुरपुरन्दरचापादि यदान्तरिक्षं तत् ॥ ४ ॥
 भौमं चरस्थिरभवं तच्छान्तिभिराहतं शममुपैति । नाभसमुपैति मृदुतां शाम्यति नो दिव्यमित्येके ॥ ५ ॥
 दिव्यमपि शममुपैति प्रभूतकनकात्रगोमहीदानैः । रुद्रायतने भूमौ गोदोहात् कोटिहोमाच्च ॥ ६ ॥
 आत्मसुतकोशवाहनपुरोहितेषु लोकेषु । पाकमुपयाति देवं परिकल्पितमग्रधा नृपतेः ॥ ७ ॥
 अनिमित्तभङ्गचलनखेदाश्रुनिपातजल्पनाद्यानि । लिङ्गार्चायतनानां नाशाय नरेशदेशानाम् ॥ ८ ॥
 दैवतयात्राशकटाक्षचक्रयुगकेतुभङ्गपतनानि । सम्पर्यासनसादनसङ्गाश्च न देशनृपशुभदाः ॥ ९ ॥
 ऋषिधर्मपितृब्रह्मप्रोक्तं वैकृतं द्विजातीनाम् । पद्भुद्रलोकपालोद्भवं पशूनामनिष्टं तत् ॥ १० ॥

गुरुसितशनैश्चरोत्थं पुरोधसां विष्णुजं च लोकानाम् ।

स्कन्दविशाखसमुत्थं माण्डलिकानां नरेन्द्राणाम् ॥ ११ ॥

वेदव्यासे मन्त्रिणि विनायके वैकृतं चमूनाथे । घातरि सविश्वकर्मणि लोकाभावाय निर्दिष्टम् ॥ १२ ॥
 देवकुमारकुमारिवनिताप्रेष्येषु वैकृतं यत्स्यात् । तन्नरपतेः कुमारककुमारिकास्त्रीपरिजनानाम् ॥ १३ ॥
 रक्षःपिशाचगुह्यकनागानामेतदेव निर्देश्यम् । मासैश्चाप्यग्राभिः सर्वेषामेव फलपाकः ॥ १४ ॥
 बुद्धा देवविकारं शुचिः पुरोधारुह्यहोपितः स्नातः । स्नानकुसुमानुलेपनवस्त्रैरभ्यर्चयेत् प्रतिमाम् ॥ १५ ॥
 मधुपर्केण पुरोधा भक्ष्यैर्वलिभिश्च विधिवदुपतिष्ठेत् । स्थालीपाकं जुहुयाद्विधिवन्मन्त्रैश्च तल्लिङ्गैः ॥ १६ ॥

इति विबुधविकारे शान्तयः सप्तरात्रं द्विजविबुधगणार्चा गीतनृत्योत्सवाश्च ।

विधिवदवनिपालैर्यैः प्रयुक्ता न तेषां भवति दुरितपाको दक्षिणाभिश्च रुद्धः ॥ १७ ॥

राष्ट्रे यस्यानग्निः प्रदीप्यते दीप्यते च नेन्धनवान् । मनुजेश्वरस्य पीडा तस्य सराष्टस्य विज्ञेया ॥ १८ ॥
 जलमांसार्द्रज्वलने नृपतिवधः प्रहरणे रणो रौद्रः । सैन्यग्रामपुरेषु च नाशो बह्वेर्भयं कुरुते ॥ १९ ॥
 प्रासादभवनतोरणकेत्वादिष्वनलेन दग्धेषु । तडिता वा पणमासात् परचक्रस्यागमो नियमात् ॥ २० ॥

धूमोऽनग्निसमुत्थो रजस्तमश्चाह्निजं महाभयदम् ।

व्यथे निश्युडुनाशो दर्शनमपि चाहि दोषकरम् ॥ २१ ॥

नगरचतुष्पादाण्डजमनुजानां भयङ्करं ज्वलनमाहुः । धूमाग्निविस्फुलिङ्गैः शय्याम्बरकेशगैर्मृत्युः ॥ २२ ॥

आयुधज्वलनसर्पणस्वनाः कोशनिर्गमनवेपनानि वा ।

वैकृतानि यदि वाऽऽयुधेऽपराण्याशु रौद्ररणसंकुलं वदेत् ॥ २३ ॥

मन्त्रैर्वाहनैः क्षीरवृक्षात्समिद्धिर्होतव्योऽग्निः सर्पपः सर्पिषा च ।

अश्यादीनां वैकृते शान्तिरेवं देयं चास्मिन् काञ्चनं ब्राह्मणेभ्यः ॥ २४ ॥

शाखाभङ्गेऽकसाहृक्षाणां निर्दिशेद्रणोद्योगम् । हसने देशभ्रंशं रुदिते च व्याधिवाहुल्यम् ॥ २५ ॥
 राष्ट्रविभेदस्त्वनृतौ वालवधोऽतीव कुसुमिते वाले । वृक्षात् क्षीरस्त्रावे सर्वद्रव्यक्षयो भवति ॥ २६ ॥
 मद्ये वाहननाशः संग्रामः शोणिते मधुनि रोगः । स्नेहे दुर्भिक्षभयं महद्भयं निःसृते सलिले ॥ २७ ॥
 शुष्कविरोहे वीर्यान्नसंक्षयः शोषणे च विरुजानाम् । पतितानामुत्थाने स्वयं भयं दैवजनितं च ॥ २८ ॥
 पूजितवृक्षे ह्यनृतौ कुसुमफलनृपवधाय निर्दिष्टम् । धूमस्तस्मिन् ज्वालाऽथवा भवेन्नृपवधायैव ॥ २९ ॥
 सर्पत्सु तरुषु जल्पत्सु वाऽपि जनसंक्षयो विनिर्दिष्टः । वृक्षाणां विकृत्ये दशभिर्मासैः फलविपाकः ॥ ३० ॥

स्रग्गन्धधूपाम्बरपूजितस्य च्छत्रं निधायोपरि पादपस्य ।

कृत्वा शिवं रुद्रजपोऽत्र कार्यो रुद्रेभ्य इत्यत्र पडङ्गहोमः ॥ ३१ ॥

पायसेन मधुना च भोजयेद् ब्राह्मणान् वृतयुतेन भूपतिः ।

मेदिनी निगदितात्र दक्षिणा वैकृते तरुकृते महर्षिभिः ॥ ३२ ॥

+ + +

दुर्भिक्षमनावृष्ट्यामतिवृष्ट्यां श्रुद्भयं सपरचक्रम् । रोगो ह्यनृतुभवायां नृपवधोऽनभ्रजातायाम् ॥ ३८ ॥
 शीतोष्णविपर्णासे नो सम्यगृतुषु च सम्प्रवृत्तेषु । पणमासाद्राष्ट्रभयं रोगभयं दैवजनितं च ॥ ३९ ॥
 अन्यतौ सप्ताहं प्रवन्धवर्षं प्रधाननृपमरणम् । रक्ते शस्त्रोद्योगो मांसास्थिवसादिभिर्भरकः ॥ ४० ॥
 धान्यहिरण्यत्वक्फलकुसुमाद्यैर्वीर्यैर्भयं विद्यात् । अङ्गारपांसुवर्षं विनाशमायाति तन्नगरम् ॥ ४१ ॥
 उपला विना जलधरैर्वैकृता वा प्राणिनो यदा वृष्टाः । छिद्रं वाप्यतिवृष्टौ सत्यानामीतिसञ्जनम् ॥ ४२ ॥

क्षीरघृतक्षौद्राणां दध्नी रुधिरौष्णधारिणां वर्षे । देशग्निशो ब्रैयोऽसुग्वर्षे चापि नृपयुद्धम् ॥ ४३ ॥
यद्यमलेऽर्के छाया न दृश्यते दृश्यते प्रतीपा वा । देशस्य तदा सुमहद्भयमायातं पिनिर्देश्यम् ॥ ४४ ॥
व्यभ्रे नभसीन्द्रघनुर्दिवा यदा दृश्यतेऽथवा रात्रौ । प्राच्यामपरस्या वा तदा भवेत् क्षुद्भय सुमहत् ॥ ४५ ॥

सूर्येन्दुपर्जन्यसमीरणाना योगः स्मृतो वृष्टिप्रकारकाले ।

धान्यान्नगोकाञ्चनदक्षिणाञ्च देयास्तत शान्तिमुपैति पापम् ॥ ४६ ॥

अपसर्पण नदीना नगरादचिरेण शून्यता कुरते । शोषञ्चाशोष्याणामन्येषा वा हृदादीनाम् ॥ ४७ ॥
ज्वालामुखासवहा सकुलकलुपा प्रतीगाश्चापि । परचक्रस्यागमन नद्य कथयन्ति पण्मासात् ॥ ४८ ॥
ज्वालाधूमकाया रदितोत्कृष्टानि चैव कूपानाम् । तत्रजल्पितानि च जनमरकाय प्रदिष्टानि ॥ ४९ ॥
तोयोत्पात्तरखाते गन्धरसविपर्यये च तोयानाम् । सलिलाशयविकृतौ वा महद्भयं तत्र शान्तिरियम् ॥ ५० ॥
सलिलप्रिकारे कुर्यात् पूजां वर्णस्य वारुणैर्मन्त्रैः । तैरेव च जपहोम शममेव पापमुपयाति ॥ ५१ ॥
प्रसवप्रिकारे स्त्रीणा द्वित्रिचतुष्प्रभृतिसम्प्रसृतौ वा । हीनातिरिक्तकाले च दशकुलसंभवो भवति ॥ ५२ ॥
वडवोद्गमहिपगोहस्तिनीषु यमलोद्भवे मरणमेवाम् । पण्मासात्सूतिफलं शान्तौ श्लोकौ च गर्गोकौ ॥ ५३ ॥
नार्यं परस्य विषये त्यक्तव्यास्ता हितार्थिना । तर्पयेच्च द्विजान् काम शान्तिं चैवात्र कारयेत् ॥ ५४ ॥
घनुष्पदा, सयूथैभ्यस्त्यक्तव्या परभूमिषु । नगर स्वामिन यूथमन्यथा हि विनाशयेत् ॥ ५५ ॥

परयोनावभिगमन भवति तिरश्चमसाधु घेनूनाम् ।

उक्षाणो चान्योऽन्य पिबति श्या वा सुरभिषुत्रम् ॥ ५६ ॥

मासत्रयेण विधात् तसिद्धि सशय परागमनम् । तत्प्रतिवातायैतौ श्लोकौ गर्गेण निर्दिष्टौ ॥ ५७ ॥
त्यागो विवासन दान तत्तस्याऽथ शुभ भवेत् । तर्पयेद्ब्राह्मणाश्चात्र जपहोमाश्च कारयेत् ॥ ५८ ॥
स्यालीपाकेन घातार पशुना च पुरोहित । प्राजापत्येन मन्त्रेण यजेद्ब्रह्मदक्षिणाम् ॥ ५९ ॥
यान बाहमियुक्त यदि गच्छेन्न ब्रजेच्च वाहयुतम् । राष्ट्रमयं भवति तदा चक्राणा सादमङ्गं च ॥ ६० ॥

अनभिहततूर्यनाद, शत्र्वो वा ताहितेषु यदि न स्यात् ।

श्रुत्यत्तौ वा तेषां परागमो नृपतिमरण वा ॥ ६१ ॥

भीतरघ्नतूर्यनादा नभसि यदा च चरस्थिरान्यत्वम् । मृत्युस्तदा गदा वा त्रिस्वरतूर्यं पराभिभव ॥ ६२ ॥
गोलांगूलयो सङ्गे दूर्वांशुर्पाद्युपस्करविकारे । क्रोष्टुकनादे च तथा शस्त्रभय मुनिवचश्चेदम् ॥ ६३ ॥
घायव्येष्वेषु नृपतिर्वायु सकृभिरर्चयेत् । आ वायोरिति पञ्चर्चो जाप्याश्च प्रयतर्द्धिजैः ॥ ६४ ॥
ब्राह्मणान् परमात्रेण दक्षिणामिश्च तर्पयेत् । बह्वन्नदक्षिणा होमा कर्तव्याश्च प्रयत्नतः ॥ ६५ ॥

पुरपक्षिणो वनचरा वन्या वा निर्भया विशान्ति पुरम् ।

नक्तं वा दिवसचरा क्षपाचरा वा चरन्त्यहनि ॥ ६६ ॥

सन्ध्याद्वयेऽपि मण्डलमागच्छन्तो मृगा विहङ्गा वा । दीप्ताया दिश्यथवा क्रोशन्तः सहता भयदाः ॥ ६७ ॥
श्वान, प्ररुदन्त इव द्वारे वसन्ति जम्बुका दीप्ताः । प्रविशेन्नरेन्द्रभवने कपोतक कौशिको यदि वा ॥ ६८ ॥
कुक्कुटरुत प्रदोषे हेमन्तादौ च कोकिलालापा । प्रतिलोममण्डलचरा, श्येनाद्याश्चाश्वरे भयदाः ॥ ६९ ॥
गृहचल्यतोरणेषु द्वारेषु च पक्षिसघसम्पाता । मधुवल्मीकाम्मोरुहसमुद्गवाश्चापि नाशाय ॥ ७० ॥
श्वभिरस्थिशपावयवप्रवेशन मग्निरेषु मरकाय । पशुशस्त्रव्याहारे नृपमृत्युर्मुनिवचश्चेदम् ॥ ७१ ॥
मृगपक्षिविकारेषु कुर्याद्धोमान् सदक्षिणान् । देवा कपोत इति च जप्तव्याः पञ्चभिर्द्धिजैः ॥ ७२ ॥
सुदेवा इति चैत्रेण देया गावश्च दक्षिणा । जपेच्छाकुरुनसूक्त वा मनोवेदशिरालि च ॥ ७३ ॥

भद्रबाहुसंहिता

॥ ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

- मगधेषु^२ पुरं^३ ख्यातं नाम्ना राजगृहं शुभम्^४ । नानाजनपदाकीर्णं^५ नानागुणविभूषितम् ॥ १
- तत्राऽस्ति सेनजिद्राजा युक्तो राजगुणैः शुभैः । तस्मिन् शैलो^६ भुवि ख्यातो नाम्ना पाण्डुगिरिः शुभः^७ ॥ २
- नानावृक्षसमाकीर्णो नानाविहगसेवितः । चतुष्पदैः^९ सरोमिश्च साधुभिश्चोपसेवितः^{१०} ॥ ३
- सत्राऽऽसीनं महात्मानं^{११} ज्ञान-विज्ञानसागरम् । तपोयुक्तं^{१२} च^{१३} श्रेयांसं^{१४} भद्रबाहुं निरामयम्^{१५} ॥ ४
- द्वादशाङ्गस्य वेत्तारं निर्ग्रन्थं^{१६} च^{१७} महाद्युतिम् । वृतं^{१८} शिष्यैः^{१९} प्रशिष्यैश्च^{२०} निपुणं तत्त्ववेदिनम्^{२१} ॥ ५
- प्रणम्यं शिरसां^{२२}ऽऽचार्यमूचुः शिष्या वचस्पतिम् । सर्वेषु^{२६} प्रीतिमनसो दिव्यं^{२८} ज्ञानं बुभुत्सवः^{२९} ॥ ६
- पार्थिवानां हितार्थाय भिक्षुणां हितकाम्यया । श्रावकाणां हितार्थाय दिव्यं ज्ञानं ब्रवीहि नः ॥ ७
- शुभा-ऽशुभं समुद्भूतं श्रुत्वा राजा निमित्ततः । विजिगीषुः स्थिरमतिः^{३०} सुखं पाति मही^{३१} सदा ॥ ८
- राजभिः पूजिताः सर्वे भिक्षवो धर्मचारिणः । विहरन्ति निरुद्धिमास्तेन राजाभियोजिताः ॥ ९
- पापमुत्पातिकं दृष्ट्वा ययुर्देशांश्च^{३३} भिक्षवः । स्फीतान्^{३४} जनपदांश्चैव संश्रयेयुरनोदिताः ॥ १०
- श्रावकाः स्थिरसंकल्पा दिव्यज्ञानेन हेतुना । नाश्रयेयुः परं तीर्थं यथा^{३७} सर्वज्ञभाषितम् ॥ ११
- सर्वेषामेव जन्तूनां^{३८} दिव्यं ज्ञानं^{३९} सुखावहम् । भिक्षुकाणां विशेषेण परपिण्डोपजीविनाम् ॥ १२
- विस्तीर्णं द्वादशाङ्गं तु भिक्षवश्चाल्पमेधसः । भवितारो हि बहवस्तेषां चैवेदमुच्यताम् ॥ १३
- सुखग्राहं^{४१} लघुग्रन्थं स्पष्टं^{४२} शिष्यहितावहम् । सर्वज्ञभाषितं तथ्यं निमित्तं तु ब्रवीहि नः ॥ १४
- उल्कां^{४३} समासतो^(१) व्यासात्^(२) परिवेषांस्तथैव च^(३) ।
- विद्युतो^(४)ऽऽग्राणि^(५) सन्ध्याश्च^(६) मेघान्^(७) वातान्^(८) प्रवर्षणम्^(९) ॥ १५
- गन्धर्वनगरं^{४४(१०)} गवर्भान्^(११) यात्रो^(१२) त्पातं^{४५(१३)} तथैव च^{४६} ।
- ग्रहचारं^(१४) पृथक्त्वेन^{४७} ग्रहयुद्धं च कृत्स्नतः^{४८} ॥ १६
- वातिकं चाथ स्वप्नांश्च^{४९} मुहूर्तांश्च तिथींस्तथा । करणानि निमित्तं^{५०} च शकुनं पाकमेव च^{५१} ॥ १७

1 B सिद्धेभ्यः; D श्रीजिनाय नमः । 2 B C मगधेषु । 3 B पुर । 4 A C D पुरं ।
 5 A D समाकीर्णं । 6 A D शैलेषु; B सैलेषु । 7 B शुभं । 8 A D वृक्षैः । 9 A B चतुष्पदैः ।
 10 C शोभितः । 11 B महात्माणं; C महाज्ञानं । 12-13-14 C तपोयुक्तक्रियाशक्त्या । 15 B C निरा-
 श्रयम् । 16 B D निर्ग्रन्थं; C निर्ग्रन्थ । 17 A सु°; B C स° । 18 A वृत; B वृत्ति; C वृत्तं ।
 19 B शिष्यैः । 20 B प्रशिष्यैः; C भूयिष्ठैः । 21 A वादिनम् । 22 A C D नमस्य । 23 B शिरसाः ।
 24 A-न; C वेन । 25 A पति; B तदा गिरां । 26 A सविपु; B सर्वेऽपि; C सर्वेषु । 27 D प्रीत° ।
 28 A B दिव्य° । 29 A बुभुत्सुव । 30 B मति । 31 A मही । 32 A भिज्जुतितः; B राजा-
 भिपूरिताः । 33 A जयुद्वाश्रमि°; B ययुद्पेस्वभि°; C ययुर्हे° । 34 A स्फीतान्; B स्फीतानां ।
 35 A संश्रये पुरवोचिताः; C संश्रये गुरुवोदिताः । 36 A साश्रयेयु; C संश्रययः । 37 C सदा ।
 38 B C स्वप्नां । 39 A दिव्यज्ञानं । 40 A भिक्षवः स्वल्प° । 41 B ग्राहं । 42 B सर्वेशि° ।
 43 A C D उल्काः । 44 A गन्धर्वनगरे । 45 A यात्रासुत्पातकां; C यत्रोत्पातं । 46 A तथा । 47 A
 पृथक्त्वेन । 48 A कृत्स्नतराः; C कृत्स्नः । 49 A स्वप्नश्च । 50 A निमित्तानि । 51 A शकुनं पाकमेव च ।

व्योतिष केवलं काल वारु-दिव्येन्द्रसपदा । लक्षण व्यञ्जन चिह्नं लग्न-विद्यौपधानि च ॥ १८
 बला-ऽबल च सर्वेषा विरोध च पराजयम् । तत् सर्वमानुपूर्वेण प्रव्रवीहि महामते ॥ १९
 सर्वानेतान् यथोद्दिष्टान् भगवन् । वक्तुमर्हसि । प्रश्नं शुश्रूषवः सर्वे वयमन्ये च साधवः ॥ २०
 ॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते ग्रन्थाङ्गसंचयो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

ततः प्रोवाच भगवान् दिग्दार्साः श्रमणोत्तमः । यथावच्छास्त्रविन्यासं द्वादशाङ्गविशारदः ॥ १
 भवद्विर्यद्यहं पृष्टो निमित्त जिनभाषितम् । समास-न्यासतः सर्वं तन्निबोधं यथाविधि ॥ २
 प्रकृतेर्योऽन्यथाभावो विकारः सर्वं उच्यते । एव विकारे विज्ञेय भयं तत् प्रकृतेः सदा ॥ ३
 उल्काना प्रभव रूपं प्रमाणं फलमाकृतिः । यथावत् सप्रयक्ष्यामि तन्निबोधत तत्त्वतः ॥ ४
 भौतिकाना शरीराणा स्वर्गात् प्रच्यवतामिह । सभयश्चाऽन्तरिक्षे ॥ तु तद्वैरुलकेति संज्ञिता ॥ ५
 तत्र तारा तथा धिष्ण्यं विद्युश्चाशनिभिः सह । उल्काविकारा बोद्धव्या ते पतन्ति ॥ निमित्ततः ॥ ६
 तारातारा प्रमाणं तु धिष्ण्य तद् द्विगुणं भवेत् । विद्युद्विशाल-कुटिला रूपतः क्षिप्रचारिणी ॥ ७
 अशनिश्चक्रसस्थाना दीर्घा भवति रूपतः । पौरुपी तु भवेदुल्का प्रपतन्ती विवर्धते ॥ ८
 चतुर्भागफला तारा विष्ण्यमर्षफल भवेत् । [रंका पि(पी)तास्तु मध्यास्तु श्वेताः
 स्निग्धास्तु पूजिताः] पूजिताः पद्मासस्थाना माङ्गल्यास्ताश्च पूजिताः ॥ ९
 पापाः पापफलं द्युः शिवाश्चापि शिव फलम् । न्यामिश्राश्चापि न्यामिश्रं येषां यैः प्रतिपुङ्गलाः ॥ १०
 इत्येतावत् समासेन प्रोक्तमुल्कामुलक्षणम् । पृथक्त्वेन प्रयक्ष्यामि लक्षण न्यासतः पुनः ॥ ११
 ॥ इत्युल्कालक्षणो द्वितीयोऽध्यायः ॥

नक्षत्रं यस्य यत्पुसः पूर्णमुल्कां प्रताडयेत् । भय तस्य भवेद् घोरं यतस्तत् कम्पते हतम् ॥ १
 अनेकवर्णनक्षत्रमुल्का हन्युर्यदा समाः । तस्य देशस्य तावन्ति भयान्युप्राणि निर्दिशेत् ॥ २
 येषां वर्णेन सयुक्ता सूर्यादुल्का प्रवर्तते । तेभ्यः सजायते तेषां भय येषां दिशं पतेत् ॥ ३
 नीलाः पतन्ति या उल्काः सस्य सर्वं विनाशयेत् । त्रिवर्णां त्रीणि घोरानि भयान्युल्का निवेदयेत् ॥ ४
 विकीर्यमाणा कपिला विशेष घामसस्थिता । रण्डा भ्रमन्त्यो विकृताः सर्वा उल्का भयावहा ॥ ५
 उल्काऽशनिश्च धिष्ण्य च प्रपतन्ति यतोमुराः । तस्या दिशि विजानीयात् ततो भयमुपस्थितम् ॥ ६
 सिंह-न्याघ्न-वराहोष्ट्र-द्वीपि-श्वान-रुरोपमाः । शूल-पट्टिशसस्थाना धनु-बौण-गदानिर्भाः ॥ ७
 पाश-वज्रासिंहदशाः परश्व-धेनुसनिभाः । शंश-मार्जारसदृशाः पक्षकोटप्रसनिभाः ॥ ८
 गोर्षा-सर्प-शुगालानां सदृशा शल्यकस्य च । मेपाज-महिपाकारा काकाऽऽकृतिवृकोपमाः ॥ ९

1 A वसुदिव्येन्द्रसपद, C वासुदेवेन्द्र । 2 A चिह्न । 3 C तथा दिव्यौपधानि च । 4 A महातप, B महत्तमः । 5 A अङ्गसंचयो । 6 A C दिग्दार्सा श्रवणो । 7 B C यथावच्छास्त्र वि । 8 B D निबोधय । 9 A विकारो विज्ञेय । 10 A स प्रकृतेरन्यथागम । 11 B यथावच्छं प्र० । 12 B यत्त । 13 A समवाश्रातरि । 14 A C रिक्ष । 15 B C D निपतन्ति । 16 A C ताराणा । * B आदर्शं पुरेय कोष्टकगता पत्तिरुपलभ्यते । 17 A D मागल्यान्ताश्च । 18 A पापत्रोपफल, C पापघो-रफल । 19 A B उल्क्षणे, C लक्षण । 20 C पुसस्तर्णं । 21 A यत्तत्र । 22 A D हत । 23 B भाचति । 24 B तेषा । 25 C दिशि । 26 B C घामकस्थिता । 27 C भ्रमन्तः । 28 C विक्रिताः । 29 A मूलं । 30 A गदाकाया, C गदामया । 31 C वज्राणि । 32 A परस्सर्वेन्दु, C परशुवह । † This second half is not found in B and D । 33 B, C, and D पक्षिणः । 34 B, C, and कू । 35 A घोषा । 36 D मेघने ।

- ऋक्ष-वानरसंस्थानाः कबन्धसदृशाश्च याः । अलात-चक्रसदृशा वक्राक्षप्रतिमाश्च याः ॥ १०
- शक्ति-लाङ्गलसंस्थाना यस्याश्चोभयतः शिराः । सा स्तन्यमाना नागाभाः प्रयतन्ति स्वभावतः ॥ ११
- उल्काऽशनिश्च विद्युच्च संपूर्णं कुरुते फलम् । पतन्ती¹⁰ जनपदा त्रीणि उल्का तीव्रं प्रबाधते¹¹ ॥ १२
- यथावदनुपूर्वेण तत् प्रवक्ष्यामि¹⁸ तत्त्वतः । अग्रतो देश¹³मार्गेण¹⁴ मध्येनानन्तरं¹⁵ ततः¹⁶ ॥ १३
- पुच्छेन पृष्ट(ष्ट)तो देशं पतन्त्युल्का विनाशयेत्¹⁷ । मध्यमा न प्रशस्यन्ते नभस्युल्काः पतन्ति याः ॥ १४
- स्रोहवत्यो¹⁹ ऽन्यगामिन्यो प्रशस्ताः स्युः प्रदक्षिणाः । उल्का यदि पतेच्चित्रां पक्षिणांमहिता²² सा ॥ १५
- श्याम-लोहितवर्णां²⁴ च सद्यः कुर्याद् महद्भयम् । उल्कायां भस्मवर्णायां परचक्राऽऽगमो²⁵ भवेत् ॥ १६
- अग्निमग्निप्रभा कुर्याद् व्याधिं²⁶ माञ्जिष्टसंनिभा²⁷ । नीला कृष्णां²⁸ च धूम्रा च शुक्ला वाऽसिसंमद्युतिः ॥
- उल्का नीचैः समा स्निग्धां पतन्ति(न्ती) भयमादिशेत् ॥ १७
- शुक्ला रक्ता च पीता च कृष्णा चापि यथाक्रमम् । चा(च)तुर्वर्णा³¹ विभक्तव्या साधुनोक्ता यथाक्रमम् ॥ १८
- उदीच्यां ब्राह्मणान् हन्ति प्राच्यामपि च क्षत्रियान् । वैश्यान् निहन्ति याम्यायां प्रतीच्यां शूद्रघातिनी ॥ १९
- उल्का रूपेण³² वर्णेन स्वं स्वं वर्णं प्रबाधते³⁴ । स्निग्धा चैवानुलोमा च प्रसन्ना च न बाधते ॥ २०
- द्यां चादित्यां³⁶ पतेदुल्का वर्णतो वा दिशोऽपि वा । तं तं वर्णं निहन्त्याशु वैश्वानर इवार्चिभिः ॥ २१
- अनन्तरां³⁷ दिशं दीप्ता येषामुल्काऽग्रतः पतेत् । तेषां स्त्रियश्च³⁸ गर्भाश्च भयमिच्छन्ति दारुणम् ॥ २२
- कृष्णा नीला च रुक्षाश्च प्रतिलोमाश्च³⁹ गर्हिताः⁴⁰ । पशु-पक्षिसुसंस्थानां भैरवाश्च भयावहाः ॥ २३
- अनुगच्छति या उल्का बाह्या तूल्का समन्ततः⁴² । वर्णानुसारिणी नाम सा तु राष्ट्रं विनाशयेत् ॥ २४
- रक्ता पीता नभस्युल्काः⁴⁴ श्येनपाङ्गेन⁴⁵ संनिभाः⁴⁶ । अन्येषां गर्हितानां च सत्त्वानां सदृशास्तु⁴⁷ याः⁴⁸ ॥ २५
- उल्कास्ता न प्रशस्यन्ते निपतन्त्यः सुदारुणाः । यासु प्रपतमानासु⁴⁹ मृगा विविधमानुषाः ॥ २६
- शब्दं मुञ्चन्ति दीप्तासु दिक्षु मासन्नकाम्यया⁵¹ । ऋग्यादाश्चाऽऽशु⁵² दृश्यन्ते⁵³ या खरा विकृताश्च याः ॥ २७
- सधूम्रा याः सनिर्घाता उल्काश्चावाप्रयुः । समूमिकंपाः परुषा रजस्विन्यो⁵⁴ ऽपसव्यर्गाः⁵⁵ ॥ २८
- ग्रहानादित्य-चन्द्रौ च याः स्पृशन्ति दहन्ति वा । परचक्रं⁵⁶भयं⁵⁷ घोरं⁵⁸ क्षुधा-व्याधि-जनक्षयम् ॥ २९
- एवं⁵⁹क्षर्णसंयुक्ताः कुर्वन्त्युल्का महाभयम् । अष्टापदवदुल्काभिर्दिशं⁶¹ पश्येद् यदाऽऽवृता⁶² ॥ ३०
- युगान्तं⁶³ इति विन्द्यात्⁶⁴ भद्रवाहुवचो यथा । पद्मं-श्री-वृक्षं-चन्द्रार्क-नन्द्यावर्त-घटोपमाः ॥ ३१

1 C not found । 2 A आलान° । 3 C D ऋग्यादा । 4 C °सदृशा । 5 C भुयाः । 6 C °संकाशा । 7 C याशांतो° । 8 B सृण्यमाना; D शून्यमान । 9 B नागोभाः । * D श्येनवल्मीकसन्निभाः । 10 A C पतन्ति । 11 A B प्रबाधते । 12 B प्रवक्ष्यामि । † Sts from this are numbered as 11, 12 etc in C. 13 B देश° । 14 A °मार्गेण । 15 C D °नान्तरतः । 16 D पुनः । 17 B विनाशये । 18 A °ति । 19 AB स्रोहवतो । 20 A पदे चित्रा; C पतेत्त्र; D पतच्चित्रा । 21 A D दक्षिणा । 22 C °महताय । 23-24 A वर्णाश्च; B °वर्णाभा । 25 B °चक्रगमो । 26 B व्याधि । 27 C °संप्रभा । 28-29 C °कृतिवर्णा । 30 A ससम° । ‡ B एतद्वर्णं तदाऽऽदिशेत्; D पतेद्वर्णं तदाऽऽदिशेत् । 31 B °वर्णा । 32 A तु क्षण; B D रक्षेण । 33 A स्व । 34 A प्रबाधते । 35-36 D यास्तादित्यात् । 37 B अनन्तरं; C अनन्तरा; D अनेन यां । 38 B स्त्रिया; C स्त्रियं । 39-40 C सुगर्हिताः । 41 A °शस्त्रसु-संस्थाना; C °शस्त्रसंस्था । 42 B समंगता । 43 A वत्सा° । ¶ This first half is missing in D. 44 C सुमध्यासु । 45 B चलयेनेन; C श्रेताः स्निग्धाश्च । 46 C पूजिताः । 47-48 A स्रयः । 49 A प्रयत्तमानासु । 50 B मासुच° । 51 A° कामया । 52 C व° । 53 C °भाषन्ते । 54 A राज° । 55 A °सत्यगाः; C ससच्यगाः । 56 A B C °चक्रं । 57 B नृपभयं । 58 C it is not found in this Ms. 59-60 A एतद्वर्णं । 61 B C D दिशं । 62 BC °वृत्तम्; D °वृजम् । 63 C पुमांस । 64 BD विद्यात् । § ABD पद्मासाभोपलभ्यते । 65 B यदा । 66 B चंद्र is twice found in this Ms before and after वृक्ष ।

वर्धमानध्वजाकारा पताका-मत्स्य-शूर्मवत् । वाजि-वारणरूपाश्च शङ्ख-वादित्र-उत्रवत् ॥	३२
सिंहासन-रथाकारा रूपापिण्डव्यवस्थिताः । रूपैरतैः प्रकाशन्ते ^१ सुर्यमुल्काः समाहिताः ॥	३३
नक्षत्राणि विमुञ्चन्त्यैः क्षिगघाः प्रत्युत्तमाः शुभाः । सुवृष्टिं क्षेममारोग्य सस्यसपचिरुत्तमाः ॥	३४
सोमो राहुश्च शुक्रश्च वेतुर्भोमश्च पापिनः ^२ । वृहस्पतिर्बुधः सूर्यः सौरिर्ध्वाऽपीह ^३ नागरैः ॥	३५
हन्युर्मध्येन सा उल्का प्रह्वणा ^४ नाम विवर्ता ^५ । सनिर्घाती ^६ सधूम्रा वा तत्र विन्यादिद फलम् ॥	३६
नागरेषु ^७ पृष्टेषु ^८ नागराणां महद्भयम् । चान्येषु ^९ नुपस्पृष्टेषु ^{१०} वायिना ^{११} तद्भय भवेत् ॥	३७
सन्ध्याना रोहिणी पौष्य चित्रा त्रीण्युत्तराणि च । मैत्र चोल्का ^{१२} यदा ^{१३} हन्यात् तदा स्यात्पार्विवाद् भयम् ॥	३८
वायवं वैष्णव पुष्यं यद्युल्काभिः प्रताडयेत् । ब्रह्म-क्षत्रं भय विन्याद् राक्षश्च भयमादिशेत् ॥	३९
यथा ग्रहं तथा ऋक्षं चातुर्वर्ण्यं विभावयेत् । अतः पर प्रवक्ष्यामि सेनासूल्का यथाविधि ॥	४०
सेनायास्तु समुद्योगे ^{१४} राज्ञी विवदमानथी ^{१५} । उल्का यदा पतन्तीति तदा वक्ष्यामि लक्षणम् ॥	४१
उद्गच्छेत् ^{१६} सोममर्कं ^{१७} वा यद्युल्कां संविदारयेत् ^{१८} । स्थायराणां विपर्यास अस्मिन्नुत्पातदर्शने ॥	४२
अस्त यातमथाऽऽदित्यं सोम चोल्का लिखेद् यदा । आगन्तुर्घट्यते सेना यथादेशं यथाऽऽगमम् ॥	४३
उद्गच्छेत्सोममर्कं वा यद्युल्का प्रतिलोमतः । प्रविशेन्नगराणां स्याद् विपर्यासस्तथागते ॥	४४
प्रपैवास्तगते ^{१९} उल्का आगन्तूनां भयं भवेत् । प्रतिलोमा भयं कुर्याद् यथास्य चन्द्र-सूर्ययोः ॥	४५
उदये भास्करस्योल्का याऽप्रतोऽभिर्प्रसर्पति । सोमस्वापि जयं कुर्यादेयां पुरस्तरा वृतिः ^{२०} ॥	४६
सेनामभिसुरी भूत्वा यद्युल्का प्रतिलोमते । प्रतिसेनावध विन्यात्सिन्नुत्पातदर्शने ॥	४७
अथ यद्युभया सेनामेकैकं प्रतिलोमतः । उल्का तूर्णं प्रपद्येत उभयत्र भयं भवेत् ॥	४८
येषा सेनायुं निपतेदुल्कां नीलमहत्प्रभां । सेनापतिवर्धस्तेषामर्चिरार्तं सप्रजायते ॥	४९
उल्कास्तु लोहिताः सूक्ष्माः पतन्त्यः पृथनां प्रति । यस्य राज्ञः प्रपद्यन्त कुमारो हन्ति तं नृपम् ॥	५०
उल्कास्तु चहवः पीताः पतन्त्यः पृथना प्रति । पृथना व्याधिता प्राहुस्तस्मिन्नुत्पातदर्शने ॥	५१
श्वहुशान्वः ^(१) प्रपद्येरन् उल्काः श्वेताः समततः । ब्राह्मणेभ्यो भयं घोर तस्य सैन्यस्य निर्दिशेत् ॥	५२
उल्का व्यूहेऽपनीकेषु या पतेत्तिर्यगागता । न तदा जायते युद्धं परिघा नाम सा भवेत् ॥	५३
उल्का व्यूहेऽपनीकेषु पृष्टतोऽपि पतन्ति याः ॥ क्षय-व्ययेन पीड्येरन्नुभयोः सेनयोर्नृपाः (पान्) ॥	५४
उल्का व्यूहेऽपनीकेषु प्रतिलोमाः पतन्ति याः । सप्राभेषु निपतन्ति जायन्ते, किञ्चुकां वर्नी ॥	५५

1 A चारश्च । 2 A स्वस्यासनं, BD स्वत्यासन । 3 B °पिंडं, C विधान । 4 BD °व्यवस्थाः ।
 C भवनोपमा । 5 BCD प्रताडयेत् । 6 A स्व स्व, C सम्यक् । 7 A विमुञ्चन्ते । 8 D प्रत्युत्तमा । 9 A
 योऽपि नः, C योगिन । 10 A शौरि, D सौर । 11-12 A श्वाचलयावर । 13 C ग्रहवेत्, D ग्रहवेत् ।
 14 CD it is not found in these Mss 15 C सविद्युत्वा, D सविद्युत् । 16 A सनिर्याता ।
 17 D नागरेषु । 18 A उपस्पृष्टेषु । 19 A पापिष्ठा, B D वायिषू । 20 A पापिना । 21 A राज्ञी । 22-23
 A चोमयदा, B चोमयदो । 24 B °ष्ट्रं । 25 A वसुद्योगे । 26 C राज्ञी । 27 C चेष शुभाशुभ । 28
 A उद्गच्छ, C उद्गच्छन्त । 29 C सोमाक । 30 A BD यद्युल्काभिः । 31 A BD विदारयेत् । * C निर्ग-
 न्यवचन यथा । 32 A प्रपैवास्तगते, C प्रपैवास्तगते । 33 A पि । 34 BD this is not found in
 these Mss 35 A विघात् । 36 C सेना । 37 C प्रतिपते । 38 A उल्का is twice found in this
 Ms 39 C नीला । 40 C महा° । 41 C °वध । 42 C विघात् । 43 C रश्मि । 44 C द्ययता । † C
 रोगव्याधि समाप्त्याति तस्मिन्नुत्पातदर्शने । ‡ C this stanza is not found in this Mss § ABD
 सप्तशतानुपधेत उल्काक्षेपा च युञ्जति । ¶ A BD या पतति च सायका । § A परिधानमस्या स्मृतम् ।
 || ABD क्षय इत्येव तापाश्चरनुभयोरय सेनयो । 45 A पृष्टतोः । 46 A निपतन्ति । 47 A या । 48-49
 C रश्मिर्न्याः, D केसु काचना ।

उल्का यत्र समायान्ति यथाभावे तथासु च । येषां मध्यान्तिकं^२ यान्ति तेषां स्याद्विजयो ध्रुवम् ॥ ५६
चतुर्दिक्षु यदा पृथना उल्का गच्छन्ति संततम् । चतुर्दिशं तदा यान्ति भयान्युग्राणि^५ संघर्षः ॥ ५७
अग्रतो^७ या पतेदुल्कां सा सेना तु प्रशस्यते । तिर्यक् संचरते^{१०} मार्गं प्रतिलोमी भयावहा ॥ ५८
यतः सेनामभिपतेत्^{१२} तस्य सेनां प्रबाधयेत् । विजयं तु समाख्याति येषां सोल्का पुरःसरा ॥ ५९
डिम्भरूपा^{१३} नृपतये^{१४} बन्ध^{१५} मुल्का प्रदापयेत्^{१६} । प्रतिलोमा विलोमा प्रतिराज्ञो^{१७} भयं सृजेत्^{१८} ॥ ६०
यस्यापि जन्मनक्षत्रं उल्का गच्छेच्छसेपमी^{१९} । विदारणा तस्य वाच्या व्याधिना वर्णसङ्करैः ॥ ६१
उल्का येषां यथारूपा दृश्यते प्रतिलोमतः । तेषां ततो भयं विन्द्यादनुलोमा शुभागमम् ॥ ६२
उल्का यत्र प्रसर्पन्ति भ्राजमाना दिशोदिशम् । सप्तरात्रान्तरं^{२०} वर्षं दशाहा^{२१}दुत्तरं भयम् ॥ ६३
पापासूल्कासु यद्यस्तु^{२२} यदा देवः प्रवर्षति^{२३} । प्रशान्तं तद्भयं विन्द्याद् भद्रबाहुवचो यथा ॥ ६४
यथातिवृष्टिः^{२४} स्निग्धा^{२५} च दिशि शान्ता पतन्ति याः । उल्कास्वाशु भवेत् क्षेमं सुभिक्षं^{२६} मन्दरोगवान् ॥ ६५
यथामार्गं यथावृद्धिं यथाद्वारं यथाऽऽगमम् । यथाविकारं विज्ञेयं ततो ब्रूयाच्छुभाऽऽशुभम् ॥ ६६
तिथिश्च करणं चैव नक्षत्राश्च मुहूर्त्ततः । ग्रहाश्च शकुनाश्चैव दिशो वर्णाः प्रमाणतः ॥ ६७
निमित्तादनुपूर्वाश्च पुरुषा(?) कालतो बलात् । प्रभावाश्चागतिश्चैवमुल्कानां फलमादिशेत् ॥ ६८
एतावदुक्तमुल्कानां लक्षणं जिनभाषितम् । परिवेषान् प्रवक्ष्यामि तान्निबोधत तत्त्वतः ॥ ६९

॥ इति भद्रबाहुसंहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि परिवेषान् यथाक्रमम् । प्रशस्तानप्रशस्तांश्च यथावदनुपूर्वशः ॥ १
पञ्च प्रकारा विज्ञेयाः पञ्च वर्णाश्च भौतिकाः । ग्रह-नक्षत्रयोः कालं परिवेषाः समुत्थिताः ॥ २
रूक्षाः खण्डाश्च वामांश्च क्रव्यादायुधसंनिभाः । अप्रशस्ताः प्रकीर्त्यन्ते^{३४} विपरीत^{३५}गुणान्विताः ॥ ३
रात्रौ तु संप्रवक्ष्यामि प्रथमं तेषु लक्षणम् । ततः पश्चाद्विवा भूयो तन्निबोधं यथाक्रमम् ॥ ४
क्षीर-शङ्खनिर्भश्चन्द्रे^{४०} परिवेषो^{४१} यदा भवेत् । तदा क्षेमं सुभिक्षं च राज्ञो^{४३} विजयमादिशेत् ॥ ५
सर्पिस्तैलनिकाशस्तु परिवेषो यदा भवेत् । न चाऽऽकृष्टोऽतिमात्रं च महामेघस्तदा भवेत् ॥ ६
रूप्य-पारार्पिताभश्च परिवेषो यदा भवेत् । महामेघास्तदाभीक्षणं^{४६} तर्पयन्ति जलैर्महीम् ॥ ७

* C अनुकूला मुधर्वसा । 1 A स्वरं । 2 A चोपपत्तिकं । 3 C संघसा; D संततः । 4 A B D यदा । 5 A नुगण°; B नुमन; D स्रगण । 6 A B संघसः । 7 A B अग्रमे । 8 D पतत्युल्का । 9 C D सु° । 10 A गगानरवेः; B मानरवे । 11 A प्रतिलोमो । 12 A B मभिपतति । † A तस्य सेनामसौ जयः; BD तस्य सेनामयो जयः । ‡ A B D तं विजयं कुर्यात्तेषां पतेत्सोल्का यदा पुरा । 13 A एवं स्त्रीरूप°; B एवं श्रीरूपा; D एवंरूपा । 14 A °तेय । 15 A °दद्ध; B °द्धय; C वेध । 16 A B प्रतापयेत् । 17 A च नृपति°; B च नृपती । 18 A भवेत्; C भयङ्करी । 19 A स्वरो°; C D त्तरो । ¶ C विदार्य-माणाथासज्ञा तस्य पीडा समादिशेत् । 20 C सप्ताहभ्यन्तरे । 21 A देशासा; C दशना । 22 D राज्यस्तु । 23 A प्रसर्पति । 24 A °भिवृष्ट्या; B D °तिवृष्ट्या । 25 A B स्निग्धार; D स्निग्धया । 26 C समुभिक्ष । 27 C °मरोगता । 28 B उल्काध्यायः तृतीयः; C उल्कालक्षणं तृतीयाध्यायः । 29 A B D °पूर्वतः । 30 B परिवेषा । 31 B सुपस्थिताः । 32 A वाता । 33 C प्रशस्ता । 34 C न प्रशस्यते । 35 A B D विपरीता । 36 C it is not found in this Ms. । 37 C निबोधत । 38 D यत्त्वतः । 39 C °निकाशस्तु । 40 C it is not found in this Ms. । 41 C परिवेषे । 42 A यथा । § C This second half is not found in this Ms. The next stanza also is not found. 43 D राज्ञः । 44 D स्वभय । 45 C °धारा° । 46 C °प्रभावस्तु । 47 A B D °मेघः । 48 C भीक्षं ।

इन्द्रायुधसवर्णस्तु परिवेषो यदा भवेत् । सङ्गाम तत्र जानीयाद् वर्षं ^१ चापि जलागमम् ॥	८
कृष्णे नीले ^२ पुन चर्पं पीते तु व्याधिमादिशेत् । *रुक्षे भस्मनिभे चापि दुर्बृष्टिर्भयमादिशेत् ॥	९
यदा तु सोगमुदितं परिवेषो रुणद्धि हि । जीमूतवर्णस्निग्धश्च महामेघस्तदा भवेत् ॥	१०
अभ्युन्नतो यदा श्वेतो रुक्षः सन्ध्यानिशाकरः । अचिरेणैव कालेन राष्ट्रं चौरैर्विलुप्यते ॥	११
चन्द्रस्य परिवेषस्तु सर्वरात्रं यदा भवेत् । शल जनक्षय चैव तस्मिन् देशे विनिर्दिशेत् ॥	१२
भास्कर तु यदा रुक्षः परिवेषो रुणद्धि हि । तदा मरणमाख्याति नागरस्य महीपतेः ॥	१३
आदित्यपरिवेषस्तु यदा सर्वदिन भवेत् । क्षुब्ध जनमारिश्च शलकोपं च निर्दिशेत् ॥	१४
हरिते ^{१५} सर्वसत्यानामीतिर्भवति वारुणा । वृक्ष-गुल्म-लतानां च ^{१६} वर्त्तनीनां ^{१७} तथैव च ॥	१५
यतः रण्डस्तु दृश्येत ततः प्रविशते परं ^{१८} । प्रयत्नं ^{१९} तत्र कुर्वति ^{२०} रक्षणे पुर-राष्ट्रयोः ॥	१६
रक्तो ^{२१} वा यदाभ्युदित ^{२२} कृष्णपर्यन्त एव र्धं । परिवेषो रविं ^{२३} रुन्ध्याद् राज्ञ्यसन्नमादिशेत् ॥	१७
यदा त्रिवर्णपर्यन्तं ^{२४} परिवेषो दिवाकरम् । तद्राष्ट्रमचिरात् कालाद् दस्युभिः ^{२५} परिलुप्यते ^{२६} ॥	१८
हरितो नीलपर्यन्तः परिवेषो यदा भवेत् । आदित्ये यदि वा सोमे राज्ञ्यसन्नमादिशेत् ॥	१९
दिवाकर बहुविधः ^{२७} परिवेषो रुणद्धि हि । राष्ट्रक्षोभो भवेत् तस्य गवा मरणमादिशेत् ॥	२०
यदाभिमुच्यते ^{२८} शीघ्रं दिवसैश्चाभिवर्धते ^{२९} । गवा विलोपमपि च तस्य राष्ट्रस्य निर्दिशेत् ॥	२१
अंशुमाली ^{३०} यदा तु स्यात् परिवेषः समन्ततः । तदा सपुरराष्ट्रस्य देशस्य रुजमादिशेत् ॥	२२
ग्रह-नक्षत्र-चन्द्राणां परिवेषः प्रगृह्यते ^{३१} । अमीक्ष्य यत्र वर्तते(तेत?)त देशं परिवर्जयेत् ॥	२३
परिवेषो विरुद्धेषु नक्षत्रेषु ग्रहेषु च । कालेषु वृष्टिर्विज्ञेया भयमन्यत्रं ^{३२} निर्दिशेत् ॥	२४
अशक्तियेतो गच्छेत् तां ^{३३} दिशं ^{३४} त्वमियोजयेत् ^{३५} । रक्तो ^{३६} वा विपुलां चाप्रे जयं कुर्वति शाश्वतम् ॥	२५
यदाऽशक्तिकर्हश्येत परिवेषसमन्वितौ । नागरा यायिनो ^{३७} हन्युस्तदा यत्रेन सयुगे ॥	२६
नानारूपो यदा दण्डः परिवेषं ^{३८} प्रमर्दति ^{३९} । नागरास्तत्र वाध्यन्ते ^{४०} यायिनो ^{४१} नात्र सशयः ॥	२७
त्रिकोणो ^{४२} यदि दृश्येत परिवेषः ^{४३} कथञ्चन । त्रिभागशर्ल्वध्योऽसाविति निर्मन्थशासने ॥	२८
चतुरस्रो यदा चापि परिवेषः प्रकाशते । क्षुब्धया व्याधिभिश्चापि चतुर्भागे विशिष्यते ॥	२९
धर्षचन्द्रनिकाशस्तु परिवेषो रुणद्धि ^{४४} हि ^{४५} । आदित्य ^{४६} यदि वा सोम ^{४७} राष्ट्रं सङ्कुलतां व्रजेत् ॥	३०
प्राकाराद्दालिकीप्रर्धः ^{४८} परिवेषो रुणद्धि हि । आदित्य यदि वा सोमं पुररोधं निवेदयेत् ॥	३१

1 A B °सुवर्णं । 2 C वर्षं । 3 C °गमे । 4 B D नील । * Before this there is one more line in C which is as under -नक्षत्रप्रतिमानस्तु महामेघस्तदा भवेत् । 5 A D दुर्बृष्टि । 6 D °वर्णं । 7 A B D चद्रश्च । 8 C सागरस्य । 9 B D हृते । 10 B D इति, C इति । † C, तस्मिन्सुत्पातद्वयं ॥ 11 D वर्तनीनां । 12 A अपर । 13 A B D तत । 14 A B D प्रयत्न । 15 C कुर्वति । 16 A रक्त । 17 C अभ्युदयेत् । 18 D खे । 19 A B रवी, D रवि । 20 C विन्ध्यात् । 21 A राजा, C राज्ञा । 22 B C D त्रिवर्णो । 23 B C D पर्यति । 24 A तद् दृष्टु । 25 A त्रिष्वेन । 26 B C विलुप्यते, D परितुप्यते । 27 C राज्ञा । 28 C °विध । † A B D भिषते बहुषा चापि । 29 C हरणं । ‡ C This and the following stanza are not found in C 30 A भिमुच्यते, B भिमुच्येव । 31 B D दिश । 32 D °भिमुच्यते । 33 B अर्थांमाली, D अर्थमाली । 34 A B परिवृह्यते, C परिग्रह्येव । 35 B D अन्यात् । 36 B D मादिशेत् । 37 A B D त । 38 A देश । 39 C त्रिभियोजयेत् । 40-41 B रिक्ताता, C रक्ताता, D रक्ताता । 42 C सातत । 43 C परिवेष । 44 C समुदिशता । 45 A D गायिनो, C यायिन । 46 B परिवेषा, C परिवेष । 47 C D प्रवर्द्धते । 48 A B बर्द्धन्ते; D बर्द्धन्ते । 49 A B पायिनो । 50 A B D त्रिकोणं । 51 A परिवेष । 52 C °सूत्रं । 53-54 A B D प्रकाशते । 55 A आदित्ये । 56 A सोमे । 57 B D प्रकारं । 58 B °ज्वलकं; C D °महालकं । 59 C °आकार ।

समन्ताद् वेष्टते^१ यस्तु मुच्यते च मुहुर्मुहुः । सङ्ग्रामं तत्र जानीयाद् दारुणं^२ पर्युपस्थितम्^३ ॥ ३२
यदा ग्रहमवच्छाद्य परिवेषः प्रकाशते । अचिरेणैव कालेन सङ्कुलं^४ तत्र जायते ॥ ३३
यदि राहुमपि प्राप्तं परिवेषो रुणद्धि चेत् । तदा सुवृष्टिर्जानीयाद् व्याधिस्तत्र भयं भवेत् ॥ ३४
पूर्वसंध्यां नागराणामागन्तूनां च पश्चिमां । अर्धरात्रेषु राष्ट्रस्य मध्याह्ने राज्ञ उच्यते ॥ ३५
धूमकेतुं च सोमं च नक्षत्रं च रुणद्धि हि । परिवेषो यदा राहुं^७ तदा यात्रा न सिद्ध्यति ॥ ३६
यदा तु ग्रह-नक्षत्रे^८ परिवेषो रुणद्धि हि । अभावस्तस्य देशस्य विज्ञेयः पर्युपस्थितः ॥ ३७
त्रीणि यत्र^९ विरुध्यन्ते नक्षत्रं चन्द्रमा ग्रहः । त्र्यहो^{१०} वा जायते^{११} वर्षं मासाद् वा जायते भयम् ॥ ३८
उल्कावत् साधनं ज्ञेयं परिवेषेषु^{१२} तत्त्वतः । लक्षणं संप्रवक्ष्यामि विद्युतां^{१३} तन्निवोधत ॥ ३९

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते परिवेषो^{१५}ऽध्यायश्चतुर्थः ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि विद्युतां^{१६} नामविस्तरम् । प्रशस्तां वाऽप्रशस्तां च यथावदनुपूर्वशः^{१७} ॥ १
सौदामिनी च पूर्वा च कुम्भहेमोत्पला^{२२} शुभा । निरभ्रां मिश्रकेशी च क्षिप्रगा चाशनिस्तथा^{२६} ॥ २
एतासां नामभिर्वर्षं ज्ञेयं कर्मभिरुक्तितः^{२७} । भूयो व्यासेन वक्ष्यामि प्राणिनां पुण्यशालिताम्^{२८} ॥ ३
स्निग्धास्निग्धेषु चाग्नेषु विद्युत् प्राच्यां जलावहा । कृष्णा तु कृष्णमार्गस्था वातवर्षावर्हा भवेत् ॥ ४
अथ रश्मिमती^{३०} स्निग्धा हरिता हरितप्रभा । दक्षिणा दक्षिणावर्त्ता^{३१} कुर्यादुदकसंप्लवम्^{३२} ॥ ५
॥ रश्मिमती^{३३} मोदिनी^{३४} भाति विद्युदपरदक्षिणे^{३६} । **हरिता भाति रोमाञ्चं^{३७} सोदकं^{३८} पातयेद् बहु^{३९} ॥ ६
अपरेण^{४०} तु या विद्युच्चरते चोत्तरामुखी । कृष्णाभ्रसंस्थिता^{४१} स्निग्धा साऽपि कुर्याज्जलागमम्^{४२} ॥ ७
अपरोत्तरा तु या विद्युत् मन्दतोया हि सा स्मृता । उदीच्यां श्यामवर्णस्था रुक्षा^{४३} तु सा^{४४} तु^{४५} वर्षति ॥ ८
या तु पूर्वोत्तरा विद्युद् दक्षिणां च पलायते । चरत्यूर्ध्वं च तिर्यग् सा साऽपि^{४६} श्वेता जलावहा ॥ ९
तथैवोर्द्ध्वमधो वाऽपि स्निग्धा रश्मिमती भृशम् । सघोषा चाप्यघोषा च दिक्षु सर्वासु वर्षति ॥ १०
शिशिरे चापि वर्षन्ति रक्ताः पीताश्च विद्युतः । नीलाः श्वेता वसन्तेषु न वर्षन्ति कथञ्चन ॥ ११
हरिता मधुवर्णाश्च ग्रीष्मे रुक्षाश्च निश्चलाः । भवन्ति ताम्र-गौराश्च वर्षास्वपि^{५२} निरोधकाः ॥ १२

1 A B D बध्यते । 2 C शीघ्रं । 3 C पर्युपस्थितम् । * C भयमाख्याति दारुणम् ॥ 4 A सङ्ग्रामं । † This stanza is thus found in C:—राहुणा वेद्यदासाद्धं परिवेषो रुणद्धि हि । तदा भ्रष्टं विजानीयाद् व्याधिस्तत्र भयं भवेत् ॥ ‡ C नागरात्पूर्वसंध्या । 5 A °संध्या । 6 A पश्चिमः; C पश्चिमं । § This line and the next line also are not found in C and D. 7 A राज्ञः । 8 A °नक्षत्रं । 9 A B यात्रा । 10 A त्र्यहो; B अहो । 11 A B विजायते । ¶ This stanza is not found in B. 12 A परिवेषो तु । § Cलक्षणं तं तिवोधत ॥ 13-14 A विद्युतान् । 15 B परिवेषो-न्मरणो नाम । 16 B D विद्युता । 17 C प्रशस्तान्; D प्रशस्तम् । 18 C अप्रशस्तान्; D अप्रशस्तम् । 19 B अनुपूर्वशः । 20-22 A B D कुमुदोत्पलनिभा । 23 C चिरभ्रा । 24 C त्रासिनी । 25 A स्थिता; C यथा । 26 B C D कर्म° । 27 B C D निरुक्तितः । 28 B C °पापजाम्; D °पंकजा । 29 C महा; D °हर्षावहा । 30 A B °गता; C °वती । 31 C °वर्त्ता । 32 A B °संभवा । ॥ C सुरश्मिमतीकनकाभावे । 33 B °वती । 34 B D मेदिनी । 35 B विद्युतापदक्षिणे; C विद्युदापरदक्षिणा; D विद्युदपरदक्षिणा । ** C हरितां तां प्रभासेत् । 36 B रोमाञ्च; D रोमाञ्चा । 37 D सादिकं । 38 B पतयेत्; C पावयेत् । 39 B C D बहुम् । 40 A C अरुणोदये । 41 B D °संश्रिता । 42 A °जलागमः । †† C अपरोत्तरा मन्दतोया अहिता सा विधीयते । 43 B D सार्व; C रुर्व । 44 A तक्षात् । 45-46 D These two words are missing. 47 A दक्षिणं । 48 D not found. ††† A वाङ्मथ्याऽप्यापि । §§ C हेमन्ते ताम्रवर्णास्तु तद्वितो निश्चलाः स्मृताः ॥ ¶¶ This and the following stanza are not found in C. 49 A तक्षा । 50 D तक्षा । 51 D गौरा । 52 A B श्रापि ।

शारदी(शो) नाभिवर्षन्ति नीला वर्षाश्च विद्युतः । हेमन्ते श्यामताम्रास्तु तडितो निर्जलाः स्मृताः ॥ १३
 रकारक्तेषु चाश्रेषु हरिताहरितेषु च । नीलानीलेषु वा स्निग्धा वर्षन्तेऽनिष्टंयोनिषु ॥ १४
 अथ नीलाश्च पीताश्च रक्ताः श्वेताश्च विद्युतः । एतां श्वेतां पतत्युर्ध्वं विद्युदुदकसप्लवम् ॥ १५
 वैश्वानरपथे विद्युत् श्वेता रूक्षा चरेद् यतीः । विन्धात् तदाऽक्षिनिवर्षं^१ रक्तायामग्नितो भयम् ॥ १६
 यदा श्वेताऽश्रद्धक्षस्य विद्युच्छिरसि संचरेत् । अथ यीं ग्रहयोर्मध्ये वातवर्षं सृजेन्महत् ॥ १७
 अथ चन्द्राद् विनिष्कन्य विद्युन्मण्डलसंस्थिता । श्वेताऽऽर्भा प्रविशेदकं विन्धादुदकसप्लवम् ॥ १८
 अथ सूर्याद् विनिष्कन्य रक्ता समलिनीं भवेत् । प्रविश्य सोमं वा तस्य तत्रं धृष्टिर्मयङ्करा ॥ १९
 विद्युत् तु यतीं विद्युत् ताडयेत् प्रविशेदथं । अन्योऽन्यं चालिखेयाता वर्षं विन्धात् तदाऽशुभं^२ ॥ २०
 राहुणा सधृत चन्द्रमादित्य चापि सर्वतः^३ । कुर्याद् विद्युद् यतीं सार्धं तदा सस्यं न रोहति ॥ २१
 नीला ताम्रा च गौरी च श्वेता वाऽभ्रान्तर चरेत् । सधोर्षीं मन्दघोषीं वा विन्धादुदकसप्लवम् ॥ २२
 मध्यमे मध्यमं वर्षं अधमे अधमं दिशेत् । उत्तमं चोत्तमे मार्गे चरन्तीना च विद्युताम् ॥ २३
 वीथ्यन्तरेषु^४ या विद्युच्चरन्तीमकलं विदुः । अमीक्ष्यं दर्शयेद्यापि तत्र दूरगतं^५ फलम् ॥ २४
 उल्कावत् साधनं ज्ञेयं विद्युतामपि तत्त्वतः । अत्राभ्राणां^६ प्रवक्ष्यामि^७ लक्षणं^८ तन्निबोधतं^९ ॥ २५
 ॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते विद्युलक्षणं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥

अभ्राणां लक्षणं कृत्स्नं^१ प्रवक्ष्यामि यथाक्रमम् । प्रशस्तमप्रशस्तं^२ च तन्निबोधत तत्त्वतः ॥ १
 स्निग्धाण्यभ्राणि यावन्ति वर्षदानि न संशयः । उत्तर मार्गमाश्रित्य तिथौ मुखे^३ यदा भवेत् ॥ २
 सदीच्यान्यथ पूर्वोणि वर्षदानि शिवानि^४ च । दक्षिणाण्य(न्य)पराणि स्युः समूत्राणि^५ न संशयः ॥ ३
 कृष्णानि पीत-ताम्राणि श्वेतानि^६ च यदा भवेत् । श्रयोनिदिशमास्तस्य वर्षदानि शिवानि^७ च ॥ ४
 अम्बराणां^८ च सत्त्वानां^९ सदृशानि^{१०} चराणि^{११} च । सुस्निग्धानि च यानि स्युर्वर्षदानि शुभानि^{१२} च ॥ ५
 शुभानि^{१३} स्निग्धवर्णानि विद्युच्छिर्ष-घनानि च । सद्यो वर्षं समारयान्ति तान्यभ्राणि न संशयः ॥ ६
 शकृतेः फारणैश्चापि समवन्ति शुभैर्यदा । तदा वर्षं च क्षेम च सुमिक्षं च जयं भवेत्^{१४} ॥ ७
 पक्षिणा द्विपदाना च सदृशानि यदा भवेत् । चतुःपदानां^{१५} सौम्याना तदा विन्धान्महज्जलम् ॥ ८
 यदा राहोः^{१६} प्रयागे^{१७} तु चान्यभ्राणि शुभानि^{१८} च । अनुमार्गाणि^{१९} स्निग्धानि तदा राहो जय वषेत्^{२०} ॥ ९

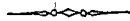
1 B श्वान्येषु । 2 C हिन्व । 3 A not found 4 A not found 5 A श्वेता is doubly found here 6-7 C श्वान्यतमम् । 8 C विद्यात् । 9-10 B च विद्युता । 11-12 B सनिबोध; C सनीवर्ष, D सनिव । 13 A मे, B प्रथमे । 14 C श्वेता च, D स्वतनो । 15 C तदा । 16 C सा दालिला । 17 C नश्येत् । 18 C सा तु । 19 C वृष्टिः । 20 A B D विद्युत् । 21-22 A B D विद्युत् । 23 A B D यदाभ्याम् । 24 A B D तदा । 25 B C D शुभम् । 26 A सन्मते; B सन्मत् । 27 A B विद्युदा, C विद्युदा । 28 B साचा, C सास्र । 29 C अघोषा । 30 C वाऽध्यघोषा । * A B D दक्षिणाकल्पसभवे । 31 C क्षोर्धारेषु । 32 A B चरं, D चारवा । 33 A धामकलं, B स्वामकल, C सफल । 34 B दूराः । 35 C अन्नण । 36 C सप्रवक्ष्यामि । 37 C लक्षणानि । 38 C निबोधत । 39 C तस्य । 40 A B D प्रशस्तान् । 41 A B D अप्रशस्तान् । 42 A B D चान् । 43 A मुखो, C मुखे । 44 C शुभानि । 45 C सुसुहृत्वाणि । 46 C सर्वश । 47 A श्वेतानि । 48 A not found 49 A D तयोनिदिशं, B तयोदिशसं । 50 A शिवानि । 51 A B D अम्बराणां । 52 A सप्तानां, B D सप्तानाम् । 53 B सदृशां । 54 A B चरणानि, C धारणानि । 55 B शिवानि । 56 A शुभानि । 57 A B D बिन्दुं । 58 D द्विष्टिः । 59 A B D वरणे । 60 A वदेत् । 61 C पदा च । 62 A B D जय वषेत् । 63 A राजं । 64 A प्रयागे, C सप्रयागे । 65-66 A B D शुभान्यथा । 67 C अन्नं । 68 C भवेत् ।

स्वायुधानामश्वानां^१ हस्तिनां सदृशानि च । यान्यप्रतो प्रधावन्ति^२ जयमाख्यान्त्युपस्थितम् ॥ १०
 *ध्वजानां च पताकानां घण्टानां तोरणस्य च । सदृशान्यप्रतो यान्ति जयमाख्यान्त्युपस्थितम् ॥ ११
 शुक्लानि स्निग्धवर्णानि पुरस्तात्^३ पृष्ठतोऽपि वा । अभ्राणि^४ दीप्तरूपाणि जयमाख्यान्त्युपस्थितम् ॥ १२
 चतुःपदानां^५ पक्षीणां^६ क्रव्यादानां च दंष्ट्रिणाम् । सदृशप्रतिलोमानि^७ वधमाख्यान्त्युपस्थितम् ॥ १३
 †असि-शक्ति-तोमराणां खड्गानां चक्र-चर्मणां । सदृशप्रतिलोमानि सङ्ग्रामं तेषु निर्दिशेत् ॥ १४
 धनुषां कवचानां^८ च^९ बालानां सदृशानि च । खण्डान्यभ्राणि रूक्षाणि सङ्ग्रामं तेषु निर्दिशेत्^{१०} ॥ १५
 नानारूपप्रहरणैः सर्वे यान्ति परस्परम् । सङ्ग्रामं तेषु जानीयादतुलं प्रत्युपस्थितम् ॥ १६
 अभ्र-वृक्ष^{११} समुच्छाद्य योऽनुलोम^{१२}समं व्रजेत् । यस्य राज्ञो वधस्तस्य भद्रबाहुवचो यथा ॥ १७
 बालाऽभ्र-वृक्षमरणं कुमारामात्ययोर्वदेत् । एवमेव च विज्ञेयं प्रतिराज्ञां^{१३} यदा भवेत् ॥ १८
 तिर्यक्^{१४} यानि गच्छन्ति रूक्षाणि^{१५} च घनानि च । निवर्त्तयन्ति तान्याशु चमूं^{१६} सर्वां^{१७} सनायकाम् ॥ १९
 अभिद्रवन्ति घोषेण^{१८} महता यां चमूं पुनः । सविद्युतानि वाऽभ्राणि तदा विन्द्याच्चमूवधम् ॥ २०
 रुधिरो-दक-वर्णानि निम्ब^{१९}गन्धीनि यानि च । व्रजन्त्यभ्राणि अत्यन्तं^{२०} सङ्ग्रामं तेषु निर्दिशेत् ॥ २१
 विश्वरं^{२१} रवमाणाश्च शकुना यान्ति पृष्ठतः । यदा^{२२} चाभ्राणि^{२३} धूम्राणि^{२४} तदा विन्द्यान्महद्भयम् ॥ २२
 मलिनानि विवर्णानि^{२५} दीप्तायां दिशि यानि च । दीप्तान्येव यदा यान्ति भयमाख्यान्त्युपस्थितम् ॥ २३
 सम्रहे^{२६} वाऽपि नक्षत्रे ग्रहयुद्धे^{२७} शुभे तिथौ । सम्भ्रमन्ति^{२८} यदाऽभ्राणि तदा विन्द्यान्महद्भयम् ॥ २४
 मुहूर्त्ते शकुने वाऽपि निमित्ते वा शुभे यदा । सम्भ्रमन्ति यदाऽभ्राणि तदा विन्द्यान्महद्भयम् ॥ २५
 अभ्रशक्तिर्यतो गच्छेत् तां दिशं त्वभियोजयेत् । विपुला क्षिप्रगां स्निग्धा जयमाख्याति निर्भयम् ॥ २६
 यदा तु धान्यसङ्ग्रानां^{२९} सदृशानि^{३०} भवन्ति हि । अभ्राणि तोयवर्णानि सस्यं तेषु समृद्ध्यति ॥ २७
 विरागान्यनुलोमानि शुक्ल-रक्तानि यानि च । †स्थावराणीति^{३१} जानीयात्^{३२} स्थावराणां च संश्रये^{३३} ॥ २८
 क्षिप्रगानि विलोमानि नील-पीतानि यानि च । चलानीति^{३४} विजानीयाच्चलानां^{३५} च समागमे^{३६} ॥ २९
 स्थावराणां जयं विन्द्यात्स्थावराणां द्युतिर्यदा । यायिनां^{३७} च जयं विन्द्याच्चलाभ्राणां द्युतावपि ॥ ३०
 राज्ञो तत्प्रतिरूपैस्तु ज्ञेयान्यभ्राणि सर्वशः । तत् सर्वं^{३८} सफलं^{३९} विन्द्याच्छुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ ३१
 ॥ इति नि(नै)ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते अभ्रलक्षणो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

1 B D स्वायुधानां; C यदाऽऽयुधानाम् । 2 A सस्थानाम्; B D सत्त्वानाम् । 3 C अभिधावन्ति ।
 * C This stanza is not found in this Ms. 4 B पुरतः । 5 B अभ्राणां । 6 A °पदानां च ।
 7 C पक्षाणां । 8 C पक्षिणां । † D संग्रामं तेषु निर्दिशेत् । † This stanza is missing both in
 C and D. 9-10 C घनयानानां । 11 C ते । 12 C विनिर्दिशेत् । 13 A अत्र वृक्ष; B अभ्र वृक्ष;
 D स्वभवृक्षः । 14 B योन्यां । 15 C °लोमं । 16 A °भन्यक्षः; B °भिमरणं वृक्षे; D °भ्राणिक्ष । 17 B
 प्रतिन्यानां; C प्रतिराज्ञः; D प्रतिराज्ञा । 18 C तिर्यक् । 19 A D रूपाणि; C वृक्षाणि । 20 A श्वेत्वनू;
 D घसुः । 21 A सर्वां; B सर्वा; D सर्व । 22 C च नायकां; D सिनायकां । 23 C घोरेण । 24 C
 विपं । 25 A B D व्रजन्त्यभ्रामतोऽ । 26 A B D not found. 27 A C विश्वरं । 28-29 A B D
 यान्यभ्राणि । 30 A B D सभूमिनि । 31-32 A महाभयम्; B D भयं महत् । 33 A त्रिवर्णानि ।
 34 A सम्रहे; B संम्रहे । 35 C अभ्रमुक्ते । 36 A सम । 37 C भवति । † C This stanza is
 not found. 38 C दक्षिणा । 39 A चाल्यसन्धानां । 40 A सदृशानां । 41 A विरगानि । § This
 line as well as the next stanza are not found in B. 42 A स्थावराणां । 43 A विजानीयात् ।
 44 C D संश्रयेत् । 45 A चलानीति; D चञ्चलानीति । 46 D जानीयात् । 47 A चलानाम् । 48 A
 समागमम् । 49 A चूला । 50 C जायिनां । 51 C तज्ञां । 52 C तिम्रति । 53 C सर्वतः । 54 C
 ततः । 55-56 C सर्वमलं । 57 B C वृयात् ।

- अथातः संप्रवक्ष्यामि सन्ध्याना लक्षणं ततः । प्रशस्तमप्रशस्त च यथातत्त्वं निबोधत ॥ १
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये यदा सन्ध्या विराजते । नागराणा जय विन्द्यादस्तं गच्छति यायिनाम् ॥ २
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये शुक्ला सन्ध्या यदा भवेत् । उत्तरेण गतो^३ सौम्या ब्राह्मणाना जयं विदुः ॥ ३
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये रक्ता सन्ध्या यदा भवेत् । पूर्वेण च गता सौम्या क्षत्रियाणां जयावहा ॥ ४
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये पीता सन्ध्या यदा भवेत् । दक्षिणेण गता सौम्या वैश्याना सां जयावहा ॥ ५
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये कृष्णसन्ध्या यदा भवेत् । अपरेण गता सौम्या शूद्राणा च जयावहा ॥ ६
- सन्ध्योत्तरा जय कुर्यात्^७ दक्षिणा^८ च पराजयम् । पूर्वा क्षेम सुभिक्ष च पश्चिमा तु भयङ्करा ॥ ७
- आग्नेयी^{१०} अग्निमात्याति नैर्ऋती राट्नाशिनी । वायव्या वर्षणं^{११} हन्यात्^{१२} ईशानी च शुभावहा ॥ ८
- एव सपत्कराद्येषु नक्षत्रेष्वपि निर्दिशेत् । जय सा कुरुते सन्ध्या साधकेषु समुत्थिता ॥ ९
- उदयास्तमनेऽर्कस्य यान्यभ्राण्यप्रतो भवेत् । सप्रभाणि सरश्मीनि तानि सन्ध्या विनिर्दिशेत् ॥ १०
- अभ्राणा यानि रूपाणि सौम्यानि विकृतानि^{१५} च । सर्वाणि तानि सन्ध्यायां^{१६} तथैव प्रतिचारयेत् ॥ ११
- एवमस्तमने काले र्यां सन्ध्यां सर्वं उच्यते । लक्षणं यत्^{१७} तु सन्ध्याना^{१८} *शुभं च यदि वाऽऽशुभम् ॥ १२
- स्निग्धवर्णमती सन्ध्या वर्षदा सर्वगो भवेत् । सर्वावीथिगता वाऽपि सुनक्षत्रां विशेषतः ॥ १३
- सर्परात्रिपरिवेषीं सविद्युत्परिरसायुता । सरश्नी^{१७} सर्वशः सन्ध्यां सद्यो वर्षं प्रयच्छति ॥ १४
- प्रतिसूर्यागमस्ताच्च शर्करापरजस्तथा । सन्ध्याया यदि दृश्यते सद्यो वर्षं प्रयच्छति ॥ १५
- सन्ध्यायामेकरश्मि तु यदा सृजति भास्करः । उदितेऽस्तमिते चापि विन्द्याद् वर्षमुपस्थितम् ॥ १६
- आदित्यपरिवेपस्तु सन्ध्याया यदि दृश्यते । वर्षं महद् विजानीयाद् भय वाऽर्थं प्रवर्षणे^{१७} ॥ १७
- त्रिमण्डलपरिक्षिप्तो अथवा पञ्चमण्डल* । सन्ध्याया दृश्यते सूर्यो महावर्षस्य^{१८} समवः ॥ १८
- द्योतयन्ती दिशः सर्वा यदा सन्ध्या प्रदृश्यते । महामेघ^{१९} तदा विन्द्याद् भद्रबाहुवचो यथा ॥ १९
- सर-स्तडाग-प्रतिमा-कूप-कुम्भनिभा च या । यदा दृश्यति सुस्निग्धा सा सन्ध्या वर्षदा स्मृती ॥ २०
- धूमवर्णा बहुच्छिद्रा ऋण्डपापसमा यदा । या सन्ध्या दृश्यते नित्यं सा तु राहो भयङ्करा ॥ २१
- अनावृष्टिमय रोग^{२०} दुर्भिक्ष राजविद्रवम् । रूक्षाया विकृताया च सन्ध्याया च विनिर्दिशेत् ॥ २२
- द्विपदाश्चतुःपदा. क्रूराः पक्षिणस्तु भयङ्कराः । सन्ध्याया यदि दृश्यन्ते भयमाख्यान्त्युर्पस्थितम् ॥ २३
- विंशतिर्योजनानि स्युर्विशुद्धाति च सुप्रभा । ततोऽधिकं तु खनित^{२०} अभ्र यत्रैव दृश्यते ॥ २४
- पञ्चयोजनिका सन्ध्या वायुवर्षं च दूरतः । त्रिरात्रा(त्र) सप्तरात्रा(त्रं) च सद्यो वा पाकमादिशेत् ॥ २५
- उल्कावत् साधनं सर्वं सन्ध्यायामभिनिर्दिशेत् । अतः परं प्रवक्ष्यामि मेघाना तन्निबोधत ॥ २६

॥ इति नैर्ऋत्ये भद्रबाहुके निमित्ते सन्ध्यालक्षणं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

1 C त्विह । 2 C जायिनाम् । 3 A गतो । 4 C च । 5 B यथावहा, C जयङ्करा । 6 B यथावहा, C जयङ्करा । 7 A, B राज । 8-9 B सन्ध्या कुर्यात् । 10 A अग्नेः । 11 C वर्षं । 12 C हन्यात् । 13 C तु वायव्या । 14 C सत्युत्तराणेषु । 15 C विनतानि । 16 C सा सन्ध्या । 17-18 C यायिना । 19-21 C उदये चापि । * C स्व्यावराणा शुभाशुभम् ॥ 22 C सर्वं । 23 C नक्षत्राणि । 24 C साकारा । 25 C सपरिवेषा । 26 A सविद्युता । 27 C मुरदिम । 28-29 C सर्वसन्ध्याया । 30 A सद्युप । 31-32 A चावर्षणे पुन । 33 A वृक्षस्य । 34 A मेघा, B D मेघ । 35 C शिवा । 36 C घोर । 37 A C विद्रवम्, B विस्तरम् । 38 A त्रियात् । 39 B खनित, C च तत ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि मेघानामपि लक्षणम् । प्रशस्तमप्रशस्तं च यथावदनुपूर्वशः ॥	१
यदाञ्जननिभो मेघः शान्तायां दिशि ^१ दृश्यते । स्निग्धो मन्दगतिश्चापि तदा विन्द्याज्जलं शुभम् ॥	२
शुक्लवर्णो यदा मेघः शान्तायां दिशि दृश्यते । स्निग्धो मन्दगतिश्चापि निवृत्तः स जलावहः ॥	३
स्निग्धाः सर्वेषु वर्णेषु स्वां दिशं संसृता यदा । सवर्णविजयं कुर्युर्दिक्षु शान्तासु ये स्थिताः ॥	४
यथास्थितं शुभं मेघमनुपश्यन्ति पक्षिणः । जलाशया जलधरास्तदा विन्द्याज्जलं शिवम् ॥	५
स्निग्धवर्णाश्च ये मेघास्निग्धनादाश्च ये सदा । मन्दगाः सुसुहूर्ताश्च ते सर्वत्र जलावहाः ॥	६
सुगन्धगन्धा ये मेघाः सुखराः ^{१०} स्वादुसंस्थिताः । मधुरोदकास्तु ये मेघा ^{११} जलाय ^{१३} जलदास्तथा ॥	७
मेघा ^{११} यदाऽभिवर्षन्ति प्रयाणे पृथिवीपतेः । मधुरा ^{१५} मधुरेणैव ^{१६} तदा सन्धिर्भविष्यति ॥	८
पृष्ठतो वर्षतः श्रेष्ठ ^{१७} अग्रतो विजयङ्करम् । मेघाः कुर्वन्ति ये दूरे सगर्जित-सविद्युतः ॥	९
मेघशब्देन महता यदा निर्याति पार्थिवः । पृष्ठतो गर्जमानेन ^{१८} तदा जयति दुर्जयम् ^{१९} ॥	१०
मेघशब्देन महता यदा तिर्यग् प्रधावति । न तत्र जायते युद्धं ^{२०} उभयोः परिघस्तु ^{२१} सः ^{२२} ॥	११
मेघा यत्राभिवर्षन्ति स्कन्धावार ^{२३} समन्ततः । सनायका ^{२४} विद्रवते सा चमू ^{२५} नात्र संशयः ॥	१२
रुक्षा ^{२६} वातं प्रकुर्वन्ति व्याधयो विष्टगन्धि ^{२८} नः । कुशब्दश्च विवर्णश्च मेघो वर्षं न कुर्वते ॥	१३
सिंही ^{२९} ः शृगाल-मार्जारा व्याघ्रा मेघा रवन्ति ^{३०} ये ^{३१} । महता मेघ ^{३२} शब्देन रुधिरं वर्षन्ति ते घनाः ॥	१४
पक्षिणश्चापि क्रव्यादा वा पश्यन्ति ^{३३} समुत्थिताः । मेघास्तदाऽपि रुधिरं ^{३४} *वर्षन्ते तत्र दर्शने ॥	१५
अनावृष्टिभयं घोरं दुर्भिक्षं सरणं ^{३५} तथा । निवेदयन्ति ते मेघा ऽथे भवन्तीदृशां दिवि ^{३७} ॥	१६
तिथौ सुहूर्त ^{३८} करणे नक्षत्रे शुकुनेऽशुभे ^{४०} । सम्भवन्ति यदा मेघाः पापदास्ते भयङ्कराः ॥	१७
एवं लक्षणसंयुक्ताश्चमूं वर्षन्ति ये घनाः । चमूं सनायकां सर्वा हन्तुमाख्यान्ति सर्वतः ॥	१८
रक्तं पांशुः सधूमं वा क्षौद्रं ^{४१} केशा-ऽस्थि-शंकराः । मेघा वर्षन्ति विषये यस्य राज्ञो हतस्तु सः ॥	१९
क्षारं वा कटुकं वाऽथ दुर्गन्धं ^{४३} सख्य ^{४४} नाशनम् । यस्मिन् देशेऽभिवर्षन्ति स ^{४५} वै ^{४६} देशो ^{४७} विनश्यति ^{४८} ॥	२०
प्रयातं पार्थिवं यत्र मेघश्चित्रं ^{४९} प्रवर्षति ^{५०} । चित्रस्तो ^{५१} वध्यते ^{५२} राजा विपरीतस्तदाऽपरे ॥	२१
सर्वत्रैव प्रयाणेन नृपो येनाभिषिच्यते । रुधिरादिविशेषेण ^{५३} सर्वघाताय निर्दिशेत् ॥	२२
मेघाः सविद्युत ^{५४} श्चैव ^{५५} सुगन्धाः सुखराश्च ^{५६} ये । सुवेषा ^{५७} सुवाताश्च ^{५८} सुधियाश्च ^{५९} सुभिक्षदाः ॥	२३
अभ्राणां यानि रूपाणि सन्ध्यायामपि यानि च । मेघेषु ^{६०} तानि सर्वाणि समास-व्यासतो विदुः ॥	२४

1 B C D यदि । 2 C लाक्षा । 3 C विज्ञेयः । 4 C जया । 5 C यदा । 6 C अग्रं । 7 C पश्यति । 8 C दक्षिणः । 9 A B °नाथा; C °शब्दा । 10 A सुखराः, C सुखिनाः । 11 C मधुरतोयाः । 12 C ज्ञेया । 13 C जलदा । 14 A सद्यो । 15 C मधुरान् । 16 C सुखरान् । 17 A श्रेष्ठि; C मेघम् । 18 A गजमान; C नहमानेषु । 19 A दुर्जयः । 20 B सिद्धिम्; D शुद्धिः । 21-22 B परिसेनयोः । 23 A °धासारे । 24 C °काऽपि । 25 C द्रष्टव्यम् । 26 C चमूम् । 27 A रुद्धे । 28 C विविधानि वा । 29 A सिंव° । 30 A द्रवन्ति । 31 A यत् । 32 A B D भीम° । 33 B पश्यन्ते; C वास्यस्ते; D वाश्यन्ते । 34 B रुधिर° । * C मांसं वा करकापि व ॥ B करकं मासमेव च ॥ D करकमासमेव वा ॥ 35 A सरकं । † C ये दिक्षां दिशि निस्वनाः ॥ 36 B D भवन्तिदृशा । 37 A भुवि । 38 A D सुहूर्ते° । 39 C करणे । 40 A तथा; C शुभे । ‡ A अशुभे भवति ये मेघा । ¶ C पीडयन्ति निसंशयः । 41 B रौद्रं । 42 C °स्तु । 43 B दूरं । 44 A यस्या; B वा धन°; C not found. 45-47 A मेघा देशे । 48 C विनश्यन्ति सराजकः । 49 A यत्रास्य । 50 A वर्षति । 51 A चित्रास्य; B चित्रस्तो; D चित्रस्तो । 52 A वर्धते; B वध्यते । 53 A B D नृपः सरुधिराण्यं च । 54 A B D सुविद्युता । 55 C सौम्याः । 56 C सुरमाः । 57 C भवेयाः । 58 C सुवेषाः । 59 B सुधीपार्श्व; C असनाः; D सुधायाः । 60 C भमेघे ।

उल्कावत् साधनं ज्ञेयं मेघेष्वपि तदाऽऽदिशेत् । अतः पर प्रवक्ष्यामि वातानामपि लक्षणम् ॥ २५

॥ इति नि(नै)र्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते मेघकाण्डं नामाष्टमोऽध्यायः ॥

- अथातः सप्रवक्ष्यामि वातलक्षणमुत्तमम् । प्रशस्तमप्रशस्त च यथावदनुपूर्वशः ॥ १
- वर्षं भय तथा क्षेमं राहो जय-पराजयम् । मारुतः कुरुते लोके जन्तूना पुण्य-पापजम् ॥ २
- *आदानाश्चैव पाताच्च पत(च)नाच्च विसर्जनात् । मारुतः सर्वगर्भाणा चलवात्रायकश्च सः ॥ ३
- दक्षिणस्या दिशि यदा वायुर्दक्षिणकाटिकः । †समुद्रानुशयो^{१०} नाम स गर्भाणां तु सभवः ॥ ४
- तेन सजनित गर्भं वायुर्दक्षिणकाटिकः । धारयेद् धारणे^{११} मासे पाचयेत् पाचने तथा ॥ ५
- धारित पाचित गर्भं वायुरुत्तरकाटिकः । प्रमुञ्चति ततस्तोय वर्षतमारुतोच्यते ॥ ६
- आपाढीपूर्णिमाया^{१३} तु पूर्ववातो यदा भवेत् । प्रया(वा)ति दिवस सर्वं सुवृष्टिस्तु तदा मतीं ॥ ७
- वाप्यानि सर्वबीजानि^{१६} जायन्ते निरुपद्रवम् । शूद्राणामुपघाताय सोऽत्र लोके परत्र च ॥ ८
- दिवसार्धं यदा वाति पूर्वमासौ^{१९} तु सोदकौ^{१९} । चतुर्भागेण मासस्तु शेष^{२०} ज्ञेय^{२१} यथाक्रमम् ॥ ९
- पूर्वार्धदिवसे ज्ञेयौ^{२२} पूर्वमासौ^{२३} तु सोदकौ^{२४} । पश्चिमे पश्चिमौ मासौ ज्ञेयौ द्वावपि सोदकौ ॥ १०
- ‡द्वित्वा पूर्वं तु दिवस मध्याह्ने यदि वाति^{२५} चेत्^{२६} । वायुर्मध्यममासास्तु तदा मेघो^{२७} न वर्षति ॥ ११
- आपाढीपूर्णिमाया तु दक्षिणो मारुतो यदा । न तदा वापयेत् किञ्चित् ब्रह्म-क्षत्रं च पीडयेत् ॥ १२
- धन-धान्यं^{२९} विक्रेये^{३०} बलवन्तं च सशयेत् । दुर्भिक्षं मरणं^{३१} व्याधिर्लास मास प्रवर्त्तते ॥ १३
- आपाढीपूर्णिमाया तु पश्चिमो यदि मारुतः । मध्यम वर्षणं सस्यं धान्यार्थं मध्यम तथा ॥ १४
- उद्विजंति^{३३} च राजानो^{३४} वैराणि च प्रकुर्वते^{३५} । परस्परपघाताय स्वराष्ट्र-परराष्ट्रयोः ॥ १५
- आपाढीपूर्णिमाया तु वायुः स्यादुत्तरो यदा । वापयेत् सर्वबीजानि^{३६} सस्यं ज्येष्ठ समृद्धति^{३७} ॥ १६
- क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं प्रशान्ताः^{४०} पार्थिवास्तथा । बहूँदकास्तदा मेघा मही^{४२} धर्मोत्सवाकुलीं ॥ १७
- आपाढीपूर्णिमाया तु वायुः स्यात् पूर्वदक्षिणः । रजैर्मृत्युर्विजानियाधित्रं सस्य तथा जलम् ॥ १८
- क्वचिन्निष्प[च]ति सस्य क्वचिवापि विपचते । धान्यार्थो मध्यमो ज्ञेयो तदाऽभेत्^{४६} भय^{४८} नृणां^{४९} ॥ १९
- आपाढीपूर्णिमाया तु वायुः स्याद् दक्षिणापरः । सस्यानामुपघाताय चौराणा तु विवृद्धये^{५०} ॥ २०
- भस्म-पाशु-रजैस्कीर्णा तदा भवति मेदिनी । सर्वत्यागं तदा कृत्वा कर्तव्यो धान्यसङ्ग्रहः ॥ २१
- विद्व्रवन्ति च राष्ट्रणि क्षीयन्ते नगराणि च । श्वेतास्थिर्मेदिनी ज्ञेया मास-शोणित-कर्ममा ॥ २२

1 C सर्वं । 2 C समा । 3 B D वातं । 4 C सक्रमम् । 5 A पूर्वत । 6 A पापजम्, C पापयो । * A B अवात चैव वात च पाचनश्च विसर्जनं, D In addition to this line, the line that is found in A and B is also found in this Ms 7-8 C स्मृत । † A धारावद्धारणे मे से । 9 B तिस्रो । 10 C मध्यमं । 11 A वारणे । 12 C आपाढं । 13 AB पूर्णिमासी, D पूर्णिमासी । 14-15 B समासदा, C समासदा, D समासदा । 16 B जीवानि । 17 C निरुपद्रव । 18 A मासे, C मास । 19 A C सोदकम् । 20 A शेषो, BD शेषो । 21 A ज्ञेयो, B D ज्ञेयो । 22 C ज्ञेयो । 23 C मासो । 24 C सोदको । ‡ C पूर्वाह्ने प्रहरे यत्र पश्चिमेन च वाति चेत् । 25-26 A वा भवेत् । 27 C मामौ । 28 B C D ज्ञेयो । 29 A ते । 30 A विज्ञेय । 31 C डामर । § C तस्कराच्च महन्नयम् । 32 A B D उद्वृच्छन्ते 33-34 A तथा राजा, B तथा राजो, D यथा राजा । 35-36 C वहि ह्वंते, D प्रवर्त्तते । 37 A परस्परं यथा तोय । 38 A जीवानि । 39 B प्रवर्त्तते, D प्रवर्त्तते । 40 A चसन्तो । 41 C चेदो । 42 A D महा, C सदा । 43 A D कुला, C वोद्यत । 44-45 A राजां सुख । 46-48 C ये मध्यम । 49 D भवेत् । 50 A सस्यद्वयः । 51 C रसा ।

आषाढीपूर्णिमायां तु वायुः स्यादुत्तरापरः । मक्षिका दंशमशका जायन्ते प्रवलास्तदा ॥	२३
मध्यमं क्वचिदुत्कृष्टं वर्षं सस्यं च जायते । नूनं च मध्यमं किञ्चिद् धान्यार्थं तत्र निर्दिशेत् ॥	२४
आषाढीपूर्णिमायां तु वायुः पूर्वोत्तरो ^१ यदा । वापयेत् सर्वबीजानि *तदा चौरांश्च घातयेत् ॥	२५
स्थलेऽपि च यद्बीजमुप्यते तत् समृद्ध्यति । क्षेमं चैव सुभिक्षं च भद्रवाहुवचो ^२ यथा ॥	२६
बहूदका सस्यवती यज्ञोत्सवसमाकुला । प्रशान्तडिम्भ-डमरा ^३ शुभा ^४ भवति मेदिनी ॥	२७
पूर्वो ^५ वातः स्मृतः श्रेष्ठः तथा चाप्युत्तरो भवेत् । उत्तमस्तु ^६ तथैशानो मध्यमस्त्वपरोत्तरः ^७ ॥	२८
अपरस्तु तथा ^८ न्यूनः शिष्टो ^९ वातः प्रकीर्तितः । पापे ^{१०} नक्षत्र-करणे मुहूर्ते च तथा भृशम् ॥	२९
पूर्ववातं यदा हन्यादुदीर्णो दक्षिणोऽनिलः ^{११} । न तत्र वापयेद् धान्यं कुर्यात् संचयमेव च ॥	३०
दुर्भिक्षं चाप्यवृष्टिं च शस्त्रं रोगं जनक्षयम् । कुरुते सोऽनिलो घोरं आपाढाभ्यन्तरं परम् ॥	३१
पापघाते तु ^{१२} वातानां ^{१३} श्रेष्ठं ^{१४} सर्वत्र चादिशेत् । श्रेष्ठानपि ^{१५} यदा हन्युः पापाः ^{१६} पापं ^{१७} तदाऽऽदिशेत् ॥	३२
यदा वाताश्चत्वारो भृशं वान्त्यपसव्यतः ^{१८} । अल्पोदं ^{१९} सस्यसङ्घातं ^{२०} भयं व्याधिं प्रकुर्वते ॥	३३
प्रदक्षिणं यदा वाति त एव सुखशीतलाः । क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं राज्यवृद्धिर्जयस्तथा ॥	३४
समन्ततो यदा वान्ति परस्परविधातिनः ^{२१} । शस्त्रं ^{२२} जनक्षयं ^{२३} रोगं सस्यघातं च कुर्वते ॥	३५
एवं विज्ञाय वातानां ^{२४} संयतां ^{२५} भैक्षवर्तिनः । प्रशस्तान्यत्र पश्यन्ति ^{२६} वसेयुस्तत्र निश्चितम् ॥	३६
आहारस्थितयः सर्वे जङ्गमस्थावरास्तथा । जलसम्भवं ^{२७} च सर्वं तस्यापि जननो ^{२८} ऽ(कोऽ)निलः ॥	३७
सर्वकालं प्रवक्ष्यामि वातानां लक्षणं ^{२९} परम् । आषाढीवत् तत् साध्यं यत् पूर्वं सम्प्रकीर्तितम् ॥	३८
पूर्ववातो यदा तूर्णं सप्ताहं वाति कर्कशः । स्वस्थाने नाभिवर्षेत महदुत्पद्यते भयम् ॥	३९
प्राकार-परिखानां वा शस्त्राणां च समन्ततः । निवेदयति राष्ट्राणां विनाशं तादृशोऽनिलः ॥	४०
सप्तरात्रं दिनार्धं ^{४१} च यः कश्चिद् वाति मारुतः । महद्भयं च विज्ञेयं वर्षं वाऽर्थं ^{४२} महद् भवेत् ॥	४१
पूर्वसन्ध्यां यदा वायुरपसव्यं प्रवर्त्तते । पुरावरोधं कुरुते यायिनां ^{४३} तु जयावहः ॥	४२
पूर्वसन्ध्यां यदा वायुः संप्रवाति प्रदक्षिणः । नागराणां जयं ^{४४} कुर्यात् सुभिक्षं यायि ^{४५} विद्रवम् ॥	४३
मध्याह्ने चार्धरात्रे च तथा वाऽस्तमनोदये । वायुस्तूर्णं यदा वाति तदाऽवृष्टिर्भयं रुजा ॥	४४
यदा राज्ञः ^{४६} प्रयातस्य प्रतिलोमोऽनिलो भवेत् । अपसव्यो समार्गस्य ^{४७} (स्थ)स्तदा सेनावधं ^{४८} विदुः ॥	४५
अनुलोमो यदा स्निग्धः संप्रवाति प्रदक्षिणः । नागराणां जयं कुर्यात्सुभिक्षं च प्रदीपयेत् ^{४९} ॥	४६

1 A °काण्डं । 2 A किञ्चि° । 3-4 C नात्र संशयः । 5-6 A स्यात् पूर्व-उत्तरः । * C चौराणां समुपद्रवम् ॥ 7 A °वदे । 8 A सैन्यो° । 9 C प्रशान्ता । 10 C These letters are missing in this Ms. 11 C सदा । 12-13 C पूर्वोत्तरः । 14 A B D उत्तरा । 15 A परोत्तरः; C परोत्तरा । 16 C ततो । 17 A नूनं; B D नूनः । 18-19 A सस्यवाता; C शिष्टपोया; D शिष्टा वाताः । 20 A वापे । 21 A दक्षिणानलः; B दक्षिणोऽनलः । 22 A °घातेषु । 23 A नागानाम् । 24 A D श्रेष्ठः । 25 A श्रेष्ठानपि । 26-27 A पयोत्पुपं । 28 A अपसर्वतः; C यसमन्ततः । 29 A B D °पोदकं । 30 A B D पयघातं । 31 A परिविधानिलः । 32 A सत्त्वं । 33 C °भयं । 34 C वातांस्तु । 35 C संवपता । 36 C विज्ञाय । 37 C निश्चिताः । 38 B °सम्भ्रमं । 39 C जलदो । 40-41 A B D लक्षणान्वितम् । † C शस्त्रकोपभयं ततः । 42 A दिवा वार्द्ध; B दिवा चार्द्ध; D दिवा सार्द्ध । 43 A B D वातो । 44 A B D महान् । † A रपरसन्ध्या द्रवात् पुरः; B पर सन्ध्या द्रवात् परम्; D परसन्ध्या प्रवास्ते । 45 B जायिनां; A वापिना° । 46 D भयं । 47 A B D चापि । 48 A विद्रवाम् । 49 B C D वृष्टि° । 50 A राज्ञः; C राज्ञं । 51 A B D समार्गस्य; C विमार्गस्यो । 52 A °भयं । † C प्रदीपयति तदा क्षिप्रं जयावहः ॥ 53 A D प्रदीपयन् ।

अनुलोमाश्च शब्दश्च तदा क्षिप्र जयावहः । दशाहं द्वादशाहं वा पापवातो यदा भवेत् ॥	४७
अनुवन्धं तदा विन्ध्याद् राजमृत्यु जनक्षयम् । यद्वाऽभ्रवर्जितो घाति वायुस्तूर्णमकालजः ॥	४८
पाशु-भस्मसमाकीर्णः सस्यघाती भयावहः । सनिद्युत्तरजो वायुरूर्ध्वगो वायुभिः सह ॥	४९
प्रवाति ^१ पक्षिशब्देन क्रूरेण स भयावहः । प्रवान्ति सर्वतो वाता यदा तूर्णं मुहुर्मुहुः ॥	५०
यतो यतोऽभिगच्छन्ति तत्र देश निहन्ति ते । अनुलोमो यदाऽनीके सुगन्धो वाति मारुतः ॥	५१
आयातश्च ततो राजा जयमाप्नोति सर्वतः । प्रतिलोमो यदाऽनीके दुर्गन्धो वाति मारुतः ॥	५२
तदा यत्नेन साध्यन्ते वीरकीर्तिसुलब्धयः । यदा सपरिघा सन्ध्या पूर्वं वात्यनिलो भृशम् ॥	५३
पूर्वस्मिन्नेव दिग्भागे पश्चिमा वध्यते चमूः । यदा सपरिघा सन्ध्या पश्चिमो वाति मारुतः ॥	५४
अपरस्मिन् दिशो भागे पूर्वा ^८ वध्यते ^९ सौ चमूः । प्रशस्तस्तु यदा वातः ॥ प्रतिलोमोऽनुपद्रवः ॥	५७
तदा यान्प्रार्थयेत् कामोस्तान् प्राप्नोति ^७ नराधिपः । अप्रशस्तो यदा वायुर्नाभिपश्यत्युपद्रवम् ॥	५८
प्रयातस्य नरेन्द्रस्य चमूर्हारयते ^९ तदा । तिथीनां करणानां च सुहृत्तानां च ज्योतिषाम् ॥	५९
मारुतो बलवान् नेता तस्माद् यत्रैव मारुतः । वायमानेऽनिले पूर्व ^{१०} मेघास्त्र समादिशेत् ॥	६०
उत्तरे वायमाने तु ङ्जल तत्र समादिशेत् । ईशाने वर्षणं ^{११} श्रेयमाप्नोत्ये नैर्ऋतेऽपि च ॥	६१
याम्ये च सद्मह ^{१३} ब्रूयाद् भद्रबाहुवचो यथा । सुगन्धेषु प्रशान्तेषु स्निग्धेषु मार्दवेषु च ।	
वायमानेषु वातेषु सुभिक्ष क्षेममेव च ॥	६२
महतोऽपि समुद्भूतः सतडित् साभिगर्जितः । मेघान्निहन्ते ^{१०} वायुर्नैर्ऋतो ^{११} दक्षिणाम्निजः ॥	६३
सर्वलक्षणसंपूर्णा मेघा मुख्या जलावहाः । सुहृत्तादुत्थितो वायुर्हन्यात् सर्वोऽपि नैर्ऋतः ॥	६४
सर्वथा बलवान् वायुः स्वचक्रे ^{१०} निरभिप्रहः । करणादिभिः सयुक्तो विशेषेण शुभा-ऽशुभः ॥	६५

॥ इति नि(नै)र्ऋत्ये भद्रबाहुके नैमित्ते वातलक्षणं
नाम नवमोऽध्यायः ॥

* The stanzas from now upto 59 are wrongly numbered as will be seen from the context This first half should be dropped and the second half of the stanza and the first half of the succeeding stanza should form one whole st † A B D यदापि गर्जितो वाति । 1-2 B प्रतिपक्षशब्देन । ‡ This line and the following line are not found in C In B it is thus found -अप तत् ततो घनमामोति सर्वत ॥ ¶ This line is thus found in C - तदा यत्नेन वध्यन्ते घरातलेषु कीर्तय । § It is clear from the numbering of the stanzas that two sts are missing in A. They are also not found in C but they are found as follows in B and D and form a regular part of the text as will be seen -यदा सपरिघा सन्ध्या दक्षिणो वाति मारुत etc ॥ and यदा सपरिघा सन्ध्या उत्तरे वाति मारुत etc etc ॥ Thus there should be such stanzas to make the sense complete 3-5 A दक्षिणा वध्यते ॥ A B D अभिपश्यत्युपद्रवम् ॥ 6 A क्षामो । 7 A मासे नि, C लभेत् । ** C प्रतिलोमो विसद्रव ॥ 8 C नानयते । 9 C मुरा । 10 A D पूर्वं, C पूर्णो । § A B D तृतीया-यामनिले विदु । 11 A B D वर्षं । 12 A B D विज्ञेय । 13 A B D चापग्रह । 14 C सह गर्जितान् । 15 A क्षामेव । 16 C विनाशयेत् । 17 C निरक्रान्ते । 18 A नैरिवा; B मारुत । 19-20 A B D धृक्निरवग्रहः ।

- अथातः संप्रवक्ष्यामि प्रवर्षणं^१ निबोधत । प्रशस्तमप्रशस्तं च यथावदनुपूर्वशः^२ ॥ १
- ज्येष्ठे^४ मूलमतिक्रम्य पतन्ति^५ बिन्दवो^६ यदा^७ । प्रवर्षणं तदा ज्ञेयं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ २
- आषाढे^८ शुक्लपूर्वा^{१०}शु श्रीष्मे^{११} मासे तु पश्चिमे । देव^{१२}प्रतिपदायां^{१३} तु^{१४} यदा^{१५} कुर्यात् प्रवर्षणम् ॥ ३
- चतुःषष्टिमाढकानि^{१६} तदा^{१७} वर्षति^{१८} वासवः^{१९} । निष्पद्यन्ते च सस्यानि सर्वाणि निरुपद्रवम् ॥ ४
- धर्म-कामार्था^{२०} वर्तन्ते^{२१} परचक्रं प्रणश्यति^{२२} । क्षेमं^{२३} सुभिक्षमारोग्यं दशरात्रं^{२५} त्वपग्रहं^{२६} ॥ ५
- उत्तरा^{२७}भ्यामाषाढाभ्यां^{२८} यदा देवः^{२९} प्रवर्षति^{३०} । विज्ञेयां^{३१} द्वादशा द्रोणां^{३२} ततो वर्षं सुभिक्षदं^{३३} ॥ ६
- तदा निम्नानि वातानि^{३४} मध्यमं वर्षणं भवेत् । सस्यानां चापि निष्पत्तिः सुभिक्षं क्षेममेव च ॥ ७
- श्रवणेन^{३५} वारि^{३६} विज्ञेयं^{३७} श्रेष्ठं सस्यं च निर्दिशेत् । चौराश्च प्रवलां^{३८} ज्ञेया व्याधयोऽत्र पृथग्विधाः ॥ ८
- क्षेत्रान्य(प्य)त्र न रोहन्ति दृष्टानां^{४०} नास्ति जीवितम् । अष्टादशाहं जानीयादपग्रहं^{४१} न संशयः ॥ ९
- आढकानि धनिष्ठायां^{४२} सप्तपञ्च^{४३} समादिशेत्^{४४} । मही^{४५} सस्यवती^{४६} ज्ञेया^{४७} वाणिज्यं च विनश्यति ॥ १०
- क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं सप्तरात्रमपग्रहं^{४८} । प्रवला दंष्ट्रिणो ज्ञेया मूपकाः शलभाः^{५०} शुकाः^{५१} ॥ ११
- खारीस्तु वारिणो^{५२} विन्ध्यात्^{५४} सस्यानां चाप्युपद्रवम्^{५५} । चौरास्तु प्रवला ज्ञेया न च कश्चिदपग्रहः^{५६} ॥ १२
- पूर्वाभाद्रपदायां^{५८} तु यदा मेघः^{५९} प्रवर्षति । चतुःषष्टिमाढकानि तदा^{६०} वर्षति सर्वशः^{६१} ॥ १३
- सर्वधान्यानि जायन्ते बलवन्तश्च तस्कराः । नाणकं^{६२} क्षुभ्यते^{६३} चापि दशरात्रमपग्रहः^{६४} ॥ १४
- नवतिराढकानि स्युरुत्तरायां समादिशेत् । स्थलेषु वापयेद्^{६६} बीजं सर्वसस्यं^{६७} समृद्ध्यति^{६८} ॥ १५
- क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं विशद्रात्रमपग्रहः । दिवसानां विजानीयाद् भद्रवाहुवचो यथा ॥ १६
- चतुःषष्टिमाढकानीह रेवत्यामभिनिर्दिशेत् । सस्यानि च समृद्ध्यन्ते सर्वाण्येव यथाक्रमम् ॥ १७
- उत्पद्यन्ते^{७३} च राजानः परस्परविरोधिनः^{७४} । यानयुग्यानि^{७५} शोभन्ते बलवद्राष्ट्रवन्धनम्^{७६} ॥ १८
- एकोनानि^{७९} तु पञ्चाशदाढकानि समादिशेत् । अश्विन्यां कुरुते यत्र प्रवर्षणमसंशयः^{८१} ॥ १९
- भवेत्^{८२}(?)मुभये^{८३} सस्यं^{८४} पीड्यन्ते यवनाः शकाः । गान्धारिकाश्च काम्बोजाः^{८५} पाञ्चालाश्च चतुष्पदाः ॥२०

1 A D प्रवर्षन्तः; B मेघवर्ष । 2 A यदा तद्° । 3 A B °पूर्वशः । 4 A D ज्येष्ठो । 5 B C D पतन्ते । 6 A ते बिन्दवो । 7 A B D यथा । 8 A C आषाढ- । 9 C-मत्र । 10 C पूर्वा च । 11 D श्रीष्म° । 12 C D देवः । 13-14 C प्रतिपदानेह । 15 A यदा; D तदा । 16 C °आढकानि; D °राढकानि । 17 C स्युस्तदा । 18 A वर्षन्ति । 19 B माधवः । 20 A °कामार्थ°; B °कामार्थ; C धर्मार्थकाम । 21 A D प्रवर्तन्ते । 22 C प्रशाम्यति । 23 B D सुभिक्षं । 24 B D क्षेमं । 25 C दशरात्रा । 26 A त्वथ; C त्वद्° । 27 B उत्तराए; C उत्तरां । 28 B मषाढाभ्यां । 29 C देव । 30 C प्रवर्ष । 31 C विज्ञेयं । 32 B द्रोणां; C द्रोणं । 33 A सुभिक्षकम् । 34 B वाप्यानि । 35 A श्रमणेन । 36 A B D खारि । 37 A B D विज्ञेया । 38 B प्रलया । 39 A C D क्षतानि । 40 B न दर्पः; C नष्टानां । 41 C अवग्रह । 42 C धनिष्ठानि । 43 A सप्तपञ्च; C सप्तपञ्चाशतं । 44 C वदेत् । 45 A महा; C मही । 46 C °वंती; D °वता । 47 C विन्ध्यात् । 48 C °रात्राणि । 49 A उपग्रहः । 50 B C सुलभाः; D शुलभा° । 51 A शुकाः; B D शुभाः । 52 A D खारिं; B खारि । 53 A B वारुणो; D वारुणे । 54 A B D ज्ञेया । 55 A °प्यपद्रवम् । 56 A उपग्रहः । 57 A पूर्व° । 58 A °सद्रपदायां । 59 B C D देवः । 60 A B स्युस्तदा । 61 A माधवः । 62 A नायिक; B नायकं । 63 A जन्याते । 64 A °मुपग्रहः । 65 A B D नवतिम् । 66 A चापि तं । 67 C सर्वसुप्तं । 68 A च जायते; C प्ररोहति । 69 A B D विशरात्रम् । 70 B चतुःषष्टि°; C D चतुःषष्टिः । 71 A C D आढकानि । 72 A B °मपि । 73 C D उद्वेजन्ते । 74 A °विरोधकृत्; C °विनाशिनः । 75 A B D यानि सुख्यानि । 76 A बलवं । 77 A B दंष्ट्रि° । 78 C °वर्धनम् । 79 C एकान्यूनानि । 80 D णं न सं° । 81 C मथापि वा । 82 B भवेत्; C भवेत्तद् । 83 C भवयो । 84 C वापि । 85 A सङ्कोचो; B C D शकाम्बोजाः ।

एकोनविंशतिर्विन्धादाटकानि न सशय । भरण्या वामवश्रैव यदा कुर्यात् प्रवर्षणम् ॥	२१
व्यालः सरीसृपाश्चैव *मरण व्याधयो ^४ रुजं । सस्य कनिष्ठकं ज्ञेय प्रजाः सर्वाश्च दुःखिताः ॥	२२
आढकान्येकपञ्चाशत् कृत्तिकासु समादिशेत् । तदात्वपग्रहो ज्ञेयः सप्तविंशतिरात्रकः ॥	२३
द्विमासिकंस्तदा मेघंश्चित्र सस्यमुपद्रवम् । निम्नेषु वापयेद् बीजं भयंभग्नेर्विनिर्दिशेत् ॥	२४
†आढकान्येकनवतिं †रोहिण्यामभिनिर्दिशेत् ^{१०} । अपग्रह विजानीयात् सर्वमेकादशाहिकाम् ॥	२५
क्षेम सुभिक्षमारोग्य नैर्ऋतीयं बहूदकम् । स्थलेषु वापयेद् बीजं राज्ञो ^{११} विजयर्मादिशेत् ॥	२६
‡आढकान्येकनवतिं सौम्यर्धे वर्षते यदा । †तदाऽप्यपग्रहं विन्धाद्वासराणि ^{१३} चतुर्दश ^{१४} ॥	२७
महामात्याश्च पीड्यन्ते †गहुव्याधिं विनिर्दिशेत् । †सुभिक्षं चैव विज्ञेय दृष्टिणः प्रवलास्तथा ॥	२८
आढकानि तु द्वारिर्शदाद्रायामभिनिर्दिशेत् । दुर्भिक्ष ^{१७} व्याधिर्मरण सस्यघातमुपद्रवम् ॥	२९
श्रावणे प्रथमे मासे **वर्षित्वा न च वर्षति । प्रोष्टपट च वर्षित्वा शेषकालं न वर्षति ॥	३०
आढकान्येक[न]वतिं विन्धाच्चैव पुनर्वसोः । सस्यं निष्पद्यते क्षिप्र व्याधिश्च बलवान् विदुः ॥	३१
चत्वारिंशद् द्वे वाऽपि जानीयादाढकान्यथ । पुष्येण मन्दवृष्टिश्च निम्ने बीजानि वापयेत् ॥	३२
पक्षमध्ययुजे मासे पक्ष प्रोष्टपटे तथा । अपग्रह विजानीयाद् बहुलेऽपि प्रवर्षणम् ॥	३३
††सस्यघात, विजानीयाद् व्याधिमिश्रोदकेन च । साधवो दुःखिता विन्धात्प्रोष्टपदमपग्रहः ॥	३४
मघासु खारी विज्ञेया सस्याना च समुद्रवम् । कुक्षिव्याधिश्च बलवाननीतिश्च तु जायते ॥	३५
फाल्गुनीषु च पूर्वासु यदा देवः ^{१९} प्रवर्षति । खारी तदाऽऽदिशेत् पूर्णा तदा †क्षीणां च तत्सुप्तम् ॥	३६
सस्यानि फलवन्ति स्युर्वाणिज्यानि ^{२०} दिशन्ति ^{२१} च । अपग्रहश्चतुर्दशैर्द्वारावणे सप्तरात्रिकः ॥	३७
उत्तराया तु फाल्गुन्या पष्टिसप्त च निर्दिशेत् । आढकानि सुभिक्ष च क्षेममारोग्यमेव च ॥	३८
दानशीलाश्च मनुजा(मानवा) धर्मशीलाश्च साधवः । अप[त्र]ह विजानीयात् कार्तिके द्वादशाहिकम् ॥	३९
पञ्चाशीतिं विजानीयाद् हस्ते प्रवर्षणं यदा । तदा निम्नानि वाप्यानि पञ्चवर्षं ^{२५} † जायते ^{२६} ॥	४०
सद्दामाश्चात्र वर्धन्ते शिल्पिकाना सुप्तोत्तमम् । श्रावणा-ऽश्वयुजौ मासौ ^{२७} तथा कार्तिकमेव च ॥	४१
अपग्रहं विजानीयान्मासे मासे दशाहिकम् । चौराश्च बलवन्तश्च उत्पद्यन्ते च पार्थिवाः ॥	४२
द्वारि(र्वि)र्शमाढकानि स्युश्चित्राया वर्षणं यदा । चित्र विन्धात् तदा सस्यं चित्र वर्षं विनिर्दिशेत् ॥	४३
निम्नेषु ^{२९} वापयेद् बीजं स्थलेषु परिवर्जयेत् । मध्यम ^{३०} त ^{३१} विजानीयाद् †मद्रवाहुवचो यथा ॥	४४
द्वारिंशदाढकानि स्युः स्वातौ प्रवर्षणं यदा । वायुवृष्टिर्नावृष्टिर्मासमेक च वर्षति ॥	४५

1 A एकोना, C एकादश्याना । 2 A B D तदा व्यालः । 3 A B D it is not found in these Mss * A स्युर्व्याधयो विविधै रजे । 4 C व्याधि । 5 C घोरय । 6 A B D द्वौ । 7 A D वातकः । 8 C देवः । 9 C जय । † C The first quarter is missing in this Ms ‡ B The three following quarters are not found in this Ms 10 A B D मपि । 11 C राज्ञश्च । 12 C भयम् । § D This st is not found in this Ms ¶ B तदा प्रवर्षणं विधात् 13 A सप्त । 14 A मेकादशाहिका । 15 A महामात्रा, B महामत्रा, C महामत्रा । § A B D चतुर्व्याधिश्च जायते । † A B D क्षेम सुभिक्ष-मारोग्य । 16 A द्वाविंश । 17 C D सुभिक्षम् । 18 C क्षेम । ** C वर्षं चैव पुन पुनः । †† This stanza is preceded by the following stanza in B C D - चतुः पष्टिमाढकानि स्वदा चपति वासव । यथाऽऽश्लेषा सु प्रथम कुरते च प्रवर्षणम् ॥ 19 A मेघः । †† A स्त्री चल्ह सुप्तम् । 20 A वणयो । 21 A निर्दिशन्ति । 22 C चतुर्विंशत् । 23 A पञ्चवर्षे । 24-25 A विज्ञायते । 26 A B D वातः । 27 A दशाहिकम् । 28 B द्वाविंशत् । 29 C निम्नेषु । 30-31 C मध्यमाना समा । 32 C विधात् । 33 A †रदिमं ; C †ममिम् । 34 A भन्ववृष्टिः । 35 A B वर्षम् ।

विशाखासु विजानीयात् खारिरेव न संशयः । सस्यं संपद्यते सर्वं वाणिज्यं पीड्यते न हि ॥ ४६
 अपग्रहं तु जानीयाद् दशाहं प्रौष्ठपादिकम् । क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं *तां समां नाऽत्र संशयः ॥ ४७
 †जानीयादनुराधायां खारिं प्रवर्षणं यदा । क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं परचक्रं प्रशाम्यति ॥ ४८
 दूरं^१ प्रवासिका यान्ति धर्मशीलाश्च मानवाः । मैत्री च स्थावरा ज्ञेया शाम्यन्ते^२ चेतयंस्तदा ॥ ४९
 ज्येष्ठायामाढकानि स्युश्चतुःषष्टिं विनिर्दिशेत् । स्थलेषु वापयेद् बीजं तदा भूदाहंविद्रवः ॥ ५०
 मूले खारी विजानीयात् सस्यं सर्वं समृद्ध्यति । एकमूलानि पीड्यन्ते †चौराश्च प्रबलाश्च ये ॥ ५१
 एतद् व्यासेन कथितं समासेन पुनः शृणु । §भद्रबाहुवचः श्रुत्वा मतिमानवधारयेत् ॥ ५२
 द्वात्रिंशदाढकानि स्युः नक्रमासेषु^{१०}(?) निर्दिशेत्^{११} । समक्षेत्रे^{१२} द्विगुणितं तत् त्रिगुणं^{१३} बाधितेषु^{१४} च ॥ ५३
 उल्कावत् साधनं चात्र †वर्षणं च विनिर्दिशेत् । शुभाऽशुभं ततो वाच्यं सम्यग् ज्ञात्वा यथाक्रमम् ॥ ५४

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते वर्षाध्यायो दशमः ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि गन्धर्वनगरं तथा । शुभाऽशुभं^{१५} तु^{१६} भूतानां नैर्ग्रन्थे निपुणे^{१७} यथा^{१८} ॥ १
 पूर्वसूरे यदा घोरं^{१९} गन्धर्वनगरं भवेत् । नागराणां वधं विन्द्यात् तदा^{२०} घोरमसंशयम् ॥ २
 **अस्तं याते यथाऽऽदित्ये गन्धर्वनगरं भवेत् । यायिनां च तदा विन्द्याद् वधं घोरमुपस्थितम् ॥ ३
 रक्तं गन्धर्वनगरं दिशं^{२२} दीप्तां यदा भृशम् । शस्त्रोत्पातं^{२३} तदा विन्द्याद् दारुणं समुपस्थितम् ॥ ४
 पीतं गन्धर्वनगरं दिशं^{२४} याम्यां^{२५} यदा^{२६} भृशम्^{२७} । वधाधिं तदा विजानीयात् प्राणिनां मृत्युसन्निभम् ॥ ५
 कृष्णं गन्धर्वनगरमपरस्यां^{२८} सृतं^{२९} दिशि । वधं^{३०} तदा विजानीयाद् भयं वा शूद्रयोनिजम् ॥ ६
 श्वेतं गन्धर्वनगरं दिशं सौम्यां यदा भृशम् । राज्ञो विजयमाख्याति नगरस्य धनान्वितम् ॥ ७
 सर्वास्वपि यदा दिक्षु गन्धर्वनगरं भवेत् । सर्वे वर्णा विरुध्यन्ते सर्वदिक्षु परस्परम् ॥ ८
 कपिलं सस्यघाताय माञ्जिष्ठं हरिणं(तं)^{३३} तर्था^{३४} । अव्यक्तवर्णं कुरुते बलक्षोभं समन्ततः^{३५} ॥ ९
 गन्धर्वनगरं स्निग्धं सप्राकारं सतोरणम् । शान्तदिशि समाश्रित्य राज्ञस्तद् विजयङ्करम् ॥ १०
 गन्धर्वनगरं(रे) व्योम्नि^{३६} परुषं^{३७} यदि दृश्यते । वातांशनिनिपातांस्तु^{३८} तत् करोति सुदारुणम्(णान्) ॥ ११
 इन्द्रा^{४०}ऽऽयुधसवर्णं^{४१} च धूम्रा^{४२}ग्निमदृशं च यत् । तदाग्निभयमाख्याति गन्धर्वनगरं नृणाम् ॥ १२
 खण्डं विशीर्णं^{४३} छिद्रं^{४४} वा^{४५} गन्धर्वनगरं यदा । तदा तस्करसङ्घानाम् स भयो^{४७} जायते भुवि ॥ १३

* C परचक्रं प्रशाम्यति ॥ † C This st. is missing in this Ms. 1 A B D दूरा । 2 A साध्यन्ते; C शस्येते । 3 C च भयं । 4 C उदकं । 5 C रक्तानि । † A B D तदा चौराः प्रवर्द्धन्ते । 6 A B D समासः । 7 A B D श्रूयतां । 8 A B D पुनः । § A मतिमानुपगृह्णीत भद्रबाहुप्रवर्षणम्; B D मतिमानुपधारेत् भद्रबाहुप्रवर्षणम् ॥ 9 A B D °त्रिंशमां । 10 C नक्तं भावेषु; D नक्तस्तेषु । 11 D विनिर्दिशेत् । 12 A B D समक्षेत्रेषु । 13 A B D त्रिगुणं । 14 A B D बाहिकेषु । † C निर्दिशेत् ज्ञानकोविदः । 15-16 A B D °शुभाथं । 17-18 A C संप्रभाषितम् । 19 A चौरं । 20 C वधं । 21 C उपस्थितम् । ** C This is missing in this Ms. 22 B निसं । 23 A B °आघातं । 24 C दिशि । 25 A D दीप्तं; B पीतं । 26 C समाश्रितं । 27 A दिशाम्; B भवेत् । †† C the same latter half is found in this Ms as in st. 4. 28 C अणरां । 29 A B सृतं; C संवृतं । 30 ABD वर्षं । 31 C नगरं । 32 C वधनान्वितम् । 33-34 C हारयेद्भयं । 35 C असंशयः । 36 C पांडु । 37 C पुरुषं । 38 A वाता च । 39 A सन्निपातांस्तु । 40 C चंद्रं । 41 A B D °सुवर्णं । 42 B धूम्रं । 43 C विकीर्णं; D विशीर्णम् । 44 B °वर्णं; D सच्छिद्रं । 45 A D it is not found. B च । 46 A °सन्धानम्; C °संवातम् । 47 A C अनयोः ।

- यदा गन्धर्वनगरं सप्राकारं सतोरणम् । *दृश्यते तस्करान् हन्ति तदा यवातं(यान्वन)वासिनः॥ १४
- †विशेष्यतापसव्यं तु गन्धर्वनगरं यदा । परचक्रेण महता नगरं परिवार्यते ॥ १५
- गन्धर्वनगरं क्षिप्रं दक्षिणे जायते यदा । स्वपक्षागमनं चैव जयं वृद्धिं जलं वहेत् ॥ १६
- यदा गन्धर्वनगरं प्रकटं तु द्वाभिवत् । दृश्यते पुररोवार्यं तद्भवेन्नैत्रं संशयः ॥ १७
- अपसव्यं विशीर्णं तु गन्धर्वनगरं यदा । तदा विलुप्यते राष्ट्रं बलक्षोभश्च जायते ॥ १८
- यदा गन्धर्वनगरं प्रविशेच्चोभिदक्षिणम् । अपूर्वा लभते राजा तदा स्फीतां वसुन्धराम् ॥ १९
- सध्वज सपताकं वा सुस्निग्धं सु[प्र]तिष्ठितम् । शान्ता^{१२} दिशं प्रपद्येत राजवृद्धिं तदाऽऽदिशेत् ॥ २०
- यदा शुभेर्धनैर्मिश्रं सविगुत् सचलाहकम् । गन्धर्वनगरं स्निग्धं^{१४} विन्द्याहुं^{१५}दकसत्प्लवम् ॥ २१
- सध्वज सपताकं वा गन्धर्वनगरं यदा । दीप्ता दिशं समाश्रित्य नियतं राजसुखदम् ॥ २२
- विदिक्षुं चैवं सर्वाहुं गन्धर्वनगरं यदा । सुंकरः सर्ववर्णानां तदा भवति दारुणः ॥ २३
- द्विवर्णं वा त्रिवर्णं वा गन्धर्वनगरं यदा । चातुर्वर्ण्यमयं भेदं तदात्रापि विनिर्दिशेत् ॥ २४
- अनेकवर्णसंस्थानं गन्धर्वनगरं भवेत् । क्षुभ्यन्ते^{२५} तत्र राष्ट्राणि ग्रामाश्च नगराणि च ॥ २५
- सङ्ग्रामाश्चातुर्वर्तन्ते मास-गोणितकर्दमाः । एतस्मिंल्लक्षणो-त्पाते भद्रवाहुवचो यथा ॥ २६
- रक्तं गन्धर्वनगरं क्षत्रियाणां भयावहम् । पीतं वैश्यान् निहन्त्याश्च कृष्णं शूद्रान् सितं द्विजान् ॥ २७
- अरण्यानि तु सर्वाणि गन्धर्वनगरं यदा । आरण्यं जायते राष्ट्रं अचिरान्नात्रं संशयः ॥ २८
- अम्बरेर्दूदकं विद्याद् भयं प्रहरणे^{२९} च । अग्निजेर्पूपकरणेषु भयमग्नेः समादिशेत् ॥ २९
- शुभा-ऽशुभं विजानीयात्चातुर्वर्ण्यं यथाक्रमम् । †दिक्षु सर्वाहुं नियतं भद्रवाहुवचो यथा ॥ ३०
- उल्कावत् साधनं दिक्षु जानीयात् पूर्वकीर्तितम् । सर्वगन्धर्वनगरं यथावदनुपूर्वशः ॥ ३१
- ॥ इति नैर्ऋत्ये भद्रवाहुके निमित्ते गन्धर्वनगरं नाम एकादशोऽध्यायः ॥

- अथातः सप्रवक्ष्यामि गर्भान् सर्वान् सुखावहान् । भिक्षुकानां^{३१} विशेषेण परदत्तोपजीविनाम् ॥ १
- ज्येष्ठा-मूलममावास्या मार्गशीर्षं प्रपद्यते^{३२} । मार्गशीर्षप्रतिपदि गर्भोधानं प्रवर्तते ॥ २
- दिवा^{३३} समुत्थितो^{३४} गर्भो रात्रौ विसृजते जलम् । रात्रौ समुत्थितश्चापि दिवा विसृजते जलम् ॥ ३
- सप्तमे सप्तमे मासे सप्तमे सप्तमेऽहनि । गर्भाः^{३५} पाँकेऽभिगच्छन्ति^{३६} यादृशं तादृशं फलम् ॥ ४

* In C the following latter half is found — तदाश्चपक्षागमनं जयं वृद्धिं जलं वहेत् ॥
 1 A तस्करो । 2 A ये वत् । † C The following two sts are not found in C 3 B परिवर्जयेत् । 4 A वृद्धिः । 5-6 C पाशुपत्, D सुप्रवर । 7 C पुरतो वायु । 8 C तद्भवो । 9 A तु सीयं । 10 C विसीर्यत । 11 A D निवेश्यतेऽभि, B निवेशते । 12 A साध्य, B तेषां, D तां । 13 A these two letters are missing 14 C विद्यात् । 15 C दृश्यते । 16 A छत्रभद्रदम्; C राजा चिनइयति । 17 A तदिक्षु । 18 C वसु । 19 C पर्वाहु । † C The second half of this st and the first half of the following st are missing in this Ms So the second half of st 24 becomes the second half of st 23 20 A क्षुभ्यन्ते । 21 A C °श । § D The following four sts are not found in this Ms 22 A द्युद्रान् । 23 C नियतेन न । 24 A अम्बरेषु, B अम्बरेषु । 25 B प्रकरणेषु । 26 A °ज्येष्ठ; C °तेजो । † C This second half is not found in this Ms 27 B सप्तसु । 28 A भिक्षाचरानां । 29 C प्रवर्तते । 30 A दिवसे । 31 A सुत्थितो ॥ C This second half is not found in C so that the first half of every succeeding st becomes the second half of the preceding st in C 32 A गर्भो । 33 A not found here, C फल । 34 C प्रपद्यन्ति ।

पूर्वसन्ध्यासमुत्पन्नः पश्चिमायां प्रयच्छति । पश्चिमायां समुत्पन्नः पूर्वायां च प्रयच्छति ॥	५
नक्षत्राणि मुहूर्त्ताश्च सर्वमेवं समादिशेत् । पण्मासान् समतिक्रम्य ततो देवः प्रवर्षति ॥	६
गर्भाधानादि ये मासास्ते च मासा अवधारिणः । विपाचनत्रयश्चापि त्रयः कालाभिवर्षणाः ॥	७
शीतवातश्च विद्युच्च गर्जनं परिवेषणम् । सर्वगर्भेषु शस्यते ^१ *निर्ग्रन्थाः साधुदर्शिनः ॥	८
गर्भास्तु विविधां ज्ञेयाः †शुभा-ऽशुभा यदा तदा । पापलिङ्गा निरुदका भयं दद्युरसंशयः ॥	९
उल्कापाता दिशां दाहा निर्घाताः पांशुवृष्टयः । गृहयुद्धं निवृत्तिश्च ग्रहणं चन्द्र-सूर्ययोः ॥	१०
ग्रहाणां चरितं चक्रं साधूनां ^३ कोपसंभवम् । गर्भाणामुपघाताय न ते गाह्या विपश्चितैः ॥	११
धूमं रजः पिशाचांश्च शस्त्रमुल्कां सनागर्जः । तैलं घृतं सुरामस्थि क्षारं ^५ लाक्षां वसां ^६ मधु ॥	१२
अङ्गारकान् नखान् केशान् मांस-शोणित-कर्दमान् । विपच्यमाना मुञ्चन्ति गर्भाः पापभयावहाः ॥	१३
कार्तिकं वाऽथ पौषं च चैत्र-वैशाखमेव च । श्रावणं चाश्विनं सौम्यं गर्भं विन्द्याद् बहूदकम् ॥	१४
ये तु पुष्येणं दृश्यन्ते हस्तेनाभिजितां तथा । अश्विन्यां संभवन्तश्च ते पश्चान्नैव शोभनाः ॥	१५
आर्द्राऽऽश्लेषासु ज्येष्ठासु मूले वा संभवन्ति ये । गर्भागमनदक्षाश्च ^{१०} तेऽपि तांश्च वरोदकाः ^{११} ॥	१६
उत्थितं चापि वैशाखं स्रवन्तं कार्तिकं जलम् । हिमागमेन गमिका मन्दोदास्ते प्रकीर्तिताः ॥	१७
स्वातौ च मैत्रदेवे च वैष्णवे च सुवारुणे ^{१३} । गर्भास्तु धारणा ज्ञेया संभवन्तो बहूदकाः ॥	१८
पूर्वामुदीची(चि)मैशानीं ये गर्भा दिशमाश्रिताः । ते सस्यवन्तस्तोयाद्यास्ते गर्भास्तु सुपूजिताः ॥	१९
घायव्यां(यायां) तु वारुण्यां गर्भा ये संभवन्ति च । मध्यमं वर्षणं दद्युः सस्यसंपद ^{१५} मेव च ॥	२०
शिष्टं सुभिक्षं विज्ञेयं जघन्या नात्र संशयः । मन्दगाश्च घना वा च सर्वतश्च सुपूजिताः ॥	२१
मारुतः तत्प्रभवाः(क्षाः) गर्भा धूयन्ते ^{१६} मारुतेन ^{१७} च । वाता(तो) वर्षन्तु गर्भाश्च करोत्यपकरोति च ॥	२२
कृष्णानीलाश्च रक्ताश्च पीताः शुक्लाश्च सर्वतः । व्यामिश्राश्चापि ये गर्भाः स्निग्धाः सर्वत्र पूजिताः ॥	२३
अप्सराणां तु सदृशाः पक्षिणां जलचारिणाम् । वृक्ष-पर्वतसंस्थाना गर्भाः सर्वत्र पूजिताः ॥	२४
वापी ^{१८} -कूप-तडागानि नद्यश्चापि मुहुर्मुहुः । पूर्यते ^{१०} तादृशैर्गर्भैस्तोयक्लिन्नधरावहैः ॥	२५
नक्षत्रेषु तिथौ चापि मुहूर्त्ते करणे दिशि । यत्र यत्र समुत्पन्नाः स्निग्धाः सर्वत्र पूजिताः ॥	२६
*सुसंस्थानाः सुवर्णाश्च सुवेषाः स्वभ्रजा ^{१०} घनाः । सुविन्दवः स्थिता गर्भाः सर्वे सर्वत्र पूजिताः ॥	२७
कृष्णा रूक्षाः सुखण्डाश्च विद्रवन्तः पुनः पुनः । विस्वरी ^{११} रूक्षशब्दाश्च गर्भाः सर्वत्र निर्दिताः ॥	२८
†अन्धकारसमुत्पन्ना गर्भास्ते तु न पूजिताः । चित्राः स्रवन्ति सर्वाणि गर्भाः सर्वत्र निर्दिताः ॥	२९
मन्दवृष्टिमनावृष्टि भयं राजपरार्जयम् । दुर्भिक्षं मरणं रोगं गर्भाः कुर्वन्ति तादृशम् ॥	३०

1 A D °मासं । 2 A वर्षेषु; D वर्षति । * C भद्रबाहुवचो यथा ॥ † C भयदा तोयदा तदा ।
3 B सधूमं । 4 B सना सजः; C सनीरजा; D सवागजा । 5 A क्षौरं । 6 A च सा; D not found.
7 A अङ्गारकं; B अंगारकान्; C अंकारकं । 8 A मुख्येण । 9 A अभिजनाः । 10 A °गमनदक्षाः; B °गमणगच्छा; C °गमनपूर्वाः । 11 A ताशु; C पश्चाद् । 12 C दूरोदका । † C This is not found in this Ms. 13 A सुदारणे; C सवारुणे; D सदारुणे । † C From this line onwards five lines are missing in this Ms. 14 B सस्याः; D संपदं । 15 D सस्यम् । 16 D ध्रियते । 17 B मारुतः; C मारुता । 18 A C D वप्रं । 19 A पूते; B D पूर्यते । * C this st. is not found in this Ms. 20 A शुभ्रजा । 21 A C D विश्वरा । † Before this stanza, the following st. is found in B C D:—अत्युष्णाश्चातिशीताश्च बहूदका विकृताश्च ये । चित्राः स्रवन्ति सर्वाणि गर्भाः सर्वत्र निर्दिताः ॥

- भृत्याऽमात्यास्त्रयः पूज्या राज्ञा स्थाप्याः सुलक्षणाः । एषा कुलक्षणे राज्ञो लक्षणोऽप्यवसीवति ॥ ३६
- तस्माद् देशे च काले च सर्वज्ञानत्रया वरम् । सुमनाः पूजयेद् राजा नैमित्तं दिव्यचक्रुपम् ॥ ३७
- न चेदाऽनापि चाङ्गानि न विद्याञ्च पृथक् पृथक् । प्रसाधयन्नि तानर्थात्रिमित्तं यत् सुभाषितम् ॥ ३८
- अतीतं वर्तमानं च भविष्यद्यच्च किञ्चन । सर्वं विज्ञायते येन तज्ज्ञानं नेतरं मतम् ॥ ३९
- स्वर्गेऽप्रीतिफलं प्राहुः सौख्यं धर्मविदो जनाः । तस्मात् प्रीतिः सखा ह्येया सर्वस्य जगतः सदा ॥ ४०
- स्वर्गेण तादृशां प्रीतिर्विषयेर्वापि मांनुपेः । यदि स्पष्टा निमित्तेन सतां प्रीतिरस्तु जायते ॥ ४१
- तस्मात् स्वर्गास्पदं पुण्यं निमित्तं जिनभाषितम् । पावनं प्रवरं श्रीमत् कामदं वा प्रसादतैः ॥ ४२
- रागद्वेषौ च मो(ह)हश्च च वर्जयित्वा निमित्तवित् । देवेन्द्रमपि निर्भातो यथाशास्त्रं समादिशेत् ॥ ४३
- सर्वोपयि निमित्तानि निमित्तान्यपि सर्वशः । निमित्तं पृच्छतो यानि निमित्तानि भवन्ति तु ॥ ४४
- यथान्तरिक्षान् पतितं यथा भूमा च तिष्ठति । तथाङ्गजनिता चेष्ट(ष्टा)^{१०} निमित्तं फलमात्मकम् ॥ ४५
- तथैवाग्नेः यथा निम्ने सेतुवन्चे च तिष्ठति । चित्ते निम्ने तथा तद् वै विन्याद् वधफलात्मकम् ॥ ४६
- वृहिरङ्गादिविषयमन्तरङ्गाच्च चिन्तितम् । तज्ज्ञः शुभाऽशुभं श्रूयान्निमित्तज्ञानकोविदः ॥ ४७
- सुनिमित्ते न सयुक्तस्तत्परैः साधुवृत्तैः(?) । अदीनमान-सकल्पो भव्यादि^{१३} लक्षयेद् विधिर्म् ॥ ४८
- कुञ्जरस्तु यदा नदं देयमाने^{११} हुताग्ने । क्षिप्रमुद्य च निर्भ्रान्तं राजा विजयमावहेत् ॥ ४९
- एव ह्य-वृषाश्चाऽपि सिंह-व्याघ्राश्च सुस्वराः । नदेयन्ति तु सेन्यानि तदा राजा प्रमदति ॥ ५०
- स्निग्धोऽल्पघोषो धूम्रोऽथ गौरवर्णो महानृजुः । प्रदक्षिणोऽप्यवच्छिन्नः सेनानी विजयावहः ॥ ५१
- कृष्णो वा-विहृतो ह्यथो वामावर्तो हुताशनः । हीनाधिर्धूमवहलः स प्रस्थाने भयावहः ॥ ५२
- सेनाप्रे ह्यमानस्य यदि पीता गिरा भवेत् । श्यामाऽथवा यदा रक्ता परीजयति सा चमूः ॥ ५३
- यदि होतुः पथे शीघ्रं जुह्वतः शृङ्गमग्रतः । पार्श्वतः पृष्ठतो वाऽपि तदेव फलमादिशेत् ॥ ५४
- यदि धूमाभिभूता स्याद् वातो भस्म निपातयेत् । आहृतैः कम्पते वाऽऽज्य^{१४} न सा यात्रा विधीयते ॥ ५५
- राजा, परिजनो वापि कुप्यते-मन्त्रशासने^{१५} । होतुराज्यविलोपे च तस्वैर्^{१६} वर्धमादिशेत् ॥ ५६
- यद्याज्यभाजने केशा भस्मास्थीनि पुनः पुनः । सेनाप्रे ह्यमानस्य मरणं तत्र निर्दिशेत् ॥ ५७
- आपो होतुः पतेद्वस्तात् पूर्णपात्राणि वा सुवि । कालेन स्याद्-वधस्तत्र सेनाया नात्रं सशयः ॥ ५८
- यदा होता तु सेनायाः प्रस्थाने स्फलते मुहुः । वाधयेद्^{१७} ब्राह्मणान् भूमौ तदा स्ववधमादिशेत् ॥ ५९
- धूमः कुणिमगन्धो वा पीतको वा यदा भवेत् । सेनाप्रे ह्यमानस्य तदा सेनापराजयः ॥ ६०
- मूपको नकुलस्थाने वराहो गच्छतेतरात् (?) । वामावर्तः पतङ्गो वा राहो व्यसनमादिशेत् ॥ ६१

* C This and the following stanza are not found in this Ms. 1 B D सर्वज्ञ । 2 A प्रसादतः । 3-4 C पतितमत्र । 5 C न । † This line and the following line are not found in this Ms. 6 A चष्ट । 7 A °मादिमकम् । 8 A वधः, C वनः । 9 C समन्ताच्च । 10 A सतिमित्ताच्च, C श्रुतिमन्त्रेण, D सतिमित्तेन । 11 A, B, D तत्परः । 12 A साधु चेतदा, B साधु चेतया, D साधु चेतया । 13 C हन्यादीन् । 14 B द्विधा; D, द्विधम् । 15 C गुञ्जरति । 16 C हस्ती । 17 A न देदीप्यमाने, D नदं देयमाने । 18 B जायते, C सखना । 19 D तदा । 20-21 A नाव य् । ‡ Before this stanza, the following additional stanza is found in A. -यदि होतुः पथे शीघ्रं जुह्वत शपि मन्त्रव । पार्श्वतः पृष्ठतो वाऽपिराजा विजयमादिशेत् ॥ 22 A आह्वयते । 23 A राज्य, B वाज्य, C जशि । 24 C °ताग्नेः । 25-26 C तस्य व्यसनम् । 27 A धूमानस्य । † C This and the following stanza are not found in this Ms. 28 A चौषधे, D वाचयत् ।

मक्षिका वा पतङ्गो वा यद्वाऽप्यन्यः सरीसृपः । सेनाप्रे निपतेत् किञ्चिद्भूयमाने वधं वदेत् ॥	६२
शुष्कं प्रदह्यते ^३ यदा वृष्टिर्वाप्यपवर्षति ^४ । ज्वाला धूमाभिभूता तु ततः सैन्यो(सेना) निवर्तते ॥	६३
युद्धं प्रदक्षिणं देवा यदि गच्छन्ति वा दिशम् । राज्ञो विजयमाचष्टे वामतस्तु पराजयम् ॥	६४
जुह्वत्यनुपसंपन्नस्थानं तु यत् पुरोहितः । जित्वा शत्रून् रणे ^{१०} सर्वान् राजा तुष्टो निवर्तते ॥	६५
*यस्य वा सम्प्रयातस्य प्रमुखे पृष्ठतोऽपि वा । पतत्युल्का सनिर्घाता वधं तस्य निवेदयेत् ॥	६६
सेनां यान्ति प्रयातां यां क्रव्यादाश्च जुगुप्सिताः । अभीक्ष्णं विस्वरा घोरा सा सेना वध्यते परैः ॥	६७
प्रयाणे निपतेदुल्का प्रतिलोमा यदा चमूम् । निवर्तयति मासेन ^{११} तत्र यात्रा न सिध्यते ^{१२} ॥	६८
†छिन्ना भिन्ना प्रहश्येत यदा संप्रस्थिता चमूः । निवर्तयेत् स शीघ्रं न सा सिद्ध्यति कुत्रचित् ॥	६९
यस्याः प्रयाणे सेनायाः सनिर्घाता मही चलेत् ^{१३} । न तथा संप्रयातव्यं साऽपि वध्येत सर्वशः ॥	७०
अग्रतस्तु सपाषाणं तोयं वर्षति वासवः । सङ्ग्रामं घोरमत्यन्तं ^{१४} जयं राज्ञश्च ^{१५} शंसति ^{१६} ॥	७१
प्रतिलोमो ^{१७} यदा वायुः सपाषाणो रजस्करः । निवर्तयति प्रस्थाने परस्परजयावहः ॥	७२
मारुतो दक्षिणो वापि(ति) यद्वा हन्ति परां चमूम् । प्रस्थितो प्रमुखं तस्य विन्ध्यात् तत्र पराजयम् ॥	७३
यदा सूर्यात् ^{१८} परं ^{१९} सेनां ^{२०} समागत्य महाजनः । तस्य विजयमाख्याति भद्रबाहुवचो यथा ॥	७४
हीनाङ्गा जटिला बद्धा व्याधि ^{२१} ताः पापपांशवः ^{२२} । षण्ढाः पापस्वरा ये च प्रयाणे ते तु निन्दिताः ॥	७५
भ्रमं प्रव्रजितं दृष्ट्वा मङ्गलं मङ्गलार्थिना । कुर्यादमङ्गलं यस्तु तस्य सोऽपि न मङ्गलम् ॥	७६
पीडितोऽपचयं कुर्यादाकुष्ठो वध-बन्धनम् । ताडितो मरणं दद्याद् वासितो रुदितं ^{२३} तथा ॥	७७
पूजितः सोत्तराङ्गे ^{२४} लाभं राज्ञः समादिशेत् । तस्मात्तु ^{२५} मङ्गलं कुर्यात् ^{२६} प्रशस्तं ^{२७} साधुदर्शनम् ^{२८} ॥	७८
देवतं ^{२९} तु यदा बाह्यं ^{३०} राजा सत्कृत्यं ^{३१} स्वं पुरम् । प्रवेशयति तद्राजा बाह्यस्तु लभते पुरम् ॥	७९
विजयन्त्यो विवर्णाश्च राज्ञो बाह्यो यदा ग्रहः । पराजयं समाख्याति तस्मात् तां परिवर्जयेत् ॥	८०
सर्वार्थेषु प्रमत्तश्च यो भवेत् पृथिवीपतिः । हितं न शृणुतश्चापि तस्य विन्ध्यात् पराजयम् ॥	८१
अभिद्रवन्ति यां सेनां विस्वरं मृगपक्षिणः । †श्च-मानुष-शृगालां वा सा सेना वध्यते परैः ^{३२} ॥	८२
भ्रमं दग्धं च शकटं यस्य राज्ञः प्रयायिनः । देवोपसृष्टं जानीयान्न तत्र गमनं शिवम् ॥	८३
उल्का वा विद्युतोऽभ्रं वा कनकाः सूर्यरश्मयः । स्तनितं यदि वा छिद्रं सा सेना वध्यते परैः ॥	८४
प्रयातायास्तु सेनाया यदि कश्चिन्निवर्तते । चतुःपदो द्विपदो वा न सा यात्रा विशिष्यति ॥	८५
प्रयातो यदि वा राजा निपतेद् वाहनात् क्वचित् । अन्यो वाऽपि गजाऽ-श्वो वा साऽपि यात्रा जुगुप्सिता ^{३३} ॥	८६
क्रव्यादाः पक्षिणो ^{३४} यत्र निलीयन्ते ध्वजादिपु । निवेदयन्ति ते राज्ञस्तस्य घोरं चमूवधम् ॥	८७

1 A नृपतेः । 2 A युद्धं; C जुहुयात् । 3 A प्रदद्ये; C प्राप्यते । 4 C वृष्टिम् । 5 C वायुः । 6 C उपसर्पति । 7 D जुहुत । 8 A °सर्पणं; C °सख्यं; D °सर्पाणं । 9-10 C शत्रुगणान् । * A B D यस्यां चमू प्रवर्तयां । 11 A या सेना; B मासेना; D सा सेना । 12 A D सिष्यते । † C not found in this Ms. 13 C °तले । 14 C आख्याति । 15 A B राजश्च; C राष्ट्रस्य । 16 C संप्रति । 17 A B D अप्रतिलोमः । 18 C तु या; D तु याति । 19 C परा; D अपरं । 20 A B D सेना । 21 A B D व्याधिताः । 22 C येपि वासवः; D पापसंभवः । 23 C रुधिरं । 24 B D सो तरंगेण; C ततः सम्यक् । 25 A °न्न; B D °स° । 26-27 A B कुर्यान्न साधु; D साधु साधुः । 28 A B D °मंगलम् । 29 A दैवतं; B दैवतं । 30 A वारा; B बाह्या; D बाह्या । 31 B स्त्रीकृत्य । † C not found in this Ms. ‡ C दिशि दिशां समाश्रित्य । 32 C खरैः । 33 A न सिष्यते । 34 A दक्षिणः ।

- देवतावेष्टने^१ वर्षे^२ क्षीराणां कल्कने^३ तथा । विन्द्यान्महद्भयम् चोरं शान्तिं तत्र तु कारयेत् ॥ ११५
- देवतान् दीक्षितान् वृद्धान् पूजयेत् ब्रह्मचारिणः । ततस्तेषां तपोभिश्च पापं राज्ञां प्रशाम्यति ॥ ११६
- उत्पातकाश्च जायन्ते हस्त्य-श्व-रथ-पत्तिर्षु । भाजनेषु अनेकेषु राजबन्धश्चमूवधः ॥ ११७
- उत्पाता विकृताश्चापि दृश्यन्ते ये प्रयायिनाम् । सेनायां चतुरङ्गायां तेषामौत्पातिकं फलम् ॥ ११८
- *भेरी-शङ्ख-मृदङ्गाश्च प्रयाणे ये यथोचिताः । निवध्यन्ते^५(?) प्रयातानां विस्वरा वाहनाश्च ये^६ ॥ ११९
- यद्यप्रतस्तु प्रयायेत काकसैन्यं प्रयायिनाम् । विस्वरं निभृतं वाऽपि येषां विद्याञ्चमूवधम् ॥ १२०
- राज्ञो^९ यदि^{१०} प्रयातस्य गायन्ते^{११} ग्रामिकाः^{१२} पुरे^{१३} ।
- चण्डानिलो^{१४} नदी^{१५} (दिं) शुष्येत् †सोऽपि वध्येत पार्थिवः ॥ १२१
- देवता^{१८}-ऽतिथिभूतेभ्यो^{१०} ऽदत्वा^{२०} तु भुञ्जते यदा । §यदा भक्ष्यानि^{२१} भोज्यानि^{२२} तदा राज्ञां विनश्यति ॥ १२२
- द्विपदाश्चतुःपदा वाऽपि यदाऽभीक्षणं रसन्ति^{२४} वै^{२५} । परस्परं सुसम्बद्धां सा सेना वध्यते परैः ॥ १२३
- ज्वलन्ति यस्य शस्त्राणि नमन्ते निष्क्रमन्ति^{२७} च । सेनायाः शस्त्रकोशेभ्यः साऽपि सेना विनश्यति ॥ १२४
- नर्दन्ते^{२८} द्विपदा यत्र पक्षिणो वा चतुःपदाः । क्रव्यादास्तु विशेषेण तत्र संग्राममादिशेत् ॥ १२५
- विलोमेषु^{२९} च वातेषु^{३०} दिनेषु^{३१} वाहनेषु च । शकुनेषु च दीप्तेषु युध्यतां तु पराजयः ॥ १२६
- युद्धेप्रियेषु^{३३} हृष्टेषु^{३४} नर्दन्तु वृषभेषु च । रक्तेषु चाभ्रजालेषु^{३६} सन्ध्यायां युद्धमादिशेत् ॥ १२७
- अभ्रेषु च विवर्णेषु युद्धोपकरणेषु च । दृश्यमानेषु सन्ध्यायां सद्यः^{३७} संग्राममादिशेत् ॥ १२८
- कपिले रक्त-पीते वा हरिते च तले^{३८} चर्मैः^{३९} । स सद्यः परसैन्येन वध्यते नाऽत्र संशयः ॥ १२९
- काका गृध्राः शृगालाश्च कङ्का^{४०} ये^{४१} चामिषप्रियाः । पश्यन्ति^{४२} यदि सेनायां प्रयातायां भयं भवेत् ॥ १३०
- उल्लूका^{४३} वा विराला वा मूपका वा यदा^{४४} भृशम् ।
- वासन्ते^{४६} यदि^{४७} सेनायां नियतं सोऽस्तिको^{४८} (सौप्तिको ?) वधः ॥ १३१
- ग्राम्या^{४९} वा यदि वाऽऽरण्यां^{५०} दिवा^{५१} व(वा)सन्ति^{५२} निर्भयम् ।
- सेनायां संग्रयातायां सोऽस्तिको(सौप्तिको ?)ऽत्र भयं भवेत् ॥ १३२
- मैथुने^{५४} विपर्यासं यदा कुर्युर्विजातयः । रात्रौ दिवा^{५६} च सेनायां^{५७} सौप्तिको^{५८} (कं) वधमादिशेत् ॥ १३३

1 A चेष्टनो; B वेष्टतो । 2 A वाऽस्य; B वाऽपि; D वाप्य । 3 A B D कल्पना । 4 A C D व्यायिषु । * C this st. is numbered twice in this Ms. 5 C मानादन्ते । 6 C वा भयावहाः । 7 C सद्योऽग्रतः । 8 B °वधाम् । 9 C यदि । 10 C राज्ञो । 11 B मायते; C शांतये; D गायते । 12 A ग्रामिका; B ग्रामिकां; C ग्रामिके । 13 A C पुरो । 14 A चन्द्रा°; C चन्द्रो । 15 C नीलो । 16 C नदां । 17 C पुष्पो । † C यस्य व्याधिभयंकरं । ‡ This st. is missing in A. 18 B तेवता । 19 B भूतेभ्यः । 20 B D दत्वा । § C The following latter half is found in this Ms. भक्षसेव्यानि सेनाया तदा सोऽपि विनश्यति । 21 B अक्षानि; D भक्ष्याणि । 22 D भोज्याणि । 23 D राज्ञा । 24 C दसन्ति । 25 A चेत्; B ते । 26 C सुसंनज्जा । 27 C न नमन्ति । 28 C नर्दयन् । 29-30 D प्रयातेषु । 31 A B C दीनेषु । 32 A वध्यतां । 33 C युद्धेप्रियेषु । 34 C तुष्टेषु । 35 C तद्वत्सु° । 36 C °जलेषु । 37 C तस्य । 38 B तले; C तपेत् । 39 C चर्मम् । 40-41 A B D कंकेयाः । 42 All Mss. have got पश्यन्ति. It may be पतन्ति or दृश्यन्ते । ¶ C सा सेना वध्यते ध्रुवम् । 43 A अल्लूकाः । 44-45 A B D भृशन्ति वा । 46 C पश्यन्ति । 47 A तेऽभि; B D तेभि । 48 B सेप्तिको; C सोऽस्तिको; D सोप्तिको । 49 A D ग्रामा; B ग्रामा । 50 D अरण्यां । 51 C यदि । 52 B C पश्यन्ति; D वसन्ति । 53 The same variants as under 48. 54 C मिथुने तु । 55 All the Mss. have either got कुर्यात् or कुर्वन्ति but grammatically कुर्युः is better. 56 A B D दिवाऽपि । 57 A B D वा वासे । 58 The same variants as under 48. But here C has got सौप्तिक which is quite correct.

चतुःपदाना मनुजां यदा कुर्वन्ति वासितम् ।

भृगा वा पुरुपाणा तु तत्रापि^१ सोऽस्तिको^२ (सौप्तिको ?) वर्धः ॥

- एकपादस्त्रिपादो वा त्रिशुद्धो यदि वाऽधिकः । प्रसूयते पशुर्धनं तत्रापि सौप्तिको^३ वर्धः ॥ १३५
 अशुभपूर्णमुखादीना शेरते च यदा भृशम् । पर्दान्विलिखमानास्तु हर्षां यस्य स वध्यते ॥ १३६
 निष्कृत्यन्ति^४ पादेषां^५ भूमौ वालान्^६ किरन्ति च । प्रहृष्टाश्च प्रपश्यन्ति^७ तत्र सद्दाममादिशेत् ॥ १३७
 न चरन्ति यदा घ्रास^८ न च पानं पिवन्ति वे । श्वसन्ति^९ वाऽपि धावन्ति विन्ध्यादग्निभयं तदा ॥ १३८
 क्रौञ्चस्वरेण क्षिग्धेन मधुरेण पुनः पुनः । हेपन्ते^{१०} गर्वितास्तुष्टास्तदा राहो जयावहाः ॥ १३९
 प्रहेपन्ते^{११} प्रयातेषु^{१२} यदा वादित्रनिःस्वनेः^{१३} । लक्ष्यन्ते बहवो हृष्टास्त्रांस्य राहो भुव जयम् ॥ १४०
 यदा मधुरशैवेर्न^{१४} हेपति^{१५} रज्जु वाजिनः । कुर्यादभ्युत्थित सैन्यं तदा तस्य पराजयम् ॥ १४१
 अभ्युत्थिताया सेनाया लक्ष्यते यच्छुभाऽशुभम् । वाहने प्रहरणे वा तर्तुं तर्तुं फलं^{१६} समीहते^{१७} ॥ १४२
 सन्नाहिको^{१८} यदा युक्तो^{१९} नष्टसैन्यो^{२०} बहिर्गजे^{२१} । तदा राज्यप्रणाशस्तु अचिरेण भविष्यति ॥ १४३
 अपवाहं नरेन्द्रस्य ह्यमारुहते ह्यः । सेनायामन्यराजानां^{२२} तदा मार्गेन्ति नागराः ॥ १४४
 अर्द्रयुक्ताः प्रधावन्ति^{२३} वाजिनस्तु युयुत्सवः । हेपमानां^{२४} प्रमुदितास्तदा ज्ञेयो जयो भुवम् ॥ १४५
 पादं^{२५} पादेर्न^{२६} मुक्तानि^{२७} निःक्रमन्ति^{२८} यदा हयाः । पृथग्पृथग् सस्पृश्यते^{२९} तदा विन्ध्याद्भयावहम् ॥ १४६
 यदा राहः प्रयातस्य वाजिना सप्रणाहिकः । पथि च त्रियते यस्मिन्नचिरात्मानो भविष्यति ॥ १४७
 शिरस्यास्ये च दृश्यन्ते यदा हृष्टास्तु वाजिनः । तदा राहो जय विद्यान्नचिरात् समुपस्थितम् ॥ १४८
 ह्याना जघने^{३०} पायो^{३१} पुच्छे पादेषु चा यदि । दृश्येतामिरथा धूमस्तदा विद्यान्महद्भयम् ॥ १४९

1 A B D मनुजां । 2 A वासिताम्, B वासिन, C मासित । 3 A रात्राऽपि, B तत्रास्ति । 4 A सोऽस्तिको, B सोप्तिको, D सोस्तिको । 5 B विद । 6 A वपु, D वस्तु । 7 A सोऽस्तिको, B सोप्तिको, D सोस्तिको । 8 B विध । 9 A अस्तु । 10 A यदान्, B यदान, C भूमि । 11 A विलिखनानां, B लिखमान, D विलिखमाना । 12 C ह्य । 13 A B D निष्कृत्यति । 14 A B D पादानां । 15 A चालां, B वालां, D बाला । 16 A B वसन्ते, D तस्यते च । 17 A D घ्रास, B घ्रांस । 18 C शसिव । 19 A B D हेपन्ति । 20 A प्रहेष्यन्ते, B D प्रहेष्यते । 21 C प्रधावेषु । 22 B ऽनिस्वना । * A B D प्रहृष्टा यत्र बहुश । † C तदा युद्ध समादिशेत् । ‡ C This and the following st are not found in this Ms 23 B शब्द° । 24 B D मुखायोः । 25 B वेदयेत्, D वेदयत् । 26 B D तत्र । 27-28 B D प्रलयम् । 29 B D ईहते । 30 A सन्नाहिको । 31 A युक्तेषु, B D युक्ते । 32 A सैन्ये, B तेषु सैन्ये, D तेषु सैन्ये । 33 B बहि, D बहि । § C The second half and the first half of the next stanza are not found in this Ms 34 A अपवाह, D ओपवाह । 35 A ऽराजेन, C D ऽराजात् । 36 D नागराः । 37 C प्रधावति । 38 A B D, वाजिन । 39 B हेय माना, C हेपमाना । 40-41, B पादपादेन । 42 C सुख्यत्तु । 43 B निष्क्रमन्ति, C निष्क्रमते । 44 A C सस्पृश्य, B सस्पृष्ट । The following st is additionally found in A only but as it is not found in other three Mss I have not included it in the text - विन्ध्यात् पराजयां राह पश्चिमाहं यदा उरुतेत पु । पूर्वोद्धं उवमासेन ह्याना डिजय बदेत् ॥ १३३ ॥ It occurs in this Ms after 149th st ¶ C The second half is found as under in this Ms - ह्याप च स्वामिन् क्षिप्र विपरीते भनामसा ॥ 45 C च यदा । 46 C नाम्नाः । 47 B जायेत, C दृश्यते । 48 C भूम । 49 A महा ।

हेपमानस्य ^१ दीप्तास्तु निपतन्त्यर्चिषो ^२ मुखात् । अश्वस्य विजयं श्रेष्ठमूर्द्ध्वदृष्टिश्च ^३ शंसते ^४ ॥	१५०
*श्वेतस्य कृष्णं दृश्येत पूर्वकाये ^५ तु वाजिनः । हन्यात् तं स्वामिनं ^६ क्षिप्रं ^७ विपरीते ^८ वधागमम् ॥	१५१
वाचकस्य ^{१०} वधं विन्द्याद् यदा स्कन्वे हयो ज्वलेत् । पृष्ठतो ज्वलमाने तु भयं सेनापतेर्भवेत् ॥	१५२
तस्यैव तु यदा धूमो निर्धावति प्रहेपितः ^{११} । पुरस्यापि तदा नाशं निर्दिशेत् प्रत्युपस्थितम् ॥	१५३
सेनापतिवधं विद्याद् बालस्थानं ^{१२} यदा ज्वलेत् । त्रीणि वर्षाण्यनावृष्टिस्तदा तद्विषये भवेत् ॥	१५४
अन्तःपुरविनाशाय मेढ्रं ^{१३} प्रज्वलते ^{१४} यदा । उदरं ज्वलमानं च कोशं ^{१५} नाशाय वा ज्वलेत् ॥	१५५
शेरते दक्षिणे पार्श्वे हयो ^{१६} जयपुरस्कृतः । स्वबन्धशायिनश्चाहुर्जयमांश्चर्यसाधकैः ^{१७} ॥	१५६
वामार्धशायिनश्चैव तुरङ्गा नित्यमेव च । राज्ञो यस्य न संदेहस्तस्य मृत्युं समादिशेत् ॥	१५७
सौसुप्यन्ते ^{२१} (?) यदा नागः पश्चिमश्चरणस्तथा । सेनापतिवधं विद्याद् यदाऽन्नं च न भुञ्जते ॥	१५८
सदन्ता(ः) पादचारी वा नाभिमन्त्रं(न्यं)ति ^{२२} हस्तिनः । यस्यां तस्यां तु सेनायामचिराद्द्वन्द्वमादिशेत् ॥	१५९
निपतन्त्यप्रतो यद्वै त्रस्यन्ति वा रुदन्ति वा । निष्पद्यन्ते ^{२४} समुद्विग्ना यस्य तस्य वधं वदेत् ॥	१६०
करं नदन्ति ^{२७} विषमं विस्वरं ^{२८} निशि हस्तिनः ^{२९} । दीप्यमानास्तु केचित्तु तदा सेनावधं ध्रुवम् ॥	१६१
गो ^{३०} नागं-वाजिनां स्त्रीणां ^{३१} मुखाच्छोणितविन्दवः । द्रवन्ति बहुशो यत्र तस्य राज्ञः पराजयः ॥	१६२
नरां ^{३३} यस्य विपद्यन्ते प्रयाणे वारणाः ^{३५} पथि ^{३६} । कपालं गृह्य धावन्ति दीनास्तस्य पराजयः ॥	१६३
यदा धुनन्ति सीदन्ति निपतन्ति किरन्ति च । खादमानास्तु खिद्यन्ते तदाऽऽख्याति पराजयम् ॥	१६४
हेषन्त्यभीक्षणमश्वास्तु विलिखन्ति खरैर्धराम् । नदन्ति ^{३९} च यदा नागास्तदा विन्द्याद् ध्रुवं जयम् ^{४१} ॥	१६५
पुष्पाणि पीत-रक्तानि शुक्लानि च यदा गजाः । अभ्यन्तराग्रदन्तेषु दर्शयन्ति तदा जयम् ॥	१६६
यदा मुञ्चन्ति शुण्डाभिर्नागा नादं पुनः पुनः । परसैन्योपघाताय तदा विन्द्याद् ध्रुवं जयम् ॥	१६७
पादैः पादान् विकर्षन्ति तलैर्वा विलिखन्ति च । गजास्तु यस्य सेनायां विरुध्यन्ते ध्रुवं परैः ॥	१६८
मत्ता यत्र विपद्यन्ते न मद्यन्ते च योजिताः ^{४३} । नागास्तत्र वधो राज्ञो महाऽमात्यस्य वा भवेत् ॥	१६९
यदा राजा निवेशेत् भूमौ कण्टकसङ्कुले । विषमे सिकताकीर्णे सेनापतिवधो ध्रुवम् ॥	१७०
॥ रमशानास्थि-रजःकीर्णे पञ्चदग्धवनस्पतौ । शुष्कवृक्षसमाकीर्णे निविक्षो(ष्टो) वधमीहते ॥	१७१
कोविदारसमाकीर्णे श्लेष्मान्तकमहाद्रुमे । पिल्ल-कालनिविष्टस्य प्राप्नुयाच्च चिराद् ^{४५} वधम् ^{४६} ॥	१७२
असारवृक्षभूयिष्ठे ^{४६} पाषाण-नृणकुत्सिते । देवतायतनाक्रान्ते निविष्टो वधमाप्नुयात्-॥	१७३

1 C हेपमाणस्य । 2 C अर्थितो । 3-4 C कुर्वन् दृष्टस्य । 5 A. B. D संशयेत् । * C This st. is not found in This Ms. 6 A पु । 7 B वाजिनं । 8 A क्षिप्रं । 9 A विपरीत । 10 C वाचकस्य । † C This st. occurs in this Ms. after 150th st. 11 A प्रमोहनः; B D प्रमोहतः । ‡ C The order of this st. is interchanged with the next in this Ms. 12 A बालस्थानं; B बालवानां D बालवानं । 13 C मद्दे । 14 C प्रज्वलनं । 15 D केशं । 16 A तदा । 17 C समस्ते । 18 C यवानां । 19 A अत्त्वध्यसाधकः; B आस्वार्थसाधकः; C आश्चर्यसाधकः । 20 A वामार्धं । § C This and the following st. are not found in this Ms. 21 B सौसुप्यन्ते । 22 A नाभिमन्ति; B नातिसन्ति । 23 A तद्विरुद्धमवाव । § A निष्पेस्यन्ति गृहस्था वै; B D निष्पेप्यन्ति गृहस्थाः स्युः । 24 B D निष्पतन्ति; C साद्विना । 25 C यस्य तुरगाः । 26 C करं; D कुरु । 27 B वदन्ति । 28 C विस्वनं । 29 B दन्तिनः । 30-31 C गवागं । 32 C नृणां । 33 A न सद् । 34 C जस्य । 35 A वारणे; C वरुणा । 36 C यति । 37 A. B. D खाद्यमानाः । 38 A मेपास्तु; D मेखास्तु । 39 C नदन्ति । 40-41 C पराजयम् । 42 D योजिताः । ¶ A. B. D भस्मसङ्कुलसङ्कुलम् । ॥ C This and the following st. are not found in this Ms. 43 D वर्णं । 44-45 A चिराद्विषम्; D चिराद्भूतम् । 46 A °मूजिष्टं; C °चाष्टं ।

अमनोद्देशैः फलैः पुष्पैः पापपक्षिसमन्विते । अधोमार्गे^१ निविष्टश्च युद्धमिच्छति पार्ष्विचः ॥ १७४
 *नीचे निविष्टस्य सदा नीचेभ्यो भयमादिशेत् । यथा दृष्टेषु देशेषु तद्देश्यः^(?) प्राप्नुयात् वधम् ॥ १७५
 यत् किञ्चित् परिहीनं स्यात् तत् पराजयलक्षणम् । परिवृद्धं च यत् किञ्चिद् दृश्यते विजयावहम् ॥ १७६
 दुर्वर्णाश्च दुर्गन्धाश्च कुवेपा व्याधिनस्तथा । सेनाया ये नराश्च स्युः शस्त्रवध्या भवन्त्यव ॥ १७७
 तथाहातप्ररूपेण राज्ञो जय-पराजयः(यो) । विद्येयः(यो) सप्रयातस्य भद्रवाहुवचो यथा ॥ १७८
 परस्य विपर्य^१ लब्ध्या अग्निद्रव्या^१ न लेपदेत् । परदारा न हिंस्येत पशवः^२ पक्षिणस्तथा ॥ १७९
 अग्निं कृतेषु मध्यस्तु शस्त्रान्तर निधापयेत् । निरापराधचित्तानि नैर्ददीत्^३ कदाचन ॥ १८०
 देवतान् पूजयेद् वृद्धान् लिङ्गस्थान् ब्राह्मणान् गुरुन् । परिहारं नृपतिर्दद्याद्दामाय तज्जिनाम्^(?) ॥ १८१
 राजवंशं^४ न चोच्छिद्यद् बाल-वृद्धाश्च^५ पण्डितान् । न्यायेनार्था^६ समं दद्यात् तथा राज्येन^७ वर्धते ॥ १८२
 धर्मोत्सवान् विवाहाश्च सुतानां कारयेद् वुधः । न चिरं धारयेत् कन्यां तथा धर्मेण वर्द्धते ॥ १८३
 कार्याणि धर्मतः कुर्यात् पक्षपातं विसर्जयेत् । व्यसनैर्विप्रयुक्तश्च वचोस्त्रिकसुरप्रदः ॥ १८४
 यथोचितानि सर्वाणि यथा न्यायेन^८ पश्यति^९ । राजा कीर्त्तिं समाप्नोति तदा प्रथममोदते ॥ १८५
 इमं^{१०} यात्राविधिं कृत्वा योऽभिजानाति तत्त्वतः । न्यायतश्च प्रयुञ्जीत प्राप्नुयात्स महत् पदम्^{११} ॥ १८६

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते यात्राविधिनाम त्रयोदशमोऽध्यायः ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि पूर्वकर्मविपाकजान् । सुभा-ऽशुभान् समुत्पातान् राज्ञो जनपदस्य च ॥ १
 प्रकृतेर्यो विपर्यासः स उत्पातः प्रकीर्त्तितः । दिव्या-ऽन्तरिक्ष-भौमाश्च व्यासमेपा निबोधत ॥ २
 यदात्युष्णं भवेच्छीते शीतमुष्णे तथा ऋतो । तदा तु नवमे मासे दशमे वा भयं भवेत् ॥ ३
 सप्ताहमष्टरात्रं च नवरात्रं दशान्हिकर्म^४ । यदा निर्पतते वर्षं प्रधानस्य वधाय तत् ॥ ४
 पक्षिणश्च यदा मत्ता पशवश्च पृथग्विधाः । विपर्ययेण ससक्ता विन्द्याज्जनपदे भयम् ॥ ५
 आरण्या ग्राममायान्ति वनं गच्छन्ति नागराः । रुदन्ति चाथ जल्पन्ति तदाऽरण्याय कल्पते ॥ ६
 अष्टादशस्य मासस्य तथा सप्तदशस्य च । राजा च त्रियते यत्र भयं^७ रोगश्च जायते ॥ ७
 स्थिराणां कर्म-सरणे चलात्तानामर्गमेव हि^८ । ब्रूयात् तत्र वधं राज्ञः पण्मासात्युत्रमग्निः ॥ ८
 दर्पेण-हसते^९ (ने) चापि क्रन्दन्^{१०} युद्धसंभवे । स्वाचराणां वधं^{११} विद्यात्रिंसास^{१२} स्वावरात्मकं ॥ ९
 पक्षिणः पञ्चो मर्त्याः प्रसूयन्ति विपर्यये^{१३} । यदा तर्दी तु पण्मासं भयं राजवधस्तदा ॥ १०

1 - 1 A B D हतं । 2 A D मार्गः; B मग्नेन । * C This st 15 not found in this Ms
 3 B missing in this Ms 4 A कथम् । † C दर्भवर्णविदग्धश्च । ‡ सेनायासेन पापेभ्यः शस्त्रमध्यमय
 तथा ॥ † A C राजातप्रतिरूपेण । 5 A विपर्यये । 6 A दद्यात् । 7 A हिंसन्ते, B हिंसेन, C हिंसेत् ।
 8 A क्षपस । 9 B वर्णे । 10 A मा । 11 C तावदीन । 12 C लिल । 13-14 C धर्मचारिणम् ।
 § B दग्धमयजिर, C विसृजेगंय, D दग्धामपेज्जिनम् । 15-16 C राजवशेन । 17 C वारिच्छद्यात् ।
 18 C बाल-वृद्धश्च । ** C ज्ञानार्थामसमादाय । 19 A व्यापेत्तार्था । 20 A राजे न । 21 A वर्धते,
 C राजेन । †† C This and the following stanza are missing in this Ms 22 A वचोस्त्रिक,
 B C वचोस्त्रिकं । 23 A सुरप्रभः । 24 A ज्ञायेत् । 25 A सपत्ति । 26 A प्रेत्य, C प्रोत्तेह, D
 प्रेत्या च । 27 A इय । 28 A प्राप्नुयात् । 29 B सुमहद्वसुम्, C कीविसुत्तम् । 30 A वसुम् । 31 A
 दक्षाराधिकम् । 32 A न । 33 A सत्त । 34 C भङ्ग । 35 C राष्ट्रस्य । 36 A कल्पते । 37 A क्षपलाना ।
 38 A नते । 39 A चले । 40 B दर्पणे, C सर्पेण । 41 A B D इमते, C सहता । 42 A मृदते,
 B क्रुदते, C क्रुदत । 43 C भय । 44 A चामास । 45 C नात्र सदायः । 46 C missing in this Ms

- विकृतैः^१ पाणि-पादाद्यैर्न्यूनैश्चाप्यधिकैस्तथा । यदा त्वेते^४ प्रसूयन्ति क्षुद्भयानि तदादिशेत् ॥ ११
- षण्मासं द्विगुणं चापि परं वाथ चतुर्गुणम् । राजा च^५ म्रियते तत्र भयानि च न संशयः ॥ १२
- मद्यानि रुधिरा-ऽस्थीनि धान्या-ऽङ्गार-वसास्तथा । *मेघो^७ वा^८ वर्षते यत्र भयं विद्याच्चतुर्विधम् ॥ १३
- प्रसर्पन्ति जलचराः पक्षिणो द्विपदास्तथा । वर्षमाणो जलं^{१०} हन्याद् भयमाख्याति दारुणम् ॥ १४
- निरिन्धनो^{१२} यदा^{१३} चाग्निरीक्ष्यते^{१४} सततं पुरे । स राजा नश्यते देशाच्छण्मासात् परतस्तदा ॥ १५
- दीप्यन्ते यत्र शस्त्राणि वस्त्राण्यश्वा नरा गजाः । वर्षे च म्रियते राजा देशस्य च महद्भयम् ॥ १६
- चैत्यवृक्षरसा यद्भवत् प्रभवन्ति विपर्ययात् । समस्ता यदि वा व्यस्तास्तदा विन्ध्याद् भयागमम् ॥ १७
- दधि क्षौद्रं घृतं^{१६} तोयं^{१७} दुग्धं^{१८} रेतं^{१९} विमिश्रितम् । निश्रवंति यदा वृक्षास्तदा व्याधिभयं विदुः ॥ १८
- रक्ते^{२१} शस्त्रं^{२२} भयं वक्ष्ये नीले^{२३} श्रेष्ठिभयं विदुः । अन्येष्वेपु विचित्रेषु वृक्षेषु तु भयं विदुः ॥ १९
- विस्वरं रवमानस्तु चैत्यवृक्षो यतः पतेत् । ततो भयं समाख्याति देशजं^{२५} पञ्चमासिकम् ॥ २०
- नानावस्त्रैः समाच्छन्ना यदा दृश्यन्ते वै^{२६} दुर्माः । राष्ट्रजं तद् भयं विन्ध्याद् विशेषेण तदा विषे^{२८} ॥ २१
- शुक्लवस्त्रो द्विजान् हन्ति रक्तैः^{२९} क्षेत्रं^{३०} तदाश्रयम् । पीतवस्त्रो यदा व्याधिं तदा च वैश्यघातकः ॥ २२
- नीलवस्त्रो निहन्त्याशु शूद्रांश्च प्रभृतिन्नरान् । पशु-पक्षिभयं चित्रं विवर्णैः^{३३} स्त्रीभयङ्करः ॥ २३
- मधुराः क्षीरवृक्षाश्च श्वेतपुष्प-फलास्तु ये । सौम्या^{३६} दिशि यज्ञार्थं^{३७} जानीयात् प्रतिपुद्गलाः ॥ २४
- कषायमधुरांस्तिक्ता उष्णवीर्यविलासिनः । रक्तपुष्प-फलाः प्राच्यां सुदीर्घैर्नृप-क्षत्रयोः^{४४} ॥ २५
- अम्लैः सलवणाः स्निग्धाः पीतपुष्प-फलाश्च ये । दक्षिणां दिशि विज्ञेया वैश्यानां प्रतिपुद्गलाः ॥ २६
- कटु-कण्टकिनो रुक्षाः कृष्णपुष्प-फलाश्च ये । वारुण्यां दिशि^{४६} वृक्षाः स्युः शूद्राणां प्रति पुद्गलाः ॥ २७
- महान्तश्चतुरश्राश्च स्वगाहाश्च वैरोपिताः । वनमध्ये स्थिताः सन्तः स्थावराः प्रतिपुद्गलाः ॥ २८
- ह्रस्वाश्च तरवो येऽन्ये अंत्ये जाता वनस्य च । अचिरोद्भवकारा ये यायिनां प्रतिपुद्गलाः ॥ २९
- ये विदिक्षु विमिश्राश्च विकर्मसु विजातिषु । पुद्गलाश्च तु ये येषां ते तेषां प्रतिपुद्गलाः ॥ ३०
- श्वेतो राजा द्विजान् हन्ति रक्तः क्षत्र-नृपान् वदेत् । पीता वैश्यविनाशाय कृष्णः शूद्रनिषूदये^{५४} ॥ ३१

1 A B विकृतिः । 2 A द्यूतैः । 3 A थविकेः । 4 C एतेषु । 5 A वस्ति । 6 C मधु । * B This line and the succeeding line are missing in this Ms. 7-8 C मेघवान् । 9 C सरीसृपा । 10-11 C जलादन्यं । 12 A निरुन्धते । 13 A missing in this Ms. 14 A ईक्षते; C दीप्यते । 15 C चित्रं । 16 A मृतं । 17 C दुग्धं । 18 C धिं । 19 C °वर्णं । 20 C °गतिमिश्रकं । † C This appears as 27th stanza in C. 21 C राज्ञो । 22 C पुत्रं । 23 A नीरे । 24 A राष्ट्रं; B D श्रेष्ठं । ‡ A B D विथो भेदं च मन्दे च वृक्षा येषु न संशयः ॥ § C This st. appears in C as 26th stanza. 25 D दशजं । 26 A ते । 27 C तद्रसाः । 28 A विजोः; C धियो । 29 C द्विजान् हन्ति is twice written here. 30 D क्षेत्रं । 31 A समुद्रान् । 32 C तदा भृतिकरान्नरान् । 33 A B विवर्णं । 34 C तु । 35 C कृष्णं । 36 C उदीच्यां । 37 C दृश्यन्ते । 38 C द्विजानां । 39 A B D °मन्दं । 40 A B D °मधुराः । 41 A B D °विशालता । 42-44 C कृत्तिकायां विवर्द्धयेत् । 45 C D आत्माः । ¶ B This and the next line are missing in this Ms. A D दक्षिणस्यां न वास्युष्णं । 46 C D वृक्षाः । 47 C श्वेतं । 48 C प्राति । 49 C चिरो । 50 A विनिम्नाश्च । 51 A D विकर्मं । 52 A °प्रविजाकृतिः; B प्रविजायति । ** C प्रतिपुद्गलाश्च येषां तेषामुत्पातजं फलम् ॥ 53 A रजो; B रिजे; D रिजो । 54 A D स्तु सूयत; B स्तु सूचयेत् ।

परचक्र नृपभय क्षुधा-व्याधि-वर्नेक्षयम् । एवं लक्षणसयुक्ताः स्त्रावाः कुर्युर्महद्भयम् ॥	३२
कीटदष्टर्षं वृक्षस्य व्याधितस्य च यो रसः । विवर्णः ^१ स्रवते ^२ गन्धं ^३ न दोषाय स कल्पते ॥	३३
वृद्धा द्रुमा निहन्त्यास्तु मरणे पर्युपस्थिताः । ऊर्द्धाः शुष्का भवन्त्येते ^४ तस्मात् तालक्ष्येद्बुधः ॥	३४
यथा वृद्धो ^५ नरः कश्चित् प्राप्य हेतु विनश्यति । तथा वृद्धो द्रुमः कश्चित् प्राप्य हेतु विनश्यति ॥	३५
इतरे-तरयोगास्तु वृक्षादिवर्णनामभिः । वृद्धा-वलो-प्रमूलाश्च चलन्त्येयांश्च साधयेत् ॥	३६
हंसने ^६ रोदने ^७ नृत्ये ^८ देवताना प्रसर्पणे । महद्भय विजानीयात् पण्मासात्रिगुणो ^९ (ण) परम् ॥	३७
३चित्राश्चर्यसुलिङ्गानि निमीलन्ति वदन्ति ^{१०} वा । झलन्ति ^{११} च विगन्धीनि भय राजवधोद्भवम् ॥	३८
तोय-धान्यानि सहसा रुदन्ति च हसन्ति च । मार्जारवध वींसति ^{१२} तत्र विन्द्याद् महद्भयम् ॥	३९
वादित्रशब्दाः श्रूयते ^{१३} देत्रे यस्मिन्न मानुषैः । स देत्रो राजदण्डेन ^{१४} पीड्यते नात्र सशयः ॥	४०
तोय-वान्यानि ^{१५} सर्वाणि वहन्ति रुधिर यदा । पष्ठे मासे समुद्भूते सप्रामः शोणितकुलः ॥	४१
चिरस्थायीनि ^{१६} तोयानि तूर्णं यान्ति पयःक्षयम् । गच्छन्ति वा प्रतिज्ञोतः ^{१७} परचक्रागमस्तदा ॥	४२
वर्धन्ते ^{१८} चापि शीर्यन्ते चलन्ते वा तदाश्रयात् । सशोणितानि दृश्यन्ते यत्र तत्र महद्भयम् ॥	४३
शंखकोशात् प्रघावन्ते ^{१९} नदन्ति ^{२०} विचरन्ति वा । यदा रुदन्ति ^{२१} दीप्यन्ति सप्रामस्तेषु निर्दिशेत् ॥	४४
यानानि वृक्ष-चेदमानि धूमायति ज्वलति वा । अकालज फल पुष्प तत्र मुरयो विनश्यति ॥	४५
भवने यदि श्रूयते ^{२२} गीत-वादित्रनिस्वनाः । यस्य तद्भवन तस्य शरीर जायते भयम् ॥	४६
पुष्पे पुष्प ^{२३} फले ^{२४} पुष्प ^{२५} फले ^{२६} वीं विफल ^{२७} यदा ॥ वध्यते वितथ विन्द्यात्तथा जनपदे भयम् ॥	४७
चतुःपदाज्ञा सर्वेषा मनुजाना यदाऽन्वरे ^{२८} । श्रूयते ^{२९} व्याहृत ^{३०} घोर तदा मुख्यो विपद्यते ^{३१} ॥	४८
निर्धाते कम्पने ^{३२} भूमौ ^{३३} शुक्लवृक्षप्ररोहणे । देशपीडां विजानीयान्मुख्यश्चात्र न जीवति ॥	४९
स्तिरै ^{३४} भूमिं प्रयातस्य यदा मुद्रवता व्रजेत् । निमज्जन्ति ^{३५} चक्राणि तस्य विन्द्यात् महद् भयम् ॥	५०
वल्मीकस्यास्तु ^{३६} जनने मनुजस्य निवेशने । अरण्य विशतश्चैवं ^{३७} तत्र विद्यान्महद् भयम् ॥	५१
महापिपीलिकावृन्द सद्रकाभृत(१)विद्युत्तम् । तत्र तत्र च सर्वं तद्राष्ट्रभङ्गस्य चादिशेत् ॥	५२

1 A D °जन° । 2 B D °दन्वस । 3 A विवर्ण° । 4 A missing in this Ms 5, A गगन । 6 C श्रवति । 7 A त वेद्धा ते । 8 C यथा । 9 A छन्दो, B छेद । 10 A नरम् । * A This second half is missing in A but as it fits in with the context and as it is found in B C, D it is placed there † A B D वृद्धादिश्च वर्णना यद् । ‡ A B D वृक्षा षाले तु सुक्षमाश्च वमाणा उत्क्राश साधयेत् । 11 A B D हसते । 12 A B D रोदते । 13 A B D लिल । 14 A B D नृगुणात् । § C चित्राप्रर्थासु निर्गति । 15 C missing in this Ms 16-17 A कुल भावे । 18-19 C पश्यते । 20 A पूर्वता । 21 A दाहुन । 22 A B D तोयावहानि । 23 A D °स्थानानि । 24 C तदा जय । 25 C अतिशोभ । 26 C वध्यते । 27 A D प्रयेत्, B दर्पयेत् । 28 C सास्त्रन्येया, दाक्षकोसा । 29 C प्रवर्धन्ते । 30 A °नन्दन्ति, C निर्दन्ति । 31 A C D ररुति । § A This st is missing in A but as it is found in B C D it has been incorporated in the text 32 A त्र्यन्ते, D स्रवते । † D This is found in this Ms as the 51st st 33 A पुष्पे । 34 A फल, C यदा । 35 A, वाऽपि, C कश्चित् । 36 A त्राऽपि । 37 A फल । ‥ C भय जनपद विन्द्यात् भद्रबाहुवचो यथा ॥ 38 A वरे, B D °वरे । 39 A स्तूयतेऽथा । 40 C व्याधय । 41 C विनश्यते । 42 A कम्पते, B D कदने । 43 A B भूमि, D भूमि । 44 A शुष्क°, B शुष्क । 45 D दोस° । *** C In place of this st the following st is found in C - यदा भूचरशृङ्गानि निपत्रगित महोत्तले । तदा राष्ट्रभय विन्द्यात् भद्रबाहुवचो यथा ॥ 46 A not found in this Ms 47 A वल्मीकस्य । 48 A मुजनेने; B C °स्वासु । 49 A तु जस्य । 50 A व्यनेनेव, B वसने; D वासने । †† D This is not found in this Ms

महापिपीलिकाराशिर्विस्फुरंतो विपद्यते । उद्यानुत्तिष्ठते यत्र तत्र विद्यान्महद्भयम् ॥	५३
श्वश्रुपिपीलिकावृन्दं निम्नमूर्द्धं विसर्पति । वर्षं तत्र विजानीयाद्भद्रबाहुवचो यथा ॥	५४
राज्ञो(जो)पकरणे भग्ने ^१ चलिते पातितेऽपि ^२ वा । क्रव्यादसेवने चैव राजपीडां समादिशेत् ॥	५५
वाजि-वारण-यानानां मरणे छेदने द्रुते । परचक्रागमं विद्यादुत्पातज्ञो जितेन्द्रियः ॥	५६
क्षत्रियाः पुष्पितेऽश्वत्थे ^४ ब्राह्मणाश्चाप्युदुम्बरे । वैश्याः प्लक्षेऽथ पीड्यन्ते न्यग्रोधे शूद्र-दस्यवः ॥	५७
इन्द्रायुधं ^६ निशिञ्चेत् ^७ विप्रान् रक्तं च क्षत्रियान् । निहन्ति पीतकं वैश्यान् कृष्णं शूद्रभयङ्करम् ॥	५८
भज्यते नश्यते तत्तु कम्पते शीर्यते जलम् । चतुर्मासं परं राजा म्रियते भज्यते तदा ॥	५९
पितामहेषु सर्वेषु धर्मवेन्द्रकृतं जलम् । त्रैमासिकं विजानीयादुत्पातं ब्राह्मणेषु तम् ॥	६०
रूक्षा विवर्णा विकृता यदा सन्ध्या भयानका । मारीं कुर्युः सुविकृतां पक्षं-त्रिपक्षकं ^{११} भयम् ॥	६१
यदा वैश्रवणे ^{१८} गमने कश्चिदुत्पातः समुदीर्यते । राजानश्च सचिवांश्च पञ्चमासान् स पीडयेत् ॥	६२
यदोत्पातोऽयमेकश्चिद्दृश्यते विकृतैः क्वचित् । तदा व्याधिश्च मारी च चतुर्मासात् परं भवेत् ॥	६३
यदा चन्द्रे वरुणे चोत्पातः कश्चिदुदीर्यते । मरकः सिन्धु-सौवीर-सुराष्ट्र-वत्सभूमिषु ॥	६४
भोजेषु ^{१९} च भयं विद्यात् ^{१७} पूर्वे ^{१८} च म्रियते नृपः । पञ्चमासात् परं विद्याद् भयं घोरमुपस्थितम् ॥	६५
रुद्रे ^{२०} च वरुणे कश्चिदुत्पातः ^{२१} समुदीर्यते । सप्तपक्षं भयं ^{२२} विद्याद् ब्राह्मणानां न संशयः ॥	६६
इन्द्रस्य प्रतिमायां तु यद्युत्पातः प्रदृश्यते । सङ्ग्रामे त्रिषु मासेषु राज्ञः सेनापतेर्वधः ॥	६७
यद्युत्पातो बलन्देवे ^{२३} तस्योपकरणेषु च । महाराष्ट्रान् महायोद्धान् सप्त मासान् प्रपीडयेत् ॥	६८
वासुदेवे यद्युत्पातस्तस्योपकरणेषु च । चक्रारूढाः प्रजा ज्ञेयाश्चतुर्मासान् वधो ^{२५} नृपे ^{२०} ॥	६९
प्रद्युम्ने ^{२७} वाऽथ उत्पातो गणिकानां भयावहः । विशालायां च द्रष्टव्यं भयं चेद्वाऽष्टमासिकम् ॥	७०
यदार्यप्रतिमायां तु किञ्चिदुत्पातजं भवेत् । चौरा मासा त्रिपक्षाद्वा ^{३१} विलीयन्ति रजन्ति वा ॥	७१
यद्युत्पातः श्रियाः ^{३०} कश्चित् त्रिमासात्कुरुते फलम् । वणिजां पुष्प-वीजानां ^{३१} वनिता-लेख्यजीविनाम् ॥	७२
वीरस्थाने श्मशाने च यद्युत्पातः समीर्यते ^{३२} ।	
चतुर्मासान् क्षुधा-मारी पीड्यन्ते व्रतनिश्चये ^{३४} (व्रतिनश्च ये) ॥	७३
यद्युत्पातः(ताः) प्रदृश्यते(यन्ते) विश्वकर्मणि(माण)माश्रितः(ताः) ।	
पीड्यन्ते शिल्पिनः सर्वे पञ्चमासात्परं ^{३५} भयम् ॥	७४

* These three sts. are not found in A. B. D but as they have got fitting context they have been embodied in the text. 1. B after अग्ने, दृश्ये is found in Bija Ms. 2-3 A. B these two words are missing in these Ms. 4 A. वायुः; B. D वायुः । 5 C °दासकः । 6 C इन्द्रियायुध । 7 C निश्चेत् । † C This is dropped in C. Therefore the first half of the succeeding st. forms the second half of every preceding st. in C. 8 C पिता-महर्षिः । 9 C °सोमेषु । ‡ C धर्मदेशे तथा नक्षत्रे । 10 अर्षाणां पक्षकः । 11 B. D वर्षे । 12 C परम् । 13 A वै गमने । 14 A it is not found in this Ms. 15 C च म्रियते । 16 A. B. D तारकेषु तु हारेषु सराद्रवत् सभूमिषु ॥ 16 A. B. D भोजनेषु । 17 A. B. D म्रियते । 18-19 A. B. D सर्वेषु । 20 A चन्द्रे; B सन्ध्रे; D नात्रे । 21 A. दृष्यात् । 22 C पक्षे । 23 C मरिच कौशिकः । 24 C सर्वे । 25 C परी भयम् । 26 A भवेत् । 27-28 C प्रथमत्रिषु । ॥ A. विशाला चैव धृष्टका; B. D विशाला चैव दृष्टका । † A. B. D सर्वा दुष्टस्य मासिकः । 29 A. क्षुधायुः । 30 C पीडयन्ते मासं मरिचकाः । 31 C. श्रियाः । 31 C मासान् । ** C तथा लेख्योपजीविनाम् । 32 C मरीचिके । 33 C चर्षके । 34 C. व्रतनिश्चये; B कृतनिश्चये । 35 A. B. D °मासान् ।

निर्जीवाभाषणे हासे जलरोवे ^१ प्रधावने । जातमात्रस्य तु शिशोः सुमहद्भयमादिशेत् ॥	१२२
निवर्तते ^२ यदा छाया परिमर्त्ता जलाश्रयात् । प्रदश्यते च दैत्यानां ^३ सुमहद्भयलक्षणम् ॥	१२३
अद्वारे द्वारकरण कृतस्य च विनाशनम् । हतस्य ग्रहण वाऽपि तदा ह्युत्पातलक्षणम् ॥	१२४
यजने छादन यस्य ज्वलिताङ्गमथाऽपि वा । स्पन्दते वा स्थिर किञ्चिन् कुलहार्नि तदाऽऽदिशेत् ॥	१२५
दैवज्ञा भिक्षवः प्राज्ञाः साधवश्च पृथग्विधाः । परित्यजन्ति तं देशं भुवमन्यत्र शोभनम् ॥	१२६
युद्धानि कलहा वाधा विरोधाऽऽरिविद्वद्य ^४ । अमीक्षणं यत्र वर्तन्ते तं देशं परिवर्जयेत् ॥	१२७
विपरीता यदा छाया दृश्यन्ते वृक्ष-वेष्टमनि । यदा ग्रामे पुरे वाऽपि प्रधानवधमादिशेत् ॥	१२८
मंदावृक्षो यदा शाखासुत्करा ^५ मुञ्चते द्रुतम् । भोजकस्य वधं विन्यात् सर्पाणां वधमादिशेत् ॥	१२९
पाशुवृष्टिस्तथोल्कां च निर्घाताश्च सुदारुणाः । यदा पतन्ति युगपद् भ्रन्ति राष्ट्रं सनायकम् ॥	१३०
रसाश्च विरसा यत्र नायकस्य च दूषणम् । तुलामानस्यं हसनं राष्ट्रनाशाय तद्भवेत् ॥	१३१
शुक्रप्रतिपदि चन्द्रे समं भवति मण्डलम् । भयकरं तदा तस्य नृपस्याथ न सशयः ॥	१३२
समाभ्या यदि शृङ्गाभ्या यदा दृश्येत चन्द्रमाः । धान्यं भवेत् ^६ तदा न्यूनं ^{११} मन्दवृष्टिं विनिर्दिशेत् ॥	१३३
वामशृङ्गं यदा वा स्यादुद्यतं दृश्यते भृशम् । तदा सृजति लोकस्य दारुणत्वं न सशयः ॥	१३४
ऊर्ध्वस्थितं नृणां पापं तिर्यक्स्थं राजमन्त्रिणाम् । अधोगतं च वसुधां सर्वां हन्यादसशयम् ॥	१३५
शस्त्रं रक्ते भयं पीते धूमे दुर्भिक्षविद्वेषे । चन्द्रे तदोदिते क्षेपे भद्रबाहुवचो यथा ॥	१३६
दक्षिणात्परतो दृष्टं चोरदूर्तं भयङ्करम् । अपरे तोयजीवानां वायव्ये हन्ति वै ^{१२} गर्दम् ॥	१३७
शस्त्र-कीदेषु बालेषु विधावेषु च लिङ्गिषु । वाहनेषु च दृष्टेषु विन्द्याद्भयमुपस्थितम् ॥	१३८
ऊर्ध्वं वृषो ^{१३} यदा नर्देत् ^{१४} तदा स्यात् भयङ्करः । ककुद् ^{१५} चलते ^{१६} वापि तदाऽपि स भयङ्करः ॥	१३९
व्याधयः प्रथिला यत्र माल्य(य)गन्ध ^{१७} न चायते ^{१८} । आहूतिपूर्णकुम्भाश्च विनश्यन्ति भयं वदेत् ॥	१४०
नववस्त्रं ^{१९} प्रसङ्गे ^{२०} न ज्वलते ^{२१} मधुरं गिरां ^{२२} । अरुन्धतीं ^{२३} न पश्येत स्वदेहं यदि दर्पणे ॥	१४१
न पश्यति स्वकार्याणि परिकार्यविशारदः । मैथुने यो निरक्तश्च न च सेवति मैथुनम् ॥	१४२
न मित्रचित्तो ^{२४} भूतेषु ^{२५} स्त्री वृद्ध सेवते ^{२६} शिशुम् । विपरीतश्च सर्वत्र सर्वदा स भयावह ॥	१४३
अभीक्षणं पापस्वप्न(श्च) निरुत्साहो विचिन्तितं । अलक्ष्मीपूर्णो ^{२७} न चिरार्तं प्राप्नोति स महद्भयम् ॥	१४४
क्रव्यादाः शकुना यत्र बहुशो विकृतस्वनाः । यत्रेन्द्रियार्थाः पिशुना ^{२८} श्रियां ^{२९} हीनाश्च मानवाः ॥	१४५
मिनिपतति द्रुमदिशन्नो वपुश्च ^{३०} हयलक्षणम् । रत्नानि यस्य नश्यन्ति बहुशः प्रज्वलन्ति वा ॥	१४६

1 D लङ्करोध । 2 A, B, C न is additionally found before this word in these Ms 3 C परित्यज्जा । 4 A, D दैत्यानां; C दैत्याया । * A this st is missing in this Ms 5 C सर्वमुत्पातलक्षणम् ॥ † B this is not found in this Ms 5 A, B, C मुञ्चते । 6 A, तयोष्णा, B, D तयोष्का । 7 C मानुषस्य । 8 A, B, D तुलामानस्य । 9 A, B, D समं, चन्द्रमसशयम् । 9 B भवति; C तदा । 10-11 B दुर्भिक्षं, 10 D दुःखं । 11 B, D दारुणत्वमय भयम् । 12 A बोद्धत च, B चोरोधत । 13 A चयो व्यवहन्ति वा वधाम् । 13-14 B, D चावधम् । 15 B, D वृद्धो, C वृक्षो । 16 A नादि, C गर्जन् । 17 C कुकुदा । 18 C लमते । 19 A प्रथया । 20 A वन्दन । 21 C दापयेत् । 22 C आहूति प्रतिगन्धाच विनाशाय न सशय । 22 A च । 23 A प्रमूहोत्, B, D प्रसूहोत् । 24 A उज्वलते । 25-26 C वा न सपदा । 27 A, B अनुदरी । ** C सिद्धमुचति यो नर । 28 A, B भूतो, D चित्तो । 29 A चित्तेषु; B वृत्तेषु । 30 C नतिच । 31 A विवर्तित, C अद्वारविस्फृतिः । 32-34 A अचिरान्निवतम् । 35 C पिशुनाः । 36 A, C क्षिया । †† C not found in this Ms 37 A सम ।

क्षीयते वा म्रियते वा पञ्चमासात् परं नृपः । गजस्यारोहणे यस्य यदा दन्तः प्रभिद्यते ॥	१४७
दक्षिणे राजपीडा स्यात्सेनायास्तु वधं वदेत् । मूलभङ्गस्तु यातारं करिकानं ^२ (?) नृपं वदेत् ॥	१४८
मध्यमं रोगजाध्यक्षमग्रजे सपुरोहितम् । विडाल-नकुलो-लूक-काक-कङ्कसमप्रभाः ॥	१४९
यदा भङ्गो भवत्येषां तदा ब्रूयादसत् फलम् । शिरो-नासाग्रकण्ठेन सानुस्वारं निशंसनैः ॥	१५०
साक्षार्थी ^४ सञ्चितं यच्च न तद् ग्राह्यन्तु वाजिनाम् । नाभ्यङ्गतो महोरस्कः कण्ठे वृत्तो सुखेरितः ॥	१५१
स पार्श्वे रुदन्वानुच्चो नो गृह्यते हि सः(?) । अन्योन्यसमुदीक्षन्ते हेप्यस्थानगता हयाः ॥	१५२
शयना-ऽऽसने परीक्षा ग्राममारीं वदेत् ततः । सन्ध्यायां सुप्रदीप्तायां यदा सेनामुखा ^५ हयाः ॥	१५३
त्रासयन्तो विभेषन्तो घोरात् पादसमुद्धृताः । दिवसं यदि वा रात्रं हेषन्ति सहसा ^६ हयाः ^७ ॥	१५४
सन्ध्यायां सुप्रदीप्तायां तदा विन्ध्यात् पराजयम् । उञ्चुकां (उन्मुखा) रुदन्तो वा दीनं दीनं समन्ततः ॥	१५५
हया यत्र तदोत्पातं निर्दिशेद्राजमृत्यवे । विच्छिद्यमाना ^{१०} हेषन्ते ^{११} यदा रूक्षस्वरं हयाः ॥	१५६
खरवह्नीमनादेन तदा विन्ध्यात् पराजयम् । उत्तिष्ठन्ति निषीदन्ति विश्वसन्ति ^{१२} भ्रमन्ति च ॥	१५७
रोगार्त्ता इव हेषन्ते तदा विन्ध्यात् पराजयम् । ऊर्ध्वमुखा विलोकन्ति विन्ध्याज्जनपदे भयम् ॥	१५८
शान्ताः प्रहृष्टा धर्मात्ता विचरन्ति यदा हयाः । बालानां ^{१३} वीक्ष्यमार्गांस्ते न ते ग्राह्या विपश्चितैः ^{१५} ॥	१५९
मूत्रं पुरीषं बहुशो विलुप्ताङ्गाः प्रकुर्वतः । हेषन्ते दीननिद्रार्त्तास्तदा कुर्वन्ति ते जयम् ॥	१६०
स्तम्भयन्तोऽथ लाङ्गलं हेषन्तो दुर्मना हयाः । मुहुर्मुहुश्च जृम्भन्ते तदा शस्त्रभयं वदेत् ॥	१६१
यदा विरुद्धं हेषन्ते स्वल्पं विकृतिकारणम् । तदोपसर्गो व्याधिर्वा सद्यो भवति रात्रिजः ॥	१६२
भूम्यां प्रसित्वा प्रासं तु हेषन्ते प्राङ्मुखा यदा । अश्वारोधाश्च ^{१८} बद्धाश्च ^{२०} तदा क्लिश्यति क्षुद्भयम् ॥	१६३
शरीरं केसरं पुच्छं यदा ज्वलति वाजिनः । परचक्रं प्रयातं च देशभङ्गं च निर्दिशेत् ॥	१६४
यदा बालाः प्रक्षरन्ते पुच्छं चटपटायते । वाजिनः सस्फुलिङ्गा वा तदा विन्ध्यान्महद्भयम् ॥	१६५
हेषन्ते तु यदा राज्ञः ^{२१} पूर्वाह्णे नाग-वाजिनः । तदा सूर्यग्रहं विन्ध्यादपराह्णे तु चन्द्रजम् ॥	१६६
शुष्कं काष्ठं तृणं वाऽपि यदा संदंशते हयः । हेषन्ते सूर्यमुद्बीक्ष्य तदाऽग्निभयमादिशेत् ॥	१६७
यदा शेवालजलेवाऽपि मग्नं कृत्वा मुखं हयाः । हेषन्ते विकृता यत्र तदाप्यग्निभयं भवेत् ॥	१६८
उल्कासमाना हेषन्ते संदश्य दशनान् ^{२२} हयाः । सङ्ग्रामे विजयं क्षेमं भर्तुः ^{२३} पुष्टिं ^{२४} विनिर्दिशेत् ॥	१६९
प्रसारयित्वा ग्रीवां च स्तम्भयित्वा च वाजिनाम् । हेषन्ते विजयं ब्रूयात्सङ्ग्रामे नात्र संशयः ॥	१७०
श्रमणा ब्राह्मणा वृद्धा न पूज्यन्ते यथा पुरा । सप्तमासात् परं यत्र भयमाख्यात्युपस्थितम् ॥	१७१
अनाहतानि तूर्याणि नर्दन्ति विकृतं यदा । पण्ठे मासे नृपो वध्यः भयानि च तदाऽऽदिशेत् ॥	१७२
कृत्तिकासु यदोत्पातो दीप्तायां दिशि दृश्यते । आग्नेयीं वा समासृत्य त्रिपक्षादग्मितो भयम् ॥	१७३
रोहिण्यां तु यदा ^{२५} घोपो ^{२६} निर्वातो ^{२७} यदि दृश्यते । सर्वाः प्रजाः प्रपीड्यन्ते पण्मासात्परतस्तदा ॥	१७४
उल्कापातः सनिर्घातः सवातो यदि दृश्यते । रोहिण्यां पञ्चमासेन कुर्याद्द्वोरं ^{२८} महद्भयम् ^{२९} ॥	१७५

* C From here onwards some six sts. are not found in this Ms. 1 B D हंतः । 2 A करिजं; D करिकाणं । 3 A साक्षाक्षी । 4 A B D महा । 5 B D °मुखाः । 6 A D संवयो; B संधयो । 7 A हत्रा । 8 A B D उत्तमानां । 9 A D रुदती च; B रुदन्ति च । 10 A B D विच्छिद्यते । 11 A B D हेषंहेषं । 12 A B D वित्रसन्ति । 13 C बोला । 14 C संवीक्ष्यमाणा । 15 C निमित्ततः । 16 A विष्णुः । 17-20 C अवरोहावरद्धाश्च । 21 C प्राह्णे । † C पूर्वनागा सवाजिनाम् । ‡ B यदास्तेजो-सेवापि; C यदा सेनाजले वाऽपि । 22 C तदा संदशना । 23 C कर्तुः । 24 C वृष्टिम् । 25 A B महा । 26 B मेघो । 27 A D निर्वातो; B निर्वाते । 28-29 A B कलहमृत्युदम् ।

यदा वाऽन्येऽभिगच्छन्ति तत्रस्यं भार्गवं प्रहा । हिरण्यौपधयश्चैव शौण्डिका ¹ दूतलेखकाः ॥	४२
काशमीरा वर्वराः ² पौण्ड्रा ³ भृगुकच्छम (च्छा) अनु (नू) प्र(प)जाः ⁴ ।	
पीड्यतेऽवन्तिगाश्चैव त्रियंते च नृपास्तथा ॥	४३
नागवीथीति विज्ञेया भरणी-कृत्तिकाऽश्विनी । सत्त्वानां ⁵ रोहिणी चार्द्रा गर्जवीथीति निर्दिशेत् ॥	४४
पेरावणपथ विन्धात् पुष्याऽऽश्लेषा-पुनर्वसुः । फाल्गुनौ च मघा चैव वृषवीथीति सञ्ज्ञिता ॥	४५
गोधीथी रेवती चैव द्वे च प्रोष्टपदे तथा । जरद्रवपथ विन्धाच्छ्रवण वसु-वारुणम् ⁶ ॥	४६
अजवीथी विशाखा च चित्रा स्वाति. करस्तथा । ज्येष्ठा-मूला-ऽनुराधासु मृगवीथीति संज्ञिता ॥	४७
अभिजिद् द्वे तथापादे वैश्वानरपथः स्मृतः । शुक्रस्याप्रगताईर्णात् सस्थानाच्च फलं वदेत् ॥	४८
तज्जातप्रतिरूपेण जघन्यो-त्तम-मध्यमम् । स्नेहादिषु शुभ त्रयाद् भक्षा(क्ष्या)दिषु ⁷ भय वदेत् ॥	४९
तिष्यो ज्येष्ठा तथाऽऽश्लेषा सन्ध्यानां ⁸ (या) मूलमेव च । हस्त चित्रा मघा-ऽऽपादे शुक्रो दक्षिणतो व्रजेत् ॥ ५०	
शुष्यन्ते ⁹ तोय-धान्यानि राजानः क्षत्रियास्तथा । उग्रभोगांश्च पीड्यन्ते वननाशो ¹⁰ विनाशकः ¹¹ ॥ ५१	
वैश्वानरपथो नामा यदा हेमन्त-श्रीष्मयोः । मारुता-ऽग्निभय मृत्युः खारी च चतुःपट्टिका ॥	५२
एतेपामेव मध्येन यदा गच्छति भार्गव । विपम सर्वमाख्याति वीजानि तु स्थले वपेत् ॥	५३
खारी द्वात्रिंशिका ज्ञेया मृगवीथीति, सञ्ज्ञिता । व्याधयश्च त्रिषु ¹² ज्ञेया यदा चरति भार्गवः ॥	५४
एतेपा तु यदा शुक्रो व्रजत्युत्तरतस्तथा । विपम सर्वमाख्याति भृश निम्ने ¹³ वपेत्तदा ॥	५५
कोद्रवाणा वीजाना खारी षोडशिका वदेत् । अजवीथीति विज्ञेया पुनरेपा न सशयः ॥	५६
कृत्तिका रोहिणी चार्द्रा मघा मैत्रं पुनर्वसुः । स्वातिस्तथा विशाखासु फाल्गुन्योरुभयोस्तथा ॥	५७
दक्षिणेन यदा शुक्रो व्रजत्येतैर्यदा समम् । मध्यम वर्षमाख्याति समे वीजानि वापयेत् ॥	५८
*निष्पद्यते तथा शस्य मन्देनाप्यथ वारिणा । जरद्रवपथश्चैव खारी द्वादशिका भवेत् ॥	५९
एतेपामेव मध्येन यदा गच्छति भार्गव । तदाऽपि मध्यमं वर्षं मीपर्तं पूर्वा ¹⁴ विशिष्यते ॥	६०
सर्वं निष्पद्यते धान्य न व्याधिर्नापि चेतयः । खारी तदाऽष्टिका ज्ञेया सौ वीथी सारं सञ्ज्ञिता ॥	६१
एतेपामेव ¹⁵ यदा शुक्रो व्रजत्युत्तरतस्तदा । मध्यम सर्वमाचष्टे नेतयो नापि व्याधयः ॥	६२
निष्पत्तिः सर्वधान्याना भय चात्र न मूर्च्छति ¹⁶ । खारीचतुष्क विज्ञेय वृषवीथीति सञ्ज्ञिता ॥	६३
अभिजिच्छ्रवण चापि धनिष्ठा वारुण तथा । रेवती भरणी चैव तथा भाद्रपदाऽश्विनी ॥	६४
निचयास्तदा विपद्यन्ते खारी विन्धाच्च पश्चिका । पेरावणपथो ज्ञेयो श्रेष्ठ एव ¹⁷ प्रकीर्तितः ॥	६५
एतेपा ¹⁸ यदा दक्षिणतो भार्गव प्रतिपद्यते । बहूदकं तदा विन्धात् महा(हृद्)धान्य स्थले वपेत् ॥	६६
जलजानि तु शोभन्ते ये च जीवन्ति वारिणा । खारी तदाष्टिका ज्ञेया गजवीथीति ¹⁹ सञ्ज्ञिता ॥	६७

1 A सौण्डिका । 2 C दुर्दरा । 3 A पौद्र, B चोर्जा । 4 A मेह, B भद्र, C वारु । 5 B अनुमजा, C D पदपजा । 6 A सन्ध्यानां, B मौम्यानां । 7 C D राजः । 8 A वारुणम् । 9 C भृगुवाद् । 10 B C तज्जात, D ते ज्ञात । 11 C वृक्षा । 12 B सन्ध्यानां, C सत्त्वानां, D सन्ध्यानां । 13 A पीड्यन्ते । 14 C अग्रतोया । 15 A मासो । 16 A B विनायकम्, D विनाशिक । 17 A C वृषु । 18-19 C न च येत्तदा । * A This is not found in this Ms 20 A इषि । 21 A पूर्वा । † C This second half and the next stanza are missing in this Ms 22 A स । 23 A सा च । 24 A सञ्ज्ञा । 25 A B C एपामेव । 26 C मुञ्चति । ‡ C This st. follows the next st in this Ms 27-28 A अष्टपच । 29 A एषा । § D This st. is not found in this Ms 30 C राजवीथी ।

ए(ते)षामेव तु मध्येन यदा याति ¹ तु भार्गवः । स्थलेषूप्रानि ³ बीजानि जायन्ते निरुपद्रुतम् ॥	६८
*निचयाश्च विनश्यन्ति खारी द्वादशिका भवेत् । दानशीला नरा हृष्टा नागवीथीति संज्ञिता ॥	६९
ए[ते]षामेव यदा शुक्रो व्रजत्युत्तरतस्तदा । स्थले धान्यानि जायन्ते शोभन्ते जलजानि ⁸ वा ॥	७०
सर्वोत्तरा नागवीथी सर्वदक्षिणताऽग्निजा ¹⁰ । गोवीथी मध्यमा ज्ञेया मार्गाश्चैव त्रयः स्मृताः ॥	७१
उत्तरे उत्तरं विन्धान्मध्यमे मध्यमं फलम् । दक्षिणे तु जघन्यं स्याद् भद्रबाहुवचो यथा ॥	७२
†यत्रोदितश्च ¹¹ विचरेन्नक्षत्रं भार्गवस्तथा । नृपं पुरं धनं ¹² मुख्यं पशुं हन्याद्विलम्बकः ॥	७३
आदिष्ये विचरेद्रोगं मार्गेऽतुल्यामयं भयम् । गर्भोपघातं कुरुते ज्वलनेनाविलम्बितम् ¹⁶ ॥	७४
इ(ई)ति ¹⁴ व्याधि-भयान् घोरान् कुरुते तत् प्रकोपनम् । प्रविशन् भार्गवः सूर्ये जिह्वेनाथ विलम्बिता ॥	७५
प्रथमे मण्डले शुक्रो विलम्बी डमरायते ¹⁷ । पूर्वापरा दिशो हन्यात्पृष्ठे तेन विलम्बिता ॥	७६
‡द्वितीये मण्डले शुक्रश्चिरगो मण्डलेरितः ¹⁸ । हन्याद्देशान् ¹⁹ धनं ²⁰ तोयं सकलेन विलम्बिता ॥	७७
चतुर्थे विचरन् शुक्रो स्यी(?) हन्यात् सुयानकान् ²³ । शस्यंशे(शो)षं ²⁵ च सृजते निन्दितेन विलम्बिता ॥	७९
पञ्चमे ²⁶ विचरन् शुक्रो दुर्मिक्षं जनयेत् तदा । हन्यात्तं मण्डलं देशं क्षीणेनाथ विलम्बिता ॥	८०
यदा तु मण्डले षष्ठे भार्गवश्चिरगो भवेत् । तदा तं मण्डलं देशं हन्ति लम्बेन ²⁷ पाशिना ²⁸ ॥	८१
हीने चारे ²⁹ जनपदानतिरिक्ते नृपं वधेत् ³⁰ । समे तु समतां विद्याद्विषमे विषमं वदेत् ॥	८२
कृत्तिकां रोहिणीं चित्रां मैत्रमैन्द्रं ³¹ तथैव च । वर्षासु दक्षिणाद्येषु ³² यदा चरति भार्गवः ॥	८३
व्याधिश्चेति ³³ दुर्वृष्टिस्तदा धान्यं ³⁴ विनाशयेत् ³⁵ । महार्घं ³⁶ जनमारिश्च जायते नात्र संशयः ॥	८४
एतेषामेव मध्येन **मध्यमं फलमादिशेत् । उत्तरेणोत्तरं ⁴⁰ विन्धात् सुभिक्षं क्षेममेव च ॥	८५
मघायां ⁴¹ च विशाखायां ⁴² वर्षासु मध्यमस्थितः ⁴³ । तदा संपद्यते सस्यं ⁴⁴ समर्घं ⁴⁵ च सुखं ⁴⁶ शिवम् ॥	८६
पुनर्वसुमाषाढां ⁴⁸ च याति मध्येन भार्गवः । तदा व्याधिश्च वृष्टिश्च ⁵⁰ सर्वतः ⁵¹ समुदीर्यते ॥	८७
आषाढां श्रवणं चैव यदि मध्येन गच्छति । स्कन्धे प्रसरा दृश्यन्ते पीड्यन्ते आर्यवासिनः ॥	८८
‡‡जापत्यमाषाढां च यदा मध्येन गच्छति । तदा व्याधिश्च चौराश्च पीडयन्ते वणिजस्तथा ⁵² ॥	८९

1-2 C गच्छति । 3 A स्थलेष्वप्रानि; C स्थलेवसानि; D स्थलेषूप्रानि । 4 B निरुपद्रवे; C निरुपद्रवा; D निरुपद्रवा । * C This st. follows the next one in this Ms. 5 A निचयान् । 6-7 A व्रजेत् पुरतः । 8-9 B यानि वापयेत् । 10 A अग्निजा । † A ततोदितस्य वरिष्ठे । 11 C यत्रो- । 12 A B वनं । ‡ A मार्गमाल्या सर्वभयम्; B मार्गमाल्यायसंभवम्; D मार्गमाल्याशयी भयम् । 13 B विलम्बकेन; C विलम्बिनः; D विलम्बनम् । 14 B एते । 15 A अन्तं । 16 A प्रकोपजम् । † A This st. is not found in this Ms. 17 C तिमिरायते । § C This st. is missing in this Ms. 18 A रिता । 19-20 हन्यादेस वनं; 19 B देशं; 20 B वनं । 21 C चैवगो । || This st. is missing in this Ms. 22 A सवी; B सपी । 23 A सग्रापिकाम्; B सयानकाः । 24 A चतु; D कासं । 25 A सोस । 26 C चतुर्थे । 27 C विलम्बेन । 28 A पांशुनाम्; B पाशिना; C पुंसन । 29 A चारे । 30 C वदेत् । 31 A मित्रं; C खलु । 32 A वृष्टिः । 33-35 B C D चैवानावृष्टिः । 36 A चान्यं । 37 A विषद्यते । 38 D महार्घं । ** AB यदा गच्छति भार्गवः । 39-40 A B उत्तरे उत्तरं । 41 C D मघानां । 42 C D विशाखानां । 43-44 C मध्यगच्छतः । 45 A missing in this Ms. 46 A समर्घं । 47 C सुखं । 48 B मघाढां; C मेघाषाढा; D मखाढां । 49 A B सुवृष्टिः; D सुवृष्टि । 50 A B D विन्धात् । 51 A B D व्याधिः । †† A. In this Ms. the second half is as follows:-तदा व्याधिषु चौराश्च स्कन्धे प्रसरा दृश्यन्ते ॥ In C it is as follows:-कुमाराश्चैव पीडयन्ते अनार्याश्चातवासिनः ॥ ‡ B this is not found in this Ms. 52-53 A वासिना स्वरात्; 52 C वणिजाः ।

चित्रामेव विशाखां च यान्यमाद्रां च रेयतीम् । मत्रे भ(भा)द्रपदां चैव याति^१ वर्षति भार्गवः ॥ ९७
 फाल्गुन्यथ भरण्या च चित्रगर्णन्तु भार्गव । यदा तु तिष्ठेद् गच्छेद् वा ध्रुव भाद्रपदे जलम् ॥ ९१
 प्रत्युपे पूर्वतः शुक्रं पृष्ठतश्च वृहस्पतिः । यदान्योऽन्य स पश्येत् तदा चक्र प्रवर्त्तते ॥ ९२
 धर्मा-५र्थ-कामा लुप्यन्ते सभ्रमा^२ वर्णसङ्करः । नृपाणा च समुद्योगो यतः शुक्रन्ततो जयः ॥ ९३
 अष्टमिभय घोर दुर्मिर्क्षं च तदा भवेत् । आडकेन तु धान्यस्व^३ प्रियो भवति ग्राहकः ॥ ९४
 यदा च पृष्ठतः शुक्रः पुरस्ताश्च वृहस्पतिः । यदा लोकयतेऽन्योन्य तदेव हि फल तदा ॥ ९५
 कृत्तिकाया यदा शुक्रः विकृप्य प्रतिदृश्यते^४ । ऐरावणपथे यद् वत् तद् वद्^५ भ्रूयात् फलं तदा ॥ ९६
 रोहिणीशकट शुक्रो^{१०} यदा^{११} समभिरोहति । चक्रारूढाः प्रजा ज्ञेया महद्भय^{१२} विनिर्दिशेत् ॥ ९७
 पीण्ड्य-केरल-चोला^{१३} ज्येष्ठार्थं करवा(हा,टर्काः) । चौरै^{१४} विकल्पकैश्चैव पीड्यन्ते तादृशेन यत् ॥ ९८
 प्रदक्षिणं यदा^{१५} याति^{१६} तदा हिंसति स^{१७} प्रजा । उपघात बहुविव वा सन्^{१८} क्रुरुते भुवि^{१९} ॥ ९९
 सव्यानि^{२०}सुपसेवानो भद्रेयं^(१)सोमं^{२१}शर्मणीं । सोम च सोमज चैव सोमं^{२२}पाश्र्वं च हिंसति ॥ १००
 वत्सां विदेहं^{२३}जिह्वांश्च वत्सां^(१)भौमांस्तथो^{२४} रगोः । पीड्यन्ते ये च तद्भ्रूकाः सव्यानि मारुते यथा ॥ १०१
 अलङ्कारोपघाताय यदा दक्षिणतो भ्रजेत् । सौम्ये सुराष्ट्रे च तदा वामगः परिहिंसति ॥ १०२
 आद्रां हत्वा निवर्त्तत यदि शुक्रः कदाचन । सद्भामासत्र जायन्ते मास-शोणित-कर्दमाः ॥ १०३
 तैलिका सौरिकाम्राङ्गा^{२५} ईषां माहिपकास्तथा । ईषिर्डी^{२६} क्रूरकर्माणः पीड्यन्ते तादृशेन यत् ॥ १०४
 दक्षिणेन यदा गच्छेद् द्रोणं^{२७}मेघ तदा दिशेत् । वामगो रुद्रकर्माणि भार्गवः परिहिंसति ॥ १०५
 पुनर्वसु यदा रोहेद्गमाश्च गोजीविनस्तथा । हास प्रहास राष्ट्र च विदर्भान् दासकां^{२८}स्तथा ॥ १०६
 शवरां^{२९} मणिवन्धार्थं श्वानपण्डाश्च^{३०} वल्कलान् । पीडयेच्च महामुण्डां^{३१} शुक्रस्तादृशेन यत् ॥ १०७
 प्रदक्षिणे प्रयाणे तु द्रोणमेक त्रया दिशेत् । वामयाने तदा पीडा भ्रूयात्सर्वकर्मणाम् ॥ १०८
 पुष्यप्राप्ते द्विजान्^{३२} हन्ति प्राज्ञार्थं धर्मुं^{३३}शिल्पिनः । मरुण्डी^{३४} धर्मिणः^{३५} श्वापि पीड्यन्ते चोत्तरायणीः ॥ १०९

1 A B विनाशाय। 2 A C स^{१७}। 3 A B C याति। * A फाल्गुन्याद्रांशुगण, B फाल्गुन्याद्रांशु
 भरणी, D फाल्गुन्याद्रां भरणी च। In B and D the first half of the st^१ becomes the second
 half and vice versa 4 A B तौ। 5 A पादपते, B पश्येत्, D पश्येताम्। 6 B सचम। 7-A
 धान्यानि। † A This st is missing in this Ms 8 A B प्रतिपद्यते। 9 A missing in this
 Ms 10 C चैव। 11 C शुक्र। 12 A B D महा^{१८}। 13 A भय, B D भयानि। 14 A B D
 पाण्डु^{१९}। 15 B D चौरा, C चेला। 16 C घेष्टा। 17 C करनाटका। 18 C काशीरा। 19 C
 विकला। 20 A ये, C नये। 21-22 A These two words are written twice in this
 Ms- 23 A B C सा। 24 C चरोम। 25 B तु या, D भुवि। 26 A सन्ध्योन्म, B सन्ध्यातम्,
 C सन्ध्यानाम्। 27 A भद्रेयां, B भद्रेयः, C भद्रिय। 28 A साम। 29 C कर्मिणः। 30 B सोमां।
 31 A वच्छा, C D वसा। 32 B पिबिदेहं, C विदेहा। 33 A जिह्वा, C पुष्यां। † B This
 quarter is not found in this Ms 34 A च, D वसा। 35 A ततोमाः। 36-37 A तथा
 गरा, D तथा गवा। § B This quarter is also missing in this Ms § A सन्ध्यानामावहेष्ट
 वया, B वसू भौमावहेष्टया। 38 C सच्छति। 39 A B श्रोग। ¶ A B चासुण्डानासिकाक्षया।
 40 B इषिर्डी, C इषीदा, D इषीदा। 41 B शैद्रं। || C वामयाने तदा पीडा भ्रूयात्सर्वकर्मिणाम्
 ** C This and the following three sts are not found in this Ms 42 A ससिका;
 B भसिका। 43 A सवरोन्, B सवराण। 44 A अतिमण्डा, B तिसवा। 45 A स्वाना मण्डाश्च,
 D स्वानमजार। 46 A महामण्डा, B महासदा। 47 A द्विजाः C प्राज्ञाश्च। 48 A B D प्रजाः।
 49 A B D घनं, 48-49 C घनशिल्पयति। 50 A पुरवः, B D पुरवा। 51 A गणकाः। 52 A चान्तरी
 पणाः, D चान्तरी पणा।

वंगो दुकूल^१(?)चाण्डालाः पार्वतेया^२श्च ये नराः । इक्षुमं(म)त्या^३श्च पीड्यन्ते आर्द्रामारोहणं यदा ॥ ११०
 पणीभीमरथीनां^५(?)तु शुक्रोऽश्लेषां यदाऽऽरुहेत् । वामगः सृजति व्याधिं दक्षिणो हिंसति प्रजाः ॥ १११
 मघानां दक्षिणं पार्श्वं भिनत्ति यदि भार्गवः । आढकेन तदा धान्यं प्रियं विन्ध्यादसंशयम् ॥ ११२
 विलम्बेन यदा तिष्ठेन् मध्ये भित्त्वा यदा मघाम् । आढकेन हि धान्यस्य प्रियो भवति ग्राहकः ॥ ११३
 मघानामुत्तरं पार्श्वं भिनत्ति यदि भार्गवः । कोष्ठागाराणि^८ पीड्यन्ते धान्यार्थमुपहिंसति ॥ ११४
 प्राज्ञा^{१०} महान्तः^{११} पीड्यन्ते ताम्रवर्णास्तंदा नृपाः । प्रदक्षिणे विलम्बश्च महानु^{१२} (महदु)त्पादयेज्जलम् ॥ ११५
 पूर्वाफाल्गुनीं सेवेत गणिकां रूपजीविनः । पीडयेद् वामगः कन्यामुग्रकर्माणं^{१५} दक्षिणः ॥ ११६
 शबरान्^{१६} प्रतिलिङ्गानि पीडयेदुत्तरां गतः । वामगः^{१७} स्याविरान् हन्ति दक्षिणः^{१९} स्त्रीनिपीडयेत्^{२०} ॥ ११७
 काशानि^{२१} रेवती-हस्ते पीडयेद् भार्गवः स्थितः । दक्षिणेचौरघाताय वामश्चौरजयावहः ॥ ११८
 चित्रस्थं^{२३} पीडयेत् सर्वं विचित्रं गणितं लिपिम् । कोशलान्^{२४} मेखलान् शिल्पं द्यूतं कनकवाणिजम् ॥ ११९
 आरूढं^{२६} पलवान् हन्ति^{२८} सि(शि)लीन्ध्रं^{३०} रूक्षंकोशलान्^{३१} । सार्जार-नकुलांश्चैव^{३२} कक्षमार्गे च पीडति ॥ १२०
 चित्रचूलां^{३३} चित्रपुरीं वातन्वतमथापि च (?) । वामगः सृजते व्याधिं दक्षिणो गणिकां^{३४} वधेत् ॥ १२१
 स्वातौ^{३५} दशार्णाश्चेति सुराष्ट्रं चोपहिंसति । आरूढो नायकं हन्ति वामो^{३६} वातेऽस्तु^{३७} दक्षिणः ॥ १२२
 विशाखायां समारूढो वामवासी^{३८} भवेत्तमः । अर्थं^{४०} विन्ध्यात् महापीडां^{४१} पीडयेदुशनास्तथा ॥ १२३
 दक्षिणस्तु मृगान् हन्ति पक्षिणश्चलितो यतः । अग्निर्कर्माणि वामस्थो^{४२} हन्ति सर्वाणि भार्गवः ॥ १२४
 मध्येन प्रज्वलन् गच्छन् विशाखामश्वजं नृपम् । उत्तरोऽवन्तिजान् हन्ति त्रैराज्यस्थांस्तु दक्षिणः ॥ १२५
 अनुराधास्थितो शुक्रो याचिनः प्रस्थितान् वधेत्^{४७} । मर्दने च मिथो भेदं दक्षिणे न तु वामगः ॥ १२६
 मध्यदेशे^{५०} तु दुर्भिक्षं जयं विन्ध्यादुदये^{५२} ततः^{५३} । फलं^{५४} वाप्यन्ति चारेण^{५६} भद्रबाहुवचो यथा ॥ १२७
 ज्येष्ठास्थः पीडयेज्ज्येष्ठान् ईक्ष्वंकानक्षारपद्रिकान् (?) । मर्दना-रोहणे हन्ति मध्यदेशे मतान् वधेत् ॥ १२८
 दक्षिणः क्षेमकृज्ज्ञेयो वामगस्तु भयङ्करः । प्रज्ञस्तवर्णो विमलः स विज्ञेयो सुखावहः ॥ १२९
 हन्ति मूल-फलं मूले कन्दानथ वनस्पतिम् । औषध्यो (धी)र्मलयं चाऽपि माल्य-काष्ठोपजीविनः ॥ १३०

1 A वगाः । 2 A दमूल° । 3 B पर्वतेयाः; C सर्वतोयाः । 4 A इमं क्षुमत्याः; B इक्षुमन्त्याः;
 C इक्षुमन्ती च । 5 B वर्णा भीमरथीनां; C वला भीमरनामेव; D पर्णा भीमरथानां तु । 6 A not found
 in this Ms. 7 C वजेत् । * C This first half is missing in this Ms. 8 C °काराणि ।
 9 C A धन्यार्थम्; B धान्यार्थम् । 10 A शक्रः; C प्रजा । 11 A B महन्तः; C महन्ते । 12 A B
 °कर्णाः । 13-14 A B समुदुत्पातयेत् । 15 A B D दुर्गकर्माणि । 16 C सचिरां । 17 C missing.
 18 A स्तु वरान्; B C स्यावरान् । 19 B स्त्रीन्; C तृप्ति । 20 C मारयेत् । 21 B C D काशानि ।
 22 B भयावहः । 23 C चिडस्थं । 24 A केसला; B कसला; C काशला । 25 C गणि° । 26 C
 आरूढां; D आरूढः । 27 B °फुल्लवा; C सवरां; D पल्लवा । 28 A लेढि; B लोदा; D लोदा । 29 A
 विविमं; B D तिलिलां । 30 C कोव° । 31 C °धसलान् । † C This second half is not found
 in this ms. 32 B कक्ष°; D काक्ष° । 33 A °तुला; B °चूला; D °च्चला । 34 B वणिजां । 35 A
 स्वातौ । ‡ A चतुराष्टानृप हिंसति; B चतुराष्टान् पहिंसति । 36 C वामे । 37 C वातोस्थ । 38 C
 वामावासि । 39 C मनं तयां । § C अनुरुध्या सुविद्यं च । 40 A अत्र । 41 B D असह्यं च । 42 A B
 दक्षिणः । 43 A धतः । 44 A सद्भि° । 45 D वातस्थः । 46 B प्रबलान् । 47 A वजेत् । 48 C
 missing in this ms. 49 C समागमे । 50-51 C मध्येन खलु । 52-53 C क्षभेदतः । 54 C कर्कं ।
 55 C वाप्यन्तं । 56 A वारे च । ¶ B मक्षक क्षरमद्रिकम्; C इक्षां कांक्षारूपद्रवम् । 57 C मघान् ।

- यदाऽऽरुहेत् प्रमर्देत् कुटुम्भं भूश्च दुःखिता* (१) । कन्दमूल फल हन्ति दक्षिणो वामगो जलम् ॥ १३१
 भूमि-जलचरान् सर्वे आपादस्यः प्रपीडयेत् । शातकेशाश्च मरीच्यं तालीरारोह-मर्दने ॥ १३२
 दक्षिणः स्थावरान् हन्ति वामगो जलजैः जलम् । मध्यगः सुप्रसन्नश्च भार्गवः सुप्रमावहेत् ॥ १३३
 यंशुचरासु तिष्ठेच्च पाञ्चालान् मालवत्रयान् । पीडयेन्मर्दयेद्गोहादिश्चासाद्देदकृत्तथा ॥ १३४
 दक्षिणः स्थावरान् हन्ति वामगो भयमावहेत् । सुवर्णो मध्यमः क्षिण्णो भार्गवः सुप्रमावहेत् ॥ १३५
 अभिजित्त्यः कुरुन् हन्ति कौरव्यान् क्षत्रियास्तथा । नद्यश्च सापर्वश्चापि पीडयन्ते रोह-मर्दने ॥ १३६
 यदा प्रदक्षिण गच्छेत् पञ्चकं कुरुमादिजेत् । वामतो गच्छमान (१) स्तु ब्राह्मणानां भयङ्करः ॥ १३७
 सौरसेनाश्च मत्स्याश्च श्रवणस्यः प्रपीडयेत् । वङ्गाङ्ग-मगधान् हन्यादारोहण प्रमर्दने ॥ १३८
 दक्षिणे श्रवण गच्छेद् द्रोणमेघ निवेदयेत् । वामगस्तूपघाताय नृणां च प्राणिनां तथा ॥ १३९
 धनिष्ठास्यो धन हन्ति समृद्धाश्च कुटुम्बिनः । पाञ्चालान् सू(सौ)रसेनाश्च मत्स्यानारोह-मर्दने ॥ १४०
 दक्षिणो धनिनो हन्ति वामगो व्याधिकृद् भवेत् । मध्यगः सुप्रसन्नश्च सप्रशस्यति^१ भार्गवः ॥ १४१
 शलाकिनं, शिलाकृतानं वारुणस्यः प्रहिसति । कालाकृतान् कुनाटाश्च हन्यादारोह-मर्दने ॥ १४२
 दक्षिणो नीचकर्मणि हिंसते नीचकर्मिणः । वामगो वारुण व्याधिं ततः सृजति भार्गवः ॥ १४३
 यदा भाद्रपदा सेवेत् धूर्त्तान् दूताश्च हिंसति । मलयान्मालवान् हन्ति मर्दना-रोहणे तथा ॥ १४४
 दूतोपजीविनो वैद्यान् दक्षिणस्यः प्रहिसति । वामगः स्थावरान् हन्ति भद्रवाहुवचो यथा ॥ १४५
 उत्तरा^{१६} तु^{१७} यदा सेवेज्जलजान्^{१८} हिंसते मदा । वत्सान् घालीकगान्धारजारोहण-प्रमर्दने ॥ १४६
 दक्षिणे स्थावरान् हन्ति वामगः स्याद् भयङ्करः । मध्यमः सुप्रसन्नश्च भार्गवः सुप्रमावहेत् ॥ १४७
 भयातिक^{१९} नागराणां^{२०} नागराश्रोपहिंसति । भार्गवो रेवतीप्राप्तो दुःप्रभंश्च^{२१} कशो यदा ॥ १४८
 मर्दना-रोहणे हन्ति नाविकानथ नागरान् । दक्षिणे^{२२} गोषिकान् हन्ति उत्तरे भूपणानि तु ॥ १४९
 हन्यादग्निनीप्राप्तः सिन्धु-सौवीरमेव च । मत्स्यान् कुनदान् रुढो^{२३} मर्दमानश्च हिंसति ॥ १५०
 अश्व-पण्योपजीविनो दक्षिणो हन्ति भार्गवः । तेषां व्याधिं तथा मृत्यु सृजत्यथ तु भार्गवः ॥ १५१
 भृशु(ति)करान् यवनांश्च भरणीस्य प्रपीडयेत् । किरातान्मद्रदेशानामाभीरान्मर्द-रोहणे ॥ १५२
 प्रदक्षिण प्रयातस्य द्रोण मेघ निवेदयेत्^{२४} । वामगः सप्रयातस्यै रुद्रकर्मणि हिंसति ॥ १५३
 एवमेतत् फल कुर्यादनुचार^{२५} तु भार्गवः । पूर्वतः पृष्ठतश्चापि समाचारे तु यद्दुः ॥ १५४
 उदये च प्रवासे च ग्रहाणां कारण रविः । प्रवास^{२६} छादयन्^{२७} कुर्यात् सुञ्चमानस्तथोदयम् ॥ १५५
 प्रवासाः पञ्च शुक्रस्य पुरस्तात् पञ्च पृष्ठतः । मार्गो^{२८} तु^{२९} मार्गसन्ध्याश्च वक्रे वीथी^{३०} निर्दिशेत् ॥ १५६

1 B कुह, C छुद्र । * A B D वामभूमिजलेचरान् । 2 A सूर्यस्य, B चमर्द्याश्च, D चमर्द्याश्च ।
 3-4 भयामावहेत् । † A महति उपभयङ्कर B समन्वुः पचसकरः, † C This and the following st.
 are missing in this ms 5 C मलय । 6 C रोगः । 6-7 C रोमदर्शने । 8 D वत्सान् । 9 C D
 उपप्रशस्यति । 10 A missing in this ms 11 A शलाकिना । 12 A शय्यकृता, C शिल्पकृत् ।
 13 C नीलः । 14 A B उत्तरा । 15 A not found in this ms 16 A B D जलज ।
 17-18 A B D सजातनागरिकानां । 19-20 C दुष्टप्रवृत्त । 21 A पुरन्तरम्, B पुरतन्तः, D पुरान्तरम् ।
 22 A दक्षिण, C D दक्षिणो । 23 C गोमर्षी । § A नाविकानं पुरतन्तम् । 24 C वरसाय । 25 A रूप ।
 † C अश्वपत्याश्चव्याधश्च, D अश्वस्य पुण्योपजीविनः । 26 B भक्तिकरान्, C कृत्तिकास्य, D भर्तृकराश्च ।
 27 B किराती । 28 A B पहादासान्, D मधुदासान् । 29 A भीषण, B नाभीन् । 30 C निपातयेत् ।
 31 C सुप्रधान । 32 B मद्रः । 33 A B दुद्रुवारा, D दुद्रुवारा । 34 यद्दुः, C यद्दुः । 35 A
 ग्रहाणां । 36 A छादन । 37-38 C मार्गोपुः । 39 C वीथीति ।

त्रैमासिकः प्रवासः स्यात् पुरस्ताद् दक्षिणे ¹ पथि । पञ्चसप्ततिर्मध्ये स्यात् पञ्चाशीतिः ॥	१५७
चतुर्विंशत्यहानि स्युः षष्ठतो दक्षिणे पथि । मध्ये पञ्चदशाहानि षडहान्युत्तरे ² पथि ॥	१५८
ज्येष्ठा-नुराधयोश्चैव द्विमासं ³ पूर्वतो विदुः । अपरेणाष्टरात्रं तु तौ च सन्ध्ये स्मृते ⁴ बुधैः ⁵ ॥	१५९
मूलादिदक्षिणो मार्गः फाल्गुन्यादिषु मध्यमः । उत्तरश्च भरण्यादिर्जघन्यो मध्यमोऽन्तिमौ ॥	१६०
वामो ⁶ ऽथ दशकां ⁷ खारीं विंशकां ⁸ त्रिंशकां ⁹ पि । करोति नागवीथीस्थो ¹⁰ भार्गवश्चारमार्गतः ¹¹ ॥	१६१
विंशका त्रिंशका खारी चत्वारिंशतिकाऽपि वा । वामे शुके तु विज्ञेया गजवीथीमुपागते ॥	१६२
ऐरावणपथे त्रिंशच्चत्वारिंशदथापि वा । पञ्चा ¹² शीतिकं ¹³ ज्ञेयं खारी तुल्यं ¹⁴ तु भार्गवः ॥	१६३
विंशका त्रिंशका खारी ¹⁵ चत्वारिंशतिकाऽपि वा । वामो ¹⁶ वीथिमागम्य करोत्यर्थं ¹⁷ च ¹⁸ भार्गवः ॥	१६४
चत्वारिंशत् पञ्चाशद् वा षष्टिं वा ¹⁹ ऽर्थं समादिशेत् । जरद्वयं ²⁰ पथं प्राप्ते भार्गवे खारिसंज्ञं ²¹ ॥	१६५
सप्ततिं चाथ वाऽशीतिं नवतिं वा तथा दिशेत् । अजवीथीगते शुके भद्रबाहुवचो यथा ॥	१६६
शतिका द्विशता खारी त्रिशता वा तदा भवेत् । मृगवीथीमुपागम्य विवर्णो भार्गवो यदा ॥	१६७
विच्छिन्नविषं ²² (विस) मृणालं न ²³ च ²⁴ पुष्पं फलं यदा । वैश्वानरपथं प्राप्तो ²⁵ यदा वा ²⁶ मस्तु भार्गवः ॥	१६८
तेषां विजयं ²⁷ माख्याति प्रतिलोमः पराजयम् । उदयास्तमने ²⁸ शुको बुधश्च कुरुते यदा ॥	१६९
मार्गमेकं समासृत्य सुभिक्ष-क्षेमदस्तदा । यस्य देशस्य नक्षत्रं शुको हन्या ²⁹ द्विचारगः ³⁰ ॥	१७०
तस्मात् भयं परं विन्द्याच्चतुर्मासं न चापरम् । शुकोदये ग्रहो याति प्रवासं यदि कश्चनः ॥	१७१
क्षेमं सुभिक्षमाख्याति महद् वर्षं च तत्तथा । बलक्षोभो भवेच्छ्यामे मृत्युः ³¹ कपिल-कृष्णयोः ³² ॥	१७२
नीले गवां ³³ तु मरणं रूक्षे वृष्टिक्षयः क्षुधा । वाताक्षिरोगो माञ्जिष्टे पीते शुके ज्वरो भवेत् ॥	१७३
कृष्णे ³⁴ विचित्रे वर्णे च क्षयं ³⁵ लोकस्य निर्दिशेत् । न ³⁶ स्तृतीयभागं च आरुहेत्त्वरितो यदा ॥	१७४
नक्षत्राणि च चत्वारि वा(मा)साभ्यामारुहंश्चरेत् । एकोनविंशद्दु ³⁷ क्षाणि ³⁸ सासानष्टौ ³⁹ च भार्गवः ॥	१७५
चत्वारि षष्ठतश्चारं ⁴⁰ प्रवासं कुरुते ततः । द्वादशैकोनविंशद्वा द्वादशाहं च भार्गवः ॥	१७६
एकैकस्मिन् नक्षत्रे चरमाणोऽवतिष्ठति ⁴¹ । सप्तभागेषु सप्ताहं समक्षेत्रे दशाहिकम् ॥	१७७

शेषेषु⁴² षष्ठतो विन्द्यात् एकविंशमहोनिशम् ।

§ [पूर्वतः समचारेण पञ्च पक्षेण भार्गवः ॥]

* पञ्चाहं⁴³ हन्ति ऋक्षाणि भद्रबाहुवचो यथा ॥ १७८

1 C दक्षिणे । 2 B षडहान्युत्तरे; C षडाहान्युत्तरे । 3 C द्वे मासे । 4-5 A D स्मृताबुधौ; C द्विधा मतौ । 6 C आषाढो । 7 A व्यामः । 8 C दशिकाम् । 9 C विंशति । 10 C शतिकाम् । 10-11 C मागधीवीथी । 12 A स्यात् । 13 A C °मागतः । 14 A सर्पवा° । 14-15 C पञ्चाशीतिं । 16 C कुरुते । 17 A C °मूल्यं । 18 C चैव । * C श्यामागोवी; थिरारोग्यं । 19 A वामे गो° । 20-21 A आर्थेण; B र्घपण; D अर्थेण । 22-24 A पणामादिशेत्; B वा केणमादिशेत्; D वा तथाऽऽदिशेत् । 25 A जरमेन; B जरंगम° । 26 A संजुया; B संचया । 27 A C °वृष° । 28 A न । 28-29 B तच्च; D तयं च । 30 C These two letters are missing in this Ms. 31 A These two letters are missing in this Ms.; C श्यामाः । 32 A चेज्य°; C विषयम् । 33 B °मनो; D मनं । 34 A B D हन्ति । 35 A B D अविकारतः । 36 C चातु° । 37 A B D मृत्युम् । 38 A °वर्णयोः; B °उष्णयोः; C °विग्रहे । 39 A वां; C गवा; D गवां । 40 B क्षये; C क्षने । 41 B उष्णे । 42 C वयं । 43 A तरु°; B नाभः; D तरः । † C प्रदहन्युदिता ग्रहाः । 44 A एकोनविंश; C एकविंशति । 45 A मजाणि; C रिक्षाणि । 46 A नाप्ये । 47 C चाहं । ‡ C द्वादशकोऽत्रविंशत्या । 48 A वरमाणः; B चरमानः । 49 B च तिष्ठते । 50 C नक्षचारेषु । 51 C शेषेषु । ¶ C एकविंशदहानिसः । § A B D This second half is additionally found in these Mss. but as it is not fitting contextually, I have placed it in rectangular brackets. 52 C यदाह । 53 C भाक्षाणि ।

ततः पञ्चदशक्षणि ^१ सुरत्यसरत्युशनाहृतः (?) । पैङ्गिर्मासेस्ततो ज्ञेयः प्रवासः पूर्वतः पुनः ॥	१७९
द्वादशेति ^४ षडशीतिश्चतुरशीतिर्भागवः । भक्त समेषु भागेषु प्रवासं कुरुते समम् ॥	१८०
द्वादशाहं च विंशाहं दशपञ्च च भागवतः । नक्षत्रे तिष्ठते त्वेव समचारेण पूर्वतः ॥	१८१
पाशुवातो रजो धूम शीतोष्ण ^५ वा प्रपर्षणम् । विद्युदुल्काश्च कुन्ते भार्गवोऽन्तर्जनोदये ॥	१८२
सिर्तकुसुमनिभस्तु भार्गवः प्रचलति वीधीप नर्व ^६ देशशोकरः* ।	१८३
घटं-गृह-जल-पोत ^{१०} स्थितोऽभूद् बहुजल ^{११} श्च ततः सुरद्वारः ॥	१८४
अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि वक्र ^{१२} चार नियोधत ^{१३} । भार्गवस्य समासेन तथ्य निर्गन्धभाषितम् ॥	१८५
पूर्वेण विंश ऋक्षाणि ^{१५} पश्चाद्भेनविंशतिः । चरेत् ^{१६} प्रकृतिचारेण सम ^{१७} हीनातिरिक्तयोः ^{१७} ॥	१८६
एकविंश यदा गत्वा याति विंशतिम् ^{१८} पुनः । भार्गवोऽस्तमने काले तद्वक्र विवृत् ^{१९} भवेत् ॥	१८७
प्रदह्य ग्राम-नगर लंभते दृश्यते व्रजेत् । धन-धान्य च विविध हरन्ति च दहन्ति च ॥	१८८
द्वाविंशतिं यदा गत्वा पुनरायाति विंशतिम् । भार्गवोऽस्तमने काले तद्वक्र ^{२०} शोभन भवेत् ॥	१८९
ऽक्षिप्रमोद ^{२१} च वक्र च पल्लवा औपधीस्तथा । हर्षं नदीश्च कृपाश्च ॥शोपयत्युशनाहृतम् ॥	१९०
त्रिविंशतिं यदा गत्वा पुनरायाति विंशतिम् । भार्गवोऽस्तमने काले तद्वक्र दीप्तमुच्यते ॥	१९१
गृहाणि वनरज्जुश्च दहत्यग्निमीक्षणः । दिशो वनस्पतीश्चापि रविर्दहति रश्मिभिः ॥	१९२
एतानि त्रीणि वक्राणि कुर्यात् ^{२२} पूर्वेण भार्गवः । इमाश्च(नि)पुष्टतो विन्यात् वक्राणि शुक्रस्य ^{२३} स्यतः ॥	१९३
विंशतिं तु यदा गत्वा पुनरेकोनविंशतिम् । आयात्यस्तमने काले वायव्य, वक्रमुच्यते ॥	१९४
वायुवेगसमा विन्धान्महीं वातसमाकुलाम् । छिष्टा माल्येन जालेन जनेनान्येन ^{२४} सर्वशः ॥	१९५
एकविंशतिं यदा गत्वा पुनरेकोनविंशतिम् । आयात्यस्तमने काले भस्म तद् वक्रमुच्यते ॥	१९६
ग्रामाणां नगराणां च प्रजानां ^{२५} दिशो ^{२६} दिशम् । नरेन्द्राणां च चत्वारि भस्मभूतानि निर्दिशेत् ॥	१९७
एतानि पञ्च वक्राणि कुरुते यानि भार्गवः । अतिचार प्रवक्ष्यामि फल यथास्व किञ्चन ^{२७} ॥	१९८
यदाऽतिक्रमते चारमुशनीं ^{२८} दारुण फलम् । तदा सृजति लोकस्य दुःख-छेश-भयाग्रहम् ॥	१९९
तदान्योऽन्य तु राजानो ^{२९} ग्रामाश्च नगराणि च । समयुक्तानि धावन्ति नष्टकर्म ^{३०} -जयार्थिभिः ^{३०} ॥	२००
धर्मा-र्थ-कामा लुप्यन्ते जायते वर्णसकरः । शस्त्रेण सक्षय विधीन्महींजनगतं ^{३१} तदा ॥	२०१
मित्राणि स्वजनाः पुत्रा गुरुद्वेष्या जनास्तथा । जहन्ति प्राण-वर्णाश्च ^{३२} कुरुते तादृशेन यत् ॥	२०२
विलीयन्ते ^{३३} च राष्ट्राणि दुर्भिक्षेण भयेन च । चक्र ^{३४} प्रवर्तते दुर्गं भार्गवस्यातिचारतः ॥	२०३

1 A सर्वाणि । 2 A सुरति, C समाचरेत् । 3 C गुर । * C Instead of this second half the following second half is found in this Ms तत्र तिष्ठते चैव समाचारेण सर्वतः ॥ † C This st and the next one are not found in this Ms 4 A द्वाशीति । 5 A सीव । 6 D भित्ते । 7 B D missing in these Ms 8 A सोद्व । 9 A पट । 10 A मोदक, B D मोदति । 11 B D बहुलहृत्, C बहुजलत । 12 B शुक्र, C D चक्र । 13 B निवोदित । 14 C शरीरस्य । 15 A °रिक्षाणि । 16 A चार, C चारे । 17 A अकृति । 18 A B D भय । 19 C सीमानिरीक्षणयो । † A B D एकविंशतिमहत्त्वा । 20 A B D द्वाविंशतितमम् । 21 C D विवृति । † C लुप्यन्ते दस्तुमिच्छदा । 22 C वक्र । † C तदायामाश्रयाम् । 23 D स्व । 24 B दुमा । † C आशोप्या च भवति तु । 25 C वीरम् । † C एक-द्वि-त्रीणि चत्वारि । 26 A कुरुते । 27 A यानि । 28 A शुक्रस्य । 28-29 C शुक्रवृष यत् । † C This second half as well as three succeeding lines are not found in this Ms 30 D जनेन । 31 D शस्त्रेण । 32-34 C विदिशादिशा । 35 B D भार्गव । 36 A सृजना । 37 C राजाना । 38 C °धर्म । 39 C °जल । 40 B D °अधिभिः । 41 C द्याव । 42 B D अहा । 43-44 A महाजनपदागतम् । 45 A मतिचक्राश्च, B प्रतिवचाश्च, D मतिबुद्धा । 46 C वे । 47-48 A B D विलीभवन्ति । 49 A C वक्र ।

ततः स्मशानभूतास्थि कृष्णभूता मही तदा । वसा-रुधिरसंकुला काक-गृध्रसमाकुला ॥	२०४
वैक्राण्युक्तानि सर्वाणि फलं यच्चातिचारकम् । वक्रचारं प्रवक्ष्यामि पुनरस्तमनोदयात् ॥	२०५
वैश्वानरपथं प्राप्तः पूर्वतः प्रविशेद् यदा । षडशीतिं तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२०६
§ मृगवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं यदि गच्छति । चतुरशीतिं ^९ तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२०७
अजवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं यदि गच्छति । § अशीतिं षडहानि तु गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२०८
जरद्रवपथप्राप्तः प्रवासं यदि गच्छति । सप्ततिं पञ्च वाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२०९
६ गोवीथीं समनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । सप्ततिं ^{१०} तु तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२१०
वृषवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । पञ्चषष्टिं ^{१०} तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२११
ऐरावणपथं प्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । षष्टिं ^{११} तु स तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२१२
गजवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । पञ्चाशीतिं ^{१४} तदाऽहानि ^{१६} गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२१३
नागवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । पञ्चपञ्चाशत्तदाऽहानि ^{१९} गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२१४
वैश्वानरपथं ^{२४} प्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । चतुर्विंशत्तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२१५
मृगवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । द्वाविंशतिं ^{२७} तदाऽहानि ^{२९} गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२१६
अजवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । तदा ^{३३} विंशतिं ^{३४} रात्रेण पूर्वतः प्रतिदृश्यते ॥	२१७
जरद्रवपथं ^{३६} प्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । तदा ^{३६} सप्तदशाहानि ^{३८} गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२१८
गोवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । चतुर्दश ^{४०} दशाहानि ^{४२} गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२१९
वृषवीथी ^{४४} मनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । तदा ^{४५} द्वादशरात्रेण ^{४६} गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२२०
ऐरावणपथं प्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । तदा ^{४७} स दशरात्रेण पूर्वतः प्रतिदृश्यते ॥	२२१
गजवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । अष्टरात्रं तदा गत्वा पूर्वतः प्रतिदृश्यते ॥	२२२
नागवीथीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । षडहं तु तदा गत्वा पूर्वतः प्रतिदृश्यते ॥	२२३
एते प्रवासाः शुक्रस्य पूर्वतः पृष्ठतस्तथा । यथा शास्त्रे समुद्दिष्टा वर्ण-पाकौ ^{४८} निबोधत ॥	२२४
शुक्रो नीलश्च कृष्णश्च पीतश्च हरितस्तथा । कपिलश्चाग्निवर्णश्च विज्ञेयः स्यात् कदाचन ॥	२२५

* A B D स्मशानभूता चेनास्थि । 1 C कंकाला । † A This quarter is not found in this Ms. ‡ B This st. is not found in this Ms. § D This st. is not found in this Ms. 2 C नाग° । 3 C षष्टिं तु । § C षष्टिं तु तदाहानि; । ¶ B This st. precedes the last one in this Ms. 4 C ऐरावण° । || C अशीति स तदाऽहानि; D अनुप्राप्तः । 5 C गज° । 6 C अशीति । ** B This and the following three sts. are numbered as 218, 219, 220, and 221 in this Ms. 7-8 C राजन्नयपथं प्राप्तः । †† A पञ्चहानि प्रकुर्वन्ति प्रवासं कुरुते यदा 9-10 A षष्टिं तु स । §§ C गोवीथीस-मनुप्राप्तः । 11-12 C सप्ततिं । 13 C वृष° । 14-16 C तदा सप्तदशाहानि । 17 C पूर्वतः । 18 C अज° । 19-20 A चतुर्विंशत् । 19-22 C तदा सप्तदशाहानि । 23 C पूर्वतः । 24 B This st. is numbered as 215 in this Ms. C गोवीथीं । 25 B द्वाविंशतिं; C चतुर्दश । 26 A This st. is missing in this Ms. 27-29 C तदा द्वादशरात्रेण । 30 A अथ । 30-32 C ऐरावणपथं प्राप्तः । 33-34 C तदा तु दश । 35 C गजवीथीमनु° । 36-38 C अष्टरात्रं ततो । 39 C नागवीथीम् । 40-42 B अष्टरात्रं तदा; C षडहं तु तदा । 43 B गज°; 43-44 C जरद्रवपथं; D ऐरावणपथं । 45-46 B अष्टरात्रं तदा; 46 C सप्तदशाहानि । 47 A missng in this Ms. †† B C This and the following st. are not found in these Mss. ‡ D This st. is doubly written in this Ms. once with the second half of the last st. 48 B °पाकः; D एको ।

हेमन्ते शिशिरे रक्तः शुक्रः सूर्यप्रभानुर्गः । पीतो वसन्त-भ्रीष्मे च शुक्रः स्यान्नित्यसूर्यतः^१ ॥ २२६
 अतोऽस्य येऽयथाभावा विपरीता भयावहाः । शुक्रस्य चतुरो लोके कृष्णे नक्षत्रमण्डले ॥ २२७
 पूर्वोदये फल यत् तु पच्यते^२ ऽपरतस्तु तत् । शुक्रस्यापरतो^३ यत्तु पच्यते^४ पूर्वतः फलम् ॥ २२८
 एवमेव विजानीयात् फल-पात्रौ^५ समाहितैः । कालातीत यदा कुर्यात् तदा घोर समादिशेत् ॥ २२९
 सवक्रचार यो वेत्ति^६ शुक्रचार स युद्धिमान् । श्रमणः स सुख याति क्षिप्र^७ देशमपीडितम् ॥ २३०
 यदाऽग्निवर्णो रविसस्थितो वा वैश्वानर^८ मार्गसंमाश्रितस्य ।
 तदा भय शसति सोऽभिजात तज्जातज साधयितव्यमन्यतः ॥ २३१
 इति नैर्ग्रन्थे श्रीभद्रवाहुके निमित्ते शुक्रचारो नाम पञ्चदशमो-
 ऽध्यायः समाप्तः ॥

अवातः पर शनैश्चरचार प्रारभ्यते लोकहितेच्छया ॥

अंतः पर प्रवक्ष्यामि शुभा-ऽशुभविचेष्टितम् ।

यच्छुर्वैऽवहिर्दः प्राज्ञो भवेन्नित्यमतमर्त^१ ॥ १

प्रवासमुदय^२ वक्र गतिं वर्णं फल तथा । शनैश्चरस्य वक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥ २ (C-1)

प्रवास दक्षिणे मार्गं मासिक मध्ये पुनः । दिवसां पञ्चविंशतिर्द्वयोर्विंशतिरुत्तरे ॥ ३ (C-2)

चारगतौ^३ यदा भूयः सन्तिष्ठति महामहः । एकोत्तरेण^४ चक्रेण^५ भौमवत् कुरुते फलम् ॥ ४ (C-3)

सवत्सरमुपस्थाय नक्षत्र विप्रमुद्धति । सूर्यपुत्रस्ततश्चैव प्रजानां^६ हितकाम्यर्यां ॥ ५ (C-4)

द्वे नक्षत्रे यदा सौरिर्वर्षेण चरते यदा ।

राज्ञामन्यो^७ ऽन्यभेदश्च गन्धकोपश्च जायते ॥ ६ (C-5)

दुर्गे भवति सवासो मर्यादा च विनश्यति ।

वृष्टिर्न विपरी^८ ज्ञेया व्याधिकोपश्च जायते ॥ ७ (C-6)

यदा तु त्रीणि^९ चत्वारि^{१०} नक्षत्राणि शनैश्चरः ।

मन्दवृष्टिं च दुर्भिक्षं शत्रु व्याधिं च निर्दिशेत् ॥ ८ (C-7)

चत्वारि वा यदा गच्छेन्नक्षत्राणि महाद्युतिः ।

तदा युगान्तं^{११} जानीयाद् यान्ति मृत्युमुख प्रजाः ॥ ९ (C-8)

उत्तरे पतितो मार्गे यद्येषो^{१२} नीलता^{१३} व्रजेत्^{१४} ।

स्निग्ध तदा फलं^{१५} द्वेष^{१६} नागर^{१७} जायते^{१८} तदा ॥ १० (C-9)

1 C ०त्रय । 2 BD वसन्ते । 3 C वृष्टिः । 4 AC अयो । 5 C वर्णा । 6 C शुक्र । 7 C वा ।
 चरते । 8 C यच । 9 C प्राप्यते । 10 C स्य पुरतो । 11 C ते सखे । 12 A B ०पाक, C ०सुक्र । 13 C
 समासत । 14 A अवति । 15 A B C श्रवण । 16 C क्षिप्र । 17 C सपडितम् । * D This at is
 not found in this Ms. 18 A. not found । 19-21 C वैश्वानरमार्गेण समाश्रितस्य, 21 A
 ११ समासतस्य । 22 A अयि । † B C D not found in these Mss । ‡ C not found in this
 Ms. 23 A हृत्वा । 24 BD च हिन । 25 A ०शुभ, B अतिदिन । 26 A प्रतिवास्तुदयं । 27-28 B
 ० शुभाशुभविचेष्टितम् । 29-30 C These two words are not found in this Ms. 31 C प्रवक्ष्यामि ।
 ० 32 A B विरागता, D चिरागत । 33 A B D एकान्तरेण । 34 A चक्रेण । 35-36 A B D गौतम-
 जे नाम शनैश्चर । 37 C राष्ट्रामन्य । 38-39 A अतिप्रमा, 39 C विपया । 40-41 C चरते, त्रीणि । 42 B
 ० शुक्र । 43 D जानी । 44 B युया । 45 A B D यदि स । 46 A C D नीलवार । 47 A D भवेत्, C
 लवता । 48-49 C पत्रायन्ते । 50-52 C नागराणां जमायह । 1.

- रतिप्रधाना मोदन्ति^१ राजानस्तुष्टभूमयः ।
 स(क्ष)मां मेघवतीं विद्यात् सर्ववीजप्ररोहिणीम् ॥ ११ (C-10)
 मध्यमे तु यदा मार्गे^४ कुर्यादस्तमनोदयौ ।
 मध्यमं वर्षणं सस्यं सुभिक्षं क्षेममेव च ॥ १२ (C-missing)
 दक्षिणे तु यदा मार्गे यदि स नीलवा(तां) भवेत् (व्रजेत्) । (C-missing)
 नागरा यायिनश्चापि पीड्यन्ते च भट्टव्रजाः ॥ १३ (C-first half of 11 th)
 गोपालं^७ वर्जयेत् तत्र दुर्गाणि च समाश्रयेत् । (C-second half of 11 th)
 कारयेत्^८ सर्वशस्त्राणि वीजानि च न वापयेत् ॥ १४ (C-1st half of 12 th)
 प्रदक्ष्णं तु ऋक्षस्य यस्य याति शनैश्चरः । (C-2nd half of 12th)
 स च राजा विवर्धेत सुभिक्षं^{१०} क्षेममेव च ॥ १५ (C-1st half of 13 th)
 अपसव्यं तु नक्षत्रं यस्य याति शनैश्चरः । (C-2nd half of 13 th)
 स च राजा विपद्येत दुर्भिक्षं क्षयमेव च ॥ १६ (C-1st half of 14 th)
 चन्द्रः सौरिं^{१२} यदा प्राप्तः परिवेषेण^{१३} रुध्यते^{१४} । (C-2nd half of 14 th)
 अवरोधं^{१५} विजानीयान्नगरस्य महीपतेः ॥ १७ (C-first half of 15 th)
 चन्द्रः शनैश्चरं प्राप्तो मण्डलं^{१७} वाऽनुरोहति^{१८} । (C-2nd half of 15 th)
 यमुनां राष्ट्रसौवीरं वारुणं(णीं) भजते^{१९} दिशम् ॥ १८ (C-1st half of 16 th)
 आय(न)र्त्ताः^{२०} सौरसेनाश्च दशार्णा द्वारिकास्तथा । (C-2nd half of 16 th)
 अ(आ)वन्त्या अपरान्ताश्च यायिनश्च तदां^{२३} नृपाः ॥ १९ (C-1st half of 17 th)
 यदा वा युगपद् युक्तः सौरिमध्येन नागरैः^{२७} । (C-2nd half of 17 th)
 अन्योऽन्यभेदं जानीयान्नागराणां परस्परम् ॥ २० (C-1st half of 18 th)
 महात्मानश्च ये सन्तो महाभोगपरिग्रहाः । (C-2nd half of 18 th)
 उपसर्गं^{२८} निगच्छन्ति^{२९} धनं-धान्यं च वध्यते^{३१} ॥ २१ (C-1st half of 19 th)
 देशा महान्तो योधाश्च तथा नगरवासिनः । (C-2nd half of 19 th)
 ते सर्वत्रोपतप्यन्ते वधे^{३२} सौरस्य तादृशे^{३३} ॥ २२ (C-1st half of 20 th)
 ब्राह्मी सौम्या प्रतीची च वायव्या च दिशो यदा । (C-2nd half of 20 th)
 वाहिनीं यो जयेत्तासुं नृपो दैवहतस्तदा ॥ २३ (C-1st half of 21 st)
 कृत्तिकासु च यद्यार्किं^{३५} विशाखासु बृहस्पतिः । (C-2nd half of 21 st)
 समन्ताद्धारुणं विद्यात् देवश्चात्र प्रवर्षति ॥ २४ (C-1st half of 22 nd)

1. C नोदन्ति । 2-3 C तुष्टिमेव तत् । * C दक्षिणे च यदा मार्गे कुर्यादस्तमनोदये । 4 A missing in this Ms. 5 B चशः; C तद्वतः; D वट° । 6 C गौरण्यं । 7 B वर्द्धयेत् । † C घोरं च वलयं विद्यात् सङ्ग्रहं तत्र कारयेत् । 8 B धारयेत् । 9 A विपद्येत । 10 A दुर्भिक्षम् । 11 A C क्षेमम्; B भयम् । 12 A सौरं; C सौर; D सौरिं । 13 A परिवेषेण । 14 A संधति; B D रुंधति । 15 B अवरोधं; C अप्रभंगं । 16 B D नागरस्य । 17 A B D मण्डली । 18 B नरोहति; C तिरोहति । † C यवनां सराष्ट्रां सौरियां दारुणां च भजेद्दशाम् । 19 A D भजते । 20 C आनंता । 21 B उवरकाः । † B D गुर्धतीतपरिताश्च । 22 B जायिनः । 23-24 D मदारुणाः । 25-26 A युगपतः; C ह्यगवत् । 27 A नागराः । 28 C उपसर्गाः । 29 C न यच्छन्ति । 30 A C महा° । 31 C वध्यते; D वेध्यते । 32 C व्याधि । 33 A निर्दिशेत् । 34 C अन्नं । 35 C सौरः ।

कीटाः पतङ्गाः शलभा वृश्चिका मूपकास्तथा । (C-2nd half of 22 nd)	
अग्निश्चौरा वलीयासस्तस्मिन् वर्षे न सशयः ॥ २५ (C-1st half of 23rd)	
श्वेते सुभिक्षं जानीयात् पाण्डु-लोहितके भयम् । (C-2nd half of 23rd)	
पीतो जनयते ^२ व्याधिं ^३ शस्त्रकोपश्च दारुणम् ॥ २६ (C-1st half of 24 th)	
कृष्णे शुष्यन्ति सरितो वासवश्च न वर्षति । (C-2nd half of 24 th)	
श्लेहवानत्र गृह्णाति रूक्षः शोपयते ^५ प्रजाः ॥ २७ (C-1st half of 25 th)	
सिंहलाना किराताना मद्राणा मालवैः ^७ सह । (C-2nd half of 25 th)	
द्रविडानां ^८ च भोजानां ^९ कोंकणानां ^{१०} तथैव च ॥ २८ (C-1st half of 26 th)	
भुवकानां ^{११} पुलिन्द्राणा पल्हवाना शकैः ^{१२} सह । (C-2nd half of 26 th)	
यवनाना पुराणाना स्यावराणा तथैव च ॥ २९ (C-1st half of 27 th)	
अङ्केयानां ^{१३} सुराणां ^{१४} च दर्यूना च शनैश्चरः । (C-2nd of half 27 th)	
एषा विनाश कुरुते यदि वष्येत ^{१५} सयुगे ॥ ३० (C-1st half of 28 th)	
यस्य यस्य ^{१७} तु नक्षत्रे ^{१६} कुर्यादस्तमनोदयौ । (C-2nd half of 28 th)	
तस्य देशान्तरे द्रव्य हन्यते ^{१९} वासिर्न ^{१८} चै ^{१७} ॥ ३१ (C-29 th, 1st half	
शनैश्चर चारमिदं ^{१९} भूयो ^{२०} यो वेत्ति ^{२१} विद्वान् निभृतो ^{२२} यथावत् । of 29th missing)	
सं पूजनीयो ^{२३} भुवि लब्धकीर्तिं ^{२४} सदा महानैर्व ^{२५} हि ^{२६} दिव्यचक्षुः ^{२७} ॥ ३२	

इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते संहिते(तायाम्) शनैश्चरचारो

नाम षोडशमोऽध्यायः ॥

(C-30 th)

वर्षं गतिं च सस्थानं मार्गमस्तमनोदयौ ^{३५} । गौतमस्य प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ^{३६} ॥ १	
मेचकः कपिलः श्यामः पीतः पाण्डुः स नीलवान् । रक्तश्च धूम्रवर्णश्च ^{३७} प्रशस्तौ ^{३८} ऽगिरास्ता ॥ २	
मेचकश्चे ^{३९} मृत ^{४०} सर्वं ^{४१} वहुं पाण्डुं विनाशयेत् ^{४२} । पीतो व्याधिं भय शिष्टे ^{४३} घृन्नाभश्च ^{४४} सृजे ^{४५} लम् ॥ ३	
उपसर्पति ^{४६} मित्रादि पुरतः स्त्री प्रपद्यते । त्रि ^{४७} -चत्वारि च नक्षत्रैस्त्रिभिरस्तमनं व्रजेत् ॥ ४	
कृत्तिकादिभगान्तश्च मार्गः ^{४८} स्यादुत्तरः स्मृतः । अर्यमो ^{४९} दिरथाप्यन्तो मध्यमो मार्ग उच्यते ॥ ५	
विश्वामिदिसमयान्तश्च दक्षिणो मार्ग उच्यते । एते बृहस्पतेर्मार्गा नवनक्षत्रजास्तथाः ॥ ६	
मूलमुत्तरतो याति स्वातिं दक्षिणतो व्रजेत् । नक्षत्राणि तु शेषाणि ^{५०} समन्ता ^{५१} दक्षिणोत्तरे ॥ ७	
मूपके ^{५२} तु यदा हस्तो ^{५३} मूल ^{५४} दक्षिणतो व्रजेत् । दक्षिणतस्तथा विन्यादर्नयोर्दक्षिणे ^{५५} पथि ^{५६} ॥ ८	

1 C वष्यम् । 2 A B D व्याधिं । 3 A D जनयति, B नरो याति । 4 C रुद्र । 5 C रोपयते । 6 C प्रजाम् । 7 D सार्धैः । 8 A B D द्रमिलाना । 9 A पुराणां च । 10 A स्यावराणाम् । 11 A चिबुकानां । B चुबुकानां, D चुचुकाना । 12 A B D शने । 13 C शङ्केयाणां । 14 A D कुरूणां । 15 A वाच्येव, B C मध्येन । 16-18 C यदा वै जन्मनक्षत्रे । 19-22 C हन्यात्त चापि नाशयेत् । 23-24 C महर्षे । 25-27 C वेदयित्वा नृपतः । 28-29 C सचत्रजनीय । 30 C कीर्तिमाश्च । 31-34 C मवरयसौ दिव्येभ्यः महात्मनि । 35 अनोदयात् । 36 C चक्र फलं । 37-38 C गौतमस्य निबोधत । 39-40 C प्रभाशस्तः । 41-43 C चेक्षित्सासर्गं । 44-46 C वसुपानां विनाशक । 47 C दुष्ट । 48-51 C माहव सृजते फलम् । * C The whole stanza in this Ms is as follows - उपसर्पति मास हि पुनस्त्री प्रतिपद्यते । चरित्वा खलु नक्षत्र त्रीणि रिक्तमनुष्येत् ॥ 52 B D उपसर्पति । 53 A च । 54 A नार्ये । 55 A अयामा । 56-57 A नो found, B शेषाणि, 57 C शिष्टानि । 58 A सप्तयात्, B सप्तियात्, D सामीयात् । 59 C प्रवके । 60 C प्रास्तः । 61 C यत् । 62-64 C एषो यो दक्षिणो पथ ।

अनावृष्टिहता देशा रुक्षज्वरविनाशिताः । चक्रारूढाः प्रजास्तत्र बध्यन्ते ^१ जातशं(सं)कराः ^४ ॥	९
यदा चोत्तरतः ^५ स्वाति ^६ दीप्तो यायाद् बृहस्पतिः । उत्तरेण तदा विन्द्याद् दारुणं भयमादिशेत् ॥	१०
लुप्यन्ते च क्रियाः सर्वा नक्षत्रे गुरुपीडिते । दस्यवः प्रबला ज्ञेया न ^७ च ^८ बीजं ^{१०} प्ररोहति ॥	११
दक्षिणेन तु वक्रेण ^{११} पञ्चमे पञ्चमुच्यते । उत्तरे पञ्चके पञ्च मार्गे चरति गौतमः ॥	१२
ह्रस्वे ^{१२} भवति दुर्भिक्षं निष्प्रभे ^{१४} व्याधिजं भयम् । विवर्णे पापसंस्थाने मंदपुष्प-फलं भवेत् ॥	१३
प्रतिलोमानुलोमो वा पञ्चसंवत्सरो यदा । नक्षत्राण्युपसर्पेण ^{१४} तदा सृजति ^{१५} दुस्सर्मम् ॥	१४
सस्यनाशो अनावृष्टिर्मन्युस्तीव्राश्च व्याधयः । शशकोपोऽग्निमूर्च्छा च षड्विधं मूर्च्छने भयम् ॥	१५
सप्तार्धं यदि वाऽष्टार्धं षडर्धं निष्प्रभोदितः । पञ्चार्धं चाथत्रार्धं ^{१७} च यदा ^{१८} संवत्सरं चरेत् ^{१०} ॥	१६
सङ्ग्रामा निरुदाराश्च ^{२०} मेघाश्च ^{२१} स्नेहदुर्बलाः ^{२४} । श्वेतास्थी पृथिवी भ्रान्ता क्षुधा-रोगैः कुवायुभिः ^{२६} ॥	१७
पुष्यो यदा ^{२७} द्विनक्षत्र(त्रे) सप्रभश्चरते समः । षड् भयानि ^{२८} तदा हर्त्वा ^{२९} विपरीतं ^{३०} सुखं ^{३१} सृजेत् ^{३२} ॥	१८
नृपाश्च विपमच्छाया ^{३३} श्चतुर्षु ^{३४} वर्तते ^{३५} हितम् । सुखं प्रजाः प्रमोदन्ते स्वर्गवत् ^{३६} साधुवत्सलाः ^{३७} ॥	१९
विशाखा कृत्तिका चैव मघा रेवतिरेव च । अश्विनी श्रवणश्चैव तथा भाद्रपदा भवेत् ^{३८} ॥	२०
बहूदकानि जानीयात् तिष्ययोगसमप्रभे । फाल्गुन्यैव च चित्रां ^{३९} च वैश्वदेवश्च मध्यमः ॥	२१
ज्येष्ठा मूलं च सौम्यं च जघन्या सोमसंपदा । कृत्तिका रोहिणी मूर्तिराश्लेषा हृदयं गुरुः ॥	२२
आप्यं ब्राह्म्यं च वैश्वं ^{४०} च नाभिः पुष्य-मघाः स्मृताः । एतेषु च विरुद्धेषु ध्रुवस्य फलमादिशेत् ॥	२३
द्विनक्षत्रस्य चारस्य यत् पूर्वं परिकीर्तितम् । एवमेवं ^{४१} तु ^{४२} जानीयात् ^{४३} षड् भयानि ^{४५} समादिशेत् ॥	२४
इमानि यानि बीजानि विशेषेण विचक्षणः । व्याधयो मूर्तिघातेन हृद्रोगो हृदये हते ^{४६} ॥	२५
पुष्ये हते हतं पुष्पं फलानि कुसुमानि च । आग्नेयां ^{४७} मूषकाः सर्पा दाघश्च ^{४८} शलभाः शुकाः ॥	२६
ईतयश्च महाधान्ये जाते च बहुधा स्मृताः । स्वचक्रमीतयश्चैव परचक्रं निरम्बु च ॥	२७
अत्यम्बु च विशाखायां सोमे संवत्सरे विदुः । शेषं ^{४९} संवत्सरे ज्ञेयं शारदं तत्र ^{५०} नेतरम् ^{५१} ॥	२८
मार्धमलपोदकं विन्द्यात् फाल्गुने दुर्भगाः स्त्रियः । चैत्रं ^{५२} चित्रं विजानीयात् सस्यं तोयं सरिसृपाः ॥	२९
चैशाखे ^{५४} नृपभेदश्च पूर्वतोयं विनिर्दिशेत् । ज्येष्ठा-मूले जलं ^{५६} पश्चाद् मित्रभेदश्च जायते ॥	३०

1 A बुक्ष; B भुक्ष; C भुक्त्वा । 2 B °विनाशनः; D °विनाशिनः । 3 D बध्यन्ते । 4 A D °तस्कराः; B तस्करौ । 5 C चंद्रवः । 6 C स्वाते । 7 B यथा; C याया । 8 C तत्र । 9-10 A B D बीजानि न । * C दक्षिणेन तु वक्रपंच मध्यमे पंचपंचके । उत्तरे पंच मार्गे तु चरति गौतमो यदा ॥ 11 A चक्रेण । 12 A झश्वे । 13 A वृषभे । 14 C अकल्पेत । 15 B स is additionally found between तदा and सृजति । 16 B समम् । 17 C ह्यंगुलाद्धं । 18 C पौष्णं । 19 A B D वरम् । 20 B D निरुदा मेघाः; C च अनावृष्टिः । 21 BC तदा; D सदा । 22-24 BD स्नेहश्च दुर्बलः; C स्नेहश्च दुर्लभः । 25 C च पीडयते । 26 A यद्वा; B D यदि वा । 27-28 C महद्भयं । 29 C गत्वा । 30 C विपरीतान् । 31 A C D सुखं । 32 B व्रजेत् । 33 C °स्थाः; D °आच्छायाः । 34-35 C चतुर्थवर्षतः । 36 C स्वर्गवर्मा । 37 C युधस्थलाः । 38 C वदेत्; D च चेत् । 39 A B D मित्रा । 40 A भैत्रं । † D This st. is found missing in this Ms. 41-42 C एतत्तु । 43 C पीडायाम् । 44-45 C सहजानि । 46 B महत्; C भवेत् । 47 A अमेयाः । 48 C सहीनाः । † C अत्यं व्रजति शाखायां सौम्यं संवत्सरो विदुः । D This first half has been erroneously considered as a whole stanza and hence anomaly in numbering in this Ms. 49 C शेषं । 50-51 C शरदानवम् । † C तातारामार-प्यमालोक्यं; B This first half has been considered as a whole stanza in this Ms. and hence anomaly in numbering. 52 A साधुं । 53 ABD मैत्रं । 54 A D विशाखा; B B विसा; 55 D नृ । 56 A B D च ।

आपाटे तोयसंकीर्णं सरीसृपसमाकुलम् । श्रावणे दंष्ट्रिणश्चौरा व्यालाश्च प्रवलाः स्मृताः ॥	३१
सवस्तरे भाद्रपदे शक्रकोपाग्निमूर्च्छनम् । सरीसृपाश्चाश्वयुजे बहुधा वा भय विदुः ॥	३२
एते सवत्सराश्चोक्ता पुष्यस्य चरतोऽपि वा । रोहिण्यार्द्रा तथाऽऽन्तेगा हस्तः स्वातिः पुनर्वसुः ॥	३३
अभिजिघानुराधा च मूलो वासव-वारुणाः । रेवती भरणी चैव विज्ञेयानि बृहस्पती ॥	३४
कृत्तिकायां गतो निलम्बारोहण-प्रमर्दने । रोहिण्यास्त्वभिघातेन प्रजाः सर्वाः सुदुःखिताः ॥	३५
शक्रघातस्तथाऽऽर्द्रायामाश्लेषाय विपाद् ^{१०} भयम् । मन्दहस्तपुनर्वसोस्तोय ^{११} चौराश्च दारुणाः ॥	३६
प्रायव्ये ^{१२} वायव्ये ^{१३} दृष्टौ रोगद वीजिना भयम् । अनुराधानुघाते च मैत्रीसिद्धिः ^{१४} प्रदीयते ^{१५} ॥	३७
तथा मूलाभिघातेन दुष्यन्ते मण्डलानि च । वायव्यस्याभिघातेन पीड्यन्ते घनिनो ^{१६} नरीः ॥	३८
चारुणे जलजं तोय फल पुष्प च शुष्यति ^{१७} । अकारि ^{१८} न्नाविकांस्तोय पीडयेद्रेवती ^{१९} हता ॥	३९
वामं करोति नक्षत्र यस्य वीजो बृहस्पतिः । लब्ध्वाऽपि सोऽर्थं विपुलं न मुञ्जीत ^{२०} कदाचन ॥	४०
प्रदक्षिण तु नक्षत्र यस्य कुर्वात ^{२१} बृहस्पतिः । यायिना विजय विन्द्यान् नागराणां पराजयम् ॥	४१
प्रदक्षिण तु कुर्वात सोम यदि बृहस्पतिः । नागराणां जय विन्द्याद् यायिना च पराजयम् ॥	४२
एषघातेन ^{२२} चक्रैर्गं मध्यगन्तीं बृहस्पतिः । निहन्याद् यदि नक्षत्र यस्य तस्य पराजयम् ॥	४३
बृहस्पतेर्यदा चन्द्रो रूप सञ्जादयेत् ^{२३} भृशम् । स्थावराणां वधं कुर्वात् पुंररोधं च दारुणम् ॥	४४
†स्निग्धप्रसन्नो ^{२४} विमलोऽभिरूपो ^{२५} महाप्रमाणो द्युनिमान् स पीतः ^{२६} ।	
'गुरुयदा चोत्तरमार्गचारी तदा प्रशस्तः प्रतिपद्ये ^{२७} हन्वा ॥	४५

इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते संहितायाम् बृहस्पतिचारं नाम
सप्तदशोऽध्यायः ॥

गतिं^{२८} प्रवासमुदर्यं वर्णं प्रहसमागमम् । बुधस्य^{२९} सप्रवक्ष्यामि^{३०} फलानि^{३१} च निबोधतः (त) ॥ १
सौम्या विमिश्राः सक्षिप्तास्तीव्रा घोरास्त्ये^{३२} च । दुर्गा^{३३}(उग्र)गतयो^{३४} ज्ञेया बुधस्य^{३५} च विचक्षणे^{३६} ॥ २
सौम्या गतिं समुत्थार्यं त्रिपक्षे^{३७} दृश्यते बुधः । विमिश्राया गतौ पक्षे^{३८} संक्षिप्ताया पद्मनके^{३९} ॥ ३
तीक्ष्णाया दशरात्रेण घोराया तु^{४०} पडाहिके^{४१} । पापिकाया त्रिरात्रेण दुर्गा(उग्र)या^{४२} सम्यगक्षये ॥ ४

1. A after these two letters there is a gap in this Ms upto प्रवलाः स्मृताः ॥ 2 D
*दशानम् । 3-4 C चरतीवरे । 5 C चारणे । 6-7 C विह्वलायागतौ । 8 A, B भारो, D not found
9 C समुत्पातः । 10 A, B, D विशात् । 11 C मद । 12 B घोषा, C तोय । 13 C वायवे । 14 A वायवौ ।
15 A चन्द्रा, C पुषा । 16 A रोगद, C रोगदा । 17 A सीसिद्धिश्च, सीसिद्धिश्च । 18 C प्रजायते ।
19-20 A, B, D घनिनो तत्रा । 21 B पुष्यति । 22 A आकारान् । 23 A, D पीडये । 24 D रेती ।
25 A मुञ्जते । 26 C यदि । 27 C याति । * C This line and the next line are not found
in this Ms । 28 A, B, D रूपघातेन । 29 B, D चनेण । 30 C गतः । 31 A, B, C बृहस्पति ।
32 A सवादाने, B लादयेत्, D सत्यादयेत् । 33 C These two letters are not found in this
Ms † C This st is preceded by the follow ing line in this Ms -उपघातेन वनेण स्वनक्षत्रे तु
धीविते । 34 C missing 35 A विरूप, B अतिरूप, C हिसनो । 36 A, D सपीता, C सप्रणीत ।
37 A, D प्रविषद् ; B प्रतिषद् । 38 A, C, D गति । 39 C बुधचार । 40 C प्रवक्ष्यामि । 41-42 C
कल खापि । 43-44 A अथ पापिका, B अथ वापिका, D द्रवायिका । 45 B दुर्गा च, D दुर्गा च ।
45-46 C दुर्गा चिह्नात्तरा ज्ञेया । 47-48 C बृहस्पतेः । 49 C विचक्षण । 50 B, D मुच्छाय, C समुच्छाय ।
51 A चूपका; C पक्षे, D चूपका । 52 C मासे । 53 C द्विरुनके । 54 C ति । 55 C सदाहिक । 56 D
वापकाया । 57 D दुर्गायाः ।

सौम्याः विमिश्राः संक्षिप्ता बुधस्य गतयो हिताः । शेषाः पापाः समाख्याता विशेषेणोत्तरोत्तराः ॥ ५
 नक्षत्रं^१ सकवाहेन^२(?)जहाति समचारतः । एषोऽपि नियतश्चारो भयं कुर्यादतोऽन्यथा ॥ ६
 नक्षत्राणि चरेत्पञ्च पुरस्तादुत्थितो बुधः । ततश्चास्तमितः षष्ठे सप्तमे दृश्यतेऽपरः ॥ ७
 उदितः पृष्ठतः सौम्यश्चत्वारि^५ चरते^६ भ्रुवम् । पञ्चमेऽस्तमितः षष्ठे दृश्यते पूर्वतः पुनः ॥ ८
 चत्वारि षट् तथाष्टौ च कुर्यादस्तमनोदयो^७ । सौम्यायां तु विमिश्रायां संक्षिप्तायां यथाक्रमम् ॥ ९
 नक्षत्रमनुगृह्णाति^९ गतिभिस्तिस्त्रुभिर्यदा । पूर्वाभिः पूर्वसस्यानां तदा संपत्तिरुत्तमा ॥ १०
 बुधो यदोत्तरे मार्गे सुवर्णः पूजितस्तदा । मध्यमे मध्यमो ज्ञेयो जघन्यो दक्षिणे^{१०} पथि ॥ ११
 वसु^{११} कुर्यादतिस्थूलं^{१३} ताम्रः शस्त्रप्रकोपनः । अर्णु^{११}श्चारुणवर्णश्च बुधः सर्वत्र पूजितः ॥ १२
 पृष्ठतः पुरलम्भाय पुरस्तादर्थवृद्धये । स्निग्धो रूक्षो बुधो ज्ञेयः सदा सर्वत्रगो बुधैः^{१६} ॥ १३
 गुरोः शुक्रस्य भौमस्य वीथीं विद्याद् यथीं बुधः । दीप्तोऽतिरूक्षः सङ्ग्रामं^{१९} तदा घोरं निवेदयेत् ॥ १४
 भार्गवश्चोत्तरां वीथीं चन्द्रशृङ्गं च दक्षिणम् । बुधो यदा निहन्यां^{२०}त्तानुभयोर्दक्षिणापथे ॥ १५
 राज्ञां^{२२} चक्रधराणां^{२३} च सेनानां^{२४} शस्त्रजीविनाम् । पौर-जानपदानां^{२५} च क्रियां कांचिन्न सिध्यति ॥ १६
 शुक्रस्य दक्षिणां वीथीं चन्द्रशृङ्गमधोत्तरम् । भिद्याल्लिखेत् तदा सौम्यस्ततो रोगां^{२६}मिजं भयम् ॥ १७
 यदा^{२९} बुधो^{३०} ऽरुणा^{३१} स्यादुच्चगो^{३२} वा निरीक्ष्यते । तदा स स्थावरान्^{३३} हन्ति ब्रह्म-क्षत्रं च पीडयेत् ॥ १८
 चन्द्रस्य दक्षिणां वीथीं भित्त्वा^{३४} तिष्ठेद्यदा^{३०} ग्रहः । रूक्षः स कालं^{३५}सङ्काशस्तदा चित्रविनाशनम्^{३६} ॥ १९
 चित्रमूर्तिश्च चित्रांश्च शिल्पिनः^{३७} कुशलांस्तथा । तेषां च बन्धनं^{४४} कुर्यात्^{४५} मरणाय समीहते ॥ २०
 भित्त्वा यदोत्तरां वीथीं दारुकाशो^{४६}(?)ऽवलोकयेत् । सोमस्य चोत्तरं शृङ्गं लिखेद्भ(भा)द्रपदां वधेत्^{४७} ॥ २१
 *शिल्पिनां दारुजीवीनां तदा षाण्मासिको वधः । अकर्मसिद्धिः कलहो मित्रभेदः पराजयः^{४८} ॥ २२
 पीतो^{४९} यदोत्तरां वीथीं गुरुं भित्त्वा प्रलीयते । तदा चतुष्पदं गर्भो(र्भ) कोश^{५०}धान्यं बुधो वधेत्^{५१} ॥ २३
 वैश्यश्च(इयानाम्)शिल्पिनां चापि भयं भवति दारुणम् । सो नयेद्भजते मासं भद्रबाहुवचो यथा ॥ २४
 विभ्राजमानो रक्तो वा बुधो दृश्येत कश्चनः । नागराणां च स्थिराणां च दीक्षितानां च तद्भयम् ॥ २५
 कृत्तिकास्वमिदो रक्तो रोहिण्यां स क्षयं^{५२}ङ्करः । सौम्ये रौद्रे तथाऽऽदित्ये^{५३} पुष्ये^{५४} स(सा)पे^{५५} बुधैः स्मृतः^{५६} ॥ २६
 पितृदेव^{५७} तथाऽऽश्लेषां कलुपो यदि सेवते । पितृ^{५८}स्तान्^{५९} विहङ्गांश्च^{६०} सस्यं स भजतेऽनयोः ॥ २७

1 A पणे । 2 A नक्षत्रान् । 3 B °वाहेण; C संतवाहेन; D सकवाहेन । 4 A D समचारताम्; B समचारता । 5 C चत्वारः । 6 C चरितः । 7 A B अनोदयः; C अनोदयात् । 8 A संक्षयां । 9 A °अन्यविन्हानि; B अन्यचिह्नानि; D अन्यचित्कानि । 10 A दक्षिणे । 11 A D वस्तुं; C न्यस्तं । 12-13 C दंडशूल । 14 A अन्तः; B D अतः । 15 B °दग्धं; C दग्धं । 16 C बुधः । 17 A यदा । 18 A निरुक्षः; C तुरुक्त । 19 A संग्रामं; C संग्रामो । 20 A निहत्य । 21 A अनुशोनयः; B तान् स्योनयोः; C स्यलौनयो । 22 A राज्ञीं; C राष्ट्र । 23 C °वर्गाणां । 24 A missing. 25 B D °जनपदानां; C राजपदानां । 26 B क्षत्रिया । 27 B कांचिन्न । 28 B राजा° । 29 A तदा । 30-31 A बुधोरुगासः; 31 B रुणस्याः स्या; D रणस्ये स्या । 32 A दुन्वेगो; B दुर्भगः; C रग्वरोत्ति । 33 B D पारसवान्; C परंम्यवा । 34-36 A भिष्टेत्तदा । 37 C रेक्षः । 38 B D कल°; C करल° । 39-41 A B D तत्रदा चित्रनाशयेत् । 42 C लिपिनां । 43 C कुलान् । 44 C वचनं । 45 C भूयः । 46 B दाशकांसो; C दास्काश्रो । 47 B वचेत्; C बुधेत् । * In this Ms. this st. and the following one are not found. 48 B ययोस्करः; D उवरो भयः । 49 A पातो । 50 B D कोशि° । 51 A B वदेत् । † In A B D this first half is thus found with some unimportant variants:—वैश्याश्च शिल्पिनश्चापि गर्भमासं च सारथिः । 52 C भयं° । 53 A ज्ञेयः । 54 A युष्यः । 55 A B D जले । 56 A B D बुधः । 57 C मित्रदेवं । 58-60 C पितृश्चा विशापांश्च ।

बुधो विवर्णो मध्येन विशारदां यदि गच्छति । ब्रह्म-शत्रुविनाशाय तदा ज्ञेयो न संशयः ॥	२८
भ्रासो ^१ दितोऽर्जु ^२ राधाया यदा सौम्यो निपेवते ^३ । मूकान् ^४ वधिरा ^५ धैवं ^६ तदा पीडयते भृशम् ॥	२९
श्रवणे ^{१०} राज्यविभ्रजो ^{११} ब्राह्मे ^{१२} ब्राह्मणपीटनम् । धनिप्राया च वैवर्ण्य ^{१३} धनं हन्ति धनेश्वरम् ॥	३०
उत्तराणि ^{१५} च पूर्वाणि ^{१६} याम्याया ^{१७} यदि हिंसति । धार्तुवा ^{१८} विदो हन्त्यां ^{१९} त्तज्जा ^{२०} श्च परिपीडयेत् ॥	३१
ज्येष्ठार्थामानुपूर्वे ^{२१} स्वातौ च यदि तिष्ठति । बुधस्य चरित घोर महाजनिकगुच्यते ॥	३२
उत्तरे ^{२६} त्वनयोः ^{२७} सौम्यो ^{२८} यदा दृश्येत पृष्ठतः । पितृदेवमनुप्राप्तस्तदा मासमुपमर्हः ॥	३३
पुरस्तात् सह शुक्रेण यदि तिष्ठति सुप्रभः । बुधो विस्त्रजते ^{२९} काले ^{३०} तदा मेघा ^{३१} [नि ^{३२}]नृद् ^{३३} काकाः ^{३४} [कान ^{३५}] ॥	३४
दक्षिणे ^{३६} तु ^{३७} पार्श्वे ^{३८} यदा गच्छति दुःप्रभः । तदा सृजति लोकरस्य शोक ^{३९} महद् ^{४०} यद् ^{४१} रः ॥	३५
घनिप्राया जल ^{४३} हन्ति वारुणे ^{४४} जलज चधे ^{४५} । वर्णहीनो यदा याति बुधो दक्षिणतस्तदा ॥	३६
तनुः ^{४६} समागो ^{४७} यदि सुप्रभोऽजितः सगप्रसन्नो गतिमार्ग ^{४८} तोन्नतिम् ^{४९} ।	
यदा न रूभो न च दूरगो बुधस्तादा प्रजाना सुगमूर्जित ^{५०} सृजेत् ^{५१} ॥	३७
इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते बुधचारो नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥	

धार ^{५२} प्रवासं वर्णं च दीप्ति ^{५३} काष्ठं गतिं फलम् । वक्रानुवर्कनामानि लोहितस्य निबोधत ॥	१
धारेण विंगतिं मासानष्टौ वरेण ^{५०} लोहितः । चत्वारस्तु प्रवासेन समचारेण ^{५१} गच्छति ॥	२
अनु ^{५५} परुषः ^{५६} श्यामो ज्वलितो धूमवान् ^{५७} शिखी ^{५८} । विवर्णो वामगो व्यस्तः ^{५९} क्रुद्धो ज्ञेयः सर्दा ^{६०} ऽशुभः ॥	३
यदा ^{६१} ऽष्टौ ^{६२} सप्त मासान् वा दीप्तः पुष्टैः ^{६३} प्रर्जापतिः । तदा सृजति कल्याणं शस्त्रमूच्छा ^{६४} तु निर्दिशेत् ॥	४
मैन्ददीप्तश्च दृश्येत यदा भौमो ^{६५} न ^{६६} तेजवान् । तदा नानाविध दुःखं प्रजानामहित सृजेत् ॥	५
ताम्रो दक्षिणकाष्ठस्यः प्रशस्तो दस्युनाशनः । ताम्रो यदोत्तरे काष्ठे तस्य दस्यु (स्योः) तदा ^{६७} हितम् ॥	६
रोहिणीं स्नात् परिक्रम्य लोहितो दक्षिण ^{६८} व्रजेत् । सुरा सुराणां ^{६९} मार्गाणां सर्वेषामभयं ^{७०} वदेत् ॥	७
क्षत्रियाणा विपादश्च दस्यूना शस्त्रविभ्रमः । गावो ^{७१} गोप ^{७२} सैमुद्राश्च विनश्यन्ति विचेतसः ॥	८
स्पृशेद्विद्येत् प्रमर्देद् वा रोहिणीं यदि लोहितः । तिष्ठते दक्षिणो चाऽपि तदा शो ^{७३} क ^{७४} भयङ्करः ॥	९
सर्वद्वाराणि दृष्ट्वा ^{७५} ऽसौ ^{७६} विलम्ब यदि गच्छति । स ^{७७} च लोकहितो ज्ञेयो दक्षिणो ^{७८} ऽस्तु ^{७९} लोहितः ॥	१०

1 A. 'क्षेत्रे, B D 'क्षेत्रं' । 2-3 C मास चिर' । 4 B D न सेवते । 5-8 A B D पशुघनचरा धान्य । 9 A नृणाम् । 10 A श्रमणे, C धावणे । 11 A B D राज । 12 A 'विष्वस, B D 'विभ्रस । 13 B प्रसे, C वाक्षे । 14 C ब्रह्माण' । 15 A B D धैवर्णं । 16 B उत्तराणा । 17 B पूर्वाणाम् । 18 A B याम्य च; C चायव्य । 19 A धात, C चातुः । 20 A B D धान्य । 21 A C D तज्जु । 22 A ज्येष्ठाम् । 23 A अतिपूर्वेण, C मय पूर्वेण । 24-26 C उत्तराया वा सौम्येन । 27 A B D अपमह । 28-29 A B D मध्यधरिरे च । 30-31 C मेघा च वृषकात् । 32 A दक्षिणे । 33 A तनुपार्श्वेन । 34 C मार्गो ग । 35-36-37 B महादोकमहन्नयम्, C D सानय तद्भयकरः ॥ 38 C धन । 39 B धारणे; C वरणे । 40 C वदेत् । 41 B मनु, C तत्रा । 42 C सुमार्गं । 43 C 'नाश्रित । 44 C सत । 45 A पूजित । 46 A ध्रुवम्, B व्रजेत् । 47 A वार । 48 2 B D दीप्तां । 49 B वक्रानु च । 50 A चक्रेण । 51 C समाचारान । 52 A अमृत्, C अन्यज । 53 A B C पुरप । 54 C धूमवान् । 55 B सखी । 56 A धान; B ध्यान, D ध्वानु । 57 A B D तदा । 58 C सदा खटो । 59 A. not found, C मष्ट । 60 B प्रज' । 61-62 B सखमूर्द्धति । * A This st is missing in this Ms 63-64 B D चष्टेत वा । 65-66 C रुद्राद्रात्ता । 67 A दक्षिणाम् । 68 C सुराणाम् । 69 B D उभय, C महर्षं । 70-71 B गनोष्ठ; C काष्ठा । 72 A सीषा, B D आसीत् स । 73 C पूर्व' । 74-75 C सर्वाणि । 76-77 C सर्व' । 78 A शृज, B 'द्यज, D अद्यज । 78-79 C क्षियगो हित ।

- पञ्च वक्राणि^१ भौमस्य तानि भेदेन द्वादश । उष्णं शोषमुखं व्यालं लोहितं लोहमुद्गरम् ॥ ११
- उदयात् सप्तमे ऋक्षे नवमे वाऽष्टमेऽपि वा । यदा^२ भौमो निवर्तेत तदुष्णं वक्रमुच्यते ॥ १२
- सु(अ)वृष्टिः प्रवला^३ ज्ञेया विष-कीटा-मि-मूर्च्छनम् । ज्वरो जनक्षयो वाऽपि तज्जातां^४ (तस्य) विनाशनम् ॥ १३
- एकादशे यदा भौमो द्वादशे दशमेऽपि वा । *निवर्तेत तदा वक्रं^६ तच्छोपमुखमुच्यते ॥ १४
- अपो^७ऽन्तरिक्षात्^८ पतितं दूषयति^९ तदा^{१०} रसान् । ते सृजन्ति रसान् दुष्टान् नानाव्याधींस्तु भूतजान्^{११} ॥ १५
- शुष्यन्ति^{१३} तडागानि सरांसि सरितस्तथा । बीजं न रोहते तत्र जलमध्येऽपि वापितम्^{१४} ॥ १६
- त्रयोदशे^{१५}ऽपि^{१६} नक्षत्रे यदि वाऽपि चतुर्दशे^{१७} । निवर्तेत यदा^{१८} भौमस्तद् वक्रं व्यालमुच्यते ॥ १७
- पतङ्गाः सविषाः कीटाः सर्पा जायन्ति तामसाः । फलं^{२०} न^{२१} बध्यते^{२२} पुष्पे बीजमुत्तं^{२३} न रोहति ॥ १८
- यदा पञ्चदशे ऋक्षे^{२४} षोडशे वा निवर्तेते । †लोहितो लोहितं वक्रं^{२५} कुरुते गुणजं तदा ॥ १९
- देश-स्नेहा-म्भसां^{२६} लोपं^{२७} (पो) राज्यभेदश्च^{२८} जायते । सङ्ग्रामाश्चात्र वर्तन्ते मांस-शोणित-कर्दमाः ॥ २०
- यदा सप्तदशे ऋक्षे पुनरष्टादशेऽपि वा । प्रजापतिर्निवर्तेत तद् वक्रं लोहमुद्गरम् ॥ २१
- निर्दया निरनुक्रोशा लोहमुद्गरसंनिभाः । प्रणयन्ति नृपा दण्डं क्षीयन्ते येन^{२९} तत्प्रजाः ॥ २२
- धर्मा-र्थ-कामा हीयन्ते^{३०} विलीयन्ते^{३१} च दस्यवः^{३२} । तोय-धान्यानि शुष्यन्ति रोगमारी बलीयसी ॥ २३
- वक्रं^{३३} कृत्वा यदा भौमो विलम्बेत^{३४} गतिं प्रति । वक्रा-नुवक्रयोर्घोरं मरणाय समीहति ॥ २४
- कृत्तिकादीनि सप्तैह वक्रेणाङ्गारकश्चरेत् । हत्वा वा दक्षिणस्तिष्ठेत् तत्र वक्ष्यामि यत् फलम् ॥ २५
- साल्वांश्च सारदण्डांश्च विप्रान् क्षत्रांश्च पीडयेत् । मेखलांश्च त्रयो^{३८} घोरं तदा^{३९} प्राप्नोत्यसंशयम्^{४१} ॥ २६
- मघादीनि च सप्तैव यदा वक्रेण^{४०} लोहितः । चरेद्^{४३} विवर्णस्तिष्ठेद् वा तदा विवर्णमहद्भयम् ॥ २७
- सोराष्ट्र-सिन्धु-सौवीरान् प्रासीलान्^{४४}(?) द्राविडाङ्गनाम्^{४५} ।
- पाञ्चालान् सौरसेनान् वा बाल्हीकान् नकुलान् वधेत् ॥ २८
- मेखलान् वाऽप्यावन्त्यांश्च पार्वतांश्च नृपैः सह । जिघांसन्ति तदा भौमो ब्रह्म-क्षत्रं (त्रान्) विरोधयेत् ॥ २९
- मैत्रादीनि च सप्तैव यदा सेवेत^{४९} लोहितः । वक्रेण^{५०} वाऽपगत्या वा महतामनयं^{५२} वदेत्^{५५} ॥ ३०
- राजानश्च विरुध्यन्ते चातुर्वर्णो^{५४} विलुप्यते । कुरु-पाञ्चालदेशानां मूर्च्छति^{५५} च^{५६} भयानि च ॥ ३१
- धनिष्ठादीनि सप्तैव यदा वक्रेण लोहितः । सेवेत क्रुद्धगत्या वा तदाऽपि स जुगुप्सितः ॥ ३२

1 A वक्राणि । 2 A यदि । 3 B D सुवृष्टिः; C अनावृष्टिः । 4 B D रुद्रप्रवला; C तु प्रवला । 5 C तज्जातं । * C In place of this second half the first half, as it is, is repeated in this Ms. 6 A चक्रं । 7-8 B आपीतरिक्षात्; C D आपः । 9 A C दूषयति । 10 A यदा । 11 A D रसम्; C रसः । 12 A तु जाम्; C भूमिजान्; D भूभुजाम् । 13 A सुखान्ते । 14 C रोपितम् । 15-16 C कुर्यादशेन । 17 C चतुर्भुजे । 18 A B D तदा । 19 A B D क्रुद्धः । 20-21 B फलेन । 22 B मध्यतः । 23 A उक्तं; B उक्तं । 24 A missing in this Ms. † C This second half and the following first half of the stanza are missing in this Ms. 25 A चक्रम् । 26 D °रुशो । 27 A D लोपान् । 28 A सद्यतेदः । 29 A B जेन; C तेन । 30 C हीने च । 31 C क्षीयन्ते । 32 C तदा शवः । 33 A चक्रं । 34 C विलम्बेन । 35 A B D वक्रानुवक्रं तं । 36 A चक्रेणां । 37 A गौरकः । 38 A D अनूयोः; B स्वादयोः । 39-41 B D मरणाय समीहते (D समीहति) । 42 A चक्रेण । 43 C चरते । 44 C वर्णं । 45 B भिद्येद्वा । 46 C प्राणीडं; D प्राश । 47 A B D द्रमिली° । 48 A °नगाम्; C नगम् । 49 C वक्रेण । 50 A चक्रेण । 51 A B D नृपैः । 52 A B D महद्भयम् । 54 A B D च । 55 A स्वच्छन्ते; C मूर्च्छनम् । 56 A तद् ।

धनिनो जलजीवाञ्चै तथा^४ चैव^५ ह्यान् गजान । उदीच्यान् नाविकाञ्चापि पीडयेद्दोहितस्तदा ॥ ३३
 भौमो वक्रेण युद्धे^६ वा या वीथीं^७ चरते^८ हि^९ सः^{१०} । तेपा भय विजानीयाद् येषां ते प्रतिपुद्गलाः ॥ ३४
 क्रूरः क्रुद्धश्च ब्रह्मज्ञो^{११} यदि तिष्ठेद् ग्रहेः सह । परचक्रागमं विन्द्यात् तानु नक्षत्रवीथियु ॥ ३५
 धान्य तदा न विक्रेय सश्रयेच्च बलीयसंभू^{१२} । चिन्यात्तुपर्धान्यानि^{१३} दुर्गाणि च समाश्रयेत् ॥ ३६
 उत्तराफाल्गुनीं भौमो यदा^{१४} लिखति^{१५} वामतः । यदि वा दक्षिण गच्छेत् धान्यस्याचो^{१६} मह्यं भवेत् ॥ ३७
 षडाऽनुराधा प्रविशेन्मध्ये^{१७} नै^{१८} धै^{१९} लिखेत्सर्था^{२०} । मध्यमं त विजानीयात् तदा भौमविपर्यये^{२१} ॥ ३८

स्थूलः सुपर्णो सुतिमाश्च पीतो रक्तः सुमार्गश्च सुखी प्रजानाम् ।

कान्तः प्रसन्नः समगो विलम्बी भौमः प्रशस्तः सुखदः प्रजानाम् ॥

इति निर्ग्रन्थभद्रवाहुके निमित्ते अद्भारकचारो नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥

राहुचारं प्रवक्ष्यामि क्षेमाय च^{२२} सुखाय^{२३} धै^{२४} । द्वादशाङ्गविद्भिः प्रोक्त निर्ग्रन्थैस्तत्त्ववेदिभिः^{२५} ॥ १
 श्वेतो रक्तश्च पीतश्च विवर्णः कृष्ण एव च । ब्राह्मण-क्षत्र-वैश्याना विजाति-शूद्रयोर्मतः^{२६} ॥ २
 पण्मासीः प्रकृतिक्षेयै^{२७} ग्रहण वार्षिकं भयम् । त्रयोदशाना मासाना पुररोध समादिशेत् ॥ ३
 चतुर्दशाना मामाना विंशद् वाहनजं भयम् । अथ पञ्चदशे मासे बालाना^{२८} भयमादिशेत्^{२९} ॥ ४
 षोडशाना तु मासाना महामर्चिभयं वदेत् । अष्टादशाना मासाना विन्द्याद् राक्षसतो^{३०} भयम् ॥ ५
 एकोनविंशक^{३१} पर्वविंश^{३२} कृत्वा^{३३} नृपं वधेत्^{३४} । अतः पर च यत् सर्वं विद्यात् तत्र^{३५} कलि^{३६} भुवि ॥ ६
 पञ्चसवत्सर घोर चन्द्रस्य ग्रहण परम् । विग्रह तु पर विद्यात् सूर्यद्विदशवार्षिकम् ॥ ७
 यदा प्रतिपदि चन्द्रः प्रकृत्या विकृतो भवेत् । अर्धं भिन्नो^{३७} विवर्णो वा तदा ज्ञेयो ग्रहागमः ॥ ८
 लिखेद् रदिमभिर्भूयो वा यदाऽऽच्छायेत भास्करः । पूर्वकालेन^{३८} सन्ध्याया ज्ञेयो राहुसर्दागमः ॥ ९
 पशु-न्याल-पिशाचाना सर्वतोऽपरदक्षिणम् । तुल्यान्यभ्राणि वातोत्के^{३९} यदा राहु^{४०} (होस्) तदाऽऽगमः ॥ १०
 सन्ध्याया तु यदा शीत अपरेसा(शा)सनं ततः (?) । सूर्यः पाण्डुश्चला भूमिस्तदा ज्ञेयो ग्रहागमः ॥ ११
 सरसि सरितो वृक्षा वल्लयो गुल्म-लतावनम् । सौख्यभ्राञ्चं वले वृक्षा(?) राहु (हो) ज्ञेयस्तदाऽऽगमः ॥ १२
 छादयेच्चन्द्र-सूर्यौ च यदा मेघाः सितान्वरे । सन्ध्याया धै^{४१} तदा^{४२} ज्ञेयो^{४३} राहोरीगमन^{४४} ध्रुव^{४५} ॥ १३
 एतान्येव तु लिङ्गानि भय^{४६} कुर्युरेवर्षणि^{४७} । वर्षासु वर्षदानि स्युर्भद्रवाहुचो यथा ॥ १४

1 A °धिजाश्च, B °विमाश्च, D °विधाश्च । 2-3 A ह्येत मज्ज, B चूत मध्य, D दूत मध । 4 C
 युद्ध । 5 A पृथिवीं, C भूमिं । 6 C सुज्जते । 7-8 A B D हित । 9 C प्रकृत । 10 C बलीयसान् ।
 11 A B D विजानीयात् । 12 A हुप, B धुर, D हुव । 13 A धान्य, B D धान् । 14-15-16 C
 यदा घर्ण लिखेत् त्रिधा । 17 A °अव; B °अव, D अषे । 18 A B महान् । 19-24 A B D
 प्रविशेनातेन वा लिखेत् । 25 A भौमे । 26 A विपर्यय । 27-28 A विजयाय । 28-29 B सुखावहम् ।
 30 C °दक्षिभिः । 31 A मीरम्, B D मतम् । 32 A D मासान् । 33 A D प्रकृत° । 34 A D
 ज्ञेय° । * C This second half and the first half of the following st are not found in
 this Ms 35-37 C पुररोध च समादिशेत् । 38 A B D °मन्त्र° । 39 A राज । 39-40 C राजसुव ।
 41 C एकोनविंशति । 42 C सर्वे । 43-44 C विंशक वा । 45 C चधः । 46-48 A तद्विनोति
 कला°, B तद्विनोति; D तद्विनोति कली । 49 C पूर्वयो । 50-51 A अनभिषे, B अनभिष, D अन
 भिषः । 52 C सर्वे° । 53 A D °कालम् । 54 B C D तदा । † C D सरसि सरितो वृक्षान्
 वली गुल्म लतावनम् ॥ १० ॥ 55 A धीमोक्ता । 56 A missing in this Ms † This and the
 next st. are missing in this Ms. 57 A पाशु । 58-60 C उदये चैव । 61-63 C तदा ज्ञेयो
 ग्रहागमः । 64-66 C भयरूपाणि पर्वणि । 67 C वर्षाणि ।

शुक्लपक्षे द्वितीयायां सोमशुङ्गं यदा (S) शुभम् । स्फुटिताग्रं द्विधा वाऽपि विन्ध्याद् राहु(हो)स्तदाऽऽगमम् ॥ १५	
चन्द्रस्य चोत्तरा कोटी द्विशृङ्गं दृश्यते यदा । धूम्रो विवर्णो ज्वलितस्तदा राहोर्ध्रुवागमः ॥ १६	
उदयास्तमने भूयो यदा यश्चोदयोरवौ ^६ । इन्द्रो वा यदि ^७ दृश्येत ^८ तदा ज्ञेयो ग्रहागमः ॥ १७	
कबन्ध-परिघा-मेघा धूम-रक्तपट-ध्वजाः । उद्गच्छमाने दृश्यन्ते सूर्ये राहोस्तदाऽऽगमः ॥ १८	
कबन्धो ^{१२} महिषाकारः शकटस्थो ^{१६} यदा शशी । उद्गच्छन् दृश्यतेऽष्टम्यां तदा ज्ञेयो ग्रहागमः ॥ १९	
सिंह-मेघो-घ्नसंकाशः परिवेषो यदा शशी । अष्टम्यां शुक्लपक्षस्य ^{१४} तदा ज्ञेयो ग्रहागमः ॥ २०	
श्वेतके सरसंकाशे रक्त-पीतोऽष्टमो ^{१५} यदा । यदा चन्द्रः प्रदृश्येत तदा ब्रूयाद् ग्रहागमः ॥ २१	
उत्तरतो दिशः श्वेतः पूर्वतो रक्तकेसरैः । दक्षिणतो ^{१८} ऽथ ^{१९} पीताभः प्रतीच्यां कृष्णकेसरः ॥ २२	
यदा गच्छन् गृहीतोऽपि क्षिप्रं चन्द्रः प्रमुच्यते । परिविष्टो ^{२२} दिनं ^{२३} चन्द्रे विमर्दते ^{२४} विमुञ्चति ^{२५} ॥ २३	
द्वितीयायां यदा चन्द्रः श्वेतवर्णः प्रकाशते । उद्गच्छमानः सोमो ^{२६} वा ^{२७} तदा गृह्येत राहुणा ॥ २४	
तृतीयायां ^{२८} यदा सोमो विवर्णो दृश्यते यदि ^{२९} । पूर्वरात्रे तदा राहुः पौर्णमास्यामुपक्रमेत् ॥ २५	
अष्टम्यां तु यदा चन्द्रो दृश्यते रुधिरप्रभः । पौर्णमास्यां तदा राहुरर्धरात्रमुपक्रमेत् ॥ २६	
नवम्यां तु यदा चन्द्रः परिवेश्य ^{३१} तु ^{३२} सुप्रभः । अर्धरात्रमुपक्रम्य तदा राहुमुपक्रमेत् ॥ २७	
कृष्णप्रभो ^{३४} यदा सोमो दशम्यां परिविष्यते । पश्चाद् रात्रं तदा राहुः सोमं गृह्णात्यसंशयः ॥ २८	
अष्टम्यां तु यदा सोमं श्वेताभ्रं ^{३५} परिवेषते । तदा ^{३६} परिघं ^{३७} वै राहुर्विमुञ्चति न संशयः ॥ २९	
कनकाभो यदाऽष्टम्यां परिवेषेणं ^{३८} चन्द्रमाः । अर्धप्रासं ^{४०} तदा कृत्वा ^{४१} राहुरुद्भिरते पुनः ॥ ३०	
परिवेषोदयोऽष्टम्यां ^{४२} चन्द्रमा रुधिरप्रभः । सर्वप्रासं तदा कृत्वा राहुश्चन्द्रं ^{४६} विमुञ्चति ^{४७} ॥ ३१	
रक्तपीता यदा कोटिर्दक्षिणः स्याद्ग्रहः सितः । पीता यदाऽष्टम्यां कोटी तदा श्वेतं ग्रहं वदेत् ॥ ३२	
दक्षिणा मेचकाभा तु कपोतग्रहमादिशेत् । कपोतमेचकाभा तु कोटी ग्रहमुपानयेत् ॥ ३३	
रक्तोत्तरा ^{४८} सितकोटिर्दक्षिणा ^{४९} स्याद् यदाष्टमी । कपोतग्रहमाख्याति ^{५२} पूर्वपश्चात् सितप्रभम् ॥ ३४	
पीतोत्तरा यदा कोटिर्दक्षिणो रुधिरप्रभः । कपोतग्रहणं विन्ध्याद् ग्रहं पश्चात् सितप्रभम् ॥ ३५	
यतोऽभ्रस्तनितं विन्ध्यात् मारुतं करकाशनी । रुतं वा श्रूयते किञ्चित् तदा विन्ध्याद् ग्रहागमम् ॥ ३६	
मन्दक्षीरा यदा वृक्षाः सर्वदिक् कलुषा भवेत् । क्रीडते च यतो बालस्ततो विन्ध्याद् ग्रहागमम् ॥ ३७	
ऊर्ध्वं प्रस्पन्दते चन्द्रश्चित्रः संपरिवेष्यते । कुरुते मण्डलं ^{५५} स्पष्टस्तदा विन्ध्याद् ग्रहागमम् ॥ ३८	

1 B C D प्रभम् । 2-3 A राहुवचो यथा । 4 B द्विशृङ्गो; C द्वेशृङ्गम् । 5 A B D पश्चादयो । 6 C रवे ।
7 A B D यदा । 8 C वा दृश्येत् । 9 A B क्रमं च; D क्रमं च । 10 B रज°; C रज°; D रजू ।
11 C यथा । 12 A B D मार्गवान् । 13 A B D शकटं वा । 14 C शुक्रजस्तस्य । 15 A B अष्टमी ।
15-16 C सितोष्टमी । 17 A B D सर्वः । 18-20 C दक्षिणो भयभीताभः । 21 C उदयं । 22-23 C
परिविष्टाभृतं । 23 A दिनः । 24 B विमर्दन; D विमर्दन । 24-25 A परिवेश्यासुरप्रभः । 26-27 A
श्वेतो वै । 28 C द्वितीयायाम् । 29 A प्रभः; C पुनः । 30 C पूर्वमास्याम् । 31-33 A परिवेश्यासुरप्रभः ।
34 C °प्रदः । * A this st. is not found in this ms. 35 C श्वेतता । 36-37 C यदा तं परिलीढं ।
38 A चन्द्रमाः । 39 A रुधिरप्रभः । 40 A B D °रात्रं । 41 A B D गत्वा । 42-44 C यदाष्टम्यां
परिविष्टः । 45-47 C पुनरुद्भिरते गृहाः; 45-46 B जं चं; D जं च । † C This st. is preceded
by the following st. in this Ms.—परिविष्यते यदाऽष्टम्यां चन्द्रमाः कृष्णसन्निभः । सर्वप्रासं तदा
सोमो-राजं जीर्णं विमुञ्चति ॥ This and the following st. are numbered as 35-36 in this
Ms. ‡ C कपोतमेचकाहंसवकोग्रहमुपानयेत् । 48 B D रक्तोत्तरा । 49-50 A B D दक्षिणस्य । 51 C
ग्रहणं । 52 C विन्ध्यात् । 53 C ग्रह° । † C This st. is not found in this Ms. 54 B °क्षाराः ।
55-56 A मण्डलस्फोटो ।

यतो विपयघातश्चायतयः पशु-पक्षिणः । तिष्ठन्ति मण्डलायन्ते ततो विन्द्याद् ग्रहागमम् ॥	३९
पाण्डुर्वा द्वावलीढो वा चन्द्रमा यदि दृश्यते । व्यधितो हीनरश्मिश्च यदा तत्त्वे ^१ निवेशनम् ॥	४०
यतः प्रप्यते वेपस्ततो विन्द्याद् ग्रहागमम् । यतो वा मुच्यते वेपस्ततश्चन्द्रो विमुच्यते ॥	४१
गृहीतो विप्यते चन्द्रो वेपमावेव ^(१) विप्यते । यदा तदा विजानीयात् पण्मासाद्ग्रहणं पुनः ॥	४२
प्रत्युत्तमुत्तमादित्य यदा गृह्यते चन्द्रमाः । भय तदा विजानीयात् प्राक्षणानामुपस्थितम् ॥	४३
ऋतराशे यदा सोमो गृह्यते राहुणाऽऽवृतः । भय तदा विजानीयादमात्याना विशेषतः ॥	४४
मध्याह्ने तु यदा चन्द्रो गृह्यते कनकप्रभः । क्षत्रियाणा नृपाणा च तदा भयमुपस्थितम् ॥	४५
व्यावृत्ते यदि मध्याह्ने राहुणा गृह्यते शशी । भय तदा विजानीयात् वैश्याना समुपस्थितम् ॥	४६
भीर्षावलंभी ^{११} सोमस्तु यदा गृह्यते राहुणा । सूर्पाकार ^{१२} तदाऽऽनर्चं मरुकच्छ च पीडयेत् ॥	४७
अल्पचन्द्र ^{१३} च द्वीपाश्च न्लेच्छाः पूर्वापरं द्विर्जाः । दीक्षिताः क्षत्रियामार्याः शूद्राः पीडामर्षांशुयुः ॥	४८
यतो राहुर्भसेचन्द्र ततो यात्रा ^{१४} निवेशयेत् ^{१५} । वृत्ते निवर्तते ^{१६} यात्रा यतो ^{१७} तस्यान्मंहद् भयम् ॥	४९
गृहीयादेकमासेन चन्द्र-सूर्यां यदा तदा ^{१८} । रुधिर ^{१९} वर्ण ^{२०} ससर्कां सङ्घामे जायते मही ॥	५०
चौराश्च यायिनो न्लेच्छा प्रन्ति साधूनायका ^{२१} । विरुध्यन्ते ^{२२} गर्णांश्चापि नृपाश्च विपसे चर्याः ॥	५१
पूर्व ^{२३} हस्तु ^{२४} यदा ^{२५} हत्वां राहुर्निष्कमते शशी । रूक्षो वा हीनरश्मिर्वा पूर्वा ^{२६} राजा विनश्यति ॥	५२
दक्षिणाभेदने गर्भं दाक्षिणात्याश्च पीडयेत् । अपराभेदने चैवं नाविनाश्च जिघासति ॥	५३
निञ्चलः सुप्रभः कान्तो यदा निर्याति चन्द्रमाः । राक्षा विजय-लाभाय तदा द्वेषः शिवङ्करः ॥	५४
एतान्येव तु लिङ्गानि सूर्ये ^{२७} ज्ञेयानि धीमता । कृष्णपक्षे यदा चन्द्रः शुभो वा यदि वाऽऽशुभः ॥	५५
एत्याताश्च निमित्तानि शकून-लक्षणानि च । पर्वकाले यदा सन्ति तदा राहोर्गुणगमः ॥	५६
रक्तो राहुः शशी सूर्यो हन्युः क्षत्रान् सितो द्विजान् । पीतो वैश्यान् तम ^{४१} शूद्रान् द्विवर्णस्तु जिघांसति ॥	५७
चन्द्रमाः पीडितो हन्ति नक्षत्र यस्य यद्यतः । रूक्षः पापनिमित्तश्च विकृर्तश्च विनिर्गतः ^{४२} ॥	५८
प्रसन्नः साधुकार्णतश्च दृश्यते ^{४३} सुप्रभः शशी । यदा तदा नृपान् हन्ति प्रजाः पीतः सुवर्चसां ॥	५९
राक्षो राहुः प्रवासे यानि लिङ्गान्यस्य पर्वणि । यदा गच्छेत् प्रशस्तो वा राजा राष्ट्रविनाशनः ॥	६०

1 C तो । 2 C निषेवणम् । *C This second half is missing in this Moreover this st is followed by the following st -ऊर्ध्वं प्रत्यदते चन्द्रो लक्षो माली च वीक्षते । यदा तदा विजानीयात् पण्मासाद् ग्रहण पुन ॥ † C This st is not found in this ms- 3-5 A प्राक्षणानामुपस्थितम् । 6-7 A B प्रत्युत्तम तमादित्य, C प्रत्ययस्तमनादित्ये । 8-9 A पण्मासाद्ग्रहण पुन ; † C वस्तुनां नामुपस्थितम् । † C this and the next st are missing in this Ms 10 C दिना^० । 11 C °वलम्बे । † C सूर्यां शूद्रांवनका वर्त्तां तदक च प्रपीडयते । 12 B सूर्याकारं । 13 C मरुयामेंद्रे च । 14-15 C पर्वतराजिषा । 16 C घन्याः । 17 C अवर्णयात् । 18 C रात्रौ । 19 C निषेदयेत् । 20 C निवृत्ते । 21 C यात्राया । 22-23 C तस्यामातु । 24 C ग्रहः । 25-27 C तदा रुधिरससर्का । 28 A D अनायकम् ; C सनायकम् । 29 A निरुध्यन्ति । 30 C रणे । 31 A विलयमुच्यते , B D विपयमुच्यते । † B D This st is preceded by the following st in these Mss -यतारसाह (D यतारसाह) इ हित्वा तु राष्ट्र निष्कमते शशी । तदा क्षेम सुमिह च मद्देशांश्च निर्दिशेत् ॥ । 32-34 A यतोनिस्स, 32-35 C यदोत्तर इत्त भित्वा, 33 D पूर्व, 35 D हित्वा । 36 C हरो । 37 C श्रेष्ठे । 38 A B D रक्तान् । 39 C राहोः । 40 B C सर्वं । 41 A B D कृष्णः । 42 C D विवर्णं । 43 A B D विजानितुः । 44 A यवता, C यत्रयेत् । 45 A विकृतिः, C पीतः । 46 C विलिवर्तते । 47 C °कर्ता । 48 A B C मुच्यते । 49 C अमदः । 50 C प्राशः । 51 B C सुवर्षत , D सबसर्च ।

यतो राहुप्रमथने^१ ततो यात्रा न सिध्यति । प्रशस्ताः शकुना यत्र सुनिमित्ता सुयोजिताः ॥ ६१

राहुश्च चन्द्रश्च तथैव सूर्यो यदा सवर्णा न परस्परघ्नाः ।

काले च राहुर्भजते रवीन्दू तदा सुभिक्षं विजयश्च राज्ञः ॥ ६२

इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते विंशोऽध्यायः ॥

कोणजान्^५ पापसंभूतान् केतून्^६ वक्ष्यामि ज्योतिषि ।

मृदवो^७ दारुणाश्चैव तेसामासं^८ (समासेन) निबोधत^{१०} ॥ १

* एकादिषु शतान्तेषु वर्षेषु^{११} च विशेषतः । केतवः संभवन्त्येवं विषमाः पूर्वपापजाः ॥ २

पूर्वलिङ्गानि केतूनामुत्पाताः^{१३} सदृशा^{१४} पुनः^{१५} । गृहास्तमनान्ताश्च^{१६} दृश्यन्ते^{१७} चापि^{१८} लक्षयेत्^{१९} ॥ ३

शतानि चैव केतूनां प्रवक्ष्यामि पृथक् पृथक् । उत्पाता यादृशा उक्ता ग्रहास्तमनान्यपि ॥ ४

अन्यस्मिन्^{२०} केतुभवने^{२१} यदा केतुश्च दृश्यते । तदा जनपदव्यूहः प्रोक्तान् देशान् स हिंसति ॥ ५

एवं दक्षिणतो विन्द्यादपरेणोत्तरेण च । कृत्तिकादियमान्तेषु^{२२} नक्षत्रेषु यथाक्रमम् ॥ ६

धूम्रः क्षुद्रश्च यो ज्ञेयः केतुर्^{२३}ङ्गारको^{२४}ऽग्निर्^{२५}पः । प्राणसंत्रासयत्राणी स प्राणीसंशयस्तथा ॥ ७

त्रिशिरस्के द्विजभयं वरुणे^{२६} युद्धमुच्यते । अरश्मिके^{२७} नृपापायो विरुध्यन्ते परस्परम् ॥ ८

विक्षिले^{२८} विक्षिलं सर्वं क्षिली^{२९} सर्वपराजयम् । शृङ्गे शृङ्गीवधं पापः कबन्धे जनमृत्युर्^{३०}दः ॥ ९

रोगं (गो) सस्यविनाशश्च दुःकालो मृत्युविद्रवः । मांस-लोहितकं ज्ञेयं फलमेवं च पंचधा ॥ १०

मानुषः^{३१} पशु-पक्षीणां समयस्तापसक्षयी । विषाणी^{३२} दंष्ट्रिघाताय सस्य^{३३}घाताय शङ्करः^{३४} ॥ ११

अङ्गारकोऽग्निसंकाशो धूमकेतुस्तु धूमवान् । नालीसंस्थानसंस्थानो वैदूर्यसदृशप्रभः ॥ १२

कनकाभा शिखा यस्य स केतुः कनकः स्मृतः । यस्योर्ध्वर्गा^{३५} शिखा शुक्ला स केतुः शुक्ल उच्यते ॥ १३

§ त्रिवर्णश्चन्द्रवद् वृत्तः समसस्यं च दङ्कुरः (?) । त्रिभिः शिरोभिः शि(त्रि)शिरो गुल्मकेतुश्च गुल्मवत् ॥ १४

विक्रान्तस्य शिखे दीप्ते ऊर्ध्वगे च प्रकीर्तिते । ऊर्ध्वमुण्डा शिखा यस्य स खिली^{३६} केतुरुच्यते ॥ १५

शिखे विषाणवद् यस्य स विषाणी प्रकीर्तितः । व्युच्छिद्यमानो भीतेन रूक्षा^{३७} च क्षिलिका शिखा ॥ १६

शिखाश्चतस्रो ग्रीवार्धं कबन्धस्य विधीयते । एकरश्मिः प्रदीप्तस्तु स केतुर्दीप्त उच्यते ॥ १७

शिखा मण्डलवद् यस्य स केतुर्मण्डली स्मृतः । मयूरपक्षी विज्ञेयो^{३८} हसनः^{३९} प्रभयाऽल्पघ्नी ॥ १८

1 C प्रतयते; D °प्रथमने । 2 C प्रशान्ताः । 3 A B D सुयोषितः । 4 A यस्य रघ्नाः । 5 C कलिजान् । 6 C केचित् । 7 A B D मृतयः । 8 C अरुणाः । 9-10 A B D समासादं सदन्यथा । * C This is missing. 11 A वर्षेषु । 12 A D सर्वपापदाः; D पूर्वपापदाः । † C In this Ms. the following st. is found in its place.—धूमाद्याः श्वेतपर्यन्ताः वर्षाणिविषयानि च । केतवः खे समुत्पन्ना पीडयन्ति दिशं पुताम् ॥ । 13-15 B प्रवक्ष्यामि पृथक् पृथक् । 14-15 C ग्रहणा य च । 16 B उत्पातास्तादृशा उक्ता; C उदयास्तमने चापि । 17-19 B ग्रहास्तावनवानपि; ग्रहाणां निलये क्षयेत् । ‡ B C not found. 20-21 C प्राद्वारके थवे यस्मिन् । 21 C °संभति । 22 C सप्तनक्षत्रे । 23-25 C अंगारश्चाग्निजं भयम् । § C कनकप्रमाणसंत्रासी तालीसः अरश्मिके प्राणसंक्षयम् ॥ 26 C आरण्ये । 27 A B D रश्मिकेतु । 28 B विखिले; C विजिपः । 29 A B खिली । 30 C तु महद्भयम् । ¶ C संग्रामाश्च प्रवर्तन्ते मांसशोणितकदर्दमाः । 31 C मनुष्य° । 32 C विषमं । 33 A यज्ञः; B D यस्य° । 34 B भंकरः; C मंहच । 35 B D भर्दा । § C त्रिवर्णां क्लेशप्रोक्तः महाकेतुः महाद्युतिः । द्विशिरः द्विशिरः स्वाद् गुल्मश्चैव तु गुल्मवान् ॥ || C This and the next three lines are not found in this Ms. so that the second half of the 17th stanza forms the second half of the 15th st. 36 B खली । 37 B सूक्ष्मा । ** A B D एकरश्मिश्च प्रदीप्तो वा सेसमरोहितजा शुभाः ॥ 38 C संस्थाने । 39 C हसनश्च । 40 C प्रभाषपया ।

- *श्वेतः सुमिक्षदो ह्येयः सौम्यः शुक्रः शुभार्थिषु । कृष्णादिषु च वर्णेषु चातुर्वर्ण्यं विभावयेत् ॥ १९
- केतोः समुत्थितः केतुरन्यो यदि च दृश्यते । क्षु-च्छ-रोग-विघ्नस्था प्रजा गच्छति सक्षयम् ॥ २०
- एते च केतवः सर्वे धूमकेतुसम फलम् । विचार्य वीथिभिश्चापि प्रभाभिश्च विशेषतः ॥ २१
- या दिश केतवोऽर्चिर्भिर्धूमयन्ति दहन्ति च । वा दिश पीडयन्त्येते क्षुधाद्यैः पीडनैर्भृशम् ॥ २२
- नक्षत्रं यदि वा केतुर्गृहं वाऽप्यथ धूमयेत् । ततः शस्त्रोपजीवाश्च स्थावरांश्च स हिंसति ॥ २३
- स्थावरे धूमिते तद्गद्गा यायिनो^५ व्यापिनस्तथा । [प्राप्नुवन्]त्यनयान् घोरान् भयैरुग्रैः प्रपीडिताः ॥ २४
- शुक्र दीप्त्या यदि हन्याद्भूमकेतुरुपागतः । तदा सस्य-नृपान् नागान् दैत्यान् शूराश्च पीडयेत् ॥ २५
- शुकानां शकुनानां च वृक्षाणां चिरजीविनाम् । शकुनि-ग्रहपीडायां फलमेतत् समादिशेत् ॥ २६
- शिंशुमार^{११} यदा केतुरुपागत्य प्रधूमयेत्^{१२} । तदा जलचर^{१३} तोय ब्रह्मव्यक्षाश्च^(१) हिंसति ॥ २७
- सप्तर्षीणामन्यतमो यदा केतुः प्रधूमयेत् । तदा सर्वमयं विन्द्यात् ब्राह्मणानां न सशयः ॥ २८
- वृहस्पतिं यदा हन्याद् धूमकेतुरर्थाधिभिः । विवेदिवाविदो^{१५} वृद्धान् नृपास्तज्जाश्च हिंसति ॥ २९
- एवं शेषान् ग्रहान् केतुर्यदा हन्यात् स्वरं शिमभिः^{१७} । ग्रहयुद्धे तदा प्रोक्त फलं तच्च समादिशेत् ॥ ३०
- नक्षत्रे^{१०} पूर्वदिग्भागे^{११} यदा केतुः प्रदृश्यते । तदा देशान् दिशांमुग्रा^{१३} भङ्गने पापवै^{१४} नृपैः ॥ ३१
- वंद्धान्नाहान् कलिद्वांश्च मगधान् काशनन्दनान् । पट्टचावांश्च कोशनीं घेषुसारं सदाहवम् ॥ ३२
- तोसलिद्धान् सुलान् नेद्रान् मान्दामलवास्तथा । कुनटान् सिथलान् महिपान् माहेन्द्र पूर्वदक्षिणः ॥ ३३
- वेणान् विदर्भमालान् अश्मकाश्च छर्वणान् । द्रविडान् वैदिकान् द्रादेकलान् दक्षिणापथे ॥ ३४
- कोङ्कणान् दडकान् भोजान् गोमान् सूर्परिक चनम् । किष्किंधान् वनवासाश्च लङ्का हन्यात् स नैरुतैः ॥ ३५
- अङ्गान् सुराष्ट्रान् समुद्रान् भरुकच्छादमेरुकान् । शूत्रान् हृपिजलरुहान् केतुर्हन्याद्विपथगः ॥ ३६
- कान्धोजान् रामगाधारान् आभीरान् यवरच्छकान् । चैत्रसोत्रेयकान् सिन्धुमहामन्ययुवायुजः ॥ ३७
- वाहीकान् वीनविषयान् पर्वताश्चाप्यदुस्तरान् । सौधेयं कुरुवैदेहान् केतुर्हन्याद्यदुत्तराः ॥ ३८
- चम्प्रीसुवर्णुं कलिं च किरातान् वर्धरान् द्विजान् । वैदिस्मिपुलिन्दाश्च हन्ति सात्या समुच्छ्रितः ॥ ३९
- सदृशाः केतवो हन्युस्तासु मध्ये वधं वदेत् । व्याधिं शस्त्रं क्षुधा मृत्युं परचक्रं च निर्दिशेत् ॥ ४०
- न.काले नियता केतु^(१) न नक्षत्रं दिशस्तथा । आकस्मिको भवत्येव कदाचिदुदितो ग्रहः ॥ ४१
- पद्मं त्रिंशत् तस्य वर्षाणि प्रवासः परमं स्मृतः । मध्यमः सप्तविंश तु जघन्यस्तु त्रयोदश ॥ ४२
- एते प्रायेण दृश्यन्ते येऽन्ये^{२२} तीव्रभयाहते^{२०} । प्रवासं शुक्रवशास्य विन्द्याद्दु^(दौ)त्पातिकं महत् ॥ ४३
- धूमवज्रो धूमशिखो धूमार्चिर्धूमतारकः । विकेशी विशि^(१)श्चैव मयूरो विद्धमस्तकः ॥ ४४
- महाकेतुश्च श्वेतश्च केतुमान् केतुवाहनः । उत्काशिरश्च जाञ्जल्यैः प्रव्वाली वावरीषकः ॥ ४५

* A B D श्वेतः सुमिक्ष इतर यस्य चात्रैव दिश्या । 1 A B D विघ्नान्वा । 2 A प्रजा । 3 A B D संशयम् । 4 C हेम । 5 C यायिना । 6 C धूमिते । 7 C फलसयुक्तम् । 8-9 C श्वेतैस्तेन । 10 C केतुः । 11 A सदृशमार , B शिशुमार , D शिशुमार । 12 A B प्रभावयेत् । 13 A B D जलचरा । 14 A जडा अप्य ; B यस्या नृप ; D जडाद्युग्रश्च । † C देशांश्च ब्राह्मणान् विद्वां । 15 B not found । 16 B D विद्वां । 17-19 A आदित्या गुरस्मिभिः , 17 B यस्य , D जडा । 20 A B D नक्षत्र । 21 A B D पूर्वदिग्भागे । 22-23 B दशावुग्रां , C अयोमुग्रा । 24 C पापजां । 25 C दिशान् । † Most of the names of the countries occurring in the sts from 32 to 39 are unintelligible, but I have not tried to emend them as their meaning is clear . 26 A B श्वेतान् , C कश्मिर्कात्या । 27 A B D परत । 28 C प्रवाणा । 29 C वेते । 30 C मयाहित । 31 A विवास ; B D विसरी । 32 C वेतः । 33 C केतुः । 34 C not found . 35 not found .

हेन्द्रस्वरो हेन्द्रकेतुः शुक्रवासोऽन्यदन्तकः । विद्युत्समो ^१ विद्युलतो विद्युद्विद्युत्स्फुलिङ्गकः ॥	४६
चिक्षणो ^२ ह्यरुणो गुल्मः कवन्धो ^३ ज्वलिताङ्कुरः । तालीशः ^४ कनकश्चैव विक्रान्तो मांसरोहितः ॥	४७
*वैवस्वतो धूममाली महार्चिश्च विधूमितः । दारुणाः केतवो ह्येते भयमिच्छन्ति दारुणम् ॥	४८
जलदो जलकेतुश्च ^५ जलरेणुसमप्रभः । रूक्षो वा जलवान् शीघ्रं विप्राणां भयमादिशेत् ॥	४९
शिखी ^६ शिखण्डी ^७ विमलो विनाशी ^८ धूमशासनः ^{१०} । विशिखानिः ^९ शतार्चिश्च ^{११} शालकेतुरलक्तकः ॥	५०
घृणो ^{१३} घृतार्चिश्चयवर्नश्चित्रपुष्पविदूषणः । विलम्बी विषमो ^{१५} मिश्र वा(पा) तकी ^{१६} हसनः शिखी ^{१७} ॥	५१
कुटिलः ^{१८} कडवखिलंगः ^{१९} (?) कृचित्रगोऽथ निश्चयी ^{२०} । [ज्ञेयानि]नामानि[नि]रुक्तैश्च येषां नोक्तं तु ^{२१} लक्षणम् ॥ ५२	५२
येऽन्तरिक्षे जले भूमौ गोपुरेऽट्टालके गृहे । वस्त्रा-भरण-हस्त्रेषु ते ^{२२} उत्पातां ^{२३} न केतवः ^{२४} ॥	५३
दीक्षितान् पितृदेवांश्च विप्रान् भूतान् वनीपकान् । पूजयेच्छान्तिपुष्ट्यर्थं पापकेतुसमुत्थिते ॥	५४
पौरा जानपदा राजा विप्राश्च ^{२६} वणिजो नराः । दान-पूजां ^{२७} ध्रुवं ^{२८} कुर्युः ^{२९} केतोः प्रीतिकरोऽन्यतः(?) ॥	५५
यथा हि बलवान् राजा सामन्तैः सारपूजितः । नात्यर्थं बाध्यते तत्तु तथा केतुः सुपूजितः ॥	५६
सर्पो ^{३०} दष्टो ^{३१} यदा मन्त्रैरगदैश्च चिकित्स्यते । केतुर्दष्टस्तथा लोकैर्दान-जपैश्चिकित्स्यते ॥	५७

यः केतुचारं निखिलं यथावत् पठेत् सुयुक्तं श्रमणः सुमेधाः ।

स केतुदग्धांस्यजते हि देशान् प्राप्नोति पूजां च नरेन्द्रमूलात् ॥

५८

इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते एकविंशोऽध्यायः ॥

सर्वप्रहेश्वरः सूर्यः प्रवासमुदयं व्रति । तस्य चारं प्रवक्ष्यामि तन्निबोधत तत्त्वतः ^{३३} ॥	१
सुरश्मी रजतप्रख्यः ^{३४} स्फटिकाभो ^{३५} महाद्युतिः । उदये दृश्यते सूर्यः सुभिक्षं नृपतेर्हितः ॥	२
रक्तः शस्त्रप्रकोपाय भयाय च महार्घदः ^{३६} । नृपाणामहितश्चापि स्थावराणां च कीर्तितः ॥	३
पीतो लोहितरश्मिश्च व्याधि-मृत्युकरो रविः । विरश्मिर्धूमकृष्णाभः क्षुधार्त्त(र्त्ति)सृष्टि ^{३८} रोगदः ॥	४
कवन्धेनाऽऽवृतः सूर्यो यदि दृश्येत प्राग् दिशि । वज्रानङ्गान् कलिङ्गांश्च काशी-कर्णाट-मेखलान् ॥	५
मागधान् कटकालांश्च ^{३९} कालवक्रोर्धूर्णिकान् । महेन्द्रसंश्रितानुड्गां ^{४२} स्तदा हन्याच्च भास्करः ॥	६
कवन्धो ^{४३} वामपीतो वा दक्षिणेन यदा रविः । चर्विलान्(?) मलयानुड्गां ^{४६} स्त्रीराज्यं वनवासिकान् ॥	७
किर्णिकन्धांश्च कुनाटांश्च ^{४७} ताम्रकर्णास्तथैव च । स वक्र-चक्र-कूरांश्च कुणपांश्च स हिंसति ॥	८

1 C स्वदत्तकः । 2 A B D °स्तरभः । 3 A चित्कल्प; B चिकित्सिकल्पी; D कित्तिचल्यः । 4 A कर्मदः । 5 A B D लातली । * C Before this st. the following st. is additionally found in this Ms. कवयो यूपकेतुश्च रश्मिमाली च कीर्तितः । धूमार्चिरङ्कुरो धूमो विषाणी भृशिरस्तथा ॥ 6 A रेणुश्च । 7 A B D खिली । 8 A सिलीडी । 9 A विनामी; C विरागी । 10 A D सांवनः; B सांवरः । 11 C दिविशाखः । 12 A सनार्चिश्च । 13 A घृणः; B D कृषः । 14 B पवतः; C पणवः । 15 C विपदः । 16 A B D पताकी । 17 A सखी; C शिखः । 18 A B D कुडुलः । 19 A B D उद्ग-कुफलिखः । 20-21 केतुश्च । 22-25 A तत्रत्या वा न केतवः; C तथैतदुप-पाचके । 26 A वणिपाः । † C कुर्यांश्च-पूर्वजान् सत्रान् च केतोः प्रशमा इव । 27-29 A कुर्युः शस्त्राणि पूजार्थे । 30-31 A सर्प-दष्टौ । 32 A समेकः । 33 D मल्लतः । 34 B रजतः प्राख्यः; D रजतः प्रख्यः । 35 A D स्फटिकामः । 36 A D महार्घदः; B महाप्रभः । 37 A धूमधूम° । 38 A °वृष्टि°; B °सृष्टि°; C दृष्टि° । 39 B कटकभान्; C केचलान् गाढान् । 40 B C D °चक्र° । 41 A B D संवृतान् । 42 A D वादान्; B चादान् । 43 A कर्मध; C कच्चं वा । D कर्माधः । 44 A वाम°; सपीतः । 45 B रुचिरान्; C रर्विला; D चच्चिरा । 46 A B D भङ्गान्; 47 C कर्णाटान् । 48 A °कुण्डान् । ‡ C स चक्रां चक्रां क्रिडान् कल्यांश्च सहि तां सति ।

- अपरेण च कवधस्तु दृश्यते वुवितो यदा । युगन्धरावर्णं^१(?) मरुत्सराष्ट्रान् कच्छ-गौरिजान् ॥ ९
- कोङ्कणानपरान्ताश्च भोजाश्च कालजीविनः । अपरास्ताश्च सर्वान् वै निहन्यान् तादृशो रविः ॥ १०
- उत्तरे उदयोऽ^४कस्य कवन्धसदृशस्तदा । क्षुद्रकान् मालजान् हन्ति सिन्धु-सौवीर-दुर्दुरान् ॥ ११
- काश्मीरान् दरदाश्चैव पलवा(पलवान्)^{१०} मागधास्तथा ।
साकेतान् कोशलान् काश्चीमहिच्छत्र च^{११} हिंसति ॥ १२
- कवन्धमुदये भानोर्यदा मध्ये प्रदृश्यते । मध्यगा मध्यसाराश्च पीड्यते मध्यदेशजाः ॥ १३
- नक्षत्रमादित्यवर्णो यस्य दृश्येत भास्करः । तस्य पीडा भवेत् पुमः प्रयत्नेन शिवः^{१५} स्मृतः ॥ १४
- स्थालीपिठरसस्थाने सुभिक्ष क्षुद्भय नृणो^{१०} (णाम) ।
विदुला(रा)भे^{११}(?) तु राज्यस्य मृत्युः पिठरसस्थिते^{१५} ॥ १५
- सुवर्णवर्णे वर्ष^{१०} वां मास^{११} धौ रजतप्रभे^{१३} । शब्दं शोणितवत् सूर्यो दाघो वैश्वानरप्रभे ॥ १६
- शुद्धी राज्ञा विजयदः कोश-धाहनवृद्धये । चित्र-सख्यविनाशाय भयाय च रवि-स्मृत- ॥ १७
- अस्तागते यदा सूर्ये चिर^{१५} रक्षा वसुन्धरा^{११} । सर्वलोकभय विन्द्यात् तदा वृद्धानुशासने ॥ १८
- उदयास्तमने ध्वस्तो^{१३} यदा वै कुरुते रविः । महा(हृद्)भयं तदानीके^{१०} सुभिक्ष क्षेममेव च ॥ १९
- एतान्यैव तु लिङ्गानि पर्वण्या चन्द्र-सूर्ययोः । तदा राहुरिति ज्ञेयो विकारश्च न विद्यते ॥ २०
- श्रेणमौत्पातिकं^{१०} श्लोकं विधान भास्कर प्रति । ग्रहयुद्धे च वक्ष्यामि सर्वगत्यां च^{११} साधयेत् ॥ २१

इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते द्वाविंशोऽध्यायः ॥

- मांसे मासे समुत्थानं चन्द्र पश्यति^{१३} वुद्धिवान् । वर्ण-सस्थान(?) रात्रौ तु ततो व्रूयात् शुभा-शुभम् ॥ १
- स्निग्धः श्वेतो विशालश्च पवित्रश्चन्द्रः शस्यते । किञ्चिदुत्तरशृङ्गश्च दस्युन्हन्यात् प्रदक्षिणम् ॥ २
- अश्मकान् भरतानुद्गान् काशि-कलिङ्गमालवान् । दक्षिणद्वीपवास्राश्च हन्यादुत्तरशृङ्गवान् ॥ ३
- क्षत्रियान् यवनान् बाल्हीन् हिमवच्छ्रमास्थितान् । युगन्धर-कुरून् हन्याद् ब्राह्मणान् दक्षिणोन्नतः ॥ ४
- भस्माभो नि-प्रभो रूक्षः श्वेतशृङ्गोऽतिसस्थित^{११} । चन्द्रमा न प्रशस्येत सर्ववर्णभयङ्करः ॥ ५
- शबरान् दण्डकानुद्गान् मद्राश्च प्रविडास्तथा । शूद्रान् महासनान् घृ(त्रा)त्यान् समस्तान् सिन्धु-सागरान् ॥ ६
- आनर्त्तान्मलकीराश्च कोङ्कणान् प्रलयविर्न^{११} । रामा^{११}वृत्तान् पुलिन्द्राश्च मारुध्र^{१३} च कच्छजान् ॥ ७
- प्रायेण हिंसते देशानेतीन् स्थूलस्तु चन्द्रमाः । समे शृङ्गे च विद्वेष्टी^{११}(?) तथा यात्रा न योजयेत् ॥ ८

* C युगचरामत्पुरा । 1 D °वर्ण । 2 D °मत्स्यु । 3 A गौरिजान् । 4 C तु यथा । 5 C कवन्ध । 6-7 C प्रतिदृश्यते । 8 C °दुर्भंगान् । 9 C दलवान् । 10 A D पालवान्, C सोपारभान् । 11 A B D सखान् । 12 C महीनर । 13 A °वेशाजा । † C नक्षत्र शिवमानस्य विवर्णो यस्य भास्कर । 14-15 A प्रभसेत, B प्रसमेति, D सप्रमेव । 16 B D घणौ, C धनौ । 17 A विदुलाम्, B D विसेलामे । 18 C विवर स्मृते । 19-20 C च शिवम् । 21 C वर्ष । 22-23 C रजनि सन्निभे । 24 A वेदो । 25-27 C दाघो वैश्वानरप्रभो । 28 A च्चमो । 29 C नीच । † B This st is not found in this Ms 30 A उद्योतिप, C उत्पादिक । 31-32 C सर्वादिसह । † C Regarding this chapter almost all the stanzas are different and very corrupt, so their readings have not been noted. 33 A पश्येत, D दृश्यते । 34 A पूर्णमाम् । 35 A तु । 36 A विनस्थिति । 37 B प्रलय विना । 38 A D रोमा । 39 B मरुध्रश्च, D मरुध्र । 40 A दाता । † B this second half is missing in this Ms 41 विद्वेष्टी ।

- चतुर्थी पञ्चमी षष्ठी विपर्णो विकृतः शशी । यदा मध्येन वा याति पार्थिवं हन्ति मालवम् ॥ ९
- काञ्चीं किरातान् द्रमिलान् (द्रविडान्) शाक्यान् लुब्धां(?)स्तु सप्तमी ।
कुमारं युवराजानं चन्द्रो हन्यात् तथाऽष्टमी ॥ १०
- नवमी मन्त्रिणश्चौरान् रध्वगान् वरसंनिभान् । दशमी स्थविरान् हन्यात् तथा वै पार्थिवान् प्रियान् ॥ ११
- एकादशी भयं कुर्यात् ग्रामीणांश्च तथा गवाम् । द्वादशी राजपुरुषांश्च वस्त्रं सस्यं च पीडयेत् ॥ १२
- त्रयोदशीचतुर्दशयोर्भयं शस्त्रं च मूर्च्छति^{११} । संग्रामः संभ्रमश्चैव जायते वर्णसंकरः ॥ १३
- नृपा भृत्यैर्विरुध्यन्ते राष्ट्रं चौरैर्विलुप्यते । पूर्णिमायां^{१२} हते चन्द्रे ऋक्षे वा विकृतप्रभे ॥ १४
- ह्रस्वो रुक्षश्च चन्द्रश्च श्यामश्चापि भयावहः । स्निग्धः शुद्धो मही(हा)श्रीमांश्चन्द्रो नक्षत्रवृद्धये ॥ १५
- श्वेतः पीतश्च रक्तश्च कृष्णश्चापि यथाक्रमम् । सुवर्णसुखदश्चन्द्रो विपरीतो भयावहः ॥ १६
- चन्द्रं प्रतिपदे(दि) योऽन्यो ग्रहः प्रविशते शुभः । संग्रामं जायते तत्र सप्तराष्ट्रविनाशनं ॥ १७
- द्वितीयायां^{१७} तृतीयायां^{१८} गर्भनाशाय कल्पते । चतुर्थ्यां च सुघाती च मन्दवृष्टि(ष्टि)च निर्दिशेत् ॥ १८
- पञ्चम्यां ब्राह्मणं सिद्धान् दीक्षितांश्चापि पीडयेत् । यवनाय च कस्तानि(?)षष्ठ्यां पीडां ब्रजन्त्यतः ॥ १९
- महाघनाश्च पीड्यन्ते क्षिप्रमैक्षुरकास्तथा । ईतयश्चापि जायन्ते सप्तम्यां^{२१} सोमपीडने ॥ २०
- विवर्णपुरुषश्चन्द्रो स्त्रीणां राजा निपेवते^{२२} । कपिलोऽपि^{२३} दक्षिणे मार्गे विन्धादग्निभयं तदा ॥ २१
- सन्ध्यायां^{२४} कृत्तिकां ज्येष्ठां रोहिणीं पितृदेवताम् । चित्रां विशाखां मैत्रं च चरेद् दक्षिणतः शशी ॥ २२
- सर्वभूतभयं विन्धात् तदा घोरं तु मासिकम् । सस्यं वर्षं च वर्धन्ते चन्द्रस्तद्बद्धं विपर्ययात् ॥ २३
- रेवती-पुष्ययोः सोमः श्रीमानुत्तरगो यदा । महावर्षाणि कल्पन्ते तदा कृतयुगं यथा ॥ २४
- गोवीथीमजवीथीं वा वैश्वानरपथं तथा । विवर्णः सेवते चन्द्रः सदाऽल्पमुदकं भवेत् ॥ २५
- गजवीथ्यां नागवीथ्यां सुभिक्षं क्षेममेव च । सुप्रभे प्रकृतिस्थे च महा(हद्)वर्षं च निर्दिशेत् ॥ २६
- वैश्वानरपथं प्राप्ते^{२६} चतुरङ्गं तु दृश्यते । सोमो विनाशकृल्लोके तदा वाऽग्निभयङ्करः ॥ २७
- अजवीथीमागते चन्द्रे क्षुत्तृषाग्निभयं^{२७} नृणाम् । विवर्णो हीनरश्मिर्वा भद्रबाहुवचो यथा ॥ २८
- गोवीथ्यां नागवीथ्यां च चतुर्थ्यां दृश्यते शशी । रोगी-शस्त्राणि वैराणां(णि)वर्षस्य(र्षाणि) च विवर्धयेत् ॥ २९
- ऐरावणे चतुष्प्रस्थो^{३१} महावर्षः स उच्यते । इन्द्रः प्रकृतिसंपन्नः सुरदिमः श्रीरिवोज्ज्वलः ॥ ३०
- श्यामच्छिद्रश्च पक्षादौ यदा दृश्यते पां^{३२}(?)सितः । चन्द्रमा सैस(रौर)वं घोरं नृपाणां कुरुते तदा ॥ ३१
- धनुषा यदि तुल्यः स्यात्पक्षादौ दृश्यते शशी । ब्रूयात् पराजयं पृष्टे^{३३} पद्यो^{३४}(?) प्रतिविनिर्दिशेत् ॥ ३२
- वैश्वानरपथेऽष्टम्यां तिर्यक्स्थो वा भयं भवेत् । परस्परं विरुध्यन्ते नृपाः प्रायः सुवर्चसः ॥ ३३
- दक्षिणं मार्गमाश्रित्यं वध्यन्ते^{३५} प्रवरा नराः । चन्द्रस्तूत्तरमार्गस्थः क्षेम-सौभिक्षकारकः ॥ ३४
- चन्द्र-सूर्यौ विशङ्गौ तु मध्यच्छिद्रौ हतप्रभौ । युगान्तमिव कुर्वन्तौ तदा यात्रा न शस्यते ॥ ३५

1-2 A मध्ये मवा । 3 A स्याक्या । 4 A लुब्धं सु । 5 B D चर° । 6 D पार्थिवैः । 7 D प्रियान् ।
8-9 B मासि नीचं; D नामिनी च । 10 D गवी । 11 B मूर्च्छितः; D मूर्च्छति । 12 B D पूर्णिमायां ।
13 A missing. 14 A महीमान्; D महीश्रीमान् । 15 B ष्राष्टं । 16 A विनाशनम्; B विनाशते ।
17 B चन्द्रेण द्वितीयायां । 18 B not found. 19 A B महावनाश्च । 20 A ऐक्षुरकाः । 21 A स
भूम्यां । 22 A निरोचते; D निवेशते । 23 A कतोऽपि । 24 D सन्ध्यायं । 25 A not found. 26 D
not found. 27-28 A क्षुद्रशस्त्राग्निजं भयम् । 29 A D राग° । 30 B चौराणां । 31 B चतुर्थस्य; D
चतुर्थस्यौ । 32 A पां । 33 B D पृष्टः । 34 B पद्यो; D दृश्यो । 35 B आसत्या । 36 A वध्यन्ते ।

यस्य नक्षत्र-गतौ^१ कुर्यात् ता^२(?)गर्णसंकरम् (?) । विनाश तत्र जानीयाद् विपरीते जय वदेत् ॥ ३६
 बहुबोदयको^३(?)घाडथ ततो भयप्रदो भवेत् । मद्घाते फल मन्द मध्यम मध्यमेन तु ॥ ३७
 चन्द्रर्माः सर्वघातेन सोष्टृजाश्च^४(?)भयङ्करः । तथापि^५ नागरान् हन्यात् यदा प्रहसमागमे ॥ ३८
 नागराणा तदा भेदो विज्ञेयस्तु पराजय^६ । यादिनामपि विज्ञेयं तदा युद्ध परस्परम् ॥ ३९
 स्यावरा गुरवः प्राप्नो पुष्पोभिस्त्रया^७(?)मह । शकस्वीं चापरूपं^८ चं ब्राह्मी^९ गुर्देभट्टशर्म^{१०}(?) ॥ ४०
 क्षत्रियाश्च भुवि ख्याताः कोशाम्नी देवता अपि । पीड्यन्ते तद्भक्ताश्च सद्गामाश्च गुरोर्वधः^{११} ॥ ४१

पशवः पक्षिणो वैद्या महिपाः शनराः शर्काः ।

सिंहलाः द्रामिलाः(द्रविडाः)^{१२} काचीं वधुकीं^{१३} पल्हवीं नृपाः ॥ ४२

पुलिन्द्राः कोङ्कणा भोजाः कुरवो दस्यवः क्षमाः । शनेश्चरस्य घातेन पीड्यन्ते यवनैः सह ॥ ४३

यस्य यस्य च नक्षत्रमेकशो द्वन्द्वोऽपि वा । प्रहा वाम प्रकुर्वन्ति त त हिसन्ति सर्वशः ॥ ४४

जन्मनक्षत्रघातेऽथ राज्ञो^{१४} यात्रा न सिद्ध्यति । नागरेणं हतत्राल्पः स्वपक्षाय न यो भवेत् ॥ ४५

लां चावनिजा गर्भा नागरा दारुजीविनः । गोपा गोजीविनश्चापि धनुस्सद्गामजीविनः ॥ ४६

तिलाः कुलस्यै^{१५} मापाश्च मापा मुद्राश्चतुष्पदाः । पीड्यन्ते वृधघातेन स्यावर यच्च किञ्चन ॥ ४७

कनक मणयो रत्नं शकाश्च यचनास्तथा । गु(छु)हारैः^{१६} पल्लवा मुत्त्या^{१७} क्षत्रिया मन्त्रिणो बलम् ॥ ४८

स्यावरस्य(राश्च)वनीकाकुनये^{१८}(?)सिंहला नृपाः ।

वणिजा (जो^{१९}) वनशख्य^{२०}(?)च पीड्यन्ते सूर्यघातने ॥ ४९

पौरैर्याः शरसेनाश्च शका वाल्हीकदेशजाः । मत्स्या^{२१} कच्छाश्च वस्यार्थं सौवीराः सौधिकैस्तथा ॥ ५०

पीड्यन्ते केतुघातेन^{२२} ये च सत्त्वास्तथाश्रयाः । निर्माता पापवर्ष वा विज्ञेयं बहुशैस्तथा ॥ ५१

पाण्ड्याः केरलाश्चोर्लाः सिंहलाः साविकास्तथा । कुपनास्तेतयार्थाश्च मूलका वनवासकाः ॥ ५२

किर्णिकाश्च कुनाटाश्च प्रत्यम्राश्च वनेचराः । रक्त पुष्प-फलाश्चैव रोहिण्या चन्द्र-सूर्ययोः ॥ ५३

एवं च जायते सर्वं कुर्वन्ति विकृतिं यदा । तदा प्रजा विनश्यन्ति दुर्भिक्षेण भयेन च ॥ ५४

अर्धमास यदा चन्द्रं प्रहा यान्ति विदक्षिणम् । तदा चन्द्रो जय^{२३} कुर्यान्नागरस्य महीपतेः ॥ ५५

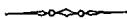
हीयमानं यदा चन्द्रं प्रहाः कुर्वन्ति वामतः । तदा विजयमाख्याति नगरस्य महीपतेः ॥ ५६

गति-मार्गा कृति-वर्णमण्डलान्यापि^{२४} वीथयः । चार-नक्षत्रचाराश्च प्रहाणा शुक्रवद् विदुः ॥ ५७

चन्द्रस्य चार चरतोऽन्तरिक्षे सुचारदुश्चारसमं प्रचारम् ।

चर्यायुतः रोचरसुप्रणीतो यो वेद् भिक्षुः स चरेन्नृपाणाम् ॥ ५८

इति नैर्ग्रन्थे भद्रपाहुके निमित्ते चन्द्रचारसंज्ञो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

1 A D गोप्रे । 2 B D ता । 3 B बहुबोदयिक, D बहुबोदधिक । 4-5 B D मरण तथा । 6 A मरण । 7 B सोष्टृजा, D सौष्टृजा । 8 A नागरा । 9 A missing 10-11 A सकल वाररूप । 10-15 D सहसकल वि परप पच च धन्वी गुदसदगान् । 16 B बुध । 17 B विद्या । 18 A शुका । 19 B D द्रमिला । 20 D कावा । 21 B D चुबुका । 22 A B पल्लवा । 23 A B वृषा । 24 A राज्य । 25 A नागराणा । 26-27 A राज्ञाश्च । 28 A कुलस्या । 29 B तथैव च । 30 D गुणरा । 31 B चीनाटा । 32 B कुनाटा । 33 D वसिजा । 34 D वनसरया । 35 B गोरेया । 36 D बासा । 37 A B सौगन्धिका । 38 A घातेन । 39 A बहुना । 40 A खण्डया । 41 A खोला । 42 A वनक सक । 43 A दय । 44 A मडलान् । 45 A पय । 46 B चर्या, D वार्या ।

- अथातः संप्रवक्ष्यामि ग्रहयुद्धं यथा तथा । जन्तूनां ज्ञायते^१ येन जयंस्तूर्णं^२ पराजयौ^३(यः) ॥ १
- गुरुः सौरश्च^४ नक्षत्रं बुधकाश्चैवं नागराः । केतुरङ्गारकः सोमो राहुः शुक्रश्च यायिनः ॥ २
- श्वेतः पाण्डुश्च पीतश्च कपिलः पद्मलोहितः । वर्णास्तु नागरा ज्ञेया ग्रहयुद्धे विपश्चितैः ॥ ३
- * कृष्णोऽनीलश्च श्यामश्च कपोतो भस्मसन्निभः । वर्णास्तु वाजि(यायि)नो ज्ञेया स्वर(ग्रह)युद्धे विपश्चितैः ॥ ४
- उल्का ताराशोऽनिर्दिष्टं विद्युतोऽभ्राणि मारुतः । समस्त्रिको^{११} गणो^{१२} ज्ञेयो वधस्यापि शुभा-शुभे ॥ ५
- नातु(ग)रेऽस्य पितृः(?) शीघ्रः संयायी^{१५}भिधीयते । मन्दगो यायिनोऽधस्तात्नागरं संयुगे भवेत् ॥ ६
- नागरे तु हते विन्द्यान्नागराणां महद्भयम् । एवं यायिवधे^{१६} ज्ञेयं यायिनां तन्महद्भयम् ॥ ७
- ह्रस्वो विवर्णो रूक्षश्च श्यामः कान्तोऽपसव्यगः । विरश्मि^{१७}श्चाप्यरश्मिश्च हतो ज्ञेयो ग्रहो युधि ॥ ८
- स्थूलः स्निग्धः सुवर्णश्च सुरश्मिश्च प्रदक्षिणः । उपरिष्ठा^{१८}त्प्रकृतिमान् ग्रहो जयति तादृशः ॥ ९
- उल्कादयो हरा^{२०} हन्युर्नागरं^{२१} संयुगे ग्रहैः । नागराणां तदा विन्द्याद्भयं घोरमुपस्थितम् ॥ १०
- यायिनो वामतो^{२३} हन्युर्ग्रहयुद्धे विमिश्रकाः । पीड्यन्ते भौमपीडायां भयैः सर्वत्र संयुगे ॥ ११
- सौम्यजातं^{२०} तथा विप्राः सोम-नक्षत्र-राशयः । उदीच्यैः^{२७} पार्वतेयाश्च पाञ्चालाद्यास्तथैव च ॥ १२
- पीड्यन्ते सोमघातेन नभो^{२९} धूमाकुलं भवेत् । तन्नामधेयास्तद्भक्ताः सर्वे पीड्यन्ते तान्समान् ॥ १३
- वर्वराश्च किराताश्च पुलिन्दा द्रमिला (विडा) स्तथा । मालवा मलया वङ्गाः कलिङ्गाः पार्वतास्तथा ॥ १४
- सूपकाश्च सुराः क्षुद्राः पिशाचा वनवासिनः । तन्नामधेयास्तद्भक्ताः पीड्यन्ते राहुघातने^{३१} ॥ १५
- यायिनः ख्यातयैः(?) सस्यैः(?) सोलषां(?) द्रमिला (विडा)स्तथा ।
- अङ्गा वङ्गाः कलिङ्गाश्च सौरसेनाश्च क्षत्रियाः ॥ १६
- वाराश्चोमाश्च भोज्याश्च यज्ञे^{३६} चन्द्रश्च^{३७} साधवः । पीड्यन्ते शुक्रघातेन सङ्ग्रामश्चाकुलो^{३८} भवेत् ॥ १७
- श्वेतः श्वेतं ग्रहं यत्र हन्यात् सुप्रतिसो^{३९}(सुप्रसितो)यदा । ब्राह्मणानां मिथो भेदो नागराणां तु निर्दिशेत् ॥ १८
- लोहितो लोहितं हन्यात् यदा ग्रहसमागमे । क्षत्रियाणां मिथो भेदं नागराणां तु निर्दिशेत् ॥ १९
- पीतः पीतं यदा हन्याद् ग्रहं ग्रहसमागमे । वैश्यानां नागराणां च मिथो भेदं तदाऽऽदिशेत् ॥ २०
- कृष्णः कृष्णं यदा हन्यात् ग्रहं ग्रहसमागमे । शूद्राणामनयं घोरं यायिनां चैवमादिशेत् ॥ २१
- श्वेतो नीलश्च पीतश्च कपिलः पद्मलोहितः । विपद्यते यदा वर्णो नागराणां तदा भयम् ॥ २२
- श्वेतो वाऽत्र यदा पाण्डुग्रहं संपद्यते स्वयम् । यायिनां विजयं ब्रूयाद् भद्रबाहुवचो यथा ॥ २३

1 A D जायते । 2-4 B D तूर्णं जयपराजयौ । 5 A °भौमश्च । 6A °कन्यैव । 7 D पण° । 8 A यायिनः । 9 A स्वर° । * D This st. is not found in this Ms. 10 A सुनि । 11 A सामस्त्रिकः; D सामस्त्रिकः । 12 A णकः । 13 A D वयस्य । 14 A D जः । 15 A सन्ध्यायाम् । 16 A वचो । 17 A चिरस्मि । 18-19 A उपरि मृत्यु कृतिमान् । 20 A दरः । 21 A न गिरं । 22 A B ग्रहः । 23 A यो मतः; B नामतः । 24 A D विमिश्रकः । 25 B नयः; D नय । 26 B सौम्यानां । 27 A राशुभः; B °रामुशः । 28 A सोम° । 29 B D ततो । 30 A सूर्यकाः; D सूर्यकाः । 31 D °घातेन । 32 A B ख्यातयः । 33 A सस्यैः; B सास्यो । 34 A सोलषाः; B सोलाष । 35 D सोजाः । 36 A जज्ञे; D यज्ञे । 37 D चन्द्रस्य । 38 A अनुलः । 39 A प्रसतिसो; D प्रतिसो । † B This st. is there in this Ms. but as it is not numbered there is anomaly in numbering from this st. onwards. ‡ B This st. is also not numbered so this st. and the next st. make one stanza in this Ms. 40 B not found. § A This st. follows the next st. in this Ms.

कृष्णो नीलस्तथा श्यामः कपोतो भस्मसंज्ञिभः । विपद्यते यदा वर्णो न तदा यायिना भयम् ॥	२४
एव शिष्टेषु वर्णेषु नागरेषु विचारतः । उत्तरं उत्तरा वर्णा यायिनामपि निर्दिशेत् ॥	२५
रंक्तो वा यदि वा नीलो ग्रहः सम्पद्यते स्वयम् । नागराणां तदा विन्द्यात् जय वर्णमुपस्थितम् ॥	२६
नीलाद्याः सूर्ये वर्णा उत्तरा उत्तर पुनः । नागराणा विजानीयात् निम्नये (निर्मन्थ ^१) ग्रहसंयुगे ॥	२७
ग्रहो ग्रहं यदा हन्यात् प्रविशेद् वा भय तदा । दक्षिणः सर्वभूतानामुत्तरोऽण्डजंपक्षिणाम् ॥	२८
ग्रहो गुरु-बुधौ विन्द्यादुत्तरद्वारमाश्रितौ । शुक्र-सूर्यौ तथा पूर्वा राहु-भौमौ च दक्षिणाम् ॥	२९
अपरा चन्द्र-सूर्यौ तु मध्ये केतुमसशयम् । क्षेमङ्करो शुवाणां च यायिनां च भयङ्करः ॥	३०
अर्धं पूर्वसन्ध्या च स्थावरप्रतिपुद्गलाः । रात्रिश्चापरसन्ध्या च यायिना प्रतिपुद्गलाः ॥	३१
रोहिणीं च ग्रहो हन्यात् द्वौ वाऽय बहवोऽपि वा । अपग्रह तदा विन्द्याद् भयं वाऽपि न सशयः ॥	३२
शुक्रः शङ्खनिकाशः स्यादीपत्पीतो बृहस्पतिः । प्रवालसदृशो भौमो बुधस्त्वरुणसनिभः ॥	३३
शनैश्चरश्च नीलाभः सोमः पाण्डुर उच्यते । बहुवर्णां रविः केतू राहुर्नक्षत्र एव च ॥	३४
उत्कस्य प्रमुः शुक्रः सख्यस्य च बृहस्पतिः । रोहितः सुप्त-दुःखस्य केतुः पुष्प-फलस्य च ॥	३५
बुधस्तु बल-वित्तानां सर्वस्य च रविः स्मृतः । दोकान्दना ^१ (?) बलीना च शशाङ्कः प्रभुरुच्यते ॥	३६
धान्यस्यार्थं ^१ तु नक्षत्र तथाऽऽरः सर्वशः प्रमुः । शनिश्च सुप्त-दुःखस्य सर्वे हेते त्रिदण्डवत् ॥	३७
वर्णाना शङ्करो विन्द्याद् द्विजातीना भयङ्करः । स्वपक्षे परपक्षे च चातुर्वर्ण्य विभाज्यते ॥	३८
वात श्लेष्मा गुरुर्ज्ञेयश्चन्द्रः शुक्रस्तथैव च । वातिकौ ^१ बुध-सौरौ तु पैत्तिको भौम उच्यते ॥	३९
पित्तश्लेष्मान्तिकः सूर्यो नक्षत्र देवता भवेत् । राहुस्तु भौमो विज्ञेयः प्रकृतौ च शुभा-शुभे ॥	४०
आर्यस्त मादित ^१ (?) पुष्यो घनिष्ठा पौष्णवी च भूत् । केतु-सूर्यौ तु वैशाखौ राहुर्वरुणसभवः ॥	४१
शुक्रः सोमश्च स्त्रीसजः शेषास्तु पुरुषा ग्रहाः । नक्षत्राणि विजानीयान्नामभिर्द्वैतैस्तथा ॥	४२
ग्रहयुद्धमिदं कृत्स्न यः सम्यग्प्रधारयेत् । स विजानाति निर्मन्थो लोकस्य तु शुभा-शुभम् ॥	४३

इति निर्मन्थे भद्रगाहुके निमित्ते ग्रहयुद्धं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

नक्षत्र ग्रहसपत्त्या कृत्स्नस्याथ शुभा-शुभम् । तस्मात् कुर्यात् सदोच्छ्राय नक्षत्रग्रहदर्शने ॥	१
सर्वे ^१ यदुत्तरे कोष्ठे ग्रहाः स्युः क्षिग्वचर्चस ^१ । तदा वल्ल च न ग्राह्य सुंसमासान्यमर्घताम् (?) ॥	२
क्ष(क्षा)रं ^१ क्षौद्रं यवाः कगुरुदाराः सख्यमेष च । दुर्भाग्यं सन्निगच्छति नैवानिचया यद्बुधः (?) ॥	३
पष्टिकाना विरागाना द्रव्यस्य र्थं प्रणस्यं च । सन-कोद्रव-कगूना नीलाभाना शनैश्चरः ॥	४
यव-गोधूम-श्रीहीणा शुक्रधान्य-मसूरयोः । श्लीना चैव द्रव्याणा शुक्रस्य प्रतिपुद्गलाः ॥	५
मधु-सर्पिः-शृगालाना क्षीराणां च तथैव च । कुमुभस्यांतसीना च गर्भाणा च बुधः स्मृतः ॥	६
कोशधान्य सर्वपाश्च पीतं रक्तमथाम्बुजम् । अङ्कारक विजानीयात् सर्वेषा प्रतिपुद्गलाः ॥	७

* D This st ought to have been numbered as 23 but it has been numbered as 24 thus making it tally with A. † A. This st is missing in this Ms. 1 A ग्रन्थ^० । २ A पूर्व^० । ३ B क्षास्य । 4 B D चलवित्तानाम् । 5 B D दोकानां । 6 B वान्यवर्णं, D धन्यार्थं । 7-8 B वातकेतु च । 9 A अर्थ^० । 10 D नक्षत्र । 11 D बु । 12 A D सर्वा । † A सुसमान्यमर्घता पर्यता, B सुसमान्यमर्घता । 13 B क्षवा । 14-15 A वणकस्य ।

महाधान्यस्य महतामिक्षूणां शर-वंशयोः । गुरुणां मन्द-पीतानामथो ^१ (थ)ज्ञेयो बृहस्पतिः ॥	८
मुक्ता-मणि-जलेशानां सूर-सौवीर-सोमिनाम् । शृङ्गिणामुदकानां च सौ(सो)म्य(म)स्य प्रतिपुद्गलाः ॥९	९
उद्भिजा(जा)नां च जन्तूनां ^५ कन्द-मूल-फलस्य च । उष्णवीर्यविपाकस्य रवेस्तु प्रतिपुद्गलाः ॥	१०
नक्षत्रे ^६ भार्गवः सोमः शोभन्ते(ते)सर्वशो यथा । यथाद्वारं तथा विन्धात् सर्ववस्तु यथाविधि ॥	११
विवर्णा यदि सेवन्ति(न्ते)ग्रहा वै ^७ राहुंसहस्राः । दक्षिणा दक्षिणे मार्गे वैश्वानरपथं प्रति ॥	१२
गिरिनिम्ने ^{१०} च निम्नेषु ^{११} नदी-पल्वलवारिषु । एतेषु वापयेद् बीजं स्थलं वर्ज्ज(वर्ज) तथा भवेत् ॥	१३
मलदा ^{१३} मलवेदेषु राष्ट्राणां ^{१४} सिन्धुसागरे । एतेष्वपि तदा मुष्णं(?) प्रियमन्यत् प्रसूयते ॥	१४
कृत्तिका-रोहिणीयुक्ता बुध-चन्द्र-शनैश्चराः । यदा सेवन्ते सहितास्तदा विन्धादिदं फलम् ॥	१५
आज्यविकं ^{१६} गुडं तैलं कार्पासो मधु-सर्पिपी । सुवर्ण-रजते मुद्गाः शालयस्तिलमेव च ॥	१६
स्निग्धे याम्योत्तरे ^{१७} मार्गे पञ्चद्रोणेन शालयः । दशाढकं ^{१८} प्रसक्तं स्यात् दक्षिणेन पडाढकम् ॥	१७
उत्तरेण तु रोहिण्यां चतुष्कं कुम्भमुच्यते । दशकं प्रसङ्गतो विन्धात् दक्षिणेन चतुर्दशम् ॥	१८
नक्षत्रस्य यदा गच्छेद् दक्षिणं शुक्र-चन्द्रमाः । सुवर्णं रजतं रत्नं कल्याणं प्रियतामियुः ॥	१९
धान्यं ^{१९} यत्र ^{२०} प्रियं विन्धाद्रावो नात्यर्थदोहिनाः(?) । उत्तरेण यदा याति नैतानि चिनुयात् तदा ॥	२०
उत्तरेण तु पुष्यस्य यदा युज्यति ^{२१} चन्द्रमाः । भौमस्य ^{२३} दक्षिणे पार्श्वे मघासु यदि तिष्ठति ॥	२१
मलदा(यां) ^{२५} माल-वैदेहा यौधेयाः ^{२६} संज्ञनायकाः । सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिमुक्ता तथा प्रियम् ॥	२२
चन्द्रः शुक्रो गुरुस्सोमो ^{२८} मघानां यदि दक्षिणे । वस्त्रं च द्रोणमेघं ^{२९} च निर्दिशेन्नात्र संशयः ॥	२३
आहृत्कालिश्च ^{३०} वापी च भद्रं ^{३१} चैव यदोत्तरे ^{३२} । ग्रहैर्युक्तस्तु त(य)दा कुम्भं तु पञ्चकम् ॥	२४
राहुः केतुः शशी शुक्रो भौमश्चोत्तरतो यदा । सेवन्ते चोत्तरं द्वारं याल्यस्तं वा कदाचन ॥	२५
निवृत्तिं चापि कुर्वन्ति भयं देवेषु सर्वशः । बहुतोयान् समान् विन्धान्महाशीलींश्च ^{३३} वापयेत् ^{३५} ॥	२६
कार्पासास्तिल-माषाश्च सर्पिश्चात्र प्रियं तथा । आशुवाप्यानि वर्धन्ते योगक्षेमं च हीयते ॥	२७
चन्द्रस्य दक्षिणे पार्श्वे भार्गवो वा विशेषतः । उत्तरांस्तारकान् प्राप्य तदा विन्धादिदं फलम् ॥	२८
महाधान्यानि पुष्पाणि हीयन्ते चाशुभास्तथा । कार्पास-तिल-माषाश्च सर्पिश्चैवार्घते ^{३८} तदा ॥	२९
चित्रायां दक्षिणे पार्श्वे शिखरी ^{४०} नाम ^{४१} तारका । तयेन्दुर्यदि दृश्येत तदा बीजं न वापयेत् ॥	३०
गवास्त्रे(त्रे)ण हिरण्येन सुवर्ण-मणि-मौक्तिकैः । महिष्यजादिभिर्वस्त्रैर्धान्यं क्रीत्वा ^{४२} न वापयेत् ॥	३१
चित्रायां तु यदा युक्तश्चन्द्रो भवति दक्षिणः । षड्गुणं जायते धान्यं योगक्षेमं च जायते ॥	३२
इन्द्रां-ग्निदेवसंयुक्ता यदि सर्वे ग्रहाः कृशाः । अभ्यन्तरेण मार्गस्थास्तारका यास्तु वाह्यतः ॥	३३
कंगु-दार-तिला मुद्गाश्चणकाः पट्टिकाः ^{४४} शुक्राः ^{४५} । चित्रायोगं न सर्पेत चन्द्रमा उत्तरो भवेत् ॥	३४

1 A रत्न°; D सर° । 2 A मंत°; D अथ । 3 B महोर्वा; D महा । 4 A सौव° । 5 A D जम्बू-
नाम् । 6 B D नक्षत्र । 7-9 B चोराहु सहस्रा । 10-11-12 A निस्रवनेषु । 13 A मलदा । 14 B D सुरा-
घान् । 15 A शुक्रः । 16 B D अजाविकं । 17 A यस्योत्तरे । 18 A प्रशङ्कं । 19-20 B धान्यमंत्रं; D
धान्यमत्र । 21 B नात्यर्थदोहिनाः; D नात्यर्थहितः । 22 B पुष्यसि । 23 A तैमेऽस्य । 24 B मलवाः ।
25 D मल° । 26 A पौषधेयाः; B वोधेयाः । 27 B संज्ञि°; D संजि° । 28 B भौमः । 29 A °मघं;
D missing । 30 B आहृत्कालिकः । 31 B चन्द्रः । 32 A D उत्तरा । 33 A मसा° । 34 B °सिचन ।
35 B चापयेत् । 36 A D असु° । 37 B चामराः; D चासुरः । 38 A अर्थते; D अर्यते । 39 B शिषरी ।
40 B माम । 41 A ते इन्दुः । 42 B D नि° । 43 A, B इन्द्राणि° । 44-45 B D पट्टिकामुकाः ।

सम्राह्य च तदा धान्य योगक्षेम च जायते । अल्पसारा भवन्त्येते चित्रा वर्गा ^१ न सशयः ॥	३५
विशाखामध्यगः शुक्रस्तोयदो धान्यवर्धनः । समर्घ ^२ यदि विज्ञेय दशद्रोणकयं ^३ वदेत् ॥	३६
यायिनौ चन्द्र-शुक्रौ तु दक्षिणामुत्तरो तर्दा ^(१) । तारा-विशाखयोर्धार्ता ^४ तदाऽर्घन्ति चतुष्पदा ॥	३७
दक्षिणेनानुराधाया यदा च ब्रजते शशी । अग्रभश्च प्रहीणश्च चक्ष द्रोणाय कल्पयेत् ॥	३८
ज्येष्ठा-मूलौ यदा चन्द्रो दक्षिण ब्रजते प्रभः । तदा सस्यं च चक्ष च वरीरी ^(१) वार्थ ^(१) विनश्यति ॥	३९
प्रजानामनयो ^५ घोरस्तदा जायति ^६ तामसः । प्रस्थक ^७ यस्य चक्षस्य तेन क्षीयन्ति ^८ तां प्रजाम् ॥	४०
मूल मन्देव ^(१) सेवन्ते ^{१०} (वेत्) यदा दक्षिणतः शशी । प्रजातसर्वधान्याना आढका नु तदा भवेत् ॥	४१
कृत्तिका रोहिणीं चैव पुष्यै ^{११} -श्लेषा ^{१२} -पुनर्वसू ^{१३} । ब्रजते दक्षिणश्चन्द्रो दशप्रस्थं तदा भवेत् ॥	४२
मघा विशाखा च ज्येष्ठाऽनुराधे मूलमेव च । दक्षिणे ब्रजते शुक्रश्चन्द्रे तदाऽऽढकमेव च ॥	४३
कृत्तिका रोहिणीं चित्रा विशाखा च मघा यदा । दक्षिणेन प्रहा यान्ति चन्द्रस्त्वाढकविक्रयः ॥	४४
गुरुः शुक्रश्च भौमश्च दक्षिणाः सहिता यदा । प्रस्थक्रय तदा चक्षैर्यान्ति मृत्युमुखं प्रजा ॥	४५
उत्तर भजते मार्गं शुक्रं ^{१४} वृषभं तु चन्द्रमा ^{१५} । महाधान्यानि वर्धन्ते कृष्ण ^{१६} धान्यानि दक्षिणे ॥	४६
दक्षिणं चन्द्रश्च ^{१७} यदा वृद्धतर भवेत् । महाधान्यं तदा वृद्धं ^{१८} कृष्णधान्यमथोत्तरम् ॥	४७
कृत्तिकाना मघाना च रोहिणीना विशाखयोः । उत्तरेण महाधान्यं कृष्णधान्यं च दक्षिणे ॥	४८
यस्य देशस्य नक्षत्र पीड्यते ^{१९} हि ^{२०} यदा यदा ^{२१} । त देश भिक्षवः रफीताः सश्रयेयुस्तदा तदा ॥	४९
धान्यं चक्षमिति ज्ञेय तस्यार्घ ^{२२} च शुभा-शुभम् । ग्रहनक्षत्रसप्रत्य ^(प्राप्तौ^१) कथिता ^(त) भद्रवाहुना ॥	५०

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते संग्रहयोगार्थकाण्डं^{२३}
नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

नमस्कृत्य महावीर सुरा-सुरनमस्कृतम् । स्वप्राध्याय ^{२४} प्रवक्ष्यामि शुभा-शुभसमीरितम् ॥	१
स्वप्रमाला दिवास्वप्नो ^{२५} नष्टचिन्तामय ^{२६} फला ^{२७} । प्रकृता-कृतस्वप्नैश्च नैते प्राक्षा निमित्ततः ॥	२
कर्मजा द्विविधा यत्र शुभाश्चात्राशुभास्तथा । त्रिविधाः सप्रहाः स्वप्ना ^{२८} कर्मजाः पूर्वचिन्तिताः ॥	३
भवान्तरेषु चाभ्यस्तौ भावाः सफल-निष्फला ^{२९} । तान् प्रवक्ष्यामि तत्त्वेन शुभा-शुभफला ^{३०} निर्माणं ॥	४
जल जलरह धान्य सदलाम्भोजभाजनम् । मणि-मुक्ता ^{३१} -प्रवाला ^{३२} स्वप्ने पश्यन्ति श्लेषिकाः ॥	५
रक्त-पीतानि ब्रज्याणि यानि ^{३३} पुष्टान्य ^{३४} भिसभवान् ^{३५} । तस्योपकरणं विन्ध्यात् स्वप्ने पश्यन्ति पैत्तिकाः ॥	६

1 B °वर्षा । 2 A समर्घ । 3 B °क्रम; D °क्षय । 4 B D °उत्तर । 5 B दात्ता, D दतो ।
6-7 B सरी चाप्य, D सरी चाप्य । 8 D क्षामय । 9 A यान्ति । 10 A वा समाम्, D तातसाम् ।
11 A प्रक्ष । 12 B दीयन्ति । 13 B सत्तेच, D मतेव । 14-16 B चैत्र पुष्य पुनर्वसु; D चैत्र is not
found in this Ms The rest is just like B * B This second half is not found in
this Ms 17 A शुक्र । 18 A कृत्तिका । 19 A °मृत्यु । 20 D ज्ञेय । 21-22 A न पीड्यन्ते ।
23 A तदा । 24 A °नयं । 25 B D ग्रहसयोगार्थकाण्ड । 26 A B स्वप्नान्यह । 27 B °सुप्तः ।
28 B °मयो । 29 A वा न्यस्ता । 30-31 A °फलस्वितान्, D फल त्विमम् । 32 A °मुक्ति, D
°शुक्ति । 33 D °प्रवालाप्र । 34-36 B यान्युजान्यभिसन्निभा, D यान्युजान्यभिसन्निभा ।

- च्यवनं^१ प्लवनं यानं पर्वताग्रे द्रुमं गृहम् । आरोहन्ति नराः स्वप्ने वातिकाः पक्षगामिनः ॥
 सिंह-व्याघ्र-गजैर्युक्तो गो-वृषा-श्वैर्नरैर्युतः । रथमारुह्य यो याति पृथिव्यां स नृपो भवेत् ॥
 प्रासादं कुञ्जरवरानारुह्य सागरं विशेषत् । तथैव च विकथेत्^५ तस्य नीचो नृपो भवेत्(?) ॥
 पुष्करिण्यां तु यस्तीरे भुञ्जीत शालिभोजनम् । श्वेतं गजं समारूढः स राजा न चिराद् भवेत् ॥ १
 सुवर्ण-रूप्यभाण्डे वा यः पूर्वनवरा(?)स्तुयात् । प्रासादे वाऽथ भूमौ वा याने वा राज्यमाप्नुयात् ॥ १
 श्वेते पुरीषे मूत्रेऽथ यः स्वप्ने च विकृष्यति । राजा राज्यफलं वाऽपि सोऽचिरात् प्राप्नुयान्नरः ॥ १
 यत्र वा तत्र वा स्थित्वा जिह्वायां लिखते नखः । दीर्घया रक्तया स्थित्वा स नीचोऽपि नृपो भवेत् ॥ १३
 भूमिं ससागरजलां सशैल-वन-काननाम् । बाहुभ्यामुद्धरेद्यस्तु स राज्यं प्राप्नुयान्नरः ॥ १४
 आदित्यं वाऽथ चन्द्रं वा यः स्वप्ने स्पृशते नरः । श्मशानमध्ये निर्भीकः परं हर्त्वा^{११} चमूपतिम् ॥ १
 सौभाग्यमर्थ^{१३} लभते लिङ्गच्छेदात् स्त्रिया नरः । भगच्छेदे तथा नारी पुरुषात् प्राप्नुयात् फलम् ॥ १६
 शिरो वा छिद्यते यस्तु सोऽसिना छिद्यतेऽपि वा । सहस्रलाभं जानीयाद् भोगांश्च विपुलान् नृपः ॥ १७
 धनुरारोहते यस्तु विस्फारण-समार्जने । अर्थलाभं विजानीयात् जयं युधि^{१६} रिपोर्वधम् ॥ १८
 द्विगाढं(?) हस्तिनारूढः शुक्लो वा समलङ्कृतः । यः स्वप्ने जायते भीतः समृद्धिं लभते सतीम् ॥ १९
 देवान् साधु-द्विजान् प्रेतान् स्वप्ने पश्यन्ति पुष्टिभिः^{१६} ।
 रोहिता सुखमिच्छन्ति^{१८} विपरीते विपर्ययः ॥ २०
 गृहद्वारं विवर्णमिज्याद्वी^{२०} यो^{२१} गृह^{२२} नरः । व्यसनान्मुच्यते शीघ्रं स्वप्नं दृष्ट्वा हि तादृशम् ॥ २१
 प्रपानं^{२४} यः पिवेत्पानं वद्धो वा योऽभिमुच्यते । विप्रस्य सोमपानाय शिष्याणामर्थवृद्धये ॥ २२
 निम्नं^{२६} कूपजलं^{२७} छिद्रान् यो भीतः स्थलमारुहेत् । स्वप्ने स वर्धते सस्य-धन-धान्येन मेधसा ॥ २३
 श्मशाने शुष्कदारुं वा वल्लिं^{३०} शुष्कद्रुमं तथा । यूपं^{३१} वा योऽधिरूढः स्यात् स्वप्ने व्यसनमाप्नुयात् ॥ २४
 त्रपु-सीसा-यसं रज्जुं नानकं^{३२} मक्षिकायुतम् । यस्मिन् स्वप्ने^{३४} प्रयच्छन्ति तस्यासौ ध्रुवो भवेत् ॥ २५
 अकालजं फलं पुष्पं काले वा यच्च गर्हितम् । यस्मै स्वप्ने प्रदीयेते तदस्यायासलक्षणम् ॥ २६
 अलक्तकं वाऽथ^{३०} रोगो(गं) वा निवातं यस्य वैश्मनि ।
 गृहदाघ(ह)सवाप्रोति चौरैर्वा शस्त्रघातनम् ॥ २७
 अगम्यागमनं^{३७} चैव सौभाग्यायाभिवृद्धये ।
 अलं कृत्वा यया पीत्वा यस्यै वस्त्रयाश्च यद् भवेत् (?) ॥ २८
 सुनि(शुनी)^{३९} चतुष्पदं स्वप्ने यो भयं विश्य बुध्यते । पुनर्न भवति भार्या सुरूपी सुपरिच्छदा ॥ २९
 वीणां विपं^{४१} चै वल्लकीं स्वप्ने गृह्य विबुध्यते । कन्यां तु लभते भार्या कुलरूपविभूषिताम् ॥ ३०

1 व्यवनं; D व्यसनं । 2 A पक्षगामनिः; D पित्तगामिनः । 3 A यथा; D युतां । 4 B तथामा° ।
 5 B विकथ्यैव; D विक्रावृत । 6-7-8 A These are missing in this Ms. 9 B दीर्घ°; D दीर्घजा । 10 B जरे । 11A अपि तिष्ठन् । 12 B तूचो; D कच्चा । 13 A सर्व; D महर्घं । 14 A B पुरुषः ।
 15 D बुधे । 16 A तुष्टिभिः । 17 D missing. 18 D मुच्छन्ति । 19 B D विवृणुम् । 20 D असिंचात् ।
 21-22 B D योग्यं । 23 B D वासनम् । 24 A प्रपातं; B प्रापनां । 25 A यत् । 26 A C D निम्नान् ।
 27 B D ंजलान् । 28 A चलम् । 29 A तुष्या; D तु स्यात् । 30 D बाल्यं । 31 B रूपं; D यूपं ।
 32 B नानाकं । 33 B D मधु । 34 D प्रश्ने । 35 B गर्हितम्; D गर्भितम् । 36 B वांध्य°; D वाध्य° ।
 37 A गमनम् । 38 D not found. 39 D शकुनिं । 40 A अनुरूपा । 41-42 A विपन्ती; D विपंच ।

विषेण म्रियते यस्तु त्रिप वाऽपि पिवेत्ररः । नै भीतो धन-धान्येन चध्यते ¹ न चिराद्धि सः ॥	३१
उपाचरेदासवाज्ये मृतो गत्वा (?)अकिचनः । नृयाद् वा सद्वचः किञ्चिन्नसत्य-वृद्धये हितम् ॥	३२
प्रेतयुद्धं समाहूढो दंष्ट्रियुक्त च यो रयम् । दक्षिणाभिमुखो याति म्रियते सोऽचिरानरः ॥	३३
वराहयुक्ता या नारी ग्रीवावद्धं ⁸ प्रकर्षति ⁴ । सा तस्य पश्चिमा रानी ⁵ नरो भवति पर्वते ॥	३४
रर-शंकरयुक्तेन खरोष्ट्रेण वृकेर्ण वा । रयेन दक्षिण याति दिशं ⁷ स म्रियते नर ॥	३५
कृष्णनासो यदि भूत्वा प्रवास नावगच्छति । मार्गे स भयमाप्नोति नारी दक्षिणगौ चधर्म ॥	३६
सूर्ध्वमेकरज शूल ¹¹ यः स्वप्नेष्वभिरोहति । सा तस्य पश्चिमा रात्री यदि साधु न पश्यति ॥	३७
दुर्वासा कृष्णभस्मश्च चार्धतेलविपक्षितम्(?) । सा तस्य पश्चिमा रात्री यदि साधु न पश्यति ॥	३८
अभक्ष्यभक्षण चैत्र पूजिताना च दर्शनम् । कालपुष्पफलं चैव लभ्यतेऽर्धस्य सिद्धये ¹⁴ ॥	३९
नरार्धवेश्मनः मालो ¹⁰ यः स्वप्ने वदते ¹² नरः ।	
सोऽचिराद् ¹³ चमते ¹⁹ लक्ष्मीं ह्येव चाप्नोति दारुणम् ॥	४०
दर्शनं ग्रहण भद्रं ¹⁰ शयना सनमेव च । प्रशस्तभाममा(मा)स च स्वप्ने वृद्धिकर हितम् ॥	४१
पक्षमासस्य घासाय(सस्य) ²¹ भक्षणं ग्रहणं तर्था । स्वप्ने व्याधिभय विन्धाद् भद्रवाहवचो यथा ॥	४२
छर्दने मरण विन्धादर्थनिर्नाशो विरेचने । छत्रो यानाद्यधान्याना ²⁴ ग्रहणं मार्गमादिशेत् ॥	४३
मधुरे निवेशे स्वप्ने दिवा च यस्य वेद्मनि । तस्वार्थनाश नियत मृतो वाऽप्यभिनिर्दिशेत् ॥	४४
यः स्वप्ने गायते हसते नृत्यते पठते नरः । गायते(ने) रोदनं विन्धात् नृत्यते(नर्तने)र्ध-वन्धनम् ²⁵ ॥	४५
हसने शोचन द्रूयात् कलह पठने तथा । जयने स्थानमेव स्वात् मुक्तो ²⁹ देगान्तर वधेत् ²⁷ ॥	४६
सरासि सरितो वृद्धान् पर्वतान् कलशान् गृह्णन् । शोकार्त्वं पश्यते स्वप्ने स च शोकोऽभिवर्धते ॥	४७
आंसन शयन यान गृह वर च भूषणम् । स्वप्ने यस्याभिदीयन्ते सुखिनः श्रियमाप्नुयात् ॥	४८
अलङ्कृतानां द्रव्याणा वाजि-धारणयोस्तथा । वृषभस्य च शुक्रस्य दर्शने प्राप्नुयाद् यज्ञः ॥	४९
पताकामसिचष्टिं वा शक्तिं मुक्तान् ³³ सक्राञ्चनान् । दीपिका लभते स्वप्ने योऽपि ते लभते धनम् ॥	५०
मुत्र ³³ वा कुरुते स्वप्ने पुरीष वा सलोहितम् । प्रतिबुध्येत धायर्ध्वं(?) लभते सोऽर्थनाशनम् ॥	५१
अहिर्वा वृश्चिक. फीटो य स्वप्ने वक्षते नरम् ।	
प्राप्नुयात् सोऽर्थवान् ³⁹ यः ³⁵ स ³⁷ यदि भीतो न गोचते ॥	५२
पुरीष छर्दित यस्तु भक्षयेन्न च कुस्तते ³⁸ । मूत्र रेतश्च रक्त च स शोकात् परिमुच्यते ॥	५३
कालेय चन्दन रोध्र वर्पणे नै प्रशस्यते । अत्र ⁴⁰ लेपानि ⁴¹ पिष्टानि तान्येव धनवृद्धये ॥	५४

* A This line and the next line are not found in this Ms 1 D नश्यते ।
 2 B युक्त । 3 A युक्त । 4 B प्रवर्षति । 5 B रात्री । 6 A वृषेण । 7 A दिवस । 8-9 A भागधर्म ।
 10 A द्वय । 11 D शूल । 12 B वापं, D चापं । 13 B त्रिपक्षितान्, D विभाजित । 14 A वृद्धये ।
 15 A वराम् । 16 B शील । 17 B चरते । 18 B चिरात् । 19 A वचते, D वेमते । 20 A भक्ष, B
 missing in this Ms 21 A वा सटया, D या । 22 A not found 23 B नर्त्तं । 24 A
 घाताना, D वानाना । 25 B निषेण । 26-28 D नृत्यमेव निवधनम् । 29 A मुक्तो । 30 B व्रजेत् ।
 31 B D ग्रहान् । 32 A शुक्लं, D उल्का । 33 A पुन । 34 B तपावान्, D धायश्च । 35 D नर्त्त ।
 36-37 B पश्यन्, D not found 38 D कुच्छते । 39 A य । 40-41 B अनलेपनानि, D
 अकुलेपनानि ।

रक्तानां करवीराणामुत्पलानामुपानयेत्(?) । लम्भो(भे)वा दर्शने^१ स्वप्ने प्रयाणावा(यं) विधीयते ॥ ५५
 कृष्णं वासो^४(?)हयं^५ कृष्णं योऽभिरूढः प्रयाति च । दक्षिणां दिशमुद्विग्नः सोऽपि^६ प्रेतार्यं तत्त्वतः ॥ ५६
 आसनं शाल्मलीं वापि कदलीं पारिभद्रकम् । पुष्पितं यः समारूढः सवित्तमधिरोहति ॥ ५७
 रुद्राक्षी विकृता काली नारी स्वप्ने च कर्पति । उत्तरं^{११} दक्षिणां दिशं मृत्युः शीघ्रं समीहते ॥ ५८
 जटीं मुण्डीं विरूपाक्षां^{१२} मलिनां मलिनवाससाम् । स्वप्ने यः पश्यति ग्लानिं समूहे भयमादिशेत् ॥ ५९

द्वादश^{१३}(दक्षिणं) पुण्डरीकं^{१४} वा सव्यं कमलमेव^{१५} च ।

दृष्ट्वा स्वप्ने विबुध्येत ग्लानिं तस्य समादिशेत् ॥

स्थले वाऽपि विकीर्येत जले वा नार्शमाप्नुयात्^{१७} । यस्य स्वप्ने नरस्यास्य तस्य विन्द्यान्महद्भयम् ॥ ६१
 बली-गुल्ममयो वृक्षो बल्मीके यस्य जायते । शरीरे तस्य विज्ञेयं तदां गसू(तदङ्गस्य)विरेचनम् ॥ ६२
 मालो^{२०} वा वेणुगुल्मो वा खर्जुरो हरितो^{२१} द्रुमः । मस्तके जायते स्वप्ने तस्य सामाहिकः स्मृतः ॥ ६३
 हृदये यस्य जायन्ते हृद्रोगेण विनश्यति । अनङ्ग(यदङ्गे) जायमानेषु तदङ्गस्य विनिर्दिशेत् ॥ ६४
 रक्तमाला तथा माला रक्तं वा सूत्रमेव च । यस्मिन्नेवावबध्येत तदङ्गे न विकृश्यति ॥ ६५
 ग्राहो^{२२} नरो(रं) नगं कञ्चित् यदा स्वप्ने च कर्पति । बद्धस्य मोक्षमाचष्टे मुक्तिं बद्धस्य निर्दिशेत् ॥ ६६
 पीतं पुष्पं फलं यस्यै रक्तं वा संप्रदीयते । कृताकृतं सुवर्णं वा तस्य सौभस्यं(?)वर्णभाक् ॥ ६७
 श्वेतमांसासनं यानं सितमाल्यस्य धारणम् । श्वेतानां वाऽपि द्रव्याणां स्वप्ने दर्शनमुत्तमम् ॥ ६८
 बलीवर्दयुतं यानं योऽभिरूढः प्रधावति । प्राचीं दिशमुदीचीं वा सोऽर्थलाभमवाप्नुयात् ॥ ६९
 नग-वेश्म-पुराणां तु दीप्तानां तु शिरस्थितः । यः स्वप्ने मानवः सोऽपि महीं भोक्तुं विरामये^{२५}त् ॥ ७०

मृन्मयं(यां) नाग(व)मारूढः सागरे प्लवते हि^{२७} तैः (सः) ।

तथैव च विबुध्येत सोऽचिराद् वसुधाधिपः ॥

पाण्डुराणि च वेश्मानि पुष्प-शाखा-फलान्वितात् । यो वृक्षात् पतति स्वप्ने स फलं चेष्यते तदा ॥ ७२
 वासोभिर्हरितैः शुक्लैर्वेष्टितः प्रतिबुध्यते । दह्यते योऽग्निना वाऽपि बध्यमानो^{२८} विमुच्यते ॥ ७३
 दग्धतैल-घृतानां वा क्षीरस्य च विशेषतः । प्रशस्तं दर्शनं स्वप्ने भोजनं न प्रशस्यते ॥ ७४
 अङ्ग-प्रत्यङ्गयुक्तस्य शरीरस्य विवर्धनम् । प्रशस्तं^{३१} दर्शनं स्वप्ने नख-रोमविवर्धनम् ॥ ७५
 उत्सङ्गः पूर्यते^{३२} स्वप्ने यस्य धान्यैर^{३४}निन्दितैः । फल-पुष्पैश्च संप्राप्तः प्राप्नोति महतीं श्रियम् ॥ ७६

कन्या वाऽऽर्या^{३६}दि^{३७} वा कन्या रूपमेव(?) विभूषिता ।

प्रकृष्टां प(ह)श्यते स्वप्ने लभते योपितः श्रियम् ॥

प्रक्षिप्यति यः शस्त्रैः^{३९} पृथिवीं पर्वतान् प्रति । शुभमारोहते यस्य सोऽभिषेकमवाप्नुयात् ॥ ७८

1 B दशने; D दशमे । 2 A प्रयाणा वा; D प्रायाणा वा । 3-5 A not found in this Ms. 6-9 B सोऽभिप्रेतो यतस्ततः; D सोऽभिप्रेणे यतस्ततः । 10 B D सवित्तम् । 11 B D उदयं । 12 A D विरूपा वा । * A this is not found in this Ms. † A स्वप्ने वरत्तापसं पाण्डुरागं वा सव्यकपिलमेव च । 13 D वायसं । 14 D पुण्डरागं । 15 D कपिलम् । 16-17 A समवाप्तयात् । 18-19 B तदागं च; D तदागस्य । 20 B नीलः; D ताणः । 21 A रोहति । 22 B D ग्रहः । 23 A D कृताकृति° । 24 B D सौभस्य । 25 B निरामय; D निरमय । 26-27 D हतः । 28 A लक्ष्मान; B लक्ष्यमानः । 29 A परस्य । 30 A च । 31 A not found. 32 A °विवर्जनम् । 33 B पूज्यते । 34 A not found; B धन्यैः । 35-37 A B वा यदि । 38 A प्रकृष्णा । 39 D शस्त्रैः । 40 B वृषेकम् ।

नारी पुंस्त्वं नरः स्त्रीत्वं लभते स्वप्नदर्शने । वध्येते तावुभौ शीघ्रं कुटुम्बपरिवृद्धये ॥	७९
राजा राजसुतश्चौरो नो ^१ सहा ^(?) धन-धान्यतः । स्वप्ने सजायते कश्चित् स राज्ञामभिवृद्धये ॥	८०
रुधिराभिपिक्ता ^२ कृत्वा यः स्वप्ने परिणीयते । धन-धान्य-श्रिया ^३ युक्तो न चिरात् जायते नरः ॥	८१
शस्त्रेण छिद्यते ^४ जिह्वा स्वप्ने यस्य कथञ्चन । क्षत्रियो राज्यमाप्नोति शेषा वृद्धिमवाप्नुयु ^५ ॥	८२
देव-साधु-द्विजातीना पूजनं शान्तये हितम् । पापस्वप्नेषु कार्य(य)र्षं शोचनं चोपवासनम् ॥	८३
एते स्वप्ना यथो ^६ दिष्टाः प्रायशः फलदा नृणाम् । प्रकृत्या कृपया चैव शेषाः साध्या निमित्ततः ॥	८४
स्वप्नाध्यायमसु मुख्यं योऽधीयेत् शुचि ^७ स्वयम् ।	
स ^{१०} पूज्यो ^{११} लभते राज्ञो नार्नापुण्यश्च ^{१२} साधवः ^(?) ॥	८५

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते स्वप्नाध्यायः पट्विंशोऽध्यायः समाप्तः ॥

शुभं भवतु ॥ ठ ॥ श्रीग्रन्थाग्रं श्लोक १५६४ ॥
 संवत् १५०४ वर्षे ॥ चैत्र सुदि ५ भूमेवार ॥ ठ ॥
 इति श्री महाग्रन्थे लिखिता ॥ आंवा लिखितम् ।
 साह वाछा लिखावितम् ॥ ठ ॥ श्री ॥ ठ ॥ ठ ॥

1-2 B नामहा, D नोमहा । 3 A D रुधिराभिसिक्त । 4 A श्रिया । 5 B विद्यते । 6 A कायस, B वायोस् । 7 A यवो^० । 8 D प्रकृत्वा । 9 B जयवा, D क्षयवा । 10-11 A D सहाजा । 12 A नाता । 13 A पुण्यैश्च ।

भद्रबाहुसंहितागतविषयाणां शब्दानां च वर्णानुक्रमेण सूची

[N. B. Figures in black indicate the numbers of the Adhyāyas;
the remaining figures indicate those of the stanzas.]

अ

अङ्केय १६; ३०
अङ्ग १३; ३८; १५; १३८
अङ्गनाश २६; ६४
अङ्गारक १२; १३; १९; २५; २१; १२
अङ्गिरा १७; २
अकरण (अनुचितानाम्) १३;
१८२-१८६
अकर्मसिद्धि १८; २२
अकालदर्शन (पुष्पस्य) १३; १०३
अक्षिरोग १४; ७६
अगम्यागमन २६; २८
अग्नि ७; ८; १०; २४; ११; १२;
२९; १६; २५
अग्निज ११; २९
अग्निदर्शन (हयानामवयवेषु) १३;
१४९
अग्नि (निरिन्धन) १४; १५
अग्निभय ५; १६; ९; १९; १३; १३८
अग्रदन्त १३; १६६
अचरणं (ग्रासनाम्) १३; १३८
अचिरास्मा १३; १४७
अजय १५; २, १६९
अजवीधी १५; ४७, ५६, १६६; २०८,
२१७
अतिचार (भार्गवस्य) १५; १९८-२०४
अतिथि १३; १२२
अत्यम्बु १७; २८
अनमिज्वलन १३; १०९
अनय १४; ११७; ११९; १९; ३०
अनावृष्टि ७; २२; ८; १६; १०; ४५;
१२; ३०; १३; १५४; १७; ९, १५
अनिल १३; १२१
अनीति १०; ३५
अनुपद्रव ९; ५७
अनुराधा १०; ४८; १९; ३८
अनुवक्र १९; १
अनैमित्त १३; २८, २९, ३०

अन्तरिक्ष १३; ४५
अन्ध १८; २९
अन्धकार १२; २९
अन्यदन्तक २१; ४६
अपगति १९; ३०
अपग्रह १०, ५, ९, ११, १२, १४,
१६, २३, २५, २७, ३३, ३७,
३९, ४२, ४७; २४; ३२
अपचय १३; ७७
अपरा ११; ६
अपरान्त १६; १९
अपर्वन् २०; १४
अपसव्य ११; १५, १८; १६; १६
अपान १३; १३८
अप्रशस्त १७; २
अप्सरस १२; २४
अफल ५; २४
अभय १९; ७
अभिजित् १२; १५
अभोजन १३; १५८
अभ्र १; १५; ६; १, २, ६, ९,
२०, २२, २४, २५; ७; १०,
११, २४; १२; ३५; १३; ८४
अभ्रगन्ध ६; २१
अभ्रवर्ण ६; १२, २१, २२, २३, २७,
२८, २९
अभ्रशक्ति ४; २५, २६; ६; २६
अभ्राकार ६; ८, १०, ११, १३, १४,
१५, १६, २७
अमात्य १३; ३६; १४; ९७; १५; १९
अमावास्या १२; २
अंबर ११; २९
अरण्य ११; २८
अरुण २१; ४७
अरुन्धती १४; १४१
अर्क ३; ४२, ४३, ४४, ४५, ४६; ५,
१८, १९, २१
अर्गला १४; ११४
अर्चिस १३; १५०

अर्थ ९; १४; १३; ३४; १५; २
अर्थनाश २६; ४४, ५१
अर्थवृद्धि २६; २२
अर्थसिद्धि २६; ३९
अर्हत १४; ८२
अलक्तक २१; ५०
अल्पोद् ९; ३३
अल्पोदक १७; २९
अवधारिन् १२; ७
अवृष्टि ९; ३१, ४४; १५; २, ३२,
९४, १७३
अशनि २; ६, ८; ३; ६; ११; ११
अशन्याकाराणि ३; ७-१२
अशुभ १३; ४७
अश्रवण (वादित्रशब्दानाम्) १४; ४०
अश्व १३; ८, ३५, ८२
अश्वत्थ १४; ५७
अश्वयुक् १०; ३३, ४१
अश्वयुज् १२; ३२; १७; ३२
अश्विनी १०; १९; १२; १५; १३; ९६;
१७; २०
अष्टाङ्गकुशल १३; ३३
अस्तमन १५; १६९, १८२, १८७,
१८९, १९१, १९४, १९६; १७; ४
अस्तमनोदय १६; १२, ३१; १७; १;
१८; ९
अस्थि ८; १९; १२; १२; १३; ५७
अहिच्छत्र १५; १९
अहित १९; ५
आ
आगति ३; ६८
आगमलक्षण (राहोः) २०; १०-१३,
१५, १६, १७, १८, १९, २०,
२१, २२, २३, २४, २५, २६,
२७, २८, ३६, ३७, ३८, ३९,
४१, ५६
आज्य १३; ५५
आज्यभाजन १३; ५७

कालकूट १५; १४२
 कालाभिवर्षण १२; ७
 काश १५; ११८
 काशी १५; ३४
 काश्मीर १५; १४, ४३
 काष्ठ १९; १
 काष्ठोपजीवी १५; १३०
 किरात १५; १७, ३०, १५२; १६; २८
 कीट १६; २५
 कीर १५; १७
 कीर्ति ९; ५३
 कुक्षिरोग १४; ७६
 कुचित्रग २१; ५२
 कुञ्जर १३; ४९
 कुटिल २१; ५२
 कुटुम्बवृद्धि २६; ७९
 कुण्ड १५; १७
 कुनाट १५; २४, १४२, १५०
 कुमारी १४; ७६
 कुम्भ २५; १८, २४
 कुम्भ (आहुतिपूर्ण) १४; १४०
 कुरु १४; ९१; १५; २२, २४, १३६, १३७
 कुलहानि १४; १२५
 कूप १२; २५
 कृतविनाशन १४; १२३
 कृत्तिका १६; २४; १७; ५, २०; २१; ६
 कृत्तिकादिसप्तक १९; २५
 कृष्ण १२; २३, २८; १५; १७४; १६; २७
 कृष्णधान्य २५; ४६, ४७
 केकर १५; २१
 केतु २१; १, २, ३, ४, ५, ७, २८, ३०, ५६, ५७, ५८
 केतु (पूर्वदिशि दर्शन) २१; ३१
 केतुफल २१; १०, ११, १९, २०, २२, २३, २४, २५, २६, २७, ४९
 केतुमान् २१; ४५
 केतुवाहन २१; ४५
 केरल १५; ९८
 केश ८; १९; १२; १३; १३; ५७
 भ० सं० १०

केसर १४; १६४
 कोङ्कण १६; २८
 कोटि २०; १६
 कोटिक १५; २१
 कोशल १५; ११९, १२०
 कोष्ठागार १५; ११४
 क्रव्याद १३; ६७, ८७; १४; १४५
 क्रुद्धगति १९; ३२
 क्लेश १५; १९९
 क्षत्र ९; १२; १४; २५; १४; ३१
 क्षत्रिय ११; २७; १४; ५७, ५८; १५; १७
 क्षमा १६; ११
 क्षय ३; ५४; १५; १७४; १६; १६
 क्षार १२; १२
 क्षारपत्रिक १५; १२८
 क्षिली २१; ९
 क्षुब्धय ४; १४, २९; १४; १६३
 क्षुधा ३; २९; १४; ३२; ७३; १५; ३६, ३९
 क्षेत्र १०; ९
 क्षेम ३; ३४, ६५, ४; ५; ६; ७; ७; ७; ९; २, १७, २६, ३४, ६२; १०; ५, ७, ११, १६, २६, ३८, ४७, ४८, १४; ८८, १६९; १५; १५, ३१, ८५, १२९, १७०, १७२; १६; १२, १५
 क्षोभ (प्रजायाः) १४; ९३
 क्षोभ (सामन्तानाम्) १४; ९५
 क्षौद्र ८; १९

ख

खारी १०; १२, ३५, ३६, ४६, ४८, ५१; १५; ५२, ५४, ५६, ५९, ६१, ६३, ६५, ६७, ६९, १६१, १६२, १६३, १६४, १६५, १६७,
 खिली २१; १५

ग

गंज १३; १६६, १६८
 गजवीथी १५; ४४, ६७, १६२, २१३, २२२
 गणिका १४; ७०, १५; १२१
 गणित १५; ११९

गति १३; ९; १६; २; १७; १; १८; १; १९; १
 गद १४; १३७
 गन्धर्वनगर १; १६, ११; १, २, ३, ४, ६, ७, ८, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २१, २२, २३, २४, २५, २७, २८
 गमन १३; ८३
 गमेलक १५; ४०
 गरुड १४; ८०
 गर्जन १२; ८
 गर्जित ८; ९
 गर्भ १; १६; १२; १, ३, ४, ९, ११, १३, १४, १६, १८, १९, २२, २३, २४, २५, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८
 गर्भभय ३; २२
 गर्भाधान १२; २, ७
 गर्भोपघात १५; ७४
 गान्धार १५; २२, ४०, १४६
 गान्धारिक १०; २०
 गुरु १४; ९६, ९७; १५; ६; १७; ११, ४५
 गुल्म २१; ४७
 गुल्मकेतु २१; १४
 गो १५; १४
 गोजीवी १५; १०६
 गोपाल १६; १४
 गोपिक १५; १४९
 गोवीथी १५; ४६, ७१, २१०, २१९
 गौतम १७; १, १२
 ग्रह ३; ६७; ४; २३, २४, ३३, ३७, ३८; ६; २४; १३; ६; १८; १
 ग्रह (नागर) २४; २
 ग्रह (पुरुष) २४; ४२
 ग्रह (यायिन्) २४; २
 ग्रह (हत) २४; ८
 ग्रहचार १; १६
 ग्रहण १२; १०; २०; ३, ४२
 ग्रहण (चन्द्रस्य) २०; ७
 ग्रहण (सूर्यस्य) २०; ७
 ग्रहयुद्ध १; १६; ६; २४; १२; १०, २१; ३०; २४; १, ३, ४

ग्रहागम २०, ८	चन्द्रघातफल (केतुना) २३, ५१	चार १५, ८२, १२७, १६१, १७४, १८५, १८६
ग्रहाघात १४, १०२	" (जुषेन) २३, ४७	चार १५, १८४
ग्राम ११, २५	" (शनेश्वरेण) २३, ४३	चिक्षण २१, ४७
ग्रामगमन (आरण्यानाम्) १४, ६	" (सूयेण) २३, ४९	चित्र १२, २९, २२, १७
ग्रामिक १३, १२१	चन्द्रफल (अन्यग्रहप्रवेशेन) २३, १७-२०	चित्रचूला १५, १२१
ग्रीम १०, ३	" (अष्टम्याम्) २३, १०	चित्रपुरी १५, १२१
ग्लानि २६, ५९, ६०	" (उत्तरशुक्र) २३, २, ३	चित्रा १०, ४३, १७, २१
घ	" (एकादश्याम्) २३, १२	चित्रायोग २५, ३४
घन १२, २७	" (चतुष्पञ्चमीपष्ठीषु) २३, ९	चिह्न १, १८
घात (क्षत्रस्य) १४, २२	" (त्रयोदशीचतुदश्याम्) २३, १३	चेष्टा १३, ४५
घात (तापसानाम्) १४, ७८	" (दक्षिणचारिण) २३, ५५	चैत्र १२, १४, ३२
घात (द्विजस्य) १४, २२	" (दक्षिणशुक्र) २३, २	चोल १५, १८
घात (वेद्यानाम्) १४, २२	" (दक्षिणोन्नत) २३, ४	चौर १०, ८, १२, १४, ४२, ५१, १४, ७१, ११९, १५, ८९, ११८, १६, २५
घात (शूद्राणाम्) १४, २३	" (दशम्याम्) २३, ११	चौरघात ९, २५
घातफल (कृष्णस्य कृष्णेन) २४, २१	" (द्वादश्याम्) २३, १२	चौरवृद्धि ९, २०
घातफल (चन्द्रस्य) २३, ३८	" (नवम्याम्) २३, ११	छ
घातफल (जन्मनक्षत्रस्य) २३, ४५	" (पूर्णिमायाम्) २३, १४	छत्र १३, १०८
घातफल (पीतस्य पीतेन) २४, २०	" (रोहिण्याम्) २३, ५३	छायादर्शन (विपरीत) १४, १२८
घातफल (राहुणा) २४, १५	" (विकिचनक्षत्रेषु मस्यचारेण) २३, २३-२४	छायाग्रहीण १३, ११
घातफल (रोहिण्याम्) २४, ३२	" (विकिचनीधीषु तस्य सेवनेन) २३, २५-२९	ज
घातफल (लोहितस्य लोहितेन) २४, १९	" (शुक्रस्य) २३, ५७	जटिल १३, ७५
घातफल (शुभ्रेण) २४, १७	" (सप्तम्या) २३, १०	जनक्षय ३, २९, ४, १२, ९, ३१, ३५, ४८, १४, ११०
घातफल (श्वेतस्य श्वेतेन) २४, १८	" (हीयमान) २३, ५६	जनपदव्यूह २१, ५
घातफल (सोमस्य) २४, १३	चन्द्रशुक्र २५, ४७, १४, ५०, १५, ९२, ९७	जनमार्ति ४, १४
घृण २१, ५१	चक्रधर १८, १६	जन्मनक्षत्र ३, ६१
घृत १२, १२	चक्षुर्गर्भाधि १३, ११२	जय ४, २५, ६, ७, १०, ११, १२, २६, ३०, ७, ७, ९, ९, ३, ३४, ११, १६, १३, १४५, १५६, १६५, १६६, १६७, १७६, १७८, १४, १६०, १७०, १५, २, १२७, १६९, १७, ४१, ४२, २६, १८
घृताचिह्न २१, ५१	चक्रुत्त १३, ३१, ३२	जय (क्षत्रियाणां) ७, ४
च	चक्रुत्त १६, २०	जय (नागराणां) ७, २, ९, ४३, ४६, २४, २६
चद्र ४, ५, १०, १२, १९, ३०, ३१, ३६, ३८, ५, १८, १९, २१, १४, ६४, ९३, ९४, ९५, ९६, १३३, १३३, १३६, १५, ६, १६, १७, १८, २३, २	चमरी १५, १३२	जय (परस्परस्य) १३, ७२
चन्द्र (वृत्तिकारोहिणीयुक्त) २५, १५	चमू १३, ५३, ६८, ६९, ७३, ९२, १२९	जय (ब्राह्मणानां) ७, ३
चन्द्र (भयावह) २३, १५	चमूदहन १३, ११२	जय (यायिनां) ७, २
चन्द्र (मघाना दक्षिणे) २५, २३	चमूनाश ८, १८	जय (राज्ञ) ९, ५२, १३, ७१, १३९, १४०, १४८
चन्द्रयोग (सुप्यसोचरे) २५, २१	चमूपराजय ९, ५९	
चन्द्र (श्वेतशुक्र) २३, ५	चमूवध ६, २०, ९, ५४, ५७, १३, ८७, ११७, १२०	
चन्द्र (सुखद) २३, १६	चमूविद्रव ८, १२	
चन्द्रग्रह १४, १६६	चल ६, ९९	
चन्द्रग्रहणमोक्ष २०, ३१	चाण्डाल १५, ११०	
	चातुर्केय ११, २४, ३०	

जय (वैश्यानां) ७; ५
जय (शूद्राणां) ७; ६
जरद्वयपथ १५; ४६, ५९, १६५;
२०९, २१८
जल ८; २, ३, ५, ६, ७, ९, ९;
१८, ६१; ११; १६; १२; ३,
१६; १४; ५९, ६०; १५; ९१;
१७; ३
जलकेतु २१; ४९
जलचारिन् १२; २४
जलद २१; ४९
जलरेणु २१; ४९
जलरोध १४; १२२
जलवान् २१; ४९
जलावह ५; ९; ९; ६४
जाज्वल्य २१; ४५
जामदग्न्य १४; ७८
जिन १२; १८१
जिनभाषित २; २; ३; ६९; १३; ४२
जिह्वा १५; ७५
जीवित १२; ३४
ज्येष्ठा १०; २, ५०; १२; २, १६,
३१; १७; २२
ज्योतिष १; १८, ९; २९
ज्वर १४; ७६, १५; १७३, १७; ९
ज्वलन (शस्त्राणाम्) १२; १२४
ज्वलिताङ्गुर २१; ४७
ज्ञान १२; ३९
ट
टङ्कन १५; ३०
ड
डिम्भडमर ९; २७
त
तडाग १२; २५
तच्चनिवेशन २०; ४०
तरु १४; २९
तस्कर ११; १३, १४
तामस २५; ४०
ताम्रकर्ण १५; ३४
ताम्रवर्ण १५; ११५
तारा २; ६, ७, ९
तालीश २१; ४७
तिथि १; १७; ३; ६७; ६; २४; ८;
१७; ९; ५९; १२; २६; १३; ६
तिथि (हीन) १२; ९८

तूर्य १४; १७२
तैल १२; १२
तैलिक १५; १०४
तोय १२; १९; १५; ७७
तोयजीव १४; १३७
त्रास ९; १३
त्रिशिरस् २१; १४
त्रैराज्य १५; १२५
द
दंशमशक ९; २३
दंष्ट्रिन् १०; ११, २८
दक्षिण ११; १६, १९; १६; ३, १३;
१७; ५, ७, १२
दक्षिणगमन (नक्षत्रस्य शुक्रचन्द्रयोः)
२५; १९
दर्पण १४; १४१
दर्शन (काकगृध्रशृगालानाम्) १३;
१३०
दर्शन (शुभ) १३; १०२
दवाग्नि ११; १७
दशार्ण १५; ४०, १२२; १६; १९
दस्यु १४; ५७; १५; १४; १६; ३०;
१७; ११
दानक १३; ९१
दारुजीवी १८; २२
दासक १५; १०६
दाह १२; १०
दिग्वासाः २; १
दिग्य १४; २
दीक्षित १८; २५
दीन १३; १६३
दीप्त १५; १९१; २१; १७
दीप्ता ११; ४, २२
दीप्ति १९; १
दुर्ग १६; १४
दुर्गन्ध ९; ५२
दुर्भिक्ष ७; २२; ८; १६; ९; १३, ३१;
१०; २९; १२; ३०; १४; ९२,
१०३, ११२; १५; ३१, ३२, ८०,
९४, १२७; १६; ८, १६; १७; १३
दुर्वृष्टि ४; ९; १५; ८४
दुःख १५; १९९
दूत १४; १३७; १५; ४२
देव १२; ६; १६; २४

देवता १३; १२२
देवतार्जन १४; १७६
देवतावेष्टन १३; ११५
देवप्रतिपदा १०; ३
देशनाश ९; ५१
देशपीडा १४; ४९
देशभङ्ग १४; १६४
देशभय (अनिष्टसूर्यदर्शनात्) २२;
६-१०
,, ,, (अप्रशस्तचन्द्रदर्शनेन) २३;
६, ७
,, ,, (केतोर्दर्शने) २१; ३२-३९
द्यूत १५; ११९
द्रविड १६; २८
द्रुमदर्शन (शुक्रवस्त्रादिसमाच्छादित)
१४; २१-२३
द्रोण १०; ६; १५; १०५, १०८;
१३९, १५३; २५; २३, २५, ३६
द्वादशाङ्ग १; ५, १३
द्वादशाङ्गविद् २०; १
द्वादशाङ्गविशारद २; १
द्वात्रिका १६; १९
द्विज ११; २७; १४; ३१; १५; १४
द्वेष १३; ४६
ध
धन ९; १३; १५; ७७, १८८; २६;
५०, ५४, ६९, ८१
धनक्षय १४; ३२
धनिष्ठा १०; १०
धनिष्ठादिसप्तक १९; ३२
धन्वंतर १४; ७७
धर्म १३; ३४
धर्मोत्सवाकुला ९; १७
धातुवाद १८; ३१
धान्य ९; १३, १४, ३०; १४; १३३;
१५; २३, ३३, ७०, ८४, ९४,
१८८
धान्यसंग्रह ९; २१
धान्यार्थ १९; ३७
धान्यार्थ ९; २४
धिष्ण्य २; ६, ७; ३; ६
धूम ८; १९; १२; १२; १३; ६०,
६३, १५३; १४; ११३; १५;
१८२; २१; ७

धूमकेतु छ, ३६, १४, ११७, २२,	॥ (सुरत्यस्य) १४, ४७	पतन ९, ३
२१, २५, २९	॥ (राज) १३; १०९	पदाति १३; १७
धूमतारक २१, ४४	॥ (सेनाया) १३; १२४	पर्य क्षय १४; ४२
धूमध्वज २१; ४४	निजह्वय १५; १७	परचक्र १०; ५, ४८, ११, १५, १४;
धूममाली २१, ४८	निमित्त १; १७, ३; ६८, ६, २५;	३२, १६४
धूमशिख २१, ४४	१३; ६, ७, ८, १३, १३, २३;	परचक्रमय ३; २९
धूमशासन २१, ५०	३२, ३८, ४१, ४२, ४४, ४५,	परचक्रागम ३; १६; १४, ४२, ५६
धूमाचि २१; ४४	४७, ८८	परस्प्रोपघात ९; १५
ध्रुवक १६, २९	निमित्तज्ञ १३, ३३	पराजय ७; ७, ९; २, १३, ७३;
न	निमित्तविव १३, ४३	८०, ८१, १०७, १२६, १६३;
नकुल १३, ६१, १५, १२०	निरुद्ध १७, २७	१६४, १७६, १७८, १४; १५५,
नक्षत्र ३, १, २, ३, ६७, ४, २३,	निर्ग्रन्थ १७, ८, ३८, १३, १; १४,	१५८, १७, ४१, ४२, ४३
२४, ३६, ३७, ३८, ६, २४, ७,	८१, १५, ३३, १८५, २०, १,	॥ (राज) १३; ६४, १४१,
९, ८, १७, ९, २९, १२, ६, २६,	२४, २७, ४३	१६२
१३, ६, १६, ५, ६, ८, ९, १६,	निग्रयशासन ४, २८	॥ (सेनाया) १३; ६०
३१, १९, ३५	निर्यात १२; १०; १३; ७०, १४;	परिघ ८, ११, २०, २९
नक्षत्रघात ३, ३८	४९, १३०	परिघा ३, ५३, १४, ११४
नक्षत्र (हीन) १३, ९८	निवर्तन (छायायाः) १४; १२३	परिवेष १, १५, ४, १, ५, १६, ७, ८,
नख १७, १३	निवृत्ति १२, १०	१०, १२, १३, १४, १७, १८,
नगर ११, २५	निवेशन (विधिधृक्षाणांमुपरि) १३,	१९, २०, २२, २३, २४, २७,
नगरक्षय ९, २२	१७१-१७४	२८, २९, ३०, ३१, ३३, ३४,
नम्र १३, ७६	निष्कूटन (हयानाम्) १३, १३७	३६, ३७, ३९, ७, १४, १७,
नदन १३, १६५	निष्कमण (हयानाम्) १३, १४६	१६; १७
नदी १२, २५	निखवण (दध्यादीना वृक्षेभ्य) १४,	परिवेषण १२, ८
नर १३, १६३	१८	पर्वत १२, २४
॥ (व्याध्यादिग्रस्त) १३; १७७	नील १२, २३, १५, १७३	पर्वत २०; ६०
नराधिप १३, ९६	नीलता १६, १३	पटहव १६, २९,
नतेन (देवतानाम्) १४, ३७	नृपत्य (स्वप्नफलम्) १६, ८, ९,	पाक १, १७
नर्दन १३, १६१	१०, ११, १२, १३, १४, १७,	पाण्डु ८; १९, १५; १८२
॥ (क्रव्यादानाम्) १३, १२५	७१	पाण्डुसंस्तमाकीर्ण ९, ४९
॥ (चतुष्पदानाम्) १३, १२५	नृपपीडा ३, ५४	पाण्डुवृष्टि १२, १०
॥ (द्विपदानाम्) १३, १२५	नृपपथ ३, ६०	पाण्डुवृष्टि १४, १३०
॥ (द्विपभागाम्) १३, १२७	नृपभेद १७, ३०	पाञ्चाल १०, २०, १५, २२, २४,
नववस्त्र १४, १४१	नृपवध ३, ५०	४०, १३४, १४०
नाग १३, १६९	नृपशक्ति ९, १७	पाण्डुक १५, २०
नागर ११, २, १३, १४४, १५,	नृपापाय ११, ८	पाण्डुगिरि १; २
१४८, १४९, १६, १७	नैमित्त १३, १३, १५, ३७	पाण्डव १५, ९८
नागादीयी १५, ४४, ६९, ७१, १६१,	नैर्ग्रन्थ ११, १	पात ९, ३
२१४, २२३	न्यमोघ १४; ५७	पातकी २१, ५१
नागक १०; १४	प	पादाव १३, ८
नाथिक १५; १४९	पञ्चाल १४; ८२	पाप १२, १३
नाथ (अन्व पुरस्य) १३; १५५	पक्षवाह १३, १०६	पापकेतु २१, ५४
॥ (कोसल्य) १३, १५५	पक्षिन् १२, २४, १३; ८२, ८७	
॥ (पुरस्य) १३; १५३	पथङ्ग १३, ६१, १६; २५	

पापघात ९; ३२
 पापद ८; १७
 पापवात ९; ४७
 पार्थिव १३; १००
 पार्वतेय १५; ११०
 पिठर २२; १५
 पितामह १४; ६०
 पिपीलिका १४; ५२, ५३, ५४
 पिशाच १२; १२; १४; १०७
 पीडा १४; १७४
 ,, (प्रजायाः) १४; ७५
 ,, (राज्ञः) १४; ६२, ९५, १०४,
 १४८
 ,, (राष्ट्रस्य) १४; ९५, १०४
 ,, (सचिवस्य) १४; ६२, १०४
 पीत १२; २३; १५; १७३; १६; २६
 पुनर्वसु १०; ३१
 पुर १३; ७९
 पुररोध ४; ३१; ११; १७; १४; ११४;
 १७; ४४. २०; ३
 पुरलभ १८; १३
 पुरावरोध ९; ४२
 पुरुषाद १५; २१
 पुरोधस् १३; १३, १८
 पुरोहित १३; २०, ६५; १४; ८२,
 ९७; १५; १९
 पुलिन्द १५; ३०
 पुलिन्द्र १६; २९
 पुष्पप्रभु (केतुः) २४; ३५
 पुष्प (फले) १४; ४७
 पुष्य १०; ३२; १२; १५; १३; ९६,
 १६६
 पूर्णपात्र १३; ५८
 पूर्ववात ९; ७
 पूर्वसन्ध्या १२; ५
 पूर्वसूर ११; २
 पूर्वा १२; १९
 पूर्वाफाल्गुनी १०; ३६
 पूर्वाभाद्रपदा १०; १३
 पूर्वाषाढा १०; ३
 पृथिवीपति १३; ८१
 पैत्तिक २४; ३९
 पौष १५; ४३
 पौष १२; १४, ३१

प्रकृति (राहोः) २०; ३
 प्रजापति १९; २१
 प्रज्वाली २१; ४५
 प्रणाश (राज्यस्य) १३; १४३
 प्रतिपक्ष ११; ४५
 प्रतिपुद्गल १४; २४, २६, २७,
 २८, २९, ३०; १९; ३४; २५; ९
 ,, (स्वेः) २५; १०
 प्रतिराजभय ३; ६०
 प्रतिसूर्य ७; १५
 प्रतिसेनावध ३; ४७
 प्रतिस्रोत १४; ४२
 प्रतीची १६; २३
 प्रदक्षिण १६; १५
 प्रद्युम्न १४; ७०
 प्रधावन (हयानाम्) १३; १४५
 प्रभाव ३; ६८
 प्रमाण ३; ६७
 प्रयाण १३; ९७
 प्रयायी १३; ११२, ११८, १२०
 प्ररोहण (शुक्रवृक्षस्य) १४; ४९
 प्रवर्षण १; १५; १०; १, २, ३, ७,
 १३, १९, २१, २४, ३२, ३३,
 ४०, ४३, ४५, ४८
 प्रवास १६; २, ३, १८; १. १९; १.
 २१; ४२, ४३, २२; १
 ,, (शुक्रस्य) १५; १५५, १५६,
 १५७, १७१, १७६, १७९, १८०,
 २०७, २०८, २०९, २१०, २११,
 २१२, २१३, २१४, २१५, २१६,
 २१७, २१८, २१९, २२०, २२१,
 २२२, २२३, २२४
 प्रवासिक १०; ४९
 प्रव्रजित १३; ७६ १४; १८०
 प्रसूति (विकृत) १४; ११
 ,, (विचित्र) १३; १३५
 ,, (विपरीत) १४; १०
 प्रस्थ २५; ४२, ४५
 प्रहरण ११; २९
 प्राणीसंशय २१; ७
 प्रीति १३; ४०
 प्रोष्ठपद १०; ३०, ३३, ३४, ४७;
 १२; ३२

प्लक्ष १४; ५७
 फल ३; ६८; १६; २; १९; १
 ,, (अकालजं) १४; ४५
 ,, (उष्णवक्रस्य) १९; १३
 ,, (गृह्युद्धे) २४; १०, ११
 ,, (ग्रहणस्य) २०; ३-६
 ,, (चंद्रग्रहणस्य) २०; ४३, ४४,
 ४५, ४६, ४७
 ,, (चंद्रसूर्यग्रहणस्यैकमासे) २०;
 ५०-५५
 ,, (पीडितचन्द्रस्य) २०; ५८
 ,, (पुष्पे) १४; ४७
 ,, (राहोर्वर्णस्य) २०; ५७
 ,, (लोहमुद्गरवक्रस्य) १९; २२-
 २३
 ,, (लोहितवक्रस्य) १९; २०
 ,, (वक्रीभौमस्य) १९; ३४-३५
 ,, (वक्रीभौमस्य धनिष्ठादिषु) १९;
 ३३
 ,, (वक्रीभौमस्य मघादिषु) १९;
 २७-२९
 ,, (वक्रीभौमस्य मैत्रादिषु) १९;
 ३१
 ,, (व्यालवक्रस्य) १९; १८
 ,, शोषमुखवक्रस्य) १९; १५-१६
 फ
 फल-पाकौ (शुक्रप्रवासस्य) १५;
 २२४-२३१
 फलप्रभु (केतुः) २४; ३५
 फाल्गुन १२; ३२
 फाल्गुनी १७; २१
 वन्ध (नृपस्य) १३; १०१
 ,, (पार्थिवस्य) १३; ९८, १३६
 ,, (मन्त्रिणः) १३; १०८
 ,, (राज्ञः) १३; ११६
 व
 बन्धन १३; ७७
 बद्ध १३; ७५
 बद्धमोक्ष २६; ६६, ७३
 बधिर १८; २९
 बर्बर १५; २१, ४३
 बल ३; ६८; १३; ८, १३

वलन्देव १४, ६८
 घलक्षोम ११, ०, १८, १५, १००
 घलप्रभु (युध) ०४; ३६
 घहुजलकृत् १५, १८४
 गहूद्रक ९, १०, २०, १०, १४, १८,
 ३३, १४, २३; १८; ३४
 वावरीपक ०१; ४५
 वाटिक १५, २१, ३४, ४०, १४६,
 विन्दु (शोणित्त्व) १३, १६२
 वीन ९, ८, १६, २५; १५, ६८
 युध १५, १६९, १८, १, ०, ३, ५,
 ७, ११, १०, १३, १४, १५,
 १८, २३, २५, २६, २८, ३२,
 ३४, ३६, ३७
 ,, (कृत्तिकारोहिणीयुक्) २५, १५
 घृहस्वति १५, ९०, ९५; १६, २४;
 १४, ६, १०, ३४, ४०, ४१, ४३,
 ४४, २१, ०९, २५, ८
 मल्ल ९, १२
 मालाग १४, ५७, ५८, ६६
 माही १६, २३

म

मग १४, ५
 भगच्छेद (स्वप्ने) ०६, १६
 मटवज १६, १३
 मद्रनाहु १, ४, ३, ३१, ६२, ६,
 १७, ७, १९, ९, २६; ६२, १०,
 १६, ४४, ५२, ११, २६, ३०,
 १०, ३७, १३; ७४, १००,
 १०८, १४, ५४, १३६, १५,
 ३६, ७२, १२७, १४५, १६६,
 १७८, १८, २४, ००, १४, २४,
 ०३, ०६, ४२
 मद्रघाली १४, ५५
 मद्रेय १५; १००
 मय ३, १, २, ३, ४, ५, ६, १६,
 १७, २३, ३८, ३९, ४५, ४८,
 ५८, ६२, ६३, ४, २४, ३८, ६,
 २३, ७, ७, २३, ८; १७, ९, २,
 ३३, ३९; ११, ६, १२, १३,
 २४, २७, २९, १२; १३, ३०,
 ३७, ३३; ११५, १३०, १७५,

१४९; १४; ३, ५, ७, १०,
 १२, १३, १४, १६, १७, १९,
 २०, २१, २३, ३२, ३७, ३८,
 ३०, ४३, ४६, ४७, ५०, ५१,
 ५३, ५८, ६१, ६५, ६६, ७०,
 ७४, ७७, ७९, ८९, ९६, ०७,
 १००, १०३, १०६, १०७, ११२,
 ११४, ११८, १२०, १२२, १२३,
 १३२, १३६, १३७; १३८, १४०,
 १४३, १४४, १५८, १६५, १७१,
 १७२, १७५, १८, ४, ६, ३१,
 ३२, ३९, ४९, ७४, ७५, ९४,
 ०७, १२९, १३५, १३७, १४७,
 १४८, १७१, १९९; १६; २५,
 १४; ३, १०, २४, १९; २७,
 ३४, २६, ६१
 ,, (जग्रे) १४; १६७, १७३
 ,, (जग्रे) १५; २, ५२, २३१
 ,, (उग्र) ३, ५७
 ,, (धुध) १४; ११
 ,, (घोर) ३, ५२
 ,, (नागराणाम्) ०४, २२
 ,, (यायिनाम्) २४; २४
 ,, (राज) १४; ९३
 ,, (वृष्टे) १४, ९२
 ,, (व्याघ्रे) १४, १८
 ,, (सेनापते) १३, १५२
 ,, (मौसिक) १३, १३२
 भयङ्कर (यायिनाम्) २४, ३०
 भयानह ९, ४९, १३; ५२, १४६
 भरणी १०, २१
 भस्म १३; ५५, ५७, १५, १९६
 भस्मपांशुतरजकीणा ९, २१
 भस्मपाण (देवताभि) १४, १०९
 माद्रपद १४, ३२
 माद्रपदा १४, २०
 मागोन १४, ९०, ९६, ९७, १५, २,
 ३, ६, १२, १६, २०, ३७, ४२,
 ५३, ५४, ६०, ६६, ६८, ७३,
 ७५, ७८, ८१, ८२, ८७, ९०,
 ९१, १०५, ११८, १२४, १३३,
 १४१, १४३, १४७, १४८, १५१,
 १५४, १६१, १६३, १६४,
 १६५, १६७, १६८, १७५, १७६,

१८०, १८१, १८०, १८३, १८५,
 १८७, १८९, १९१, १९३, १९८
 ,, (चन्द्रम्य दक्षिणे पाथ) २५; २८
 भाषण (निर्वाण्य) १४; १२०
 भिक्षु २३; ५८
 भूत १४, ८१
 भूतज १९; १५
 भूनाहविद्रव १०, ५०
 भूमि १३; ४५
 भूयण १५, १४९
 भृगुकृच्छ १५, ४३
 भृत्य १३; ३६, ९२, १२२
 भेद ११; २४, १६, ६
 भेरी १३; ११९
 भैक्षवत्तिन् ९; ३६
 भोग १५, ५१
 भोजी १४, ६५; १५, १४, १९,
 १६; २८
 भौम १४; २, ९१, ९६, १६, ४,
 १९; ५, ११, १७, २४, ३४,
 ३७, ३९
 भौमविपर्यय १९; ३८

म

मङ्गल १३; ७८
 मण्डल (शुकल) १५; ९, १०,
 ११, १२, १३, १८, २२, २३,
 ३२, ३९, ७६, ७७, ७८, ७९,
 ८०, ८१
 मण्डली २१; १८
 मण्डूक १५; २१
 मन्त्रशासन १३; ५६
 मदतोया ५, ८
 मदरोगता ३; ६५
 मन्दवृष्टि १०; ३०, १४; १३३, १६, ८
 मन्दोद १२; १७, ३३
 मशिका ९; २३, १३; ६२
 मगध १; १, १५; १३८
 मघा १०; ३५; १४; २०
 मघादिमसक १९, ९७
 मणिनन्ध १५, १०७
 मरल १५; १७, १४०, १५०
 मद १३; ९

मद्र १५; १५२; १६; २८
 मधु १२; १२; १४; ११६
 मध्यदेश १५; १२७, १२८
 मध्याह्न ९; ११
 मयूर २१; ४४
 मयूरपक्षी २१; १८
 मरण ८; १६; ९; १३; १०; २२,
 २९; १२; ३०; १३; ५७, ७७,
 १०७; १५; ३६, ५२, ७८,
 १५१, १७२; १९; २४; २६;
 ३३, ३४, ३५, ३७, ३८, ४३,
 ५६, ५८
 ,, (गवां) ४; २०, २१
 ,, (पुरोहितस्य) १३; १०८
 ,, (मुख्यस्य) १४; ४९
 ,, (राज्ञः) १४; ७, १२, १५,
 १६, ५९, ६५, १०९, ११३,
 १२१, १४७, १५६
 ,, (संप्रणाहिकस्य) १३; १४७
 मरुकच्छ २०; ४७
 मरुण्ड १५; १०९
 मलय १५; १४४
 महज्जल ६; ८
 महज्जय ३; ३७; ६; २२, २४, २५;
 ९; ४१
 महद्वर्ष ९; ४१
 महाकेतु २१; ४५
 महाधान्य २५; ४६, ४७
 महाभय ३; ३०
 महामाल्य १०; २८
 महामुण्ड १५; १०७
 महामेघ ४; ६, ७, १०
 महाराष्ट्र १४; ६८
 महार्चिसू २१; ४८
 महावात ५; १७
 महावृष्टि ५; १९
 महिष १५; १७
 महि ९; १७; १३; ७०
 महीपति १३; ९७
 माजिष्ठ १५; १७३
 मांस १२; १३; १४; १०३
 मांसरोहित २१; ४७
 मांसशोणितकर्दमा ९; २२
 माघ १२; ३२

मानुष १३; ८२
 मारी १४; ६१, ६३, ६४, ७३,
 १०३, १५३; १५; ८४
 मास्त १२; २२; १३; ७३
 मार्ग १७; १, ६
 मार्गशीर्ष १२; २, ३१
 मार्जार १५; १२०
 मालव १५; १४, १३४, १४४; १६;
 २८
 माहिषक १५; १०४
 मित्र १३; ३४
 मित्रभेद १७; ३०
 मुहूर्त १; १७; ३; ६७; ६; २५; ८;
 १७; ९; २९, ५९; १२; ६,
 २६; १३; ६
 ,, (हीन) १३; ९८
 मूक १८; २९
 मूर्ति १७; २२
 मूल १०; २, ५१; १२; २, १६,
 ३१; १७; ७, ८, २२
 ,, (शशिलेवनं दक्षिणे) २५; ४१
 मूषक १०; ११; १३; ६१; १६; २५,
 १७; २६
 मृग १३; ८२
 मृगवीथी १५; ४७, ५४, १६७,
 २०७, २१६
 मृत्यु १३; १५७; १४; ९४
 मृदङ्ग १३; ११९
 मेघ १; १५; ८; १, २, ३, ५, ६, ७,
 ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४,
 १५, १६, १७, १९, २१, २३,
 २४, २५; ९; ११, १७, ६३,
 ६४; १२; ३५; १३; ११; १६;
 ११; १७; १७
 मेघगन्ध ८; ७, १३, २३
 मेघनाद ८; ६, ७, १०, १३, १४,
 २३
 मेघरस ८; २०
 मेघवर्ण ८; २, ३, ४, ६, १३
 मेघाकार ८; १५, २३
 मेढू १३; १५५
 मेदिनी ९; २१, २२, २७
 मैत्र १३; ९६
 मैत्रदेव १२; १८

मैत्रादिसप्तक १९; ३०
 मैत्रीसिद्धि १७; ३७
 मैथुन १४; १४२
 ,, (विपरीत) १४; १४३
 मोक्ष १३; ३४
 मोह १३; ४३
 म्लेच्छ १५; ३०
 य
 यज्ञ १४; २४
 यज्ञोत्सवसमाकुला ९; २७
 यथागम ३; ६६
 यथाद्वार ३; ६६
 यथामार्ग ३; ६६
 यथाचिकार ३; ६६
 यथावृद्धि ३; ६६
 यम २१; ६
 यमुना १६; १८
 यवन १०; २०; १५; १४, २१,
 १५२; १६; २९
 यज्ञसू २६; ४९
 यात्रा १; १६; १३; ३४, ५५, ६८
 ८५, ८६, ९१, १०३, ११३;
 २०; ४९
 यात्राभङ्ग ४; ३६
 यान १३; ३५, १०१; १४; ४५
 यानछेदन १४; ५६
 यानयुग्य १०; १८
 याम्या ११; ५
 यायिन् ६; ३०; ११; ३; १४; २९,
 ८७
 युगान्त ३; ३१; १६; ९; २३; ३५
 युद्ध ८; ११; १३; १२७, १७४;
 १९; ३४
 योगक्षेम २५; २७, ३२, ३५
 योध १३; ३५
 र
 रक्त ८; १९; १२; २३
 रक्तत्व (अत्राणाम्) १३; १२७
 रजतप्रभ (सूर्य) २२; १६
 रजसू ७; १५; १२; १२, १५; १७२
 रत्न १३; ११
 रथ १३; ८, २४, २५, ३०, ८९

वेदम १४, ४५	शकुन १, १७, ३, ६७, ६, ७, २२,	९६, ९७, १०३, १०७, १११,
वेजयन्ती १३, ८०	२५, ८, १७	११२, १२६, १६२, १६६, १६९,
वेद्य १३, १३, १७, १८, ७७	शकुल १३, ११०	१७०, १९३, २१, २५
वेर ९, १५	शकचाप ७, १५	शुभचार १५, १, २३०
वेवम्बत २१, ४८	शताचिस २१, ५०	शुक्र १२, २३, २१, १३
वेशास १२, १४, १७	शानेश्वर १४, ९२, ९६, १६, २, ८,	शुक्रवास २१, ४६
वेश्य ११, २७, १४, २६, ३१, ५७,	१५, १६, १८, ३०	शुभ ६, ५, १३, ४०
५८, ७२	„ (कृत्तिकारोहिणीयुक्त) २५, १५	शुभागम ३, ६२
वैश्रवण १४, ६२	शवर १५, १४, ११७	शुभावह ७, ८
वैष्णव १२, १८	शयन १३, १५६-१५७	शुभाशुभ ३, ६६
वैश्वदेव १७, २१	शक्रा ८, १९	शुद्ध ११, ६, २७, १४, २७, ३१,
वैधानरपथ १५, ४८, ५२, १६८,	शालम १०, ११, १६, २५, १७, २६	५७, ५८, ११९
२०६, २१५, २३१, २५, १२	शान्य ४, १२, ९, ३१, ३५, १२, १२,	शुद्धोपघात ९, ८
वैधानरमभ २२, १६	१३, १२, १५, ४१	शरसेन १५, १७, ३५
वैष्णव १३, ९७	शक्त्रकोप ४, १४, १६, ६, २६, १७,	शोक १७, १८३, २६, ४७
व्यञ्जन १, १८, १३, ६	१५	शोकनाश २६, ५३
व्यय ३, ५४	शखमोक्ष १४, ४४	शोणित १२, १३
व्यसन (राज) १३, ११	शखभय १४, १६१	शोण्डिक १५, ४२
व्यसनप्राप्ति २६, २४	शखविभ्रम १९, ८	शोभन १५, १८९
व्यसनमोक्ष २६, २१	शखोत्पात ११, ४	शोपमुख १९, ११
व्याख्या (उल्पातस्य) १४, २	शयन (हयानाम्) १३, १३६	„ (व्याख्या) १९, १४
व्याघ्र १३, ५०	शय्या १३, ३५	शौर्य १३, १२
व्याधि ३, २९, ६१, ४, ९, २५,	शशी (दक्षिणेनानुराघायाम्) २५,	शमदान १४, ७३
३४, ८, १३, ९, १३, ३३,	३८	श्याम १७, १७२
१०, ८, २२, २८, २९, ३१, ३२,	शखघात २६, २७	श्रमण २१, ५८
३५, ११, ५, १३, १०७, १४,	शातकेश १५, १३२	श्रवण १०, ८, १७, २०, १८, ३०
२२, ३२, ६३, १५, ४१, ५४,	शान्ता ११, २०	„ (गीत-वादिनामाम्) १४, ४६
६१, ६२, ७५, ७८, ८४, ८७,	शान्ति (अशुभस्यमाम्) २६, ८३	„ (चतुष्पदाना व्याहृतस्य) १४, ४८
८९, १११, १२१, १४१, १४३,	शालकेतु २१, ५०	„ (शुभ) १३, १०२
१५१, १६, ८, २६, १७, ३,	शाम्पकी २१, ५०	श्रावण १०, ३०, ३७, ४१, १,
१३, १५, २६, ४२	शाम्परी २५, ३०	१४ १७, ३१
व्याधिकोप १६, ७	शिखी २१, ५०, ५१	श्री २६, ४८, ७६, ७७, ८१
व्याधित १३, ७५	शितोरोग १४, ७६	शुद्ध १३, ५४, २१, ९
व्यामिश्र १२, २३	शिलीन्ध्र १५, १२०	„ (चन्द्रस्य) १४, ९०, ९१
व्याल १०, २२, १९, ११	शिरिपक १०, ४१	„ (साम्यस्य) १४, ९२
„ (व्याख्या) १९, १७	शित्पी १४, ७४	शुद्धदर्शन (चन्द्रस्य) १४, १३३-१३४
रा	शिव ६, ३, ४	शुद्धी २२, १७
शङ्ख १५, २२	शिव १४, ११५	शुगल १३, ८२
शङ्ख १३, ११, ११९	शीनवात १२, ८	शुष्मा २४, ३९
शबर १५, १०७	शीतोष्णता १४, ३	श्वेत १६, २६, २१, ४५
शाक १०, २०, १५, २१, १६, २९	शुक १०, ११, १७, २६	प
शाकट १३, ८३	शुक्र १५, ४, ५, ७३, ५५, ५८, ६२,	प
शाकटस्य २०, १९	७०, ७९, ८०, ९२, ९३, ९५,	पण्ड १३, ७५, १५, १

स

सङ्ग्राम ४; ३२, ३३; ६; १४, १५, १६, २१; १०; ४१; ११; २६; १३; ७१, १२५, १२८, १३७; १४; ४१, ४४; १५; १०३, १७; १७; १८; १४	सस्यघाती ९; ४९	सूर्य २२; १
संचय ९; ३०	सस्यनाश ४; १५; १७; १५	सूर्यग्रह १४; १६६
सन्नाहिक १३; १४३	सस्यनिष्पत्ति १५; १३, ५९, ६३, ८६	सूर्यपथ १५; ४
सन्धि ८; ८	सस्यप्रभु (बृहस्पतिः) २४; ३५	सूर्यपुत्र १६; ५
सन्ध्या १; १५; ७; १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २५, २६; ९; ५३, ५४; १४; ६१	सस्यवती ९; २७	सूर्यफल (कवन्धेनावृत) २२; ५, ७ - १३
सन्ध्याकार ७; २०, २३	सस्यसंघात ९; ३३	,, (पीत) २२; ४
सन्ध्यावर्ण ७; २१	सस्यसंपत्ति ३; ३४	,, (रक्त) २२; ३
संपद् १२; २०; १३; ३४	सस्यसमृद्धि ६; २७	,, (रोहिण्याम्) २३; ५३
संयुग १३; ८८; १६; ३०	सस्यानुत्पत्ति ५; २१	,, (विरश्मि) २२; ४
संसक्ति (विपर्ययेण) १४; ५	सस्योपघात ९; २०	,, (श्वेत) २२; २
संस्थान १७; १	साधन ४; ३९	सूर्यास्त २२; १८
,, (चंद्रस्य) २३; १	साधु १०; ३४, ३९,	सेनजित् १; २
सद्योवर्ष ७; १५	साधुदर्शन १३; ७८	सेना १३; ६३, ६७, ७०, ८२, ८४, ८५, ९३, ९४, ११०, १११, ११८, १३०, १३२, १३३, १५९, १६८
सपरिधा ९; ५३, ५४	सिन्धु १४; ६४; १५; ३७, १५०	,, (अभ्युत्थिता) १३; १४१, १४२
ससराष्ट्र २३; १७	सिंह १३; ५०	सेनाग्नि १३; ११४
ससर्षि २१; २८	सिंहल १६; २८	सेनानी १३; ५१
ससूत्र ६; ३	सिद्धार्थ १३; १००	सेनापतिवध ३; ४९
समृद्धि २६; १९	सुख ३; ३३; १३; ३४; १५; ८६, १२९, १३३, १४७	सेनावध ९; ४५
सरजः ९; ४९	सुखण्ड १२; २८	सेनाव्याधि ३; ५१
सरीसृप १०; २२; १३; ६२; १७; ३१	सुगन्ध ९; २१	सैधेय १५; ३८
सर्प ९७; २६	सुखदुःखप्रभु (लोहितः) २४; ३५	सोम ३; ४२, ४३, ४४, ४५, ४६; १५; १००
सर्पजीवी १४; ८०	,, ,, ,, (शनिः) २४; ३७	सोमज १५; १००
सर्वघात ८; २२	सुनिमित्त १३; ४८	सौभाग्यवृद्धि २६; २८
सर्वज्ञभाषित १; १४	सुबिन्दु १२; २७	सौम्य १०; २७; १५; १०२; १७; २२
सर्वत्याग ९; २१	सुभिक्ष ३; ६५; ४; ५; ६; ७; ७; ७; ९; १७, २६, ३४, ४३, ४६, ६२; १०; ५, ६, ७, ११, १६, २६, २८, ४७, ४८; १४; ८८; १५; ८५, १७०, १७२; १६; १२, १५, २६	सौम्या ११; ७; १६; २३
सर्वप्रभु (रविः) २४; ३६	सुभिक्षद ८; ३३	सौर १६; २२
सविता १४; ८७	सुरा १२; १२	सौरसेन १५; १४, १३८, १४०; १६; १९
सविद्युत् ९; ४९	सुराष्ट्र १४; ६४; १५; ३७, १०२, १२२	सौरि १६; ६, १७
सस्य ९; १४, १६, १८, २४, १०; ४, ७, ८, १०, १२, १४, १५, १७, २०, २२, २४, २९, ३१, ३४, ३५, ३७, ४३, ४६, ५१; १२; १९, २०; १८; २७	सुलसा १४; ८०	सौरिक १५; १०४
सस्यघात ९; ३५ ११; ९	सुवर्ण १२; २७	सौरिय १५; ३०
	सुवर्णवर्ण (सूर्य) २२; १६	सौवीर १४; ६४; १५; ३७, १५७; १६; १८,
	सुवात ८; २३	सौष्टर्किक १५; ३०
	सुवारुण १२; १८	स्कन्धज्वलन (अश्वस्य) १३; १५२
	सुवृष्टि ३; ३४; ४; ३४; ९; ७; १५; १५	स्कन्धावार १३; ११२
	सुवेष १२; २७	स्तनित १३; ८४
	सुसंस्थान १२; २७	स्त्रीराज्य १५; ३४
		स्थपति १३; १३, १६

साली २२; १५	मर १३; १, ०	दक्षिण १३; ८, ९, १५, १५९, १६७
म्यावर ६; २८, ३०; १४; ८७; १७;	म्यानि १२; १८; १७; ७	द्वि १७; १९
१३५, १४५, १४७; १६; २९	ह	दिमागम १०; १०
त्रिगु १२; २३, २६	हम (मागरेण) २४; ७	हीताहम १३; ७५
घाग १४; ३२	हमैत्य १३; २५	हुमागम १३; ५३
स्वकार्य १४, १४२	हम १३; ५०; १४; १५३, १५४,	हमोग १७; २५
स्वपक्षगमा ११; १६	१५६, १५९, १६३, १६०, १६८,	हेमनेतु २१; ७६
म्वम १; १०; १३; ३५	१६९	हेमन्वर २१; ४६
„ (कर्मा) २६; ३	हमं (सुखमिमागम) १३; १२०	हेम १३; ११
„ (पाप) १४; १४४	„ (दपाम) १३; १४८	हेम १३; १६५
„ (पैतिषानाम्) २६ ६	हयल २१; १८, ५३	हेमित १३; १३९, १४०, १४३
„ (यातिकानाम्) २६; ७	„ (तोषभान्यानाम्) १४; ३९	„ (नागानाम्) १४; १६६
„ (सेधिकानाम्) २६; ५	„ (देवगाम्) १४; ३७	„ (वात्रिनाम्) १४; १६६
म्वमज १०; २७	हल १०; ४०; १२; १५; १३; ९७	होता १३; ५६, ५८, ५९

